

T.C
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

TEK PARTİ DÖNEMİNDE ORDU'DA
SİYASİ, SOSYAL, EKONOMİK VE
KÜLTÜREL HAYAT (1923-1946)

Şeyma Nur ÖZCAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KAHRAMANMARAŞ

Aralık-2017

T.C
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

TEK PARTİ DÖNEMİNDE ORDU'DA
SİYASİ, SOSYAL, EKONOMİK VE
KÜLTÜREL HAYAT (1923-1946)

DANIŞMAN : Yrd. Doç. Dr. Tuğrul ÖZCAN
JÜRİ : Prof. Dr. Rıza KARAGÖZ
JÜRİ : Yrd. Doç. Dr. Cengiz ŞAVKILI

Şeyma Nur ÖZCAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KAHRAMANMARAŞ

Aralık-2017

T.C
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

TEK PARTİ DÖNEMİNDE ORDU'DA SİYASİ,
SOSYAL, EKONOMİK VE KÜLTÜREL HAYAT (1923-1946)

Şeyma Nur ÖZCAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ / PROJESİ

Kod No :

Bu Tez / Proje .../.../... Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından
Oy Birliği / Oy Çokluğu ile Kabul Edilmiştir.

.....
Ünvanı, Adı Soyadı, İmzası
BAŞKAN

.....
Ünvanı, Adı Soyadı, İmzası
ÜYE

.....
Ünvanı, Adı Soyadı, İmzası
ÜYE

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.....
Unvan, Adı Soyadı, İmzası
Enstitü Müdürü

Bu çalışma.....tarafından desteklenmiştir.
Proje No:.....

Not: Bu tez ve projede kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

T.C
KAHRAMANMARAŞ SÜTCÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEK PARTİ DÖNEMİNDE ORDU'DA SİYASİ, SOSYAL,
EKONOMİK VE KÜLTÜREL HAYAT (1923-1946)**

Şeyma Nur ÖZCAN

Danışman : Yrd. Doç. Dr. Tuğrul ÖZCAN
Yıl : 2017, Sayfa: 154 + XIII
Jüri : Yrd. Doç. Dr. Tuğrul ÖZCAN (Başkan)
: Prof. Dr. Rıza KARAGÖZ (Üye)
: Yrd. Doç Dr. Cengiz ŞAVKILI (Üye)

Tek parti döneminde (1923-1946) Cumhuriyet Halk Fırkası / Partisi (CHP), Türkiye'nin siyasi hayatında tek başına söz sahibi olmuş bir partidir. Cumhuriyetin kurulmasında ve inkılâpların gerçekleştirilmesinde oldukça etkili olan CHP, kısa sürede ülke genelinde örgütlenmiş ve nihayetinde Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinde ülkenin siyasi karakterini şekillendirmiştir. Bu sebeple CHP'nin devraldığı 1923 Türkiye'sinin 1946 Türkiye'sine nasıl dönüştüğünü ve yeni devletin hangi şartlar dâhilinde nasıl kurulup idame edildiğini görmek açısından önemlidir. Bu sürecin yerel örneklerle irdelenmesi ve birçok yönden ele alınması Türk siyasi ve teşkilat tarihi açısından oldukça önemlidir. Nitekim bu çalışmada 1923-1946 yılları arasını kapsayan dönemde CHP kadrolarının işleyişi ve faaliyetleri Ordu ili çerçevesinde incelenmiştir. Bahsi geçen dönemin şartları Ordu örneklemini üzerinden değerlendirilmeye çalışılmış ve CHP'nin taşra örgütlenmesinde Ordu'nun yeri ve önemi ortaya çıkartılmak istenmiştir. Böylelikle dönemin ilk ve tek partisi olan CHP'nin taşra politikası ve taşraya bakış açısı da kaynaklar dâhilinde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu çalışmada Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte uygulanan politika ve inkılâpların Ordu'da nasıl yer edindiği fiziki, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel değişimleri, bahsi geçen dönemin siyasi karakterleri, eğitim-öğretim, imar, iskân, yürütülen ekonomik faaliyetler ve saire hususlar incelenmiştir. Kısaca bu çalışmada, Ordu'nun imparatorluktan ulus devletine geçiş sürecinde Ordu'ya dair çok yönlü bir değerlendirmeyi içermiştir. Bu değerlendirmeye göre 1923-1946 döneminin tek partisi olan CHP, bir modernleşme projesi Ordu'da başlattığı Halkevi çalışmalarını büyük ölçüde gerçekleştirmiş ve bunların halk tarafından benimsenmesini sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Ordu, Cumhuriyet, Tek Parti Dönemi, CHP.

T.C
DEPARTMENT OF ADMINISTRATION
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY

ABSTRACT

MA THESIS

**POLITICAL, SOCIAL, ECONOMIC AND CULTURAL LIFE
IN ORDU DURING THE SINGLE PARTY PERIOD
(1923-1946)**

Şeyma Nur ÖZCAN

Supervisor : Assist. Prof. Dr. Tuğrul ÖZCAN

Year : 2017, Pages : 154 + XIII

Juror : Assist. Prof. Dr. Tuğrul ÖZCAN (Chairperson)

: Prof. Dr. Rıza KARAGÖZ (Member)

: Assist. Prof. Dr. Cengiz ŞAVKILI (Member)

During the single party period (1923-1946) CHP was the single authority in Turkey's politics. CHP was very effective to creating the republic and revolutions. In a very short time the organizations were established and political character of the Turkey was shaped in the first periods of the Republic. Because of that, it is very important to examine the changes in 1923 to 1946 and it is important to understand under which circumstances the new state is founded and managed. The study of this process with local examples and the consideration of many aspects are very important in terms of Turkish political and organizational history. In this research, operation and activities of CHP were examined between 1923-1946 years in Ordu. The terms of that period was tried to evaluated for the examples of Ordu and the importance of the place of the provincial of CHP organizations was tried to showed. Thus, perspective to provincial and policy of the CHP which was the first and the only political organization was tried to explain with the sources. And also in this research, effects and place of the revolutions to Ordu was examined (Physical, political, economic, cultural changes, political characters, education, reconstruction etc.). In short, this research includes multi-dimensional evaluation of Ordu in period from empire to nation state. According to this research, CHP which was the only political organization between 1923-1946 started the 'Halkevi' project which was the modernization project and it was succesful highly and also it had been adopted by the people.

Keywords: Ordu, Republic, Period of the Single Party, CHP

ÖNSÖZ

Cumhuriyet döneminin ilk siyasi partisi Halk Fırkası'dır. 1924'te adı Cumhuriyet Halk Fırkası olarak değiştirilen bu parti, 1935'te Cumhuriyet Halk Partisi olarak tescil edildi. 1946'ya kadar tek başına kurucu olarak iktidarda kalan Cumhuriyet Halk Partisi, çok partili dönemin ilk dört yılında da iktidarda kalmayı başardı. İdeolojilerini yurdun her noktasına taşımayı amaçlayan bu parti Cumhuriyet'in kurulmasının ardından ülke genelinde hızla örgütlendi. İnkılâpların halka tanıtılarak benimsetilmesi ve aydın kesim ile halk arasındaki uçurumun ortadan kaldırması şeklindeki çabaları sayesinde kısa süre içinde parti güçlendi. 1932'de Cumhuriyet Halk Partisi bünyesindeki kültürel kalkınma kapsamında Halkevleri'nin açılmasıyla da bu güç daha belirginleşti.

Bahsedilen hususlar doğrultusunda hazırlanan bu çalışmada Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1923-1946 yılları arasındaki faaliyetleri Ordu ili özelinde ele alındı. Aynı zamanda partinin yerel örgütlenmesi, Ordu'nun sosyal, ekonomik, kültürel yapısı da ele alınan diğer hususlar arasındadır. Bu çalışmayla araştırmacılara ve bu konuya ilgi duyanlara Osmanlı Devleti'nin miras bıraktığı Ordu kasabası ile Cumhuriyet Halk Partisi'nin devraldığı Cumhuriyet, Ordu şehrinin 1946 yılına kadar olan kalkınma hamleleri ve dönüşümleri hakkında mukayese etme fırsatı sunmaya çalışıldı. Yapılan ön araştırma sonucunda Ordu'da 1923-1946 yılları arasını kapsayan ve birçok farklı alana aynı anda temas eden yeterli düzeyde ve sayıda akademik çalışma bulunmadığı düşüncesinden yola çıkılarak bu çalışmaya başlandı. Bu çalışmanın ortaya çıkması için yapılan literatür taramaları sonucunda birçok kitap, tez ve makale tespit edildi. Ayrıca Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden elde edilen belgeler, TBMM Zabıt Cerideleri ve dönemin yerel gazeteleri çalışmanın ana kaynaklarını oluşturdu. Ayrıca çalışma birçok istatistik bilgiyle desteklendi.

Tek Parti Döneminde Ordu'da Siyasi, Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Hayat (1923-1946) adıyla kaleme aldığımız çalışma yedi ana başlıktan oluşmaktadır. Bu başlıklar altında ilk olarak Cumhuriyet öncesinde Ordu'nun genel durumu incelendi. Akabinde dönemin tek partisi olan CHP'nin ortaya çıkış sürecine değinildi. Bu partinin 1923-1946 yılları arasında faaliyetleri incelenerek ülke genelinde örgütlenişi ortaya konmaya çalışıldı. Ayrıca 1923-1946 seçimleri ve bu seçimlerde Ordu'da seçilen milletvekillerinin biyografilerine yer verildi. Bunların dışında Ordu'nun sosyal hayatı irdelenerek 1927-1945 yılları arasında yapılan nüfus sayımları doğrultusunda demografik yapısına da yer verildi. Ayrıca söz konusu dönemde Ordu'da iskân ve imar faaliyetleri ile sağlık hizmetleri üzerinde de duruldu.

Lisansüstü öğrenimin boyunca bu çalışmamın ortaya çıkmasında büyük katkılarını gördüğüm ve eğitim hayatımda böyle bir yola girmemi sağlayan danışmanım Yrd. Doç. Dr. Tuğrul Özcan'a, Prof Dr. İlhan Ekinci'ye, Yrd. Doç. Dr. İsmail Özer'e, Yrd. Doç. Dr. Cengiz Şavkılı'ya, Yrd. Doç. Dr. Okay Pekşen'e, Hikmet Pala'ya ve en çok da maddi-manevi desteğini benden hiçbir zaman esirgemeyen aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Şeyma Nur ÖZCAN

Aralık-2017

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR.....	IX
EKLER.....	X
TABLolar	XI
1. GİRİŞ: TEK PARTİ DÖNEMİNE KADAR ORDU.....	1
1.1. Beylikler Döneminde Ordu	1
1.1.1. Danişmentliler Döneminde Ordu	1
1.1.2. Hacı Emir Oğulları Beyliği Döneminde Ordu	1
1.2. Osmanlı Döneminde Ordu	2
1.3. Millî Mücadele Döneminde Ordu	3
2. CUMHURİYET HALK FIRKASI'NIN ORTAYA ÇIKIŞI	7
2.1. Dokuz Umde	9
2.2. Halk Fırkası'nın Merkezî Örgütlenmesi	9
2.3. CHF'nin İdeolojileri ve Politikaları	11
2.4. CHF'ye Karşı Oluşan Muhalefet	12
2.4.1. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası	12
2.4.2. Serbest Cumhuriyet Fırkası	14
2.5. Çok Partili Hayata Geçiş Süreci.....	16
3. TEK PARTİ DÖNEMİNDE ORDU'DA SİYASİ HAYAT.....	18
3.1. Halk Fırkası'nın Ordu'da Örgütlenmesi	18
3.2. Ordu Milletvekilleri	18
3.2.1. 1923 Seçimlerine Göre Ordu Milletvekilleri.....	18
3.2.1.1. Ahmed Faik Günday (1883-1967).....	19
3.2.1.2. İsmail Çamaş (1876-1954).....	20
3.2.1.3. Ahmed Hamdi Yalman (1877-1959)	21
3.2.1.4. Halil Sıtkı Kumru (1863-1926).....	22
3.2.1.5. Mehmet Recai Baykal (1883-1933).....	23
3.2.2. 1927 Seçimlerine Göre Ordu Milletvekilleri.....	24
3.2.2.1. Hasan Fahri Güler (1882-1950).....	24

3.2.2.2 Ahmed Şevket Akyazı (1885-1947)	25
3.2.3. 1931 Seçimlerine Göre Ordu Milletvekili	26
3.2.3.1. Ali Canib Yöntem (1887-1967)	26
3.2.3.2. Ahmed İhsan Tokgöz (1868-1942)	27
3.2.4. 1935 Seçimlerine Göre Ordu Milletvekilleri	28
3.2.4.1. Selim Sırrı Tarcan (1874-1957)	29
3.2.4.2. Muhittin Baha Pars (1884-1954)	29
3.2.4.3. Ziya Naki Yaltırım (1892-1954)	30
3.2.5. 1939 Seçimlerine Göre Ordu Milletvekilleri	31
3.2.5.1. Vehbi Demir (1885-1950)	31
3.2.5.2. Ahmed Hamdi Şarlan (1893-1972)	32
3.2.5.3. Hüseyin Ekşi (1900-1968)	32
3.2.6. 1943 Seçimlerine Göre Ordu Milletvekilleri	33
3.2.6.1. Zeki Mesut Sezer (1894-1974)	33
3.2.6.2. Muammer Yarımbıyık (1891-1964)	34
3.2.7. 1946 Seçimlerine Göre Ordu Milletvekilleri	34
3.2.7.1. Arif Hikmet Onat (1908-1996)	35
3.2.7.2. Yusuf Ziya Ortaç (1894-1967)	36
3.2.7.3. Mehmet Furtun (1894-1975)	36
3.2.7.4. Hulusi Gökdalay (1883-1955)	36
4. SOSYAL HAYAT	38
4.1. Tek Parti Dönemi'nde Ordu'da Sosyal Hayat	38
4.1.1. Ordu Çarşısı ve Pazarı	38
4.1.2. Ordu'da Eğlence Hayatı	39
4.1.3. Ordulu Kadınların Sosyal Hayattaki Yerleri	41
4.1.4. Şapka Kanunu'nun Ordu'da Uygulanması	42
4.2. Genel Nüfus Sayımları	43
4.2.1. 1927 Yılında Yapılan Genel Nüfus Sayımında Ordu	43
4.2.2. 1935 Yılında Yapılan Genel Nüfus Sayımında Ordu	45
4.2.3. 1940 Yılında Yapılan Genel Nüfus Sayımında Ordu	46
4.2.4. 1945 Yılında Yapılan Genel Nüfus Sayımında Ordu	47
5. EKONOMİK FAALİYETLER	48
5.1. Tarım ve Hayvancılık Faaliyetleri	49

5.1.1. Tarım Faaliyetleri	49
5.1.2. Hayvancılık Faaliyetleri	59
5.2. Sanayi Faaliyetleri.....	62
5.3. Ticari Faaliyetler	67
6. ORDU'DA EĞİTİM VE KÜLTÜR FAALİYETLERİ	71
6.1. Örgün Eğitim Kurumları	71
6.2. Yaygın Eğitim Kurumları	78
6.2.1. Millet Mektepleri.....	78
6.2.2. Halk Dersaneleri	79
6.2.3. Sivil Toplum Kuruluşları.....	80
6.2.3.1 Ordu Türk Ocağı.....	80
6.2.3.2. Ordu Halkevi.....	81
6.3 Gazi Mustafa Kemal'in Ordu'yu Ziyareti.....	100
7. ORDU'DA ULAŞIM, İMAR VE İSKÂN FAALİYETLERİ	105
7.1. Ulaşımın Durumu.....	105
7.2. Haberleşme ve İletişim Faaliyetleri	112
7.3. İmar Faaliyetleri	113
7.4. İskân Faaliyetleri	120
SONUÇ	122
KAYNAKÇA.....	124
EKLER.....	134

KISALTMALAR

ARMHC	: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Bkz.	: Bakınız
BİGM	: Başbakanlık / Başvekâlet İstatistik Genel Müdürlüğü
BİUM	: Başbakanlık / Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü
BTGM	: Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü
C	: Cilt
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
cm	: Santimetre
DDY	: Devlet Deniz Yolları
DP	: Demokrat Parti
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
Haz.	: Hazırlayan
HP	: Halk Partisi
km	: Kilometre
kwh	: KiloWatt
m	: Metre
s.	: Sayfa (Kitap Sayfa Adedi)
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
SSYB	: Sağlık Sosyal ve Yardımlaşma Başkanlığı
ss.	: Sayfa Sayısı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCDD	: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları
TCBİGM	: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü
TCBİUM	: Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü
Terc.	: Tercüme
TİCİ	: Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı
TMO	: Toprak Mahsulleri Ofisi
TPCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: ve benzeri
yy.	: Yüzyıl

EKLER

Ek 1: Halk Fırkası'nın 8 Nisan 1923'te Kabul Edilen Dokuz Umdesi.....	134
Ek 2: Halk Fırkası Nizamnamesi'nde Yer Alan Esaslar.....	136
Ek 3: 1886 Yılında Ordu Kazasına Yerleştirilen Batum Muhacirleri	137
Ek 4: 1929-1950 Ordu İlinde İlçe, Bucak, Köy Sayıları	138
Ek 5: Ordu Halkevi'nin 1935 Yılında Verdiği Konferanslar	139
Ek 6: 1927 Nüfus Sayımına Göre Ordu ve Türkiye Nüfusunun Ana Dili.....	141
Ek 7: 1923-1946 Yılları Arasında Görev Yapan Ordu Valileri	142
Ek 8: CHP'nin Ordu'da 1946 Seçimleri İçin Yaptığı Harcamalar	143
Ek 9: 1925-1930'lu Yıllarda Ordu	144
Ek 10: Gazi Mustafa Kemal'in Ordu Ziyareti (19 Eylül 1924).....	144
Ek 11: 1930'lu yıllarda Ordu'da Takıl Adı Verilen Halk Pazarında Yere	145
Ek 12: 1930'lu Yıllarda Bolaman'da Mayıs Yedisi Şenlikleri.....	145
Ek 13: 1930'lu yıllarda Ordu	146
Ek 14: Ordu Belediye Binası (1933)	146
Ek 15: 1935'li Yıllarda Ordu Memleket Hastahanesi	147
Ek 16: Ordu'da Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Kutlamaları (1933)	147
Ek 17: 1933 Yılında Ordu Halkevi Binası	148
Ek 18: Ordu Halkevi ve Muallimler Birliği	148
Ek 19: 1930'larda Belediye Parkı Çalışmaları	149
Ek 20: Melet Nafizbey Suyu Çalışmaları (1933)	149
Ek 21: Melet Nafizbey Suyu Çalışmaları (1933).....	150
Ek 22: 1930'lu yıllarda Ordu	150
Ek 23: 1940'lı yıllar da Fındık Tesisinde Çalışan Ordulu Kadınlar	151
Ek 24: 1930'lu Yıllarda Ordu	151
Ek 25: Ordu'da Denizyolu Ulaşımı (1933).....	152
Ek 26: 1930' lu Yıllarda Süleyman Felek Caddesi	152
Ek 27: 1930'lu Yıllarda Ordu'da Cumhuriyet Bayramı	153
Ek 28: 1930'larda Ordu'da Bayram	153
Ek 29: 1939 Depreminde Ordu	154
Ek 30: Sıtkı Can Caddesi'nde Ordu Vali Konağı (1933)	154

TABLÖLAR

Tablo 1: 1923 Seçimlerinde Ordu Milletvekillerinin Kazalara Göre Oyları	19
Tablo 2: 1927 Seçimlerinde Ordu Milletvekillerinin Kazalara Göre Oyları	24
Tablo 3: 1931 Seçimlerinde Ordu Milletvekillerinin Kazalara Göre Oyları	26
Tablo 4: 1935 Seçimlerinde Ordu Milletvekillerinin Kazalara Göre Oyları	28
Tablo 5: 1939 Seçimlerinde Ordu Milletvekillerinin Kazalara Göre Oyları	31
Tablo 6: 1943 Seçimlerinde Ordu Milletvekillerinin Kazalara Göre Oyları	33
Tablo 7: 1946 Seçimlerinde Ordu Milletvekillerinin Kazalara Göre Oyları	35
Tablo 8: 1927 Yılında Ordu'nun ve Türkiye'nin Genel Nüfusu	44
Tablo 9: 1927 Nüfus Yılında Yapılan Sayımına Göre Ordu Nüfusunun Dinî Dağılımı ..	44
Tablo 10: 1935 Yılında Ordu'nun ve Türkiye'nin Genel Nüfusu	45
Tablo 11: 1935 Yılında Yapılan Nüfus Sayımına Göre İlçeler ve Köyler Bazında Ordu'nun Nüfusu	45
Tablo 12: 1940 Yılında Ordu'nun ve Türkiye'nin Genel Nüfusu	46
Tablo 13: 1940 Yılında Yapılan Nüfus Sayımına Göre İlçeler ve Köyler Bazında Ordu'nun Nüfusu	46
Tablo 14: 1945 yılı Ordu ve Türkiye Geneli Nüfus Sayısı	47
Tablo 15: 1945 Yılı Nüfus Sayımına Göre Ordu'nun ilçeler Bazında ve Kırsal Kent Nüfusu	47
Tablo 16: 1930'lu Yıllarda Ordu Fındık Piyasasına Yön Veren Yerli Firmalar	52
Tablo 17: Yıllara Göre Ordu İli Tarımsal Üretimi	52
Tablo 18: Ton Bazında İllere Göre Yıllık Kabuklu Fındık Üretim Miktarları	54
Tablo 19: Yıllara Göre Ülke Geneli Fındık Rekolte Yılları	54
Tablo 20 :1936-1944 Yılları Arasında Ordu'dan Yapılan Soya Fasulyesi İhracatı	56
Tablo 21: 1931-1945 Yılları Arasında Ordu Genelinde Mevcut Hayvan Sayıları	60
Tablo 22: 1935-1941 Yılları Arasında Ordu'da Süt Üretimi	61
Tablo 23: 1927 Yılında Ordu Merkez ile İlçelerindeki Sanayi Kolları, İşletme ve Çalışan Sayıları	63
Tablo 24: 1920'lerde Ordu'da Fındık Kıрма İşletmeleri	63
Tablo 25: 1926-1928 Yılları Arasında Ordu'da Faaliyet Gösteren İş Kolları ve Müessese Sahipleri	64

Tablo 26: 1932-1939 Yıllarına Göre Ordu'da Yemiş İstihzâtı Sanayii (Üzüm, İncir, Fındık).....	66
Tablo 27:1926-1927 Yılı Ordu İlinde Yetiştirilen Mahsullerin Üretim, Tüketim ve İhraç Miktarları	68
Tablo 28: Ordu İskelesi Üzerinden İthalat ve İhracat Yapılan Ülkeler ve Ürünler (1926-1931).....	68
Tablo 29: Ordu'da Yetişen Mahsullerin Piyasa Değerleri (1926-1932).....	70
Tablo 30: Türkiye Genelindeki Okul, Öğretmen, Öğrenci Sayıları (1923-1937)	71
Tablo 31: Ordu ve Çevresindeki Medreseler ve Öğrenci Sayıları (1903)	72
Tablo 32: Ordu'da Bulunan İlkokulların ve Bu Okularda Bulunan Öğrencilerin Sayıları (1927-1937)	74
Tablo 33: Ordu Genelinde İstihdam Edilen Öğretmenlerin Sayıları (1927-1932)	74
Tablo 34: İlkokul Bazında Türkiye ve Ordu Genelinde Kurum, Öğrenci ve Öğretmen Sayıları (1926-1950).....	74
Tablo 35: Ortaokul Bazında Ordu ve Türkiye Genelinde Okul, Öğrenci ve Öğretmen Sayıları (1926-1950).....	75
Tablo 36: Ordu Vilayeti Genelinde Eğitim Kurumlarının Sayıları (1931-19132)	76
Tablo 37: Millet Mektepleri'nin Programlarına Göre Amaçları	78
Tablo 38: Ordu'da Açılan Millet Mektepleri'nin Faaliyetleri (1928-1935).....	79
Tablo 39: Ordu'daki Kurslar, Kurslara Katılanlar ve Bu Kurslarda Başarılı Olanların Sayıları (1928-1933).....	80
Tablo 40: Ordu Halkevi Şubelerinin İlk Başkanları	85
Tablo 41: Ordu Halkevi Şubelerinin Üye Sayıları ile Meslek ve Cinsiyet Durumları (1933).....	86
Tablo 42: 1945 Yılı Ordu Halkevi Kütüphanesi Çalışmaları	99
Tablo 43:1928-1930 Yılları Arasında Ordu Genelinde Yol ve Köprü İnşaatları ve Onarımları	105
Tablo 44: Verilen Yıllara Göre Ordu'da Köprü Yapım ve Onarım Çalışmaları	105
Tablo 45: 1933 Yılında Yapılması Planlanan Köprüler	106
Tablo 46: 1939-1941 Yılları Arasında Ordu İli Yol Yapım Çalışmaları.....	107
Tablo 47: Yıllara Göre Karadeniz Hattı Sefer Sayısı ve Yolcu Sayıları	109
Tablo 48: Yıllara Göre Ordu İlinde Radyo Sayısı ve Durumu	110
Tablo 49: Yıllara Göre Ordu İli Motorlu Karayolu Taşıtları.....	110

Tablo 50: Ordu’da Mevcut Radyo Sayıları (1938-1946).....	113
Tablo 51:1927 Yılında Ordu’da BulunanResmî ve Özel Binaların Sayısı	114
Tablo 52: 1939 Erzincan Depremi’nin Ordu İli Bilançosu.....	115
Tablo 53: 1939 Depreminde Ordu Merkez ve Kazalarında Ölü ve Yaralı Sayıları	116
Tablo 54: Yıllara Göre Ordu Su idaresi Durumu.	118
Tablo 55: 1939, 1942, 1945 yıllarında Ordu İli yol çalışmaları	120
Tablo 56: 1923-1929 Yılları Arasında Ordu Dâhilinde İskân Edilen Mübadil ve Muhacirler.....	121

1. GİRİŞ: TEK PARTİ DÖNEMİNE KADAR ORDU

1.1. Beylikler Döneminde Ordu

1.1.1. Danişmentliler Döneminde Ordu

1204'te İstanbul'un Latinler tarafından istila edilmesi üzerine Bizans hanedanına mensup bazı kişiler Trabzon'a kaçmış, burada Gürcü kraliçesi Tamara'nın desteğiyle Trabzon İmparatorluğunu kurmuşlardır (Yediyıldız, 2000: 37). Bu imparatorluk Trabzon ve civarında 1204-1461 yılları arasında hüküm sürmüştür. Trabzon İmparatorluğu döneminde Ordu ve çevresi bu imparatorluk ile Türkmenler arasındaki mücadeleye sahne olmuştur (Baş, 2014: 51-52).

Danişmentliler Selçuklular ile birlikte Anadolu'ya gelen Türkmen beyliklerinden biridir. Zamanla yerleşik hayata geçen göçmen Danişmentliler, günümüzdeki Kayseri, Malatya, Elbistan, Sivas, Tokat, Amasya ve Samsun'u içine alan bölgede kurulmuştur. Danişmentliler Haçlı, Bizans ve Ermenilerle yaptığı savaşlarda büyük başarılar elde ederek Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli rol oynamışlardır. İlk merkezleri Niksar olan Danişmentliler, bu bölgeye tamamen hâkim olmak için Sivas'ın başkent olduğu 1142-1171 döneminde Ünye, Fatsa, Aybastı ve Mesudiye'yi ele geçirmiştir. Bu tarihten itibaren Ordu toprakları Türklerin elinde kalacaktır (Çebi, 1973: 27; Baş, 2014: 106-107; Ordu İl Yıllığı: 1973: 5).

Danişment Gazi'nin ölümünden sonra yerine oğlu Emir Gazi geçmiştir. Orta Anadolu'nun tümünü ve Karadeniz bölgesini alan Emir Gazi, Anadolu'nun en büyük beyliği haline gelmiştir. 1178'de Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan Danişment beylerinin aralarındaki çatışmaları fırsat bilerek bu beyliğe son vermiştir. Türkmenlerin Ordu yöresine Danişmentler zamanında yerleştikleri köy ve şahıs adlarından bu dönemlerden kalan kalıntılardan görülmektedir. Ancak başlarda bölgeye yerleşen Türkmenlerin isimleri genellikle Türk isimleri iken İslamiyet'in etkisi ile zamanla Arapça menşeli isimler almışlardır (Yediyıldız, 2000: 82; Baş, 2014: 110).

1.1.2. Hacı Emir Oğulları Beyliği Döneminde Ordu

1178'de yıktığı Danişmentlilerin topraklarına sahip çıkan Selçukluların XIII. yüzyılın başlarında ortadan kalkmasıyla Anadolu'da büyük bir otorite boşluğu meydana gelmiştir. Nitekim 1335'te Moğol-İlhanlı devrinin de sona ermesiyle birlikte Anadolu'da beylikler dönemi başlamıştır. Bu beylikler, Anadolu'nun muhtelif yerlerinde müstakilen varlıklarını sürdürmeye başlamışlardır. Selçukluların ortadan kaldırmış olduğu Dânişmendlilerin topraklarının kuzey kısımlarında kurucuları Oğuzların Çepni boyuna mensup olan şu iki beylik ortaya çıkmıştır:

1) Mesudiye mülhakatından olan Kaya köyü'nü merkez olarak kabul eden Hacı-emiroğulları Beyliği,

2) Merkezi Niksar olan Taceddinoğulları Beyliği (Demir, 2012: 80).

Hacıemiroğlu Beyliği'nin kurucusu Hacı Emir Bey, Trabzon Rum İmparatoru III. Manuel'in kız kardeşi Thodora ile evlendi. Hacı Emir Bey sağlığında beyliğin idaresini oğlu Süleyman Bey'e devretmişti ancak kısa süre sonra idareyi geri almak istedi. Süleyman Bey babasının iradesine karşı gelmesi üzerine Tacettin Bey Ordu topraklarına saldırdı. Süleyman Bey Taceddin Bey'in birliklerini dar bir alanda sıkıştırmış, orduyu dağıtarak, Taceddin Bey'i de öldürmüştür. Böylelikle Süleyman Bey, Niksar ve çevre-

sini de kendi sınırları içine almıştır. 1381'e gelindiğinde Süleyman Bey Mesudiye'den Ordu kıyılarına inmiş buradan Giresun üzerine giderek Giresun'u Rumlardan almıştır. Topraklarını daha da genişletmek isteyen Süleyman Bey sınırlarını Tirebolu-Terme sınır hattıyla iç kesimde Reşadiye-Niksar'a kadar genişletmiştir (Çebi, 1973: 30).

Türkmen fetihleri tamamlandığı sırada Ordu yöresinde eski yerli halk nüfusu çok azdı. Öyle ki, fetihlerden 60-70 yıl sonra yörede 6651 Türkmen ve 526 Rum ailesinin bulunduğu görülmektedir (Yediyıldız, 2000: 45). Mehmet Çelebi 1413'te Ordu ve Giresun'a sahip olunca, Timur ve Yıldırım Beyazıt arasındaki savaşta Hacı Emir Oğulları Timur'un safına geçmişti. Timur hâkim olduğu bölgeleri eski sahiplerine geri vermesi üzerine Ordu bölgesinde idareyi tekrar eline almıştır. Fatih dönemine gelindiğinde Fatih'in Trabzon seferi sırasında Uzun Hasan'ın yanında olmuşlardır. Fatih 1473'te Otlukbeli savaşında Uzun Hasan'ı mağlup edince, Hacı Emir Oğulları Beyliği Dulkadiroğulları Beyliğine sığınmıştır. Daha sonra Dulkadir Bey bu beyliğin Urfa civarına yerleşmesine izin vermiş ancak bu tarihten sonra varlıklarını devam ettirememişlerdir (Ordu İl Yıllığı, 1973: 6).

Hacıemiroğulları Beyliği, Ordu ve Giresun çevrelerinin tamamı ile Tokat'ın kuzeyi, Samsun'un doğusu ve Trabzon'un batısını üstün bir fetih ve iskân politikasıyla Müslüman Türklerin vatani hâline getirmiştir. Yaklaşık 150 yıl Ordu yöresine hâkim olan bu beylik, bölgenin Türkleşmesinde önemli yere sahiptir (Demir, 2012: 80).

1.2. Osmanlı Döneminde Ordu

Osmanlı idaresi döneminde Ordu civarında kapalı bir tarım ekonomisi hâkimdi. 1390'larda Ordu'nun da içinde bulunduğu bölgenin fethinden itibaren Ordu sakinlerinin hayatı köylerde veya köy-yayla arasında yaşanan göçlerle geçiyordu (Ekinci, 2016: 101). Fatih Sultan Mehmet'in Trabzon Rum Devleti'ni ortadan kaldırdığı dönemlerde, Ordu İli de Osmanlı Devleti himayesine girmiştir. 1455'te bölgenin şehir merkezi olduğu düşünülen Eskipazar'da *cemaat-ı muhterife* denilen 16 hanelik dükkân ve zanaat-kârlar grubu ile 19 hanelik *cemaat-ı alevi* denilen başka bir grup daha vardı. Yine aynı bölgede kadimlik yurtlarında tarımla uğraşan ve vergi vermeyen 47 hane bulunuyordu. Ancak bu gruplar otuz yıl sonra kaybolmuştur (Yediyıldız, 2000: 49).

1455'te Ordu bölgesi tımar beylerinin yönetimi altındaydı. Bu dönemde bölgede 224 Tımar beyi görev yapmaktaydı. Tımar sahibi yöneticiler dışında yaşayan halk, vergi mükellefleri, müsellemler, mülk sahipleri, vergi vermeyen fakat bölgede herhangi bir kamu hizmeti gören muhtelif zümreler ve sipahizadeler, yaşlılar ve sakatlar gibi bir takım gruplara ayrılabilir. Bu tarihlerde yerli halkın tamamına yakını tarımla uğraşıyordu. Bunlardan bazılarının vergi yükümlülüğü bulunurken, vergiden muaf bulunan diğer grup da hayatlarını devam ettirebilmek için tarımla uğraşmaktaydı (Yediyıldız, 2000: 49).

II. Mehmet, Karadeniz sahillerinde bulunan Çepni beyliklerinin güçlenmelerini önlemek için bu beyliklere ait tımar ve zeametleri kaldırmıştı. Ancak Sultan Beyazıt döneminde Çepni beylerinin haklarını iade etti. Yavuz Sultan Selim döneminde Canik (Samsun), Ordu ve Trabzon'un bağlı olduğu Şebinkarahisar livaları birleştirilip Erzincan vilayetine bağladıktan sonra, beylerbeyliğine Bıyıklı Mehmet Paşa getirildi. Kanuni dönemine gelince Ordu toprakları Şebinkarahisar'a bağlı olarak, Erzincan eyaleti içerisinde bırakıldı. Kanuni döneminin sonuna kadar, ordunun büyük kısmı tımar sistemiyle

düzenlendi. Bu sistemdeki savaşa hazır bulunan askerler Osmanlı ordusunun belkemiği idi (Baş, 2014: 295; Çebi, 1973: 32).

16. yüzyılın ikinci yarısıyla 17. yüzyılın ilk yarısı arasındaki yaklaşık yüz yıllık *celali fetreti* denilen Celalettin Kara Yazıcı ve kardeşi Deli Hasan, Ordu topraklarını da içine alan Canik Dağlarında ayaklanma başlatmıştır. Celali serdarı Hasan Paşa, firari Celalilerin arkasından Tokat'a gelmiş, Karayazı Canik dağlarında, Aybastı yaylasında Deli Hasan'ın karşı taaruzuyla öldürülmüştür. 1603'de Deli Hasan affedildi ve Bosna Beylerbeyliği'ne tayin edildi. Buna rağmen bölgede asayişsizlik azalmadı. Sivas Beylerbeyi olarak tayin olan Osman Paşa bölgedeki asayiş sağlamıştı. Ardından Ordu'ya geçerek, Bayramlı kasabasında konaklamış ve çevredeki bütün derebeyleri aileleriyle birlikte yok etmiştir. 17. yüzyılın ikinci yarısında Ünye'nin Voyvodalık, Perşembe (Vona) Subaşılık olduğu ve Fatsa'ya Façe denildiği Evliya Çelebi tarafından belirtilmiştir. 18. Yüzyılda Ordu'nun bugünkü yerinde ormanlar, çalılıklar ve bataklıklar bulunmaktaydı. Boztepe'nin eteklerinde Bayramlı kasabası halkının hayvanları otlamaktaydı (Ordu İl Yıllığı, 1973:9).

1805'te Şebinkarahisar Sancağı Erzurum'dan alınarak, Ordu'nun Gököy ve Bucak kasabalarıyla Trabzon'a bağlanmıştır. 1831'de Osmanlı İmparatorluğu, 19 eyalete ayrılmıştı. Bu taksimata göre; Fatsa'dan itibaren (Fatsa hariç) Ordu, Ulubey, Gököy toprakları Trabzon'a bağlanmış iken, Mesudiye Aybastı ilçeleri Erzurum Eyaletine bağlı Şark-i Karahisar livasına Fatsa ve Ünye Canik (Samsun) livasına bağlanmıştır (Çebi, 1973: 32-33).

1868'de Bucak belediyesi kuruldu. Ordu'nun ilk Belediye Başkanı Mümeyyiz Hasan Ağa'dır. Bu dönemde şehirde evler seyrek olmakla birlikte mahalleler ise yeni yeni şekillenmeye başlamıştır (Çebi, 2002: 37). Trabzon'a bağlı kazaların adları 1868 tarihine kadar Osmanlı salnamesinde *Ordu Kazası* olarak yer alan kasabanın ismi ilk kez *Bucak Kazası* olarak kaydedildiği görülmektedir. 1869'da Bucak Kazası'na bağlı Ulubey, Habsamana, Aybastı, Perşembe, Bolaman'dan oluşan beş nahiye ve merkez ilçeye bağlı dokuz köy bulunmaktadır (Baş, 2014: 328).

1878'de Ordu kasabasında 4 medrese, 3 hamam, 15 çeşme, 2 şadırvan bulunmakta idi. Ordu merkez kazası ile birlikte 9111 Müslüman, 2626 Rum, 1991 Ermeni olmak üzere 13.728 nüfus ile 4.169 hane bulunmaktaydı. 1891 yılında ise 8.000'i Kafkasya'dan göç eden muhacirler olmak üzere, 105.794 nüfus, 16.485 hane ve 309 köy mevcuttu. Bu verilere göre Ordu kasabasının hızla geliştiğini görmek mümkündür (Çebi, 1973: 35).

1.3. Millî Mücadele Döneminde Ordu

1914 yılının Ağustos ayında seferberlik ilanı ile birlikte Osmanlı Devleti savaş hazırlığına girmiş bulunuyordu. Ordu'da seferberlik ilanı ile 20-45 yaş arasında eli silah tutan herkes savaşa çağırılıyordu. Ordu kazalarındaki askerlik şubelerinin önleri on binlerce Orduluyla doluydu. Seferberlik ilanı takip eden aylarda Sultan Reşat *Cihad-ı Ekber* yani *Büyük Cihad* ilanı yapıldı. I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla köylerden çok şehir ve kasabalarda yiyecek sıkıntısı büyük sıkıntılara sebep olmaktaydı. Savaşın ilk yıllarından itibaren ekmek sıkıntısı baş göstermekle birlikte bu dönemde Ordu'da Gököy, Aybastı ve Mesudiye gibi iç kasabaların köylerinde arpa, buğday üretiminde çalışacak erkek nüfus kalmaması sebebiyle bu hububatların tarımı yapılamamıştır. Bu yüzden cephelerdeki askerlerin yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarının temini için *Tekalif-i Har-*

biye kararı alınmıştı. Bu karara göre yiyecek ve giyecek maddelerinin belli bir kısmının toplanarak cephelere sevkini gerektiriyordu. Ancak Ordu köylerinin şehirle irtibatının çok zorlukla sağlandığı için köylerdeki bu maddelerin şehre indirilmesi kolay olmuyordu. Dünya Savaşının sonlarına doğru 1916'da çıkarılan *İaşe Kanunu Muvakkatı* ile Osmanlı toprakları üç iaşe bölgesine bölünmüş, bir bölgeden diğer bölgelere yiyecek maddesi göndermek yasaklanmıştı. Bu bölgeler 1917'de beşe çıkarılmıştı (Baş, 2014: 423-430, 418-419).

Ordu toprakları Trabzon, Samsun, Sivas, Tokat ve Amasya bölgesine dâhildi. İş böyleyken Karadeniz sahilleri Ruslar tarafından bombalanmaya başlanmıştı. Rus savaş gemileri iaşe nakliyatı yapan kayıkları vuruyor bazen de kıyıları bombalıyordu. 1916 yılında Rus birliklerinin Trabzon ve civarına kadar gelmeleri Rize'den itibaren bu kıyılarda oturan halkı, karadan ve denizden Ordu topraklarına doğru göçe zorluyordu. Bu dönemde baş gösteren dizanteri, tifo ve sıtma gibi hastalıklar şehirde her gün birkaç ölüme sebep oluyordu. Savaş yıllarında köyler korunmaya muhtaç yaşlı, kadın ve çocuklarla doluydu; işgücü kalmamış, halk sefaletle mücadele halindeydi. 1917'deki Bolşevik ihtilali ile Trabzon'daki Rus birlikleri dağılmış, bu sayede Doğu Karadeniz kıyıları nefes almıştır (Çebi, 2002: 248, 259-261).

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Antlaşması Osmanlı Devleti'nin fiili olarak sonunu getirmişti. Ordu terhis edilmiş, silahları elinden alınmıştı. Anadolu ise yer yer işgal edilmeye başlanmıştı. Antlaşmayı takip eden dönemde ülke genelinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adıyla çok sayıda milli cemiyetler kurulmuştu. Karadeniz kıyılarındaki azınlık Rumlar Pontus Devletini kurma hayali ve Ermeniler de kurdukları çetelerle Canik, Ordu, Giresun, Rize ve Trabzon'daki Türklere eziyet etmekteydiler. Ayrıca İngilizler bazı bölgelere asker çıkararak, Rum ve Ermenilere arka çıkmışlardır. Yunan savaş gemileri ise eli silahlı Rum çetelerini göçmen kılığında Trabzon, Giresun ve Ordu kıyılarına çıkarmaya çalışmıştır. Bunun üzerine Karadeniz kıyılarındaki şehir ve kasabalar da karşı koymak için teşkilatlanmaya çalışmışlardır (Baş, 2014: 430-431).

İngilizler, 1918 yılının Aralık ayında Batum'a asker çıkarıp mahalli bir idare kurdular ve Kars, Ardahan'ı Ermenilere bıraktılar. Ayrıca İngiliz orduları, Karadeniz'in kuzeyindeki Rus limanlarını işgal ettiler ve abluka altına aldılar. Fransız, Yunan ve Polonyalılarından oluşan ordu Kırım ve Besarabya'dan Rusya içlerine yöneldi. İngiliz ve Fransız kamuoyu, boğazların açılması üzerine, Sovyetlere karşı müttefiklerini sindirme hareketlerine girişebileceği beklentisindeydiler. Kısaca belirtmek gerekirse bütün bu faaliyetler boğazların açılması, Karadeniz'e serbestçe geçişin sağlanması manasına gelmekteydi (Doğanay, 2001: 27-28).

12 Şubat 1919'da Doğu Karadeniz bölgesinin Türk vatanının ayrılmaz bir parçası olduğu bilinci ile *Trabzon'da Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti* kuruldu (Çebi, 2002: 315). Bu cemiyete Ordu delegesi olarak İsmail Bey (Çamaş) katılmıştı. Bu cemiyetin Trabzon'a bağlı diğer kazalarda olduğu gibi Ordu'da da şubesi açılmıştır. Bu dönemde Erzurum'da 15. Kolordu Kumandanlığına tayin olan Kazım Karabekir Paşa Gülcemal Vapuru ile Samsun'a oradan da Ordu'ya geldi. Bu dönemde bölgedeki en büyük sorun Rum çeteleri ve bu çetelerin yaptığı katliamlardı. Konuyla ilgili bilgilendirilen Karabekir aynı gün Giresun'a geçmiştir. Hazırlıkları tamamlanan Erzurum Kongresi 23 Temmuz 1919'da açılmış, Ordu delegesi olarak ise Hasan Efendi gönderilmiştir. Hasan Efendi ve diğer bölge delegeleri ile yola çıkmış Erzurum'da Mustafa Kemal tarafından karşılanmışlardır. Kongrede alınan kararlar tüm Anadolu'ya duyurulduğu gibi Ordu mutasarrıflığına da telgrafla gönderilmiştir. 4 Eylül 1919'da Sivas Kongresi top-

lanmış ve kongrede manda tartışmaları önemli yer tutmuştur. Nihayetinde mandacılık reddedilmiş, yurt genelindeki bölgesel direniş örgütleri *Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* adı altında toplanmıştır. Sivas Kongresi'ne Ordu'yu temsilen Mesudiye'li Karahisar-ı Şarki Mebusu Serdarzade Mustafa Bey katılmıştır. Erzurum Kongresi'nde bulunduğu için Sivas Kongresine delege gönderme gereği duyulmamıştır (Çebi, 1978: 96-98; Baş, 2014: 442).

23 Nisan 1920'de Mustafa Kemal'in önderliğinde Ankara'da Büyük Millet Meclisi adıyla yeni bir meclis kurulmuştu. Meclise Ordu kazası temsili ile Recai Bey (Trabzon Vilayeti Milletvekili olarak) Ankara'ya gönderilmiştir (Çebi, 1978: 112). Meclisin açılışı sebebiyle Ordu şehrinde merasimler yapılmış, cuma günü camilerde mevlitler okutulmuştur. Ordulular, Millet Meclisi'nin açılmasıyla birlikte Milli Mücadele yolundaki çalışmalarına hız vermiştir. Bununla birlikte Büyük Millet Meclisi'nin açılması Ordu'nun kaza durumundan çıkıp *sancak* olması için gerekli zemini oluşturmuştur (Çebi, 2002: 326-327). TBMM'nin açılmasıyla birlikte kutsal bir savaşın hazırlıkları yapılmaya başlanmıştır. Yeni meclis hem düzenli bir ordu kurmaya çalışmakta hem de isyanlarla mücadele etmeye çalışmaktaydı. İşgal altında olan şehirlerden özellikle de İstanbul'dan Ulusal Kurtuluş Savaşı'na destek için silah ve cephane kaçırılmaya başlanmıştı bu durum Karadeniz sahilleri için de geçerliydi. Kurtuluş savaşı yıllarında Ordu'nun yaşadığı en önemli olaylardan biri *Rüşumat 4* adlı geminin düşman donanmasından korunmak için Ordu Limanında batırılışı ve tekrar yüzdürülmesi ile ilgilidir (Baş, 2014: 444).

Rüşumat 4 adlı gemi, Kurtuluş savaşının en zor günlerinde Karadeniz sahilinden Batı Cephesine cephane taşıyan 83 tonluk bir balıkçı teknesidir. 50 yaşının üzerinde olan bu geminin komutanı Yüzbaşı Mahmut (Gökbora) Bey'dir. Doğu Cephesi'nde Kazım Karabekir Paşa'nın emrindeki ordu Ermenilerden elde ettiği cephaneleri savaş cephesine gönderilmek üzere, *Rüşumat 4* No Gemisi, 15 Ağustos 1921'de Batum Limanı'na yanaşmıştı. Burada 88 mm'lik bir top bataryasını bütün cephanesiyle birlikte yüklemiş ve Samsun istikametinde yola çıkmıştı. Bu cephaneler bir hafta sonra başlayacak olan Sakarya Meydan Muharebesi'ne yetiştirilecekti. Düşman bu haberi aldığında *Rüşumat*'ı yakalamak üzere iki filoyu Batum istikametinde harekete geçirmiştir. Panter ve Dafni isimli Yunan gemileri 17 Ağustosta Rize'yi bombalamıştır. 16 Ağustos akşamı *Rüşumat 4* No, Mahmut Kaptan idaresinde, sahile yakın bir şekilde seyrine başlamış ve gecenin karanlığından faydalanan düşman gemileri arasından sıyrılmış, 17 Ağustos akşamı Ordu Limanına ulaşmıştır. Gemi Ordu Limanında iken, alınan bilgilere göre düşman gemileri Rize'yi bombalamasının ardından Karadeniz kıyılarını bombalayarak Ordu istikametine doğru geldiği öğrenilmişti. Bu durumda geminin Samsun'a gönderilmesi tehlikeli olacaktı. Samsun'dan gelen bir emirle geminin tüm yükü Ordu'ya boşaltılması, böylelikle tehlikenin geçirilmesi bildirilmiştir. Yediden yetmişe tüm Ordu halkının yardımıyla tüm cephane boşaltılmış, olası bir bombardıman tehlikesi sebebiyle güvenli noktalara taşınmıştır. 19 Ağustos sabahı, düşman filosu Ordu şehri karşısına gelmişti. *Rüşumat* gemisi demirlendiği yerde batırılmış, baş tarafında güverte üzerinde çıkan bir yangın ise gemiyi koyu bir duman içinde bırakmıştı. Bu yangına rağmen Yunan filolarından küçük bir birlik *Rüşumat*'a yaklaşmış ancak geminin baş tarafında bırakılan birkaç merminin patlaması üzerine gemiye daha fazla yaklaşmayarak geri dönmüşlerdir. Yunan gemileri kurusıkı birkaç topu Boztepe eteklerine savurarak, Trabzon istikametine doğru limandan uzaklaşmışlardır (Çebi, 2000: 315).

Yunan gemilerinin uzaklaşmasının ardından küpeştelerine kadar suya batmış, makine dairesi tamamen su dolmuştu. İlk olarak Ordu tulumbası çağrıldı. Aynı zamanda

Ordulu gençler de sandallarla vapurlara yanaştı ve kovalarla yangın söndürüldü. İşin zor kısmı makine dairesindeki suyu boşaltmaktı. Burada su makinelerdeki yağ ile birleşmiş, kirli bir su haline gelmiştir. Ordulu bir genç birkaç kez makine dairesine dalarak vanaları kapatmıştı. Ardından makine dairesindeki su kovalarla boşaltılmaya başlandı. Gemiye tekrar yüzdürmek yine de kolay olmayacaktı. Ordu halkından findıkkabuğu vermeleri istendi ancak findıkkabuğu için mevsim uygun değildi. Buna rağmen Ordu halkı limana çuvallar dolusu findıkkabuğu yığdılar. 50 yaşın üzerinde olan Rüsumat yeniden hareket ederek, Karadeniz sularında yüzmeye başladı. Rüsumat'ın yüzdürülmesi Ordu'da şenlik havasında kutlandı. Davullar çalındı, horonlar oynandı ve silahlar atıldı (Baş, 2014: 451).

2. CUMHURİYET HALK FIRKASI'NIN ORTAYA ÇIKIŞI

Cumhuriyet tarihinin en eski partisi olan Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF), daha sonradan bünyesinde birçok parti ortaya çıkması bakımından Türk siyasi tarihinde önemli bir yere sahiptir. 9 Aralık 1922'de kurulması planlanan bu fırka, Milli Mücadele'yi örgütleyen ve yürüten *Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* (ARMHC) ve *İttihat ve Terakki Cemiyeti*'ne dayanmaktadır. Gazi Mustafa Kemal bu fırkanın kurulması konusunda Nutuk'ta şunları kaydetmiştir:

Saygıdeğer Efendiler, her yerde siyasi parti kurma konusunda da halkla uzun sohbetler yaptım. 7 Aralık 1922 tarihinde 1922 tarihinde, Ankara basını vasıtasıyla halkçılık ilkesine dayanan ve Halk Partisi adını taşıyan siyasi bir parti kurmak niyetinde olduğumu açıklayarak, bu partinin nasıl bir program yapması gerekeceği konusunda, bütün vatanseverlerin, ilim ve fen adamlarının yardım ve işbirliğine başvurmuştum. Gerek bazı kimselerden aldığım yazılı düşüncelerden ve gerek halk ile yaptığım görüşmelerden çok yararlandım. Sonunda 8 Nisan 1923 tarihinde, görüşlerimi dokuz ilke halinde tespit ettim. İkinci Büyük Millet Meclisi'nin seçimi sırasında yayınlayarak ilan ettiğim bu program, partimizin kuruluşuna temel olmuştur. Bu program, bugüne kadar ele alıp gerçekleştirdiğimiz bütün önemli hususları içine alıyordu. Bununla birlikte programa girmemiş önemli ve esaslı bazı konular da vardı. Örnek olarak, Cumhuriyet'in ilanı Şer'îye Vekâleti'nin, medrese ve tekkelerin kaldırılması, şapka giyilmesi gibi... Bu konuları programa alarak, cahil ve gericilerin bütün milleti vaktinden önce zehirlemeye fırsat bulmalarını uygun görmedim. Çünkü bunların zamanı gelince çözüme bağlanacağından ve milletin sonuçtan memnun olacağından kesinlikle emindim. Yayınladığım programı, bir siyasi parti için yetersiz, kısa bulanlar oldu. "Halk Partisi'nin programı yoktur." dediler. Gerçekten de ilkeler adı altında bilinen programımız, itiraz edenlerin gördükleri ve bildikleri şekilde bir kitap değildi. Fakat temel ilkeleri içine alıyordu ve pratikti. Biz de uygulanması imkânsız düşünceleri, nazari birtakım ayrıntıları yaldızlayarak bir kitap yazabilirdik. Öyle yapmadık. Milletin maddi ve manevi alandaki yenileşmesi ve gelişmesi yolunda, söz ve teori ile iş ve icraata önem vermeyi tercih ettik. Bununla birlikte, hâkimiyet milletindir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin dışında hiçbir makam, milli mukadderata hâkim olamaz (Atatürk Araştırma Merkezi, 2012: 485-486).

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ortaya çıkışında, XIX. yüzyılın ikinci yarısında *Yeni Osmanlı* olarak ortaya çıkan, daha sonra *Jön Türkler* şeklinde adlandırılan bir grup aydın ve bürokratin etkisi olduğu bilinmektedir (Çavdar, 1994: 10; Uyar, 2012a: 65).

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Erzurum ve Sivas Kongreleri ardından ülkedeki müdafa-i hukuk cemiyetlerinin birleşmesiyle oluşmuş ve milli mücadelenin öz kadrosunu oluşturan bir teşkilattır (Öz, 1992: 82). Mondros Mütarekesi'nin ilanı, Türkler arasında başlayan haklarını müdafaa etme hareketi daha sonra örgütlü bir eyleme dönüşmüştür (Altun, 2006: 41). Daha sonra TBMM'de bulunan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu, bir siyasal partiye dönüşerek, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin büyük bir kısmının hem yöneticisi hem de baş aktörü olacaktır (Yetkin, 1983: 91).

ARMHC'nin içtüzüğünün kabul edilmesinin ardından Mustafa Kemal Ankara gazetelerine verdiği bir demeçte barış sağlanınca halkçılığa dayanan ve Halk Partisi (HP) adını taşıyacak siyasal parti kurma amacında olduğunu açıklamıştır. Mustafa Kemal Paşa 1923 yılının Ocak ayında İzmit'teki özel basın toplantısında ve bu toplantıdan üç hafta sonra Balıkesir Paşa Camii minberinde verdiği bir hutbede yine HF düşüncesinden bahsetmiştir. Nihayet Mustafa Kemal Paşa, Dernek Başkanı sıfatıyla Meclisteki ARMHC'nin HF'ye dönüşeceğini açıklayan Dokuz Umde bildirisi yayımlanmıştır (Tunçay, 1992: 49-51). Mustafa Kemal, HP fikrini yaymak amacıyla ülke çapında birçok gezi düzenlemiştir. Bu geziler sırasında oluşturup açıkladığı bu görüşlerden çıkarıldığı sonuç şu şekildedir:

“Kurulacak olan fırka halkçılık ilkesine dayalı ve milliyetçi olacaktır. Ancak, Türk halkı çeşitli sınıflara ayrılmış olmadığından bu fırka, her kesimden insana açık olacaktır. Yani halk fırkası, herkesin fırkası olacaktır” (Atatürk, 2006: 58).

M. Kemal, Parti'nin kurulmasına ilişkin ilk açıklamasını 6 Aralık 1922'de yapmış, bu açıklamada ilk kez Halk Fırkası adını kullanmıştır. Mustafa Kemal'in CHF'nin kurulması ile ilgili düşüncesi şöyleydi:

“Halas ve istiklal için yaptığımız cidalı itmam etmek ve Cenabı Hakkın milletimizi meftur kıldığı istidat ve kabiliyeti azami derecede inkişaf ettirmek ve memleketimize bahşeylediği bilcümle menabii kuvvet ve servetten azami surette istifade ederek esbabı zafımızı izale eylemek için bundan böyle hiçbir fırsat ve vakti fevt etmeyerek çalışmaya mecburuz.” derken, aynı zamanda bu çalışmanın senelere takip ve tatbik edilecek bir programa müstenit olmazsa akamete” uğrayacağını belirtmekte ve milletimizin ihtiyacını acilesine çaresiz olacak bir programa müstenit olmayan ıslahat teşebbüslerinin şahsi ve keyfi” olmaktan kurulamayacağını ve sönüp gideceğini söylemektedir. Öte yandan “herhangi bir programın uzun bir devri mesaiye rehber olması için memlekette bilcümle vatanperveranın ıslahat emellerini ihtiva etmeyen bir programın muvaffakiyetli ve müstemir olması ümit olunamaz. Bu milli maksat ve mülahazaları nazarı dikkatte bulundurarak milletimin, her sınıf halkında ve âlemi islamin en uzak köşelerinde beni ebediyen müftehir bırakacak surette gördüğüm teveccüh ve itimada kesbi liyakat etmek en mütevazı bir ferdi millet sıfatıyla hayatımı, sonuna kadar vatan hayrına vakfeylemek emeliyle sulhün istikrarını müteakiphalkçılık esası üzerine müstenit ve Halk Fırkası namıyla siyasi bir fırka teşkil etmek niyetindeyim. Başka memleketlerde müteşekkil bu gibi fırkaların programlarını gözden geçirmiş isem de, bunları tamamiyle memleket ve milletimizin hakiki ihtiyaçlarını tatmine kafi bulmadım. Bu sebeple şimdiden böyle bir programın esaslarını tesbit eylemek üzere bilcümle vatanperveranın, erbabı ilim ve fennin müzaheret ve müşareketine müracatı vazife addedeyim. Köylülerimizi ve halkımızı ezen ve fakir düşüren adaletsiz vergilerin ne suretle ıslahı lazım geleceğine ve ticaret ve ziraat ve sanayimizi inkişaf ettirecek maddi, iktisadi tedabire ve orman ve maadin gibi tabii servetlerimizden menfai umumiye namına daha kolaylıkla istifadeyi temin için ne gibi ıslahatı kanuniye yapılması lazım geleceğine, arazi ve emlak temellük hususunda herkes için daha emniyetbahş tadilatı kanuniye yapılması lazım gelip gelmeyeceğine, evkaf umurunun ne suretle şayani ıslah bulunduğu ve memlekette hangi nikatı nazardan ne gibi amelihat ve inşaatı nafia yapılabileceğine ve askerlik müddetinin taliline velhasıl milletimizi elveyim hali tedennide bırakan esbab ve avamilin suretini izalesine müteallik erbabı ihtisasın gönderecekleri mütaleat kemaliehemmiyette nazarı itibara alınacaktır. (...) İstiklal mücadelatı esnasında olduğu gibi saadeti milliyemizi temine matuf olacak mesai devresinde dahi umum milletinin müzaheretine ve bilcümle münevveran ve vatanperveranın müşareketine mazhar olacağımı ümit ederim” (Atatürk Araştırma Merkezi, 2006: 51-52).

Burada ilk olarak vurgulanan Milli Mücadele'yi yürüten kadronun Anadolu ve Rumeli Müdafı-yı Hukuk Cemiyeti, Halk Fırkası kadrosu olduğudur. Bu kadro, kurtuluş ve bağımsızlığımızın kazanılmasını sağladığı gibi, ülkenin sosyo-ekonomik sorunlarına ve geri kalmışlığına çözüm bulacak, kısacası geleneksellikten modernliğe geçişi sağlayacak; toplumu ve ülkeyi kalkındıracaktır (Bila, 1979: 58).

Cemiyetten partiye dönüşen Halk Fırkası, 1923-1946 yıllarını kapsayan süreçte ülke yönetiminde söz sahibi olan tek güç olma yetkisini elinde tutmuştur. Bu 23 yıllık süreç içerisinde 1924-1925'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve 1930'da da Serbest Cumhuriyet Fırkası gibi çok seslilik deneyimleri ile sekteye uğramasına rağmen CHP'ye alternatif olamamıştır (Atatürk Araştırma Merkezi, 2012: 601-602; Kabasakal, 1991: 111).

2.1. Dokuz Umde

Halk Fırkasının doğumu, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin sonunu bildiren dokuz umdelik bir beyanname ile ilan edilmiştir. 1 Nisan 1923 tarihinde TBMM seçimlerinin yenilenmesi kararı alınması üzerine 8 Nisan 1923 tarihinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Başkanı Mustafa Kemal Paşa adına Dokuz umdelik bir beyanname yayımlanmıştır (Atatürk Araştırma Merkezi, 2012: 7). Bu beyannamede Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin partiye dönüşme hususundaki satırlar şöyledir (Sevim, 2006: 521):

“Yeni çalışma devresinde Meclisin çoğunluğunu bu amaç çerçevesinde toplamak ve ülkeyi mili egemenlik dairesinde siyasi teşkilata ulaştırmak için bir Halk Partisi kurulacaktır. Mecliste şu anda kurulu olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu, Halk Partisine dönüştürülecektir.”

Dokuz Umde Beyannamesinde millî egemenliğe özellikle vurgu yapılmaktadır. Bununla birlikte Halifeliğin TBMM'ye dayandırıldığı ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Beyannamede, emniyet ve asayişin sağlanması, adalet hizmetleri, tarım, kredi, eğitim, madenler, ormanlar, sağlık ve sosyal yardımı, askerlik, ordu, savunma, kamu hizmetleri, imar ve barış konularına da yer verilmiştir (Atatürk Araştırma Merkezi, 2012: 486; Dursun, 2002: 7).

Fırkanın “*Halk hakimiyeti, teceddüt ve inkişatı maddiye ve maneviye esasına*” dayanan “*mufasssal ve muntazam bir programı*” hazırlanacak ve tüm üyelerinin tartışma ve onayına sunulacaktır. Bu hazırlıklar sürerken Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu “*memleketin en müstacel ihtiyacınatını ve birçok erbabı ihtisasının mutalaatı ve bilhassa İzmir’de bütün memleket mümessillerinden müteşekkil olarak inikat eden iktisat kongresi mesaisi dahi nazarı dikkate alınarak*” belirlenen ilkelerle seçimlere katılmaya karar vermiştir (Uyar, 2012a: 70).

Dokuz maddeden oluşması nedeniyle 9 umde olarak anılan bu metin, bir seçim bildirgesidir. Bu bildirge, aynı zamanda kurulacak parti için de bir program hazırlığı niteliğini taşımaktadır (Aybek, 2009: 12). 8 Nisan 1923 tarihinde Dokuz Umde'yi yayınlayan M. Kemal, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti örgütlerine gönderdiği bir yazıda, cemiyet üyelerini seçim çalışmalarına katılmaya çağırmaktadır. 1923 seçimleri Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin başarısıyla sonuçlanması, Halk Fırkası'nın kurulmasına olanak sağladı. Seçimlerin başarıyla sonuçlanmasından sonra, milletvekilleri Ankara'da toplanarak Halk Fırkası'nın tüzüğünü hazırlamaya başladılar. İlk toplantı 7 Ağustos 1923'e kadar devam etti. Ağustostaki ilk toplantıya o sırada seçim bölgelerinden Ankara'ya gelebilmiş 123 milletvekilinden 113'ü katılmış ve 10 milletvekili de toplantıya mazeretlerinden ötürü katılamamıştı. Toplantıda bir konuşma yapan Mustafa Kemal, Milli Mücadele'nin başlamasını, Birinci Meclis'in açılışını ve o tarihten 1923'e kadar geçen süreci anlattı ve sonuç olarak Müdafaa-i Hukuk'un Halk Fırkası'na dönüşeceğini belirtti. Bu toplantıda, Halk Fırkası nizamnamesinin incelenmesine başlandı. 9 Eylül 1923'te yapılan umumi bir toplantıda Halk Fırkası nizamnamesi kabul edildi (Uyar, 2012a: 74).

2.2. Halk Fırkası'nın Merkezî Örgütlenmesi

Halk Fırkası kurulduğu 9 Eylül 1923'ten itibaren 27 yıllık bir dönemde ülkenin tek partisi oldu (Uyar, 2012a: 76). 23 Ekim 1923'te İçişleri Bakanlığına sunulan bir dilekçede Halk Fırkası adıyla tüzüğe sunulmuştu ve bu dilekçeyle bir partinin kurulduğu

ve idari heyetin isimleri belirtiliyordu. Bu dilekçeye göre isimler şöyledir: Erzincan mebusu Sabit (Sağıroğlu), İstanbul mebusu Dr. Refik (Saydam), İzmir mebusu Celal (Bayar), Erzurum mebusu Münür Hüsrev (Gölge), Tekfurdağ mebusu Cemil (Uybadın), Konya mebusu Kazım Hüsni, İzmit mebusu Saffet (Arıkan), Diyarbakır mebusu Zülfü. Partinin katib-i umumisi Recep (Peker) ve parti genel başkanı Mustafa Kemal. Ancak 29 Ekim 1923 tarihinde Mustafa Kemal, Başbakan İsmet Paşa'ya gönderdiği 19 Kasım 1923 tarihli yazısında Halk Fırkası genel başkanlığına vekâlet etmesini istemiş, buna gerekçe olarak Cumhurbaşkanı olmasının bu görevi yürütmesine engel olduğunu söylemiş ve İsmet Paşa, parti genel başkan vekilliğine atanmıştır. (Uyar, 2012b: 22).

9 Eylül 1923'te kabul edilen ve Dokuz Umde'nin devamı niteliğinde olan *Halk Fırkası Nizamnamesi* CHP'nin ilk tüzük ve programını oluşturur. Partinin henüz ayrı bir programı yoktur ve izleyeceği program, tüzük hükümleri ile birlikte belirlenmiştir. Tüzük ve programını belirleyen, yönetim organlarını oluşturan Halk Fırkası, kuruluşunu 1923 yılının sonlarında tamamlanmıştır (Bila, 1979: 62-64). HF 1924 yılı yazından itibaren bir meclis grubu olmanın dışında, ülke çapında örgütlenme çabasına girmiştir (Tunçay, 1992: 91).

Cumhuriyet Halk Fırkası, 1925 yılında mevcut bulunan il, ilçe, bucak ve ocak örgütlerinin yanı sıra, ülkedeki 74 ili 14 mıntıkaya ayırdı. Parti her mıntikanın başına bir müfettiş atayarak, genel bir örgütlenme gitti. 1929 yılındaki dünya ekonomik bunalımı ve uzun savaş yılları nedeniyle ekonomik durumunu düzeltmeyen Türk halkını daha da zor bir durumda bıraktı. 1930 yılına kadar üst yapıda gerçekleştirilen yenilikler halkta dikkate değer bir iyileşmeye yol açmadı. Böylelikle halk Cumhuriyet rejiminin nimetlerinden yararlanamadı (Uyar, 2012a: 77).

Ülke içindeki genel hoşnutsuzluk 1929 bunalımı ile iyice belirginleşmişti. Bu durumun, hükümetin denetimsizliğinden kaynaklandığını düşünen Mustafa Kemal, muhalif bir parti kurulmasını teşvik etti (Koçak, 2002: 147). İlk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile yaşanan sorunların unutulmamasına rağmen bazı şartların zorlanması, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın oluşumunu zorunlu kılmıştır (Atatürk Araştırma Merkezi, 2012, 601-602; Altun, 2006: 80-82).

1931'de hem yeni seçimler yapılmış hem de parti kurultayı bu yıla rastlamıştı. 1931 kurultayı sonraki ideolojik gelişmelerin temelini oluşturması açısından önemlidir. Bu kurultayda parti doktrinlerinin ilkeleri ilk kez tartışıldı ve programa yazıldı. Bu ilkeler Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Milliyetçilik, Laiklik, Devletçilik ve İnkılâpçılıktı. 1932'de parti, Cumhuriyet'in getirdiği değerlerin geniş halk kitlelerine ulaşması için ve parti üyelerinin bir toplanma yeri olacak gönüllü örgütlenmeler oluşturulması nedeniyle *halkevlerini* açtı. 1935'te CHP sadece bir parti değil, aynı zamanda bir devlet partisi olmuştu. Tüm vatandaşların ihtiyaçlarına karşılık verebilecek olan parti, milli birlik sembolü haline gelmiştir (Ayata, 2010: 68-73).

1936 yılına gelindiğinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin 50 il, 342 ilçe 1.800 bucak ve 25.941 ocak örgütü vardır. 16.158.018 kişiden oluşan ülke nüfusunun 1.237.504'ünü oluşturan yaklaşık % 7,7'lik kısmı Cumhuriyet Halk Partisi'ne üyedir (Uyar, 2012a: 77). Mustafa Kemal'in ölümünden sonra, 26 Aralık 1938'de toplanan olağanüstü birinci kurultaya İsmet İnönü Cumhurbaşkanı olarak katılmıştır. Bu kurultayda İsmet İnönü'ye *Milli Şef* unvanı verilmiştir. 1938-1946 yılları arası dönemde Milli Şeflik Türkiye'de siyasal kurumların en önemlilerinin başında yer almıştır. (Altun, 2006: 108).

1939'da devlet ve parti arasındaki bağlar zayıflamaya başlamıştır. Durum CHP Genel sekreterinin 24 Mayıs 1939'da verdiği makalelerde şöyle açıklanmıştır:

“CHP bundan evvelki devirde olduğu gibi, memleketin bütün kuvvetlerini yüzde yüz merkeziyetçi bir ruh içinde, bir noktaya toplayan bir teşekkül olmaktan çıkıyor. Artık, hükümetle fırka, birbiri içinde yaşayan iki teşekkül değildir. Kurultayın vereceği karardan sonra, Parti ile Hükümet arasındaki vazifeler evvela tamamen ayrılmış, bilahare bunlar, Hükümette toplanmış bulunacaktır. Zannedersem, Parti ile Hükümet arasındaki münasebetleri tanzim eden bu yeni sitem, şimdiye kadar halledilmemiş olan eski bir davayı en mükemmel ve en orijinal bir şekilde halledecektir (Altun, 2006: 111)”.

2.3. CHF'nin İdeolojileri ve Politikaları

Kuruluşundan itibaren CHP'nin sahip olduğu görev onun öncü bir ideoloji geliştirmesine, bu ideolojiye sahip çıkmasına ve onu korumak için önlemler almasına sebep olmuştur. İdeoloji; fikirlerin nasıl oluştuğu ve benimsendiğiyle, bu fikirlerin kendi aralarında nasıl bütünleştirilip tutarlı sistemler haline getirildiğiyle ilgili bir kavramdır (Demirci, 2007: 44). Her siyasal partinin belli bir ideolojik görüşü olduğu gibi, Türk siyasi hayatına damgasını vurmuş bir parti olarak CHP de bir ideolojiye sahiptir. CHP'nin sahip olduğu ideolojiyi ve bu ideolojinin dayandığı temelleri görebilmek için Cumhuriyet öncesine bakmak gerekir. Tanzimat'tan beri Osmanlı Devleti genel bir Batılılaşma rotası kabul etmiş ve bu yolda ilerlemeye çalışmıştı. Mustafa Kemal ülkede olup bitenleri yakından incelemiş ve düşünce yapısının oluşmasında da bu durumun etkisi olmuştur. Ziya Gökalp'ten etkilenecek, Ziya Gökalp'i duygu ve düşüncelerinin babası olarak nitelemiştir. Ziya Gökalp, Osmanlı İmparatorluğundaki dağılmanın ve kültür çözülmesinin başlıca sebebini, birbirleri ile bağdaştırılmayan değer unsurlarının, taklitçiliği aşmamış ve milli kültür ile kaynaştırılmamış olmasında bulmuştur. Ziya Gökalp denildiğinde akla ilk gelen Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak kitabındaki üçlemedir. Bu üçlü Osmanlı'nın da uğraş alanı olmuştur (Demirci, 2007: 49-51).

Balkan savaşları ve ardından I. Dünya savaşı sonrasında Arapların bağımsızlığını kazanması üzerine Türkçülük üzerinde durulmaya başlanmıştır. Çok uluslu yapıya sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nda çözümler başlayınca diğer uluslar bağımsızlıklarını kazanmaya başladı bu Türk milliyetçiliğini geliştirdi. 1908'den sonra Türkçülük hareketi önce fikir ve kültür, sonra siyasal alanda örgütlenmeye başladı (Demirci, 2007: 49-51).

Kışlalı'ya göre Cumhuriyet ideolojisinin temel direği Türk milliyetçiliği olmuştur. Atatürk de halifeliğin ve sultanlığın sona erip, çağdaş bir devlet kurmak için milliyetçilik ideolojisini kullanmış ve “*egemenlik ulusundur*” ilkesinden hareketle yeni rejimi kurmuştur. Atatürk, Türk Dil ve Tarih kurumuna büyük önem vermiştir. Bunun sebebi ise bir *ulus bilinci* aşılardı. Böylelikle Osmanlı Devleti'nin çok uluslu yapısı içinde, neredeyse kaybolmuş olan ulusal benliği yeniden kazandırdı (Kışlalı, 2003: 134-136).

Atatürk'e göre ulus ne din ne ırk temeline dayanır; ulusu ulus yapan asıl öge, ortak tarih, ortak dil ve kültürdür. Atatürk bu konuya şöyle değinmiştir: “*Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir* (İnan, 1969: 18).” 1935'teki resmî tanımlamaya göre ise: “*Ulus, dil, kültür ve ülkü birliği ile birbirine bağlı yurttaşlardan meydana gelen siyasal ve sosyal bir bütündür.*” (CHP 1935 Parti Programı, 1935: 3).

Kemalizm CHP döneminde bir diğer temel ideoloji olmuştur. Buna göre Türkiye devletini kuran ve inşa eden Tek Parti ideolojisini oluşturmuştur. Bu ideoloji

1920'lerden başlayarak kendi içinde bir bütünlük ve süreklilik oluşturmuştur. Kemalizmin en kapsamlı belgesini oluşturan CHP'nin 1935 programında yer alan ilkeler, bu belgede ilk kez ve açık bir şekilde *Kemalizm Prensipleri* olarak geçmiştir (Demirci, 2007: 57-58). 1927 yılında parti kurultayınca CHP'nin dört temel ilkesi Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Milliyetçilik, Laiklik, olarak belirlenmiştir. 1931'de bu dört ilkeye ek olarak Devletçilik ve Devrimcilik eklenerek ilkeler altıya çıkarılmıştır. (Aybek, 2009: 18).

Kemalizm en kapsamlı anlamıyla CHP kurultayınca Altı Ok çerçevesinde oluşturulmuş bir ideoloji ve eyleme yol gösteren bir program olmuştur. Kemalist partinin kendisi gibi parti kongresinde benimsenen ve 1937'de Türkiye Anayasasına konulan Altı Ok'un tanımını, Kemalizmi açıklamada başlangıç noktası olarak ele almak gerekir. Bu anlamda Cumhuriyetçilik, Laiklik, Milliyetçilik, İnkılâpçılık, Halkçılık ve Devletçilik; bunlardan ikisi (Cumhuriyetçilik ve Devletçilik) hedeflerden ziyade araçlarla ilgili olduğu söylenebilir. Kalan dördü ise Kemalist ideolojinin özünü oluşturur. Kemalizm etkisi altında olan dönem ise Nutuk'un CHP kongresinde okunması (1927) ile başlayıp partinin Altı Ok'unun anayasal prensipler olarak kabul edilmesiyle (1935-1937) son bulur (Demirci, 2007: 58-59).

2.4. CHF'ye Karşı Oluşan Muhalefet

2.4.1. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

1921-1924 yılları hızlı ve köklü değişimlerin yaşandığı ve kaçınılmaz olarak birçok tepkilere sebep olan bir dönemdir (Altun, 2006: 70). 29 Ekim 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı ile birlikte TCF'nin kuruluş sürecini başlatan sebepleri de ortaya çıkarmıştır. Milli Mücadele'nin tanınmış isimlerinin Halk Fırkası içinde şiddetli tartışmalara yol açan itirazları cumhuriyetin ilanının aksine bu ilanın yapılış tarzına olmuştur. Öyle ki Mustafa Kemal Paşa, cumhuriyetin ilanına karşı çıkacaklarını düşündüğü Refet, Rauf, Adnan Beyler ve Ali Fuat Paşa'nın İstanbul'da bulunduğu 29 Ekim'de cumhuriyeti ilan etmişti (Zürcher, 2010: 53). Birçok çevrede cumhuriyetin ilanı çoşkuyla karşılandıysa da bazı yerlerde ise tam bir sarsıntı, üzüntü ve geleceğe dair derin endişelere yol açmıştı (Lewis, 2008: 353).

Cumhuriyet ilan edildiğinin ertesi günü İstanbul'da bulunan Rauf Bey, Tevhid-i Efkâr ve Tanin gazetelerine verdiği demeçte; fiilen mevcut olan bir yönetimin adının konmuş olduğunu ancak alınan bu kararın mecliste yeterince tartışılmadan alınmasının demokrasiye uygun düşen bir hareket olmadığını belirtmiştir. Rauf Bey'in bu sözleri üzerine Halk Fırkası içinde bulunan birtakım çevreler, Rauf Bey'i fırka içine hizipçilik sokmak istemekle suçlayarak Fırka Grup Başkanlığına verdikleri bir takrirle bu mesele'nin acele olarak fırka grubunda görüşülüp aydınlatılmasını istemiştir (Orbay, 2009: 564). Böylece, Cumhuriyetin ilan edilmesi üzerine Mustafa Kemal ve Kurtuluş Savaşı liderleri arasındaki yol ayrımı iyice belli olmuştur. Rauf Orbay, Kara Vasıf, Refet Bele, Kazım Karabekir gibi tanınmış devlet adamları ve kumandanlardan oluşan Muhalif grubu, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının, kendilerinden oldukça farklı bir istikamete doğru gittiklerini anlamış, bunun neticesinde muhalif tavırlarını ortaya koymaya başlayarak, Meclis içinde bölünmeye neden olmuşlardır. 1-2 Kasım 1922'de Saltanatın kaldırılması, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanı, 3 Mart 1924'de Hilafetin ortadan kaldırılması, eğitimde birliğin benimsenmesi, 20 Nisan 1924'de, 1921 Anayasası'nı perçinleyen ve geliştiren yeni Anayasa'nın düzenlenmesi gibi girişimlerden sonra, muhalifler, tüm karşı koymalarına rağmen gerçekleşen bu reformlardan fazlası ile rahatsız olmuşlardır

(Zürcher, 2010: 78). Böylelikle muhalif grub, artık atağa kalkmanın zamanı geldiğine karar vererek, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın karşısına, kendi görüşlerini savunabilecekleri bir muhalefet fırkası ile çıkmaya karar vermişlerdir (Zürcher, 2010: 79). 8 Kasım 1924 tarihinde Muhalif grup tarafınca yeni kurulan İsmet Paşa hükümetine karşı genso-ru vermiş; fakat 19 güvensizlik oyuna karşın 148 güvenoyu ile hükümet düşürülemedi. Güvensizlik oyu verenlerin partide kalmamasının etkisiyle yeni bir parti kurulacağı tahmin edilmekteydi (Altun, 2006: 70). Öngörüldüğü üzere partiden ayrılan Rauf (Orbay), Ali Fuat (Cebesoy), Kazım Karabekir, Adnan (Adıvar), Refer (Bele), İsmail (Canbulat) Beyler 17 Kasım 1924'te *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası* adıyla yeni bir siyasi parti kurmuşlardır (Atatürk Araştırma Merkezi, 2012, 601-602, Yüceer, 2002: 536).

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın genel başkanı Kazım Karabekir, genel başkan yardımcıları Rauf ve Dr. Adnan Bey, genel sekreter ise Ali Fuat Bey idi. Muhtar Bey, İsmail Canbulat, Halis Turgut, Şükrü Bey, Necati Bey, Faik Bey ve Rüştü Paşa da yönetim kurulu üyeleri olarak yeni muhalefet partisinde yer almışlardır (Atatürk Araştırma Merkezi, 2012, 601-602; Çavdar, 2008: 296).

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TPCF) ilk kez Urfa'da ve hızla yurdun belli başlı yerlerinde teşkilatlar kurmaya başlamıştır (Giritoglu, 1965: 62). TPCF'nin programı ile Halk Fırkası görüşleri temelde aynı olmasına rağmen bazı konularda farklılıklar göstermektedir. TPCF'nin programında, parti içi demokrasiye yer verilmiş ve yurttan aşamalı seçimlerin yapılması demokrasinin bir gerekliliği olarak ileri sürülmüştür. Cumhurreis seçilmesi durumunda mebusluk sıfatını kaybedeceği belirtilerek partili Cumhuresine karşı olmuşlardır. Ayrıca hiçbir vatandaşın kanun dışı hiçbir şeye zorlanmayacağı, programın üzerinde önemle durulan maddelerinden biri olmuştur (Öz, 1992: 90-91).

İsmet İnönü, TPCF'nin kuruluşunu “*Mustafa Kemal Atatürk'ün süratli icraatla nereye kadar gideceğinden ve ne şekilde bir otorite tahsis edeceğinden korkulması üzerine, onunla beraber çalışma imkânından ümitlerini kestiklerinden sonra girişilmiş bir teşebbüs*” olarak belirtmiştir (Altun, 2006: 71). Mustafa Kemal ise muhalif bir fırkanın varlığı olumlu karşılamış ve şu ifadelerde bulunmuştur: “*Hâkimiyet-i milliye esasına müstenit ve bilhassa Cumhuriyeti idareye malik bulunan memleketlerde siyasi fırkaların mevcudiyeti tabiidir. Türkiye Cumhuriyetinde de mürakip fırkalar tekevvün edeceğine şüphe yoktur. Türkiye’de yeni bir siyasi fırka teşekkülü bazı merasim-i kanuniye tabiidir ki, yeni fırka bu merasimi ifa etmiş olduğundan teşekkül etmiş sayılır*” (Öz, 1992: 92).

1924'ün Aralık ayında yapılan ara seçimlere TPCF tam olarak örgütlenemediği için katılamamıştır. Bu sebeple TPCF sadece bağımsız adaylarını destekleyebilmiştir. TPCF Bursa bağımsız adayının seçimi kazanmasıyla CHF'de huzursuzluklar daha da artmıştır. Görünüşte Partinin sonunu programda yer alan 5. Madde “*Fırka efkâr ve itikadat-ı diniyeye hürmetkârdır.*” (parti dine saygılıdır) ibaresi hazırlamıştır (Tunaya, 1995: 622). Ancak TPCF Bursa bağımsız adayının seçimi kazanması sonrasında TPCF'ye olan baskılar artmış, bu durum partinin sonunu getirmiştir. Bunun yanı sıra aynı dönemde meydana gelen Şeyh Sait Ayaklanması ile muhalefet arasında ilişki kurulmuş bu durum partinin sonunu getiren bir diğer etken olmuştur (Altun, 2006: 72). Karpat'a göre, Şeyh Sait isyanının amacı Doğu Anadolu'da bağımsız bir Kürdistan devleti kurmak ve Halifeliliği yeniden diriltmektir. Ayrıca bu, doğu bölgelerdeki köyleri yönetim altına alarak derebeylik sistemini parçalamak yeteneğini gösteren hükümet otoritesine karşı bir girişimdi (Karpat, 1996: 126). Bir taraftan ayaklanmanın bastırılması,

diğer taraftan muhalefetin bertaraf edilmesi için “*dinî görüntü altındaki ayaklanmalar ve dinin siyasete alet edilmesi vatana ihanet sayılacağı*” Hıyanet-i Vataniye Kanunu’na eklenmiştir. Yürürlüğe konan Takrir-i Sükûn Kanunu ile Cumhurbaşkanı onayı da alınarak, gericiliği, ayaklanmayı kışkırtan, ülkenin düzenini ve huzurunu bozan kuruluş ve yayınları yasaklama yetkisinin de verilmesiyle 3 Haziran 1925’te Hükümet tarafından ilticayı desteklediği gerekçesiyle TPCF kapatılmıştır (Altun, 2006: 73).

2.4.2. Serbest Cumhuriyet Fırkası

Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF), TPCF’ye göre kuruluşu ve kapatılışı açısından farklıdır. Bu iki parti CHF bünyesinden gelmiş olmasına rağmen TCF, parti içindeki bir muhalefet hareketiyle partiden ayrılmışken, SCF ise Mustafa Kemal’in teşviki ile zorlama bir muhalefet olarak kurdurtulmuştur (Öz, 1992: 101-102).

Mustafa Kemal, hükümet sorumsuz ve eleştirisiz bir durumda olduğu için muhalif bir partinin varlığında yarar görmüştür. Bu girişimi yapay kılan ise; yaratılan bu muhalefetin bir iktidar seçeneği olarak görülmesinin göz ardı edilmesidir. Mustafa Kemal’e göre, ülke yaraları ile CHP yararları aynıdır. Buna bağlı olarak SCF’nin varlığı rejim için olmaktan çok, CHP için faydalı olacağı düşünülmüştür. Böylelikle partinin eksik olduğu yanları ve yanlışları ortaya konularak, bunlardan arındırılarak parti güçlendirilecekti (Tunçay, 1992: 247). Ayrıca 1924 yılında kurulan TPCF’nin çok geçmeden kapatılmasıyla birlikte CHF, ülke içerisinde tek parti olarak konumunu güçlendirmiştir. Alternatifsizliğin vermiş olduğu bir takım suiistimaller, halk içerisinde hoşnutsuzluk yaratmıştır. Cumhuriyet Halk Fırkası’nın ve bölgesel ve yerel temsilcilerinin otoriter tavırları, buna eşlik eden kayırmacılık ve yolsuzluklar, kişi özgürlüklerinin yokluğu ve de hükümetin reform politikaları yaygın bir öfkeye neden olmuştur (Zürcher, 2010: 123).

SCF, Mustafa Kemal’in önderliğinde, Fethi Bey’in Mustafa Kemal’e hitaben 9 Ağustos 1930’da yazdığı ve muhalif bir parti kurmak isteğini dile getirdiği mektubunu 10 Ağustos 1930’da Mustafa Kemal’in cevaplamasının ardından işlevsellik kazanmıştır. SCF resmi olarak 12 Ağustos 1930’da İstanbul valiliğine yapılan başvuru ile mümkün olmuştur (Öz, 1992: 104). Fethi Okyar SCF’nin kurulmasına ilişkin hatıratında durumu şöyle anlatılmaktadır; Fethi Bey, Yalova’da Mustafa Kemal’in kendisine Meclis’in mevcut işleyişine yönelik sıkıntılardan bahsettikten sonra, bir muhalefet partisi kurma gereğinden bahsettiğini anlatır. Bu teklif karşısında Fethi Bey, ikinci bir siyasi partinin, bir muhalefet partisinin kurulmasında, kurucu rolü üstlenmeyi kabul etmiştir. Ancak SCF’nin kuruluşunun halka duyurulması başka türlü olmuştur. SCF bir fırka kurmak isteğinin Mustafa Kemal’e iletilişi ve isteğin uygun görüldüğüne dair mektupların gazetede yayınlanması ile sanki kendiliğindenden ortaya çıkmış bir partiymiş gibi kurulmuştur. (Okyar, 1987: 12-21). Hatta partinin ismi bile bizzat Mustafa Kemal tarafından belirlenmiştir. Öyle ki Mustafa Kemal, Fethi Okyar’a partisinin ismini, “Sizin fırkanızın ismini buldum” sözleri ile haber vermiştir. Fethi Bey ise, “Serbest” kelimesinin tamamıyla “liberal” manasını vermemekle beraber “serbest cumhuriyet” tabirini beğendiği için bu ismi kabul etmiştir (Okyar, 1987: 16).

Partinin kurulmasının ardından Mustafa Kemal’in isteği ile CHF’ den yeni kurulan partiye transferler yapılmıştır. Mustafa Kemal, İsmet Paşa Hükümetine karşı olduğu bilinen kişileri de, özellikle SCF içine dâhil ederek, CHF’yi denetim altında tutmaya çalışmıştır (Koçak 1992: 148). SCF çatısı altında giren grupları şöyle sıralamak mümkündür (Altun, 2006: 82):

- Temelde CHF' li olup İsmet Paşa'ya karşı olanlar,
- Cumhuriyet muhalifleri,
- Laik uygulamalara karşı çıkanlar,
- Tüccar, sanayici ve yerel eşraf içinden, Fırkanın kararlarına onay vermeyenler,
- Demokrasi anlayışına uygun olarak daha medeni bir toplum yaratmak isteyen aydın kesim.

Bununla birlikte SCF'nin kurulduğu ilk günlerde parti başkanının iktidara aday oldukları yönündeki açıklaması sert tepkiler almasına sebep olmuştur. SCF'nin bu düşüncesini ortaya koyması ve yeni partinin büyük ilgi görmesi CHF'yi telaşlandırmıştır (Öz, 1992: 105). Ayrıca SCF'nin kurulup, mecliste yerini almasının ardından gösterdiği gelişim, CHF'nin, SCF deneyimini gözden geçirmesine neden olmuştur. Bu nokta da, CHF'yi asıl olarak rahatsız eden şey, güdümlü bir parti olarak kurdurulan SCF'nin, tek parti yönetimine tepkilerin odağında gerçek anlamda bir "muhalafet" partisi olarak şekillenmeye başlamış olmasıdır (Koçak, 2006: 632). SCF'nin sonunu hazırlayan bir başka gelişme ise İzmir olayıdır. İki parti başkanının İzmir gezisi sırasında meydana gelen olaylar ve yine İzmir'de düzenlenen miting SCF ve CHF arasındaki gerginliği tırmandırmıştır (Öz, 1992: 106).

Özellikle Fethi Okyar'ın İzmir gezisi sırasında yaşanan olaylar, başlıca üç önemli olguyu ortaya çıkarmıştır (Okyar, 1987: 72):

1. Halkın Halk Fırkası'nın uygulamalarından pek de hoşnut olmadığıdır.
2. Yeni partinin halk tarafından benimseneceği, ülke düzeyinde kuruluş ve teşkilatlanma aşamalarında geniş bir destek ve katılım göreceğinin ortaya çıkmış olmasıdır.
3. İzmir'de görülen büyük destek ve katılımın, Serbest Fırka'yı belki de iktidara getireceğinin anlaşılmış olmasıdır.

SCF'nin İzmir gezisiyle birlikte CHF'nin en azından Ege bölgesinde halkın desteğini kaybetmiş olduğu ve bunun yapılacak genel seçimlere de yansiyebileceği ortaya çıkmıştır (Yetkin, 2004: 254). 1930 yılının Ekim ayında ülke çapında yapılan yerel seçimlerde SCF yeni bir parti için büyük bir başarı sağlamıştır. 502 belediye bölgesindeki seçimlerden 22'sini SCF kazanmış, bu başarı SCF'nin iktidara gelme isteğini kamçılamış ve partinin sonunun gelmesinde en önemli sebeplerinden biri olmuştur (Tunçay, 1992: 269-270). Tüm bu gelişmelerin sonucunda CHF'nin geleceği tehlikeye düşme ihtimali, parti yöneticilerinin önlemler almasını gerekli kılmıştır. Bu sebeple bir taraftan Atatürk'e yapılan baskılar artarken, bir taraftan da meclis ve basında karalama kampanyaları sürdürülmekteydi. Bu dönemde yapılan yerel seçimlerin ardından *milli blok* fikri ortaya atılmışsa da bu fikir CHF ileri gelenlerince kabul edilmemiştir (Öz, 1992: 106). Fethi Bey, belediye seçimlerinde fesat ve yolsuzlukla ilgili olarak TBMM' de Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya Bey'e kârlı bir gensoru önerisinde bulunmuş ve 15 Kasım' da Meclis çoğunluğuyla güvenoyu verilmiştir. Fethi Bey, Dâhiliye Vekâleti'ne gönderdiği dilekçe ile 17 Kasım 1930'da SCF'yi kapattığını açıklamıştır (Tunçay, 1992: 273).

1930 yılındaki güdümlü iki partili deneme SCF'nin kısa süre içinde her sınıftan insanı kucaklayan bir muhalafet partisi haline gelmesi ile CHF'nin başarısızlığı kanıtlanmış oldu. SCF başarısının CHF için bir başka acı tecrübesi de 1930 yılı öncesinde yapılan reformların topluma benimsetilmesi çabalarının çok da başarılı olmadığı ortaya

konulmuştur. Bu yıldan itibaren alınan önlemler bu noktadaki eksiklikleri kapatmaya yöneliktir. Aynı zamanda CHF'nın bütün halkı kucakladığı ve temsil ettiği görüşü, SCF'nın başarısı ile değerini kaybettiği görülmüştür (Öz, 1992: 107).

2.5. Çok Partili Hayata Geçiş Süreci

II. Dünya savaşı sonunda Türkiye'de politik gelişmeler hızlanmaya başlamış, bununla birlikte Tek Parti iradesine iç ve dış baskılar artmıştı. Bu durum savaşa birlikte gelen ekonomik sıkıntılarla had safhaya ulaştı. Türkiye savaşa katılmamasına rağmen etkilerini çok şiddetli bir şekilde yaşamıştır (Paksoy, 2008: 465). Gerilim, zaten Atatürk'ün ölümü ile daha da arttırmaya başlamıştı. Bu durum savaşın etkisiyle içinden çıkılmaz bir hal aldı. Öyle ki; ekonominin kötüye gitmesi hâkim sınıfı (esnaf ve toprak ağaları) zor durumda bırakmıştır. Köylü ise bir türlü yapılamayan toprak reformu ve savaştan perişan bir şekilde çıkmış, tüm bu sebeplerden halk, CHP'ye karşı cephe almıştı. 27 yıllık bir iktidar dönemiyle oldukça yıpranan Parti, tutarlı bir ekonomi üretmemişti. İlk kez 1946'da ihracatı teşvik etmek için devalüasyon gerçekleştirmiş, 1947 yılında ise kalkınma planı adı altında ekonomi programı hazırlamış ancak gerçekleştirememiştir (Dilan, 1995: 193).

1945'te değişen dünya şartları Türk toplumunda yarattığı hareketlilik kendi içinde de bir değişimin gerekliliğini işaret ediyordu (Paksoy, 2008: 467). 7 Haziran 1945'te CHP grubuna İzmir Milletvekili Celal Bayar, İçel Milletvekili Refik Koraltan, Kars Milletvekili Fuat Köprülü ve Aydın Milletvekili Adnan Menderes tarafından bir takrir verilmiş, ancak CHP grubu 12 Haziran 1945'te bu takriri reddetmiştir. Dört imza taşıması sebebiyle *Dörtlü Takrir* adı verilen bu takirde anayasa ruhuna aykırı hareket edildiğinden duyulan sıkıntı belirtilmiştir (Karpaz, 1996: 131). 7 Ocak 1946'da Celal Bayar'ın önderliğinde Demokrat Parti kuruldu. Bayar, düzenlediği basın toplantısında Parti'nin genel görüş ve programı hakkında bilgi vermiştir. DP ilk iki ay çok yavaş gelişme göstermiş, fakat üçüncü aydan itibaren hızla büyümeye başlamıştır. Halktan gördüğü sevgi ise CHP'yi endişeye düşürmeye yetmiştir. Demokrat Parti'ye ilk ilhak Antalya Milletvekili Fuat Tunca ve Eskişehir Milletvekili Emin Sazak olmuş, meclis dışından ise CHP'nin eski yöneticilerinden Y. Kemal Tengirek ve R. Şevket İnce olmuştur (Ak-bıyık, 2006: 42-43). CHP liderlerinin, DP'nin örgütlenmesini birkaç ille sınırlı kalacağını ve gelecek yıllarda ciddi bir büyüme gösteremeyeceği düşünmekteydiler. Ancak DP'nin hızla büyümesi karşısında CHP erken seçim istemiştir. Öyle ki İsmet İnönü ilk kez yurt gezisine çıkmıştır. 1946 Haziranında yapılan tek dereceli seçimlerde CHP 396 sandalye DP, 62, Bağımsızlar ise 7 sandalye ile mecliste yerlerini almışlardır (Ataya, 2010: 75-76).

1946-1950 yılları geçiş dönemi olmuştur. Bu dönemde her iki parti mücadele içine girdi. Çok partili siyasi yapıya geçişle birlikte hâkim olan siyaset şeklide değişmeye başlamıştır. Tek parti döneminden çok partili hayata geçişle birlikte siyasetçilerin halka bakış açısı değişmeye başlamıştı. Türk köylüsü bir şahsiyet kazanmıştı. Politikacılar ise köylerin yollarını öğrenmeye başlamış, ülkenin her yerine ulaşmaya çalışarak kendilerini ifade etmeye çalışmışlardı. İnönü 1946-1950 döneminde, devlet ve partiyi liberalleşme sürdürmüştür. Bu İnönü'nün çok partili siyasetin başarısına umut bağlamasından ve kısmen Türkiye'nin batı ilişkilerinin iyileşmesinden kaynaklanmaktaydı (Paksoy, 2008: 478-487). Batının liberal ekonomi anlayışından ve muhalefetin liberalizminden etkilenen parti, devletçilik anlayışına da yenilikler getirmişlerdir (Ataya, 2010: 76).

14 Mayıs 1950'de gerçekleşen 9. Dönem Milletvekili genel seçim sonuçlarına göre 7.953.055 oyun % 53.35'ini DP almış ve 408 milletvekili çıkarmıştır. Buna karşılık CHP ise oyların % 39.78'ini almış ve 69 milletvekili çıkarmıştır. MP %3.02 ile 1 milletvekili çıkarırken bağımsız adaylar ise Meclise 9 milletvekili ile girmişlerdir. Bu sonuçlara bakıldığında 487 sandalyelik mecliste 408 sandalye olarak tek başına iktidar olmuştur (Paksoy, 2008:4 88-489). CHP'nin zamanında 63 ili varken 14 Mayıs 1950 seçimleri itibarıyla 8 ilden ibaret kalmıştır. Bu iller, Sinop, Ordu, Trabzon, Kars, Van, Erzincan, Malatya ve Tokat idi. Bu illerden Trabzon ve Ordu'da DP'liler de birkaç milletvekili çıkarmışlardır (Akbalık, 2006: 104). Türkiye'nin ilk fiili demokrasi tecrübesi olan 1950 seçimleri CHP'nin 27 yıllık iktidarını sona erdirince bu durum CHP'nin seçkinleri tarafından "*Ayaklar baş oldu. Hasolar, Memolar iktidara geldi.*" şeklinde yorumlanmıştır. DP'liler kendilerinin de şaşırdığı bu zaferi memlekette CHP'ye karşı olan hoşnutsuzluğun yansıması olduğu görüşündeydiler. 27 Mayıs 1950'de toplanan Meclis Başkanlığına Koraltan, Cumhurbaşkanlığına Bayar seçilmiş ve Menderes ise DP hükümetini kurmakla görevlendirilmişti (Paksoy, 2008: 488-490).

3. TEK PARTİ DÖNEMİNDE ORDU'DA SİYASİ HAYAT

3.1. Halk Fırkası'nın Ordu'da Örgütlenmesi

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'nın ardından Anadolu'da bölgesel olarak birçok direniş örgütü kurulmuştu. Bunlardan biri de Ordu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'di. Başlangıçta Trabzon'a bağlı olan bu cemiyetin başında Felekzade Süleyman Ağa (Süleyman Felek) bulunmaktaydı. Sivas Vilayeti yazı işleri müdürü olan Fahrettin Bey, Ordu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ilk başkanı olarak Ali Paşazade Ziya Bey'i işaret etmekteydi. Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden ayrıldıktan sonra bu cemiyetin müstakil ilk toplantısı İş Bankası binasında yapılmıştır. Başkanlığını Kaymakam Ali Danış Bey'in yaptığı toplantıya göre Yönetim Kurulu'na Mustafa Haznedar, Ziya Çürüksu, Doktor İbrahim Namık, Şevket Akyazı, Tevfik Felek, Sıtkı Savaşkan, Mehmet Ali Çol ve Yusuf Furtungibi isimler seçilmiştir. I. Dönem seçimlerinin üzerinden 6 ay geçmesinden sonra bu tür teşkilatlar köylerde de kurulmaya başlamıştır. Bu teşkilatlara genel olarak Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye adı verilmiştir. 11 Eylül 1923'te Büyük Millet Meclisi'nde Müdafaa-i Hukuk Grubu, Halk Fırkası'na dönüştürülmüştür. Bu fırkanın adının önüne *Cumhuriyet* kelimesi 10 Kasım 1924'te eklenmiştir (Pala, 2006: 67).

Ordu'da CHP'nin ilk teşkilatı 1925 yılında Arif Hikmet (Onat) tarafından kurulmuştur. Buna göre CHP Ordu İl Teşkilatı yönetim kurulu şöyledir: Bu fırkanın başkanlığına dönemin Belediye Başkanı Yusuf Furtun getirilmiştir (Dizman, 2009: 61). Teşkilatın ilk idare kurulu İzzet Poyraz, Sıtkı Savaşkan, Halis Felek gibi bazı üyelerden oluşmuştur. 1935'te Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Ordu İl Başkanı Cevdet Şener iken 1949'da Yekta Karamustafa'dır. 1949 yılı yönetim kurulu üyeleri ise şöyledir: Mehmet Karakaya, Şevket Akata, Ahmet Cemal Mağden, Hazım Gürsu, Hüseyin Köksal, Şükrü Furtun, Galip Felek, Şükrü Deniz (İktisadi Uyanış, 6 Şubat 1949: 4).

3.2. Ordu Milletvekilleri

3.2.1. 1923 Seçimlerine Göre Ordu Milletvekilleri

Kurtuluş Savaşı'nı ve Lozan görüşmelerini gerçekleştirerek saltanatı ortadan kaldıran I. Meclis'in ardından, Büyük Millet Meclisi'nin II. Dönem seçimleri 28 Haziran 1923'te yapıldı. Tek parti dönemindeki diğer seçimlere göre 1923 seçimleri daha özgür bir ortamda gerçekleştirildi. Bunun yanı sıra Birinci Grup'un 1923 seçimlerini kazanması sonrasında 9 Eylül 1923'te Halk Fırkası kuruldu (Uyar, 1999: 24). Meclisin I. Döneminde Ordu'yu temsil eden hiçbir milletvekili yoktu. Ordu'yu temsil eden milletvekilleri ancak II. Dönem seçimlerden sonra meclise girdiler. 1920-1923 yılları arasında mecliste temsilcisi bulunmayan 8 bölge bulunmaktaydı. Bunlardan birisi de Ordu'dur. Ordu 4 Aralık 1920'de Trabzon'dan ayrılarak sancak statüsüne kavuşmuş ve böylece ayrı bir seçim bölgesi haline gelmiştir. Ordu ancak Nisan 1923 yılı itibarıyla seçimlerde yerini almıştır (Demirel, 2013: 36-39). II. Dönem seçimlerine göre Ordu'dan milletvekili olarak seçilen isimler şunlardır: Ahmed Faik (Günday), Halil Sıtkı (Kumru), Ahmed Hamdi (Yalman), İsmail (Çamaş) ve Mehmet Recai (Baykal) (TBMM Al-

bümü, 2010: 114-115). Sözkonusu isimlerin aldıkları oylar ise aşağıdaki gibidir (TBMM Arşivi, Tercüme-i Hal Kâğıdı, Milletvekilleri Seçim Mazbataları¹):

Tablo 1: 1923 Seçimlerinde Ordu Milletvekillerinin Kazalardan Aldıkları Oylar

Milletvekilleri	Ordu Kazası	Ünye Kazası	Fatsa Kazası	Toplam Oy Sayısı
Ahmet Faik Günday	200	67	71	338
İsmail Çamaş	226	52	93	371
Ahmed Hamdi Yalman	204	90	93	387
Halil Sıtkı Kumru	174	78	94	346
Mehmet Recai Baykal	226	89	65	380

3.2.1.1. Ahmed Faik Günday (1883-1967)

Ahmed Faik Günday, 1883'de Rize'nin Çamlıhemşin ilçesinde dünyaya gelmiştir. Babası Mehmet Hurşit, annesi de Emine Hanım'dır (TBMM Albümü, 2010: 114). Zekiye Hanım'la evlenen Ahmed Faik Günday'ın çocuğu bulunmamaktadır. Ahmed Faik Günday, 7 Ağustos 1899'da Fatih Merkez Rüştüyesi'nden, 31 Ekim 1903'te Vefa Mülkiye Rüştüyesi'nden ve 23 Temmuz 1908'de de Mülkiye Okulu'ndan mezun olmuştur. 23 Ağustos 1908'de Trabzon vilayeti maiyet memurluğu görevine başlayan Ahmed Faik, 11 Ağustos 1910'da Adana vilayeti maarif müfettişliğine, 28 Eylül 1911'de Kiğı kaymakamlığına atanmıştır. Ancak bu görevine başlamadan 8 Ekim 1911'de Horasan'a kaymakam olarak görevlendirilmiştir (Öztürk, 1993a: 646-647).

13 Şubat 1917'de Divaniye sancağı mutasarrıflığına atanan Faik Bey, aynı yıl içerisinde Malatya'ya tayin edilmiştir. Ancak Ferit Paşa hükümeti döneminde 12 Nisan 1919'da azledilen Faik Bey, 31 Aralık 1919'da Hakkâri Sancağı Mutasarrıflığına atanmıştır. Buradaki görevine başlayamadan yeni bir görevlendirmeye 13 Şubat 1920'de Lazistan mutasarrıflığına gönderilen, ancak 24 Nisan 1921'de buradaki görevinden istifa eden Faik Bey, Şubat 1921'de Ordu sancağına mutasarrıf olarak tayin edilmiştir (Öztürk, 1993a: 646-647). Ahmed Faik Günday'ın buradaki görevi sırasında yaşanan en önemli gelişme, çevredeki yerleşik Rumların iç kesimlere göçe ve iskâna tabi tutulmasıdır. Bu şekilde girişilen uygulamanın temel sebebi; Karadeniz sahillerine Yunan donanmasının bir çıkartma yapma ihtimalidir. Sözkonusu Rumların Karadeniz sahilinde Yunanlılara yardım edebilme ihtimali vardı. Ancak Ahmed Faik Günday, Rumlara yönelik merkezin verdiği bu uygulama konusunda Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa'ya özetle şu bilgileri verdi:

“Sancak dâhilinde, ne daha önce ve ne de şimdi hiçbir Rum çetesi ve eşkıyası mevcut değildir. Zorunlu göç esnasında eşkıyaya katılarak hükümet kuvvetlerine saldırıda bulunan, emniyeti sağlamaya çalışan güçlere karşı bir eylem yapan Rumlardan kimseler bulunmamaktadır. Aksine Bakanlar Kurulu kararıyla 15 yaşından 50 yaşına kadar eli silah tutan Rumların iç kesimlere zorunlu göçlerinde onlardan bir muhalefet söz konusu değildir (Pala, 2013: 183).”

Ahmed Faik Günday, bahsedilen gelişmeler esnasında Ordu sancağındaki Rum kadınları ve çocuklarının iç kesimlere gönderilmesine pek sıcak bakmamıştır. Nurettin Paşa ve Ahmed Faik Günday arasındaki yazışmalar sonuç vermeyince 1921 yılı Ağustos ayında Ahmed Faik Günday istifa etmek zorunda kalmıştır. İstifasının ardından aynı

¹ 1923 Milletvekili hal tercümelerine göre Ordu milletvekillerinin sicil numaraları şöyledir: Ahmet Faik Günday 598, İsmail Çamaş 600, Ahmet Hamdi Yalman 83, Halil Sıtkı Kumru 599, Mehmet Recai Baykal 417.

yılın kasım ayında o, Canik sancağı mutasarrıflığına ve Kasım 1922'de de Sivas valiliğine getirilmiştir (Pala, 2013: 184).

14 Ağustos 1923'te yapılan Büyük Millet Meclisi'nin II. Dönem seçimlerinde 339 oy alarak Ordu'dan milletvekili seçilen Faik Bey'in 8 Eylül'de mazbatasını onaylanmıştır. Ahmed Faik Günday, 10 Eylül 1923'te Büyük Millet Meclisi'ne katılmıştır. Milletvekili olduktan sonra Ahmed Faik Günday'ın Ordu'daki ilk işi, asayişin sağlanmasına yöneliktir. Nitekim bu hususta o, Yason Burnu - Akçakoca arasında denizden ve karadan yapılan korsan faaliyetlerini engellemek için bazı girişimlerde bulunmuştur (Öztürk, 1993a: 646-647).

Milletvekilliği görevi boyunca Ahmed Faik Günday; mübadele, imar ve iskân, kanun-i esasi, hariciye, posta ve telgraf, dâhiliye, nafia, tütün ve sigara kâğıdı tekeli komisyonlarında çalışmıştır. Görev süresince Ahmed Faik Günday'ın Ünye-Niksar yolu hakkında kanun teklifi ile bir önergesi ve genel kurulda da bir konuşması vardır. Ahmed Faik Günday, Aralık 1939'da Etibank İdare Meclisi Üyeliği'ne, Kasım 1940'da Türkiye Şeker Fabrikaları Yönetim Kurulu Üyeliği'ne, Eylül 1945'te ise aynı kurulun başkanlığına getirilmiş ve 1950'ye kadar bu görevde kalmıştır. Aynı zamanda TPCF kurucu üyesi olan Ahmed Faik Günday, Nisan 1967'de vefat etmiştir (TBMM Albümü, 2010: 114; Öztürk, 1993a: 647).

3.2.1.2. İsmail Çamaş (1876-1954)

1876'da Mustafa Bey ile Gülsüm Hanım'ın oğulları olarak dünyaya gelen İsmail Çamaş, evli ve dört çocuk babasıydı (TBMM Albümü, 2010: 115). Fatsa Rüştüyesi'nde ve mülkiyenin idadisinde lise öğrenimini bitirdikten sonra yükseköğrenimini tamamlamıştır. Kasım 1894'te Canik mutasarrıflığı maiyet memurluğunda staj yapan İsmail Bey, Nisan 1898'de Fatsa, Eylül 1904'te Zonguldak kaymakamı olmuş; ancak Temmuz 1906'da bu görevindeyken azledilmiştir. Mondros Mütarekesi sonrasında Pontus Devleti'ni yeniden canlandırma girişimlerine karşı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Fatsa Şubesi başkanlığına seçilen İsmail Çamaş, zararlı faaliyetleri önleme hususunda büyük çaba göstermiştir (Öztürk, 1993a: 664-665). İsmail Çamaş, Ocak 1920'de Ordu sancağından mebus seçilerek Meclis-i Mebusan üyesi olmuştur. İstanbul'un işgali ve Meclis-i Mebusan'ın dağıtılmasının ardından Fatsa'ya kaçmak zorunda kalmıştır (Öztürk, 1993a: 664-665).

14 Ağustos 1923'te yapılan Büyük Millet Meclisi'nin II. Dönem seçimlerinde 371 oyla Ordu milletvekili seçilen ve mazbatasını aldıktan sonra 1 Eylül 1923'te Büyük Millet Meclisi'ne katılan İsmail Çamaş, kavanin-i maliye, nafia ve layiha komisyonlarında yer almış; Edirne'nin kurtuluşu törenine katılan heyette bulunmuştur (Öztürk, 1993a: 664-665). İsmail Çamaş, milletvekilliğinin yanı sıra özellikle ziraat ve fındık işleriyle de meşgul olmuştur (BCA, 490.1.0.0, 235.930.1).

III. Dönem seçimlerinde 490 oyla yeniden Ordu'dan milletvekili seçilen ve 1 Kasım 1927'de Büyük Millet Meclisi'ne katılan İsmail Çamaş, mazbatasını 2 Kasım'da onaylatmıştır. Çamaş, bu dönemde İçişleri Komisyonu'nda çalışmış ve daha sonra IV. Dönem seçimlerine katılmıştır. İsmail Çamaş, 4 Mayıs 1931'de yeniden Büyük Millet Meclisi'ne girmiş ve bu dönemde de iç işleri ve dilekçe komisyonlarında görev almıştır (Öztürk, 1993b: 514; Çoker, 1996: 490).

V. Dönem seçimlerinde yeniden Ordu milletvekili seçilmeyi başaran İsmail Çamaş, 1 Mart 1935'te Büyük Millet Meclisi'ne katılmış ve mazbatasını 7 Mart'ta onaylatmıştır. İsmail Çamaş, bu dönemdeki milletvekilliği sırasında arzuhal encümenliği üyeliğine seçilmiştir (Güneş, 2000: 613). VI. Dönem seçimlerinde de 3 Nisan 1939'da Büyük Millet Meclisi'ne giren İsmail Çamaş, arzuhal encümeni azası olarak görev almıştır (Günay, 2007: 605). II., III., IV., V., VI. ve VII. dönemlerde Ordu'dan milletvekili seçilen Çamaş, 12 Mayıs 1954'te hayatını kaybetmiştir (Öztürk, 1993b: 664-665).

3.2.1.3. Ahmed Hamdi Yalman (1877-1959)

Asım Efendi ile Emine Hanım'ın oğlu olan Ahmed Hamdi Yalman, 1877'de Ünye'de doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Ünye'de tamamladıktan sonra 1900'de Darü'l Muallimin-i Aliye'yi bitirmiştir (TBMM Albümü, 2010: 114). Maarif-i Umumiye Nezareti'nde staj gördükten sonra 23 Mart 1902'de Çorum idadisinde öğretmenlik ve ardından sırasıyla Berut idadisinde müdür muavinliğinde, Diyarbakir idadisi, Gaziantep Ticaret Mektebi ve Adana Lisesi Müdürlüklerinde sonrasında Bursa Maarif Müdürlüğünde bulunmuştur. Memuri görevini 19 Mart 1919 yılına kadar devam ettiren Yalman, bu tarihten itibaren istifasını vererek memuriyetten ayrılmıştır (Ahmed Hamdi Yalman, Tercüme-i Hal Kâğıdı, II. Dönem, TBMM Arşivi, ŞDN: 83). Görevinden istifa ederek Fatsa'ya geldikten sonra burada Samsun İl Genel Meclisi üyeliğine seçilen Ahmed Hamdi Yalman, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkarak Millî Mücadele'yi başlatmasından sonra Fatsa Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurmuş ve bu cemiyetin ilk başkanı olmuştur (Çoker, 1993: 237).

Ahmed Hamdi Yalman, Büyük Millet Meclisi'nin I. Döneminde Samsun'dan milletvekili seçilmiştir. 7 Haziran 1920'de Büyük Millet Meclisi'ne katılan Ahmed Hamdi Yalman dilekçe, millî eğitim ve iç tüzük komisyonlarında çalışmış, 3 Ağustos 1921'de Kastamonu İstiklal Mahkemesi üyesi olmuş ve Temmuz 1922'ye kadar bu görevini sürdürmüştür. I. Dönem milletvekilliği süresi içinde meclis kürsüsünde üç kez söz alan Ahmed Hamdi Yalman, iki soru önergesi vermiştir. Ahmed Hamdi Yalman'ın yaptığı üç kanun önerisinden işgal altındaki yerlerde görevli öğretmen ve memurların aylıklarına dair olanı, 6 Eylül 1920'de 19 sayılı kanun olarak meclis tarafından kabul edilmiştir (Çoker, 1993: 238).

Ahmed Hamdi Yalman, 14 Ağustos 1923'te II. Dönem seçimlerine katılarak 387 oy ile Ordu'dan milletvekili seçilmiştir. 25 Ağustos 1923'te yeniden meclise katılan Ahmed Hamdi Yalman'ın mazbatasını 8 Eylül 1923'te onaylanmıştır. Ticaret, posta ve telgraf, sıhhiye, muavenat-ı içtimaiye ve kavanin-i maliye komisyonlarında görev alan Ahmed Hamdi Yalman, Ankara- Kayseri hattının resmî açılışına katılan heyette de yer almıştır. 9 Kanun-ı Evvel 1336 tarihli kanunun ikinci maddesinin kaldırılması, 295 sayılı kanunun değiştirilmesi hususlarında kanun tekliflerinde bulunan Ahmed Hamdi Yalman, meclise beş önerge bir de *Sirop çetesi* hakkında bir soru önergesi vermiştir (Öztürk, 1993a: 649). Bu önergeye göre Sirop çetesi Ünye ve Niksar arasındaki bölgede buralardan geçen köylü, eşraf ve hanedanın çocuklarını dağa kaçırarak fidye istemişler ve bu bölgeden geçen halkı soymuşlardır (TBMM. ZC. II. Dönem. C.5, 84.Birleşim: 139). Ahmed Hamdi Yalman, bu dönemde meclis genel kurulunda 11 farklı konuda konuda 19 kez söz almıştır (Öztürk, 1993a: 649).

III. Dönem seçimlerine katılan ve 491 oyla yeniden Ordu milletvekili seçilen Ahmed Hamdi Yalman, 1 Kasım 1927'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne katılmıştır.

Bu dönemde maarif komisyonunda çalışan ve geçici memurin komisyonuna üye seçilen Ahmed Hamdi Yalman, genel kurulda yalnızca bir kez söz almıştır (Öztürk, 1993a: 518). IV. Dönem seçimlerini de kazanan ve 4 Mayıs 1931'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne katılan Ahmed Hamdi Yalman, III. toplantı yılında kurulan geçici komisyonunda İl Özel İdaresi kanun tasarısının incelenmesi için görev almıştır. Ahmed Hamdi Yalman'ın dönem içinde genel kurulda 11 konuşması vardır (Çoker, 1996: 483). V. Dönem seçimlerinden de başarıyla çıkarak 1 Mart 1935'te meclise katılan Ahmed Hamdi Yalman'ın 7 Mart 1935'te mazbatasını onaylanmıştır. Bu dönemde maarif bütçe encümeni olarak görev yapan Ahmed Hamdi Yalman, Meclis Genel Kurulu'nda Emekli Binbaşı Şükrü Aytuğ'un cezasının affı, iskelelerin idaresi, maliye vekâletinin teşkilatı ve vazifeleri, subaylara ve askerî memurlara verilecek elbise ve teçhizat bedeli, Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Kanunu gibi hususları gündeme getirmiştir (Güneş, 2000: 612).

VI. Dönem seçimlerinde 697 oyla yeniden Ordu milletvekili seçilen ve 3 Nisan 1939'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne katılan Ahmed Hamdi Yalman, dönem içinde Bütçe Encümeni Azalığı görevinde bulunmuştur (Günay, 2007: 602). VIII. Dönem seçimlerinden de başarıyla çıkan Ahmed Hamdi Yalman, 12 Ağustos 1946'da Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu üyeliğine seçilmiştir. Aynı üyeliğe 11 Kasım 1946 ve 5 Kasım 1947'de mükerreren getirilen Yalman, bu komisyonun sözcülüğünü yapmıştır (Çufalı, 2012: 889). Ordu siyasi tarihine büyük katkıları olan Ahmed Hamdi Yalman, 6 Mayıs 1959'da hayatını kaybetmiştir (TBMM Albümü, 2010: 114).

3.2.1.4. Halil Sıtkı Kumru (1863-1926)

Mehmet Hilmi Bey ile Gülüşan Hanım'ın oğlu olan Halil Sıtkı Kumru, 1863'te Fatsa'da doğmuştur. Rahime, Ayşe ve Hidayet hanımlarla evlilik yapan Halil Sıtkı Kumru; Mazhar, Mehmet Hilmi, Alaattin, Mustafa Kemal, Ahmed Mithat, Nadire, Hatice, Ömer Asım, Fatma ve Halil'in babalarıdır. İstanbul'da altı yıl medrese eğitimini sürdürdükten sonra Fatsa'ya dönen Halil Sıtkı Kumru, babasından kalan Kuley Medresesi'nde tahsiline devam etmiştir (Öztürk, 1993a: 648).

14 Ağustos 1923'te Büyük Millet Meclisi'nin II. Dönem seçimlerine katılarak 346 oy ile Ordu milletvekili seçilen ve 8 Eylül 1923'te mazbatasını onaylanan Halil Sıtkı Kumru, 1 Eylül 1923'te Büyük Millet Meclisi'ne katılmıştır. Bu dönemde Halil Sıtkı Kumru, Büyük Millet Meclisi'nin Genel Meclis üyeliğinde bulunmuş; Umur-ı Divaniye ve İrşad komisyonları üyeliğine seçilmiştir. Halil Sıtkı Kumru, bu dönem içinde meclise yalnızca bir temenni önergesi sunmuştur (Öztürk, 1993a: 648).

III. Dönem seçimlerine de katılan Halil Sıtkı Kumru, 490 oyla Ordu milletvekili seçilmiştir. 1 Kasım 1927'de meclise katılan Kumru'nun mazbatasını 5 Kasım 1927'de onaylanmıştır (Öztürk, 1993a: 517). Ordu'dan II. ve III. dönemde milletvekili seçilen Halil Sıtkı Kumru, Ordu siyasi tarihi açısından Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ön plana fazla çıkamamıştır. Halil Sıtkı Kumru, resmî kayıtlara göre 25 Mayıs 1926'da hayatını kaybetmiştir (Öztürk, 1993b: 648).

3.2.1.5. Mehmet Recai Baykal (1883-1933)

Mehmet Recai Baykal, Ordu'nun ileri gelenlerinden Nuri Kadızade Arif Efendi ile Gülüşen Hanım'ın oğludur. 1883'te Ordu'da dünyaya gelen Mehmet Recai Baykal, Ordu Rüştîyesi'nde ilköğrenimini tamamladıktan sonra Bahriye Mektebi'ne gitmiştir (TBMM Albümü, 2010: 115). Mehmet Recai Baykal, 1905'te Güverte Mühendisi Teğmeni rütbesiyle deniz kuverlerine katılmış, 1909'da Mesudiye Zırhlısı'na atanmıştır. 1912'de İngiltere'de inşa edilen Reşadiye Zırhlısı'na Bölük Subayı olarak gönderilen Mehmet Recai Baykal, 1913'te ise yüzbaşılığa yükseltilmiştir (Çoker, 1993: 941-942).

I. Dünya Savaşı'nın ilk zamanlarında İngiltere'nin Reşadiye Zırhlısı'na el koy-ması üzerine diğer bir gemi personeli ile yurda dönüş yapan Mehmet Recai Baykal, Bahriye Mektebi'nde Sınıf Subayı olarak görevlendirilmiştir. Bu görevden sonra Deniz Yeni Erat Okulu'na Bölük Subayı olarak atanan Mehmet Recai Baykal, bu okulun birinci subayı iken Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından Milli Mücadele'ye katılmak üzere Anadolu'ya geçmiş ve Ordu'da Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı'nı kurmuştur (Çoker, 1993: 941-942).

Ordu Müdafaa-i Hukuk teşkilatını kurduğu sırada Ankara'da yeni teşekkül eden Büyük Millet Meclisi'nin I. Döneminde Trabzon milletvekili olarak seçilmiştir (Mehmet Recai Baykal, Tercüme-i Hal Kâğıdı, II. Dönem, TBMM Arşivi, ŞDN: 417). Mehmet Recai Bey, 6 Mayıs 1920'de Trabzon ve Gümüşhane milletvekilleriyle birlikte Çarşamba'dan yola çıktıkları sırada yerel eşkıyaların saldırılarına uğramışlardır. Bu saldırıda Trabzon milletvekili İzzet Bey ve Gümüşhane milletvekili Ziya Bey şehit olmuştur. 20 Mayıs 1920'de Büyük Millet Meclisi'ne katılan Mehmet Recai Baykal, Milli Savunma ve Dışişleri komisyonlarında çalışmış, son toplantı yılında millî eğitim ve bayındırlık komisyonlarında üyelik görevlerinde bulunmuştur. 16 Mart 1922'de Ukrayna ile imzalanan anlaşma gereğince heyet üyesi olarak Rusya'ya giden Mehmet Recai Baykal'ın Ordu - Sivas yolunun devlet yolları arasına alınması hususundaki önerisi 121 sayılı kanun olarak 30 Nisan 1921'de kabul edilerek resmileştirilmiştir (Çoker, 1993: 941-942).

14 Ağustos 1923'te yapılan Büyük Millet Meclisi'nin II. Dönem seçimlerinde 380 oy alarak Ordu'dan milletvekili seçilen Mehmet Recai Baykal, 1 Eylül 1923'te meclise katılmış ve 8 Eylül 1923'te de mazbatasını almıştır (Öztürk, 1993b: 643). Mehmet Recai Baykal, 1924'te deniz kuvvetlerini yeniden teşkilatlandırma çalışmalarına katılarak aynı yılın bütçesini inceleyecek komisyon içerisinde bulunmuş ve Bahriye kadrosunda açıkta kalacak subayları belirlemek için kurulan komisyonda görev almıştır. 11 Mart 1926'da Binbaşı rütbesi ile askerlikten emekliye ayrılan Mehmet Recai Baykal, bu dönem içinde telsiz - telgraf ve telsiz - telefon tesisi hakkında kanun teklifinde, dokuz konuda öneride bulunmuş ve genel kurulda yedi konuda on iki konuşma yapmıştır (Çoker, 1993: 942; Öztürk, 1993a: 643).

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin III. Dönem seçimlerinde 491 oyla Ordu'dan milletvekili seçilen Mehmet Recai Baykal, 1 Kasım 1927'de meclise katılmış, 2 Kasım 1927'de mazbatasını alarak bu dönemde Bahriye ve Milli Savunma komisyonlarında çalışmıştır (Öztürk, 1993b: 513). Mehmet Recai Baykal, Büyük Millet Meclisi IV. Dönem seçimlerine katılmış ve bu dönemde Millî Savunma Komisyonunda I. ve II. toplantı yıllarında görevlendirilmiş ve 12 Aralık 1933'te de İstanbul'da vefat etmiştir (Çoker, 1996: 491).

3.2.2. 1927 Seçimlerine Göre Ordu Milletvekilleri

Ağustos 1927'de yapılan Büyük Millet Meclisi'nin III. Dönem seçiminde, muhalefet büyük ölçüde tasfiye edildiğinden CHF'nin karşısında duracak muhalif bir grup kalmamıştı ve bu ortamda Takrir-i Sükûn Kanunu halkın seçimlere katılımını düşürmüştü. III. Dönem seçimi, Cumhuriyet tarihinin en düşük katılımlı seçimi (% 23) olarak tarihe geçmiştir (Uyar, 1999: 25). Milletvekili adaylarının belirlenmesi 1923'ten itibaren Fırka Divanı'nın yetkisinde iken 1927'deki tüzük değişikliğiyle Umumi Riyaset Heyeti'ne verilmiştir. Bu heyet CHP Genel Başkanı, CHP Genel Başkan Vekili ve CHP Genel Sekreteri'nden oluşmaktaydı. Bu yetki ile Gazi Mustafa Kemal, milletvekillerini kendisi belirlemektedir (Çağlayan, 2012: 35). Büyük Millet Meclisi'nin III. Dönem seçimleri neticesinde Hasan Fahri (Güler), Halil Sıtkı (Kumru), Ahmed Hamdi (Yalman), İsmail (Çamaş), Mehmet Recai (Baykal) ve Ahmed Şevket (Akyazı) Ordu'dan milletvekili olarak seçildiler (TBMM Albümü, 2010: 166-167).² Bahsi geçen milletvekillerinin aldıkları oy sayıları aşağıdaki gibidir (TBMM Arşivi, Tercüme-i Hal Kâğıdı, Milletvekilleri Seçim Mazbataları³):

Tablo 2: 1927 Seçimlerinde Ordu Milletvekillerinin Kazalardan Aldıkları Oylar

Milletvekilleri	Ordu Kazası	Ünye Kazası	Fatsa Kazası	Toplam Oy Sayısı	Toplam İkinci Seçmen Sayısı
Hasan Fahri Güler	242	126	97	465	524
Ahmed Şevket Akyazı	268	123	100	491	524
Ahmed Hamdi Yalman	268	123	100	491	524
Halil Sıtkı Kumru	268	122	100	490	524
İsmail Çamaş	268	122	100	490	524
Mehmet Recai Baykal	268	123	100	491	524

3.2.2.1. Hasan Fahri Güler (1882-1950)

Mehmet Efendi ile Emine Hanım'ın oğulları olarak 1882'de Ünye'de dünyaya gelen Hasan Fahri Güler, evli ve yedi çocuk babasıydı (TBMM Albümü, 2010: 166). Yüksek Öğretmen Okulu mezunu olan Hasan Fahri Güler, 1904'de Rüştüye Öğretmen vekilliği ile memuriyete başlamış; Kasım 1913'te Ünye ilköğretim müfettişliğine, Eylül 1921'de Ünye Numune İlkokulu müdür yardımcılığına, Eylül 1922'de Ünye İdadisi matematik öğretmenliğine atanmıştır. Kasım 1923'te aynı idadinin müdür yardımcılığına getirilen Hasan Fahri Güler, Ekim 1926'da Ünye ve Fatsa ilköğretim müfettişliğine tayin edilmiş ve daha sonra da Ünye Belediye Başkanlığına seçilmiştir (Öztürk, 1993b: 515-516).

Ünye belediye başkanı ve Halk Fırkası mutemedi olarak görev yaptığı sırada TBMM III. Dönem ara seçimlerine katılan Hasan Fahri Güler, 465 oyla Ordu'dan milletvekili seçilmiş ve 22 Şubat 1928'de mazbatasını alarak 12 Nisan 1928'de meclise katılmıştır. Dönem sonunda milletvekilliği sona eren Hasan Fahri Güler, 1933'ün Mart ayında Beyoğlu 27. İlkokul başöğretmenliğine, Mayıs 1934'te İstanbul Fatih 11. İlkokul

² Bu bölümde daha önce milletvekili olarak görev yapmış olan milletvekillerinin biyografileri verilmeyecektir.

³ 1927 Milletvekili hal tercümelerine göre Ordu milletvekillerinin sicil numaraları şöyledir: Ahmed Şevket Akyazı 743, Ahmed Hamdi Yalman 83, Halil Sıtkı Kumru 599, İsmail Çamaş 600, Mehmet Recai Baykal 417 idi. Hasan Fahri Güler'in sicil numarası bulunmamaktadır; Yasama Organı Üyelerinin Tercüme-i Halleri: <https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/mazbatalar.sonuc>.

başöğretmenliğine atanmıştır. Temmuz 1947'de emekliye ayrılan Hasan Fahri Güler, 13 Temmuz 1950'de de hayatını kaybetmiştir (Öztürk, 1993b: 515-516).

3.2.2.2 Ahmed Şevket Akyazı (1885-1947)

1885'te Asım Efendi ve Rabia Hanım'ın oğulları olarak Ordu'da dünyaya gelen Ahmed Şevket Akyazı, evli ve iki çocuk sahibiydi (TBMM Albümü, 2010: 167). İlk ve orta öğretimini Ordu'da tamamladıktan sonra 1900'de Bahriye Mektebi İdadisi'nin 1. sınıfına başlamıştır. Şubat 1903'te Harbiye Mektebi'nin makine kısmına geçen Ahmed Şevket Akyazı, 1905'te Fabrikalar Resimhanesi'ne atanmıştır. Ahmed Şevket Akyazı, 1908'de Haddehane Şakirdan Mektebi'nde öğretmen olarak görev almış ve Eylül 1909'da üsteğmenliğe yükselmiştir. 1909'da Tiri Müjgân Gemisi'ne verilen Ahmed Şevket Akyazı, aynı yılın kasım ayında tekrar öğretmen olarak atanmıştır. 1911'in Temmuz ayında Griniç Bahriye Mektebi'nde eğitim almak için İngiltere'ye gönderilen Ahmed Şevket Akyazı, 1913'te yurda geri döndüğü zaman Boğazlar Umum Kumandanlığı Erkan-ı Harbiyesine tain olmuştur. Ardından Numune-i Hamiyet Muhribi'nde görev aldıktan sonra aynı yılın aralık ayında Çarkçı kursuna öğretmen olarak atanmış ve bir yıl sonra yüzbaşılığa terfi etmiştir. Mayıs 1915'te Bahriye Mektebi makine öğretmeni yardımcısı olan Ahmet Şevket Akyazı, aynı yılın ağustos ayında Fabrikalar Makine Resimhanesi'nde görevlendirilmiş ve 1916'da ise Bahriye Nezareti'nin 2. Dairesi'nin 3. Şubesine verilmiştir. 1917'de Hamburg'a siparişi verilen yüzer havuzun yapımını izlemek için gönderilen Ahmet Şevket Akyazı, buraya makine mühendisi olarak tain edilmiş, bu görevde iken Kıdemli Yüzbaşılığına yükseltilmiştir (Öztürk, 1993b: 511; Ahmed Şevket Akyazı, Tercüme-i Hal Kâğıdı, III. Dönem, TBMM Arşivi, ŞDN: 743).

1919'da yurda dönen Ahmet Şevket Akyazı, İstanbul'un işgali sonrasında Ordu'ya geçmiştir. Bu dönemde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Ordu şubesinde yer alan ve burada yararlı faaliyetlerde bulunan Ahmet Şevket Akyazı, 1921 yılında askerlik mesleğinden istifa ederek ticaretle uğraşmaya başlamıştır. Ayrıca Akyazı, 1923'te Belediye Meclisi ve Liva Genel Meclisi'ne üye seçilmiştir. 1924'te parti ilkelerini savunan *Tekâmül* adında bir gazete çıkaran Ahmet Şevket Akyazı, CHP'nin ilçe mutemetliğini de yürüttü. III. Dönem TBMM seçimlerine katılarak, 491 oy ile Ordu'dan milletvekili seçilen Ahmet Şevket Akyazı, 1 Kasım 1927'de meclise katıldı. Bu dönem içerisinde Dilekçe ve Milli Savunma komisyonlarında çalışan Ahmet Şevket Akyazı, Emval-i Milliye konusunda bir kanun teklifi verdi (Öztürk, 1993b: 512; Ahmed Şevket Akyazı, Tercüme-i Hal Kâğıdı, III. Dönem, TBMM Arşivi, ŞDN: 743).

Ahmed Şevket Akyazı, IV. Dönem seçimlerini de kazanarak, 4 Mayıs 1931'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne katılmış ve Gümrük-Tekel Komisyonu'nda sözcü olarak çalışmıştır. Şevket Akyazı 1936'da Devlet Demiryolları Eskişehir Cer Atolyesi Müdürlüğü'ne tain edilmiştir. VIII. Dönem TBMM seçimlerini kazanan Ahmet Şevket Akyazı, 5 ağustos 1946'da yeniden meclise girmiş; bu dönemde 12 Ağustos 1946'da TBMM Ulaştırma Komisyonu'na üye seçilmiş; onun üyeliği 11 Kasım 1946 ve 5 Kasım 1947'deki komisyonlarda da aynen devam ettirilmiştir (Çufalı, 2012: 887; Ahmed Şevket Akyazı, Tercüme-i Hal Kâğıdı, III. Dönem, TBMM Arşivi, ŞDN: 743).

Ahmed Şevket Akyazı, III., IV., VII. ve VIII. Dönemlerde Ordu'dan milletvekili seçilmiştir. Şubat 1936'da Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları (TCDD) Eskişehir Atölyeler Müdür Yardımcılığı'na atanan Ahmet Şevket Akyazı, yine aynı yılın Ağustos ayında kurumun müdürlüğüne yükseltilmiştir. Ahmet Şevket Akyazı, 1 Aralık

1947'de milletvekilliği görevine devam ettiği sırada Ankara'da hayatını kaybetmiştir (Öztürk, 1993b: 512).

3.2.3. 1931 Seçimlerine Göre Ordu Milletvekili

1931 seçimleri, SCF'nin başarısız denemeleri sonucunda yapılmıştır. Bu seçimlere ilk kez *müstakil* milletvekilleri katılmış ve 22 seçim bölgesi, 30 müstakil milletvekili için tahsis edilmişti. Ancak ikinci seçmenlerin oy vermemeleri sonucu yalnızca 20 müstakil milletvekili seçilebilmiştir (Uyar, 1999: 25-26). Bu seçimler sonucunda Ahmed İhsan Tokgöz, Ali Canib Yöntem, Ahmed Hamdi Yalman, İsmail Çamaş, Mehmet Recai Baykal ve Ahmed Şevket Akyazı Ordu milletvekili olarak seçilmişlerdir (TBMM Albümü, 2010: 219). Buna göre sözkonusu milletvekillerinin 1931 seçimlerinde aldıkları oy aşağıdaki gibidir (TBMM Arşivi, Tercüme-i Hal Kâğıdı, Milletvekilleri Seçim Mazbataları⁴):

Tablo 3: 1931 Seçimlerinde Göre Ordu Milletvekillerinin Kazalardan Aldıkları Oylar

Milletvekilleri	Ordu Kazası	Ünye Kazası	Fatsa Kazası	Mesudiye Kazası	Toplam Oy Sayısı	Toplam İkinci Seçmen Sayısı
Ali Canib Yöntem	211	92	72	59	439	-
Ahmed İhsan Tokgöz	217	138	93	-	448	490
Mehmet Recai Baykal	217	138	93	-	448	490
Ahmed Hamdi Yalman	217	138	93	-	448	490
İsmail Çamaş	217	138	93	-	448	490
Ahmed Şevket Akyazı	217	138	93	-	448	490

3.2.3.1. Ali Canib Yöntem (1887-1967)

1887'de Saib Bey ve Hafize Nuriye Hanım'ın oğulları olarak İstanbul'da dünyaya gelen, evli ve bir çocuk babası olan Ali Canip Yöntem çok yönlü bir siyaset adamıydı (TBMM Albümü, 2010: 219). İlk ve Orta öğrenimini Üsküdar Gülfem Hatun Mektebi'nde ve Toptaşı Rüştüyesi'nde tamamladıktan sonra Üsküdar-Selamsız Fransız Mektebi'ne devam etmiştir. Babasının Selanik'e sürgün edilmesinin ardından eğitimine orada sürdüren Ali Canib Yöntem, Selanik Hukuk Mektebi'ni bitirmek üzere iken Balkan Savaşı'nda şehrin işgale uğramasının ardından ailesiyle birlikte İstanbul'a gelmiştir (Çoker, 1996: 447-448).

Ali Canib Yöntem, 8 Kasım 1913'te Çanakkale Sultanisi Edebiyat ve Felsefe öğretmenliğine atanmıştır. 1 Ekim 1915'te İstanbul Gelenbevi Sultanisi'ne atanan Ali Canip Yöntem, 25 Ekim 1916'da Darümuallimin-i Aliye öğretmenliğine yükseltilmiş, bu görevden 9 Ağustos 1921'de alınarak Ankara hükümeti emrine girmiştir. 15 Ekim

⁴ 1931 Milletvekili hal tercümelerine göre Ordu milletvekillerinin sicil numaraları şöyledir: Ali Canip Yöntem 861, Ali İhsan Tokgöz 829, Mehmet Recai Baykal 417, Ahmet Hamdi Yalman 83, İsmail Çamaş 600, Şevket Akyazı 743.

1922'de Giresun Maarif Müdürü, 10 Şubat 1923'te Maarif Müfettişi, ardından Darülfünun Edebiyat Fakültesinde Türk Edebiyatı Tarihi dersi veren Ali Canib Yöntem'in tekrar öğretmenlik yapmak istemesi üzerine 1 Mart 1925'te İstanbul Erkek Öğretmen Okulu'na, 1 Eylül 1926'da ise Kabataş Lisesi'ne ataması yapılmıştır. Aynı zamanda Ali Canip Yöntem, 15 Kasım 1925'te İstanbul kütüphanelerinin tasnifine heyet başkanlığı yapmış, 21 Ağustos 1927'de Tarih Encümeni üyeliğine seçilmiş ve 20 Mart 1929'da Maarif Müfettişliğine getirilmiştir (Çoker, 1996: 447-448).

Ali Canip Yöntem, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin IV. Dönem Ordu Milletvekili Recai Bey'in ölümü üzerine yerine 9 Mart 1934'te meclise katılmıştır. V. Dönem'de de Ordu'dan milletvekili seçilerek 1 Mart 1935'te meclise giren Ali Canib Yöntem, dönem içinde Maarif Encümeni ve Memurin Kanunu ile 1777 no'lu kanunun üçüncü maddesi hakkındaki geçici encümenliklerde de görev yapmıştır (Güneş, 2000: 609). VI. Dönem seçimleri sonucuna göre tekrar Ordu milletvekili seçilerek 3 Nisan 1939'da meclise katılan Ali Canib Yöntem, dönem içinde Maarif Encümeni Azalığında bulunmuştur (Günay, 2007: 598). Ali Canip Yöntem, 15 Mart 1942'de Türk Tarih Kurumu Üyeliğine seçildi. Meclisten ayrıldıktan sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi XVIII. yüzyıl Türk edebiyatı profesörlüğüne getirilen Ali Canib Yöntem, 1950'de Demokrat Parti (DP) adayı olarak Bursa milletvekilliğine seçilmiş, 26 Ekim 1967'de hayatını kaybetmiştir (Çoker, 1996: 448).

3.2.3.2. Ahmed İhsan Tokgöz (1868-1942)

Halit Efendi ile Hatice Hanım'ın oğlu olan Ahmed İhsan Tokgöz, 1868'de İstanbul'da doğmuştur (TBMM Albüm, 2010: 219). Evli ve üç çocuk babası olan, ilk ve ortaöğrenimini Üsküdar İptidaisi ve Şam Rüştîyesinde tamamlayan Ahmed İhsan Bey, 18 Temmuz 1886'da Mülkiye Mektebi İdadi bölümünden mezun olmuş ve Hariciye Nezareti Tercüme Odası Mütercimliğine atanmıştır. Ahmed İhsan Tokgöz, 5 Ocak 1887'de Tophane Müşirliği Tercümanlığı'nı ve 1890'da *Âlem* basımevini kurmuş, 1886'da *Şafak* 1889'da *Umran* dergilerini çıkarmıştır (Çoker, 1996: 485).

1890'da *Serveti Fünun* dergisini çıkarmaya başlayan Ahmed İhsan Tokgöz, 1895'te *Edebiyatı Cedide*'nin yayın organı olarak bu akımın tüm kalemlerini yazı kuruluına almış ve II. Meşrutiyetin ilanından sonra da bu dergiyi *Fecri Atı*'nin yayın organı haline gelmiştir. Dil devriminden sonra *Uyanış* adı altında yayımlarını ölümüne kadar sürdüren Ahmed İhsan Tokgöz Mütareke sonrasında Piyer Loti Derneği'ni kurmuş ve başkanlığını üstlenmiştir. Lozan Barış Konferansı görüşmeleri başladığında kurulan basın bürosunu yöneten Ahmed İhsan Bey, Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu, Türk Hava Kurumu gibi hayır derneklerinde de görev almıştır (Çoker, 1996: 485).

TBMM'nin IV. Dönemi için seçimlerde Ordu milletvekili seçilen Ahmed İhsan Tokgöz, 4 Mayıs 1931'de meclise katılmıştır. Ahmed İhsan Tokgöz, dönem içinde İçişleri komisyonunda çalışmış, belediye, iş ve orman kanunu tasarılarının incelenmesi için III. toplantı yılında kurulan geçici komisyonda görev almıştır (Çoker, 1996: 485). Milletvekilliği görevine başladığı sırada 40 yıllık matbaacı ve gazeteci olan Tokgöz, milletvekilliğinin devam ettiği süre boyunca da yayımcılık faaliyetlerini sürdürmüştür (BCA, 490.1.0.0-235.930.1)

Ordu Milletvekili olarak V. Dönem seçimlerini kazanan Ahmed İhsan Tokgöz, 1 Mart 1935'te meclise katılmış ve 7 Mart 1935'te mazbatasını onaylatmıştır. Dönem içinde Ahmed İhsan Tokgöz, Teşkilat-ı Esasiye Encümeni üyeliğinde bulunmuş ve Fev-

zipaşa - Diyarbakır demiryolunu açma törenine katılmıştır ve ayrıca 14 Mayıs 1937'de Milletler Cemiyeti Beyne'l-milel Birliği tarafından yapılan konferans için Çekoslovakya'ya gitmiştir. Bunun yanı sıra Ahmed İhsan Tokgöz, Meclis Genel Kurulu'nda Ankara şehri imar müdürlüğü, 1935 senesi bütçesi, arazi ve bina vergilerinin vilayet hususi idarelerine terki, Arzuhal Encümeni'nin 742 sayılı kararı, bazı maddelerin gümrük resimleri hakkındaki hükümetçe ittihaz olunan kararların tasdikine dair kanun, bina vergisi kanununa ek kanun, fenerler idaresine verilecek tazminat karşılığının temin sureti ve hazinenin ortaklığı bulunan şirketlere ait hisse senetlerinin satın alınması hususlarında birçok kez söz almıştır (Güneş, 2000: 608).

VI. Dönem seçimlerinde başarılı olan Ahmed İhsan Tokgöz, 3 Nisan 1939'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne katılmıştır. Bu dönemin fevkalade ve birinci içtimai senesinde divan-ı muhasebet, ikinci ve üçüncü içtima senelerinde kütüphane encümeni azalığı görevlerinde bulunmuştur (Günay, 2007: 597). Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin IV., V., VI. ve VII. Dönemleri için yapılan seçimlerde Ordu'dan Milletvekili seçilen Ahmed İhsan Tokgöz, 28 Aralık 1942'de hayatını kaybetmiştir (Çoker, 1996: 485).

3.2.4. 1935 Seçimlerine Göre Ordu Milletvekilleri

1935 seçimleri, kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanınması sebebiyle önemlidir. Öyle ki 1935-1939 döneminde TBMM'de bulunan kadın milletvekili sayısı 28'di. Bu dönemde oy kullanma yaşı ise 18'den 22'ye çıkarılmıştır. Yine aynı dönemde her 40.000 seçmen için 1 milletvekili seçilmesi esası kabul edilmiştir (Uyar, 1999: 26). 1935 seçimleri neticesinde Ordu'dan Selim Sırrı Tarcan, İsmail Çamaş, Muhittin Baha Pars, Ahmed İhsan Tokgöz, Ahmed Hamdi Yalman, Ziya Naki Yaltırım ve Ali Canip Yöntem milletvekili olarak seçilmiştir (TBMM Albümü, 2010: 282-283). Bu milletvekillerinin aldığı oylar ise aşağıdaki gibidir (TBMM Arşivi, Tercüme-i Hal Kâğıdı, Milletvekilleri Seçim Mazbataları⁵):

Tablo 4: 1935 Seçimlerinde Göre Ordu Milletvekillerinin Kazalardan Aldıkları Oylar

Milletvekilleri	Ordu Kazası	Ünye Kazası	Fatsa Kazası	Mesudiye Kazası	Toplam Oy Sayısı	Toplam İkinci Seçmen Sayısı
Selim Sırrı Tarcan	281	142	98	73	594	639
Muhittin Baha Pars	281	142	98	73	594	639
Ziya Naki Yaltırım	281	142	98	73	594	639
Ali Canip Yöntem	281	142	98	73	594	639
Ahmed İhsan Tokgöz	281	142	98	73	594	639
İsmail Çamaş	281	142	98	73	594	639
Ahmed Hamdi Yalman	281	142	98	73	594	639

⁵ 1935 Milletvekili hal tercümelerine göre Ordu milletvekillerinin sicil numaraları şöyledir: Selim Sırrı Tarcan 319, Muhittin Baha Pars 318, Ziya Naki Yaltırım 315, Ali Canip Yöntem 314, Ahmet İhsan Tokgöz 313, İsmail Çamaş 317, Ahmet Hamdi Yalman 316.

3.2.4.1. Selim Sırrı Tarcan (1874-1957)

1874'te Yenişehir'de doğan Selim Sırrı Tarcan Yusuf Bey ile Zeynep Hanım'ın oğludur (TBMM Albümü, 2010: 282). Evli ve iki çocuk babası olan Selim Sırrı Tarcan Galatasaray Sultanisi'nde orta mektebi okuduktan sonra 5 Mayıs 1893'te Mühendishane-i Berri Hümayun Mekteb-i Harbiyesi'ne başlamıştır. 16 Şubat 1897-13 Ocak 1901 tarihleri arasında yüzbaşı, 30 Nisan 1906 - 13 Haziran 1910 tarihleri arasında da kolağası olarak çalışmıştır. Kolağası olduğu dönemde Harbiye Nezareti tarafından 1908'de İsveç'e gönderilmiştir. Burada beden eğitimi okulunda aletsiz jimnastik konusunda uzmanlık eğitimi alan Selim Sırrı Tarcan, 27 Temmuz 1910'da V. Terbiye-i Bedeniye Müfettişliği ve 22 Haziran 1911'de Maarif Nezareti Terbiye-i Bedeniye Müfettişliği görevinde bulunmuştur. 1913'te bu görevinden istifa eden Tarcan, 14 Ağustos 1914'te Maarif Nezareti Heyet-i Teftişiyeye üyeliği, 5 Ocak 1919'da Darü'l-muallimin-i Aliyye Müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur (Güneş, 2000: 615-617; Selim Sırrı Tarcan, Tercüme-i Hal Kâğıdı, V. Dönem, TBMM Arşivi, ŞDN: 319).

İzmir'in işgali sonrasında Sultanahmet'te yapılan mitinge katılarak işgali kınayan bir konuşma yapan Selim Sırrı Tarcan, 19 Eylül 1921'de Maarif Nezareti Heyeti Teftişliği üyeliği görevine başlamış, 24 Mart 1923'te Galatasaray Lisesi'ne beden eğitimi öğretmenini olarak atanmıştır. Daha sonra Selim Sırrı Tarcan 20 Mayıs 1925 Maarif Vekâleti birinci sınıf Terbiye-i Bedeniye ve 22 Temmuz 1931'de Maarif Vekâleti Baş Müfettişliği görevlerine atanmıştır. Aynı zamanda Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi Başkanlığı da yapan Selim Sırrı Tarcan, V. Dönem seçimlerine katılmış ve Ordu'dan yeniden milletvekili seçilmiştir. 1 Mart 1935'te Büyük Millet Meclisi'ne katılan ve 7 Mart 1935'te mazbatasını onaylanan Selim Sırrı Tarcan, dönem içinde Maarif Encümeni üyeliği yapmış ve Atatürk'ün cenaze merasimi için yapılacak sarfiyat hakkındaki kanun sebebiyle Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nda söz almıştır (Güneş, 2000: 615-617).

VI. Dönem seçimlerinde de Ordu'dan milletvekili seçilen Selim Sırrı Tarcan, 3 Nisan 1939'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne katılmış ve dönem içinde Maarif Encümeni azalığı yapmıştır (Günay, 2007: 606). V. VI. ve VII. Dönemlerde de Ordu'dan milletvekili seçilen Selim Sırrı Tarcan, 1946'da emekliye ayrılmış ve 2 Mart 1957'de de İstanbul'da vefat etmiştir (Güneş, 2000: 617).

3.2.4.2. Muhittin Baha Pars (1884-1954)

Baha Bey ile Nakiye Hanım'ın oğlu olan Muhittin Baha Pars, 1884'te Bursa'da doğmuştur. Muhittin Baha Pars, ilk ve orta öğrenimini Bursa'da tamamladıktan sonra İstanbul Hukuk Mektebi'ni bitirmiştir (TBMM, 2010: 282). 18 Ekim 1909'da Bursa Bidayet Mahkemesi Üyeliği'ne atandıktan sonra 1910'da hâkimlikten ayrılarak Bursa Sultanisi'nde edebiyat öğretmenliğine başlayan Muhittin Baha Pars, 5 Nisan 1919'a kadar bu görevini sürdürdükten sonra avukatlığa başlamıştır (Çoker, 1993: 225).

Muhittin Baha Pars, Milli Mücadele'nin başladığı sırada günlük *Millet Yolu* Gazetesini ve haftalık olarak da *Bursa* dergisini çıkarmıştır. Büyük Millet Meclisi'nin I. Dönemi için yapılan seçimde Bursa'dan milletvekili seçilen Muhittin Baha Pars, bu dönem içinde geçici Başkanlık Divanı Kâtipliği yapmış ve bu göreve daha sonradan asaleten seçilmiştir. Büyük Millet Meclisi'nde anayasa, irşad, dışişleri ve milli eğitim komisyonlarında çalışan Muhittin Baha Pars, ilk yılda İrşad Komisyonu Kâtipliği'ni, III. Toplantı yılında Milli Eğitim Komisyonu başkanlığı görevlerinde bulunmuştur. Dö-

nem içinde on kez açık, altmış sekiz kez gizli oturumlarda konuşan ve dört kanun önergesi veren Muhiddin Baha Pars, 21 Eylül 1920'de Eskişehir Mahkemesi üyeliğine seçilmiş ve 3 Ağustos 1921'de de Konya İstiklal Mahkemesi üyesi olmuştur (Çoker, 1993: 226).

V. Dönem Ordu milletvekili seçilen Muhittin Baha Pars, 1 Mart 1935'te Büyük Millet Meclisi'ne katılmış ve dönem içerisinde Adliye Encümeni üyeliğine seçilmiştir. Ardından Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nda af kanunu, Atatürk'ün cenaze merasimi için yapılacak sarfiyat, Atatürk'ün vefatı dolayısıyla Belçika ve Macar Meclisi reisleri tarafından irad olunan nutukların mecliste okunan tercümeleri, avukatlık kanunu, Hatay muvaffakiyetinden dolayı açılan müzakere, Atatürk'ün tasarruflarında bulunan çiftliklerin hazineye aktarılmasıyla ilgili tezkere, Türkiye-Suriye sınırlarının teminine dair antlaşmaların tasdikine dair kanun konularında söz almıştır (Güneş, 2000: 614). Muhittin Baha Pars, milletvekilliği yaptığı sırada avukatlık görevine ara vermiş, ancak daha sonra hissedarı olduğu sinema şirketi ile ticari meşguliyetini devam ettirmiştir (BCA, 490.1.0.0, 235.930.1). I. Dönem Bursa, V. Dönem Ordu, VI., VII. ve VIII. Dönemlerde ise tekrar Bursa'dan milletvekili seçilen Muhittin Baha Pars, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki yerini 14 Mayıs 1950'ye kadar korumuş, 30 Ağustos 1954'te de hayatını kaybetmiştir (Çoker, 1993: 226).

3.2.4.3. Ziya Naki Yaltırım (1892-1954)

Mehmet Nakiddin Efendi'nin ve Hatice Hanım'ın oğlu olarak 1892'de Keskin'de dünyaya gelen Ziya Naki Yaltırım, Gülsemiha Hanım'la evlenmiş ve Fatma Rezan, Hatice Nuran ve Ayda isimlerinde 3 çocuğu olmuştur. 1913'te İstanbul Tıp Fakültesi Askeri kısmını Tabip Yüzbaşı olarak bitiren Ziya Naki Yaltırım, Balkan Savaşlarında birçok kıta ve hastanede görev yapmış ve Çanakkale Savaşı'nda yaralanmıştır. İyileştikten sonra Kanal Cephesi'ne gönderilen Ziya Naki Yaltırım, daha sonra Hicaz'da Şerif Hüseyin'in isyanı üzerine Medine'ye gitmiş ve orada esir düşünce Mısır'a gönderilmiştir. Özgürlüğünü kazandıktan sonra İstanbul'a dönen Ziya Naki Yaltırım, Tuzla Hastanesi ve Tıp Fakültesi Kulak, Burun, Boğaz Kliniği Askeri Tabip Muavinliğine atanmıştır (Güneş, 2000: 610; Ziya Naki Yaltırım, Tercüme-i Hal Kâğıdı, V. Dönem, TBMM Arşivi, ŞDN: 315).

Ziya Naki Yaltırım 1923'te uzmanlık için Fransa'ya gönderilmiş, binbaşı rütbesiyle yurda dönmüş ve ardından Balıkesir II. Kolordu Merkez Hastanesi'ne atanmıştır. Bu süre içinde farklı birçok yerde hastane tabipliği görevinde bulunan ve 1930'da da ciddi sağlık sorunları yaşayan Ziya Naki Yaltırım, emekliye ayrılmak zorunda kalmıştır (Güneş, 2000: 610).

TBMM'nin V. Dönem seçimlerinde Ordu'dan milletvekili seçilen Ziya Naki Yaltırım, 1 Mart 1935'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne katılmış ve mazbatasını 7 Mart 1935'te onaylatmıştır. Bu dönem içinde Sıhhat ve İçtimai Muavenet Encümeni üyesi olarak çalışan Ziya Naki Yaltırım, Memurin ve Belediye Kanunu geçici encümenliği üyeliği de yapmıştır. Bunun yanı sıra Ankara Devlet Demiryolları ve İstanbul Eftal hastanesinde çalışan ve aynı zamanda Mustafa Kemal Atatürk'ün doktorluğunu da yapan Ziya Yaltırım'a soyadı, Atatürk tarafından verilmiştir. Ziya Naki Yaltırım, 27 Aralık 1954'te hayatını kaybetmiştir (Güneş, 2000: 611).

3.2.5. 1939 Seçimlerine Göre Ordu Milletvekilleri

1939 seçimi, Atatürk'ün ölümünden sonra gerçekleşmiş ve İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı dönemine denk gelmiştir (Uyar, 1999: 27). VI. Dönem için ikinci seçmen seçimleri 16 Ocak 1935'te başlamıştır. 8 Şubat 1935'te ise milletvekili seçimleri yapılmıştır (Çağlayan, 2012: 40). Yapılan seçimler neticesinde Vehbi Demir, İsmail Çamaş, Hüseyin Ekşi, Ahmed Hamdi Şarlan, Selim Sırrı Tarcan, Ahmed İhsan Tokgöz, Ahmed Hamdi Yalman ve Ali Canip Yöntem gibi isimler Ordu'dan milletvekili olarak seçilmişlerdir (TBMM Albümü, 2010: 350). Buna göre sözkonusu milletvekillerinin aldıkları oylar aşağıdaki gibidir (TBMM Arşivi, Tercüme-i Hal Kâğıdı, Milletvekilleri Seçim Mazbataları⁶):

Tablo 5: 1939 Seçimlerinde Göre Ordu Milletvekillerinin Kazalardan Aldıkları Oylar

Milletvekilleri	Ordu Kazası	Ünye Kazası	Fatsa Kazası	Mesudiye Kazası	Gölköy Kazası	Toplam Oy Sayısı	Toplam İkinci Seçmen Sayısı
Vehbi Demir	267	163	112	72	83	697	747
Ahmed Hamdi Şarlan	267	163	112	72	83	697	747
Hüseyin Ekşi	267	163	112	72	83	697	747
Ahmed Hamdi Yalman	267	163	112	72	83	697	747
İsmail Çamaş	267	163	112	72	83	697	747
Ahmed İhsan Tokgöz	267	163	112	72	83	697	747
Selim Sırrı Tarcan	267	163	112	72	83	697	747
Ali Canip Yöntem	267	163	112	72	83	697	747

3.2.5.1. Vehbi Demir (1885-1950)

Mustafa Efendi ve Nebiye Hanım'ın oğlu olarak 1885'te Bursa'da dünyaya gelen Vehbi Demir, ilköğrenimini Bursa'da, orta tahsilini ise Ankara ile Bursa'da bitirmiş ve 1909'da da İstanbul Mektebi Tıbbiyesi'nden mezun olmuştur (TBMM, 2010: 350). Doktor vasfıyla Milli Mücadele'ye katılan Vehbi Demir, okulunu bitirdikten sonra İstanbul Haseki Nisa Hastanesi'nde ve Tıp Fakültesi'nin viladiye servisinde asistanlığa başlamıştır (Günay, 2007: 599).

1911'de Hicaz Demiryolu Kısım Tababeti'ne atanarak Şam'a giden Vehbi Demir, 27 Mayıs 1919'da Ankara-Sivas Hattı Tababeti'ne atanarak Ankara'ya gelmiş 1924 yılında ise Baştabipliğe yükseltilmiştir. 1926'da İstiklal Madalyası ile ödüllendirilen Vehbi Demir, 1928'de CHF'nin Ankara teşkilatının kuruluş aşamasında nahiye reisi olarak çalışmıştır. Kaza ve vilayet idare heyetlerinde etkin olarak görev alan Vehbi Demir, 1928'de Kızılay Merkez-i Umumi Azası, 1929'da Ankara Azası ve Ankara Birinci Mıntika Tabibler Odası Reisi ve 1939'a kadar Devlet Demir Yolları Sıhhat İşleri Müdürü olarak görev almıştır (Günay, 2007: 599).

VI. Dönem milletvekili seçimlerine katılan ve 3 Nisan 1939'da Ordu Milletvekili olarak seçilen Vehbi Demir, dönem içinde Arzuhal Encümeni Azalığı da yapmıştır. VIII. Dönem seçimlerini de kazanan Vehbi Demir, Ordu'dan milletvekili seçilmiş, 5 Ağustos 1946'da meclise girmiş ve bu dönemde (12 Ağustos 1946'da) Türkiye Büyük

⁶ 1939 Milletvekili hal tercümelerine göre Ordu milletvekillerinin sicil numaraları şöyledir: Vehbi Demir 326, Ahmed Hamdi Şarlan 1107, Hüseyin Ekşi 1108, Ahmed Hamdi Yalman 328, İsmail Çamaş No: 330, Ahmed İhsan Tokgöz 324, Selim Sırrı Tarcan 331, Ali Canip Yöntem 325.

Millet Meclisi Ulaştırma Komisyonu üyeliğine seçilmiştir (Çufalı, 2012: 888). VI., VII. ve VIII. Dönemlerde Ordu Milletvekili olan Vehbi Demir, 23 Haziran 1950'de vefat etmiştir (Günay, 2007: 599).

3.2.5.2. Ahmed Hamdi Şarlan (1893-1972)

Ahmed Hamdi Şarlan, Sadık Efendi ve Şakire Hanımın oğulları olarak 1893'te Rize'de doğmuştur (TBMM, 2010: 350). İlk ve orta öğrenimini İstanbul'da tamamlayan Ahmed Hamdi Şarlan, Darülfünun'un edebiyat bölümünde eğitim gördükten sonra Hukuk Fakültesi'ne girmiştir. 23 Temmuz 1914'te yedek subay talimğâhına gönderilen Ahmed Hamdi Şarlan, 1915'te zabıt vekilliği, aynı yılın temmuz ayında asteğmen ve 1 Mart 1916'da teğmenliğe terfi ettirilmiştir (Öztürk, 1998: 918).

1920-1922 yılları arasında zabıt kâtipliği görevini yapan Ahmed Hamdi Şarlan, 28 Kasım 1922'de Keşan Hâkim yardımcılığına yükselmiştir. Daha sonra Ahmed Hamdi Şarlan, sırasıyla 1924'te İnöz Savcılığına, 6 Eylül 1924'te Ordu Sulh Hâkimliğine, 1 Haziran 1925'te Ordu Hapishane Bucağı Sulh Hâkimliğine ve 25 Temmuz 1925'te Kastamonu Sulh Hâkimliğine atanmıştır. 1934-1939 tarihleri arasında Ordu Hazine Avukatlığında bulunan ve baro başkanlığı yapan Ahmed Hamdi Şarlan, avukatlığını sürdürürken VI. Dönem seçimlerine katılmış ve 26 Mart 1939'da Ordu'dan milletvekili seçilmiştir (Öztürk, 1998: 918). Ahmed Hamdi Şarlan, bu dönem içinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Arzuhal Encümeni Azası, Fevkalade İctima yılı hariç diğer senelerde Mazbata Muharriri olarak görev almıştır (Günay, 2007: 601).

VIII. Dönem TBMM seçimlerine katılan Ahmed Hamdi Şarlan, Ordu'dan Milletvekili seçilmiş, 5 Ağustos 1946'da Meclise girmiştir. Ahmed Hamdi Şarlan, bu dönem içinde 12 Ağustos 1946'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Dilekçe Komisyonu üyeliğine seçilmiş ve bu üyeliği 11 Kasım 1946'da tekrarlanmıştır. Ardından, 5 Kasım 1947'de Maliye Komisyonu üyeliğine, 5 Kasım 1948 ve 7 Kasım 1949'da ise İçişleri Komisyonu üyeliklerine seçilmiştir (Çufalı, 2012: 897). VI., VII., VIII. ve IX. Dönemlerde Ordu milletvekilliği yapan Ahmed Hamdi Şarlan, 1 Eylül 1972'de hayatını kaybetmiştir (Öztürk, 1998: 918).

3.2.5.3. Hüseyin Ekşi (1900-1968)

Ali Osman Efendi ve Fatma Hanım'ın oğulları olarak 1900'de Mesudiye'de dünyaya gelen Hüseyin Ekşi, evli ve beş çocuk babasıydı (TBMM, 2010: 350). Şebinkarahisar İdadisi'nde okuyan Hüseyin Ekşi, 1916'da Mesudiye Merkez Okulu'nda öğretmen vekili olarak çalışmıştır. Askerden döndüğünde tarım ve ticaretle uğraşan Hüseyin Ekşi, 1932'de Genel Meclis'e seçilmiş, ardından 1935-1939 arasında Ordu Daimi Encümen Azası olarak görev yapmıştır (Günay, 2007: 603; Hüseyin Ekşi, Tercüme-i Hal Kâğıdı, VI. Dönem, TBMM Arşivi, ŞDN: 1108).

Bir dönem milletvekilliği yapan Hüseyin Ekşi, 27 Eylül 1943'te Toprak Mahsulleri Ofisi'nde tahmin ve tespit işlerinde görevlendirilmiştir. Hüseyin Ekşi, 1945'te Sivas Bölgesi ambar şefi, 1946'da teknik kontrolör, 1948'de işletme şefi sekreteri ve 1949'da Ankara bölge müdürlüğü sekreteri olarak çalışmıştır. 19 Ekim 1953'te Umum Müdürlük Muhafaza Nakliyat Müdürlüğü Raportörü, 4 Ocak 1963'te TMO Demiryolları Nakliyat

Bölümü'nde servis şefliğine getirilen Hüseyin Ekşi, aynı yılın Aralık ayında emekliye ayrılmıştır (Günay, 2007: 603).

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin VI. Dönem Ordu milletvekili seçilen Hüseyin Ekşi, 3 Nisan 1939'da Meclise katılmıştır. Dönem içine Gümrük ve İnhisarlar Encümeni ile Meclis hesaplarını Tetkik Encümeni'nde aza ve Üçüncü İçtima senesinde kâtip olarak görev almıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin kuruluş yıllarında üye olarak partinin her kademesinde görev yapan Hüseyin Ekşi, 19 Ağustos 1968'de hayatını kaybetmiştir (Günay, 2007: 604).

3.2.6. 1943 Seçimlerine Göre Ordu Milletvekilleri

1943 Seçimi, Tek Parti Dönemi'nin son milletvekili seçimidir (Uyar, 1999: 27). 1943 seçimlerinin ardından Ahmed Şevket Akyazı, İsmail Çamaş, Vehbi Demir, Zeki Mesut Sezer, Ahmed Hamdi Şarlan, Selim Sırrı Tarcan ve Ahmed Hamdi Yalman Ordu'dan milletvekili seçilmiştir (TBMM Albümü, 2010: 419-420). Söz konusu milletvekillerinin aldığı oylar aşağıdaki gibidir (TBMM Arşivi, Tercüme-i Hal Kâğıdı, Milletvekilleri Seçim Mazbataları⁷):

Tablo 6: 1943 Seçimlerinde Göre Ordu Milletvekillerinin Kazalardan Aldıkları Oylar

Milletvekilleri	Ordu Kazası	Ünye Kazası	Fatsa Kazası	Mesudiye Kazası	Gölköy Kazası	Toplam Oy Sayısı	Toplam İkinci Seçmen Sayısı
Zeki Mesut Sezer	224	173	163	74	89	723	810
Muammer Yarımbıyık	172	172	121	70	89	624	810
İsmail Çamaş	228	173	163	72	89	725	810
Ahmed Şevket Akyazı	225	169	164	74	89	721	810
Vehbi Demir	226	173	163	69	89	720	810
Ahmed Hamdi Şarlan	214	173	164	70	89	710	810
Selim Sırrı Tarcan	223	172	163	73	89	720	810
Ahmed Hamdi Yalman	228	173	164	74	89	727	810

3.2.6.1. Zeki Mesut Sezer (1894-1974)

1894'te İstanbul'da dünyaya gelen Zeki Mesut Sezer, Ahmed Mesut Efendi ve Sıdika Hanım'ın oğluydu. Evli ve iki çocuk babası olan Zeki Mesut Sezer, Vefa İdadisi'ni bitirdikten sonra yüksek tahsil için İstanbul Tıp Fakültesi'ne girmiştir. 25 Mayıs 1918'de Teğmen rütbesiyle askerliğini tamamlayan ve aynı gün üsteğmenliğe terfi ettirilen Zeki Mesut Sezer, milli mücadele yıllarında milli müdafaa emrinde deniz hizmetinde bulunmuş bu süre zarfı içinde 26 Haziran 1919'da Gülnihal Vapuru tabipliğine, 4 Kasım 1920'de Akdeniz Vapuru tabipliğine, 5 Mayıs 1925'te ise Şehremaneti Üsküdar Dispanseri tabipliğine atanmıştır. Zeki Mesut Sezer, 21 Aralık 1925'te Ordu Kız Öğretmen Okulu ve Vona İlkokulu doktorluğuna, 12 Kasım 1927'de Ordu Memleket Hastanesi Dâhiliye doktorluğuna, 22 Temmuz 1937'de Ordu Frengi Savaş Tabipliğine tayin edilmiş ve 22 Ocak 1942'de de Ordu Ortaokulu'nda doktor olarak çalışmıştır (Çufalı,

⁷ 1943 Milletvekili hal tercümelerine göre Ordu milletvekillerinin sicil numaraları şöyledir: Zeki Mesut Sezer (Yok), Muammer Yarımbıyık (Yok), İsmail Çamaş 627, Ahmed Şevket Akyazı 743, Vehbi Demir 628, Ahmed Hamdi Şarlan 630, Selim Sırrı Tarcan 631, Ahmed Hamdi Yalman 632.

2012: 896; Öztürk, 1998: 916; Zeki Mesut Sezer, Tercüme-i Hal Kâğıdı, VII. Dönem, TBMM Arşivi, ŞDN: Yok).

1926 yılında Cumhuriyet Halk Partisi'ne giren Zeki Mesut Sezer, burada genel sekreterliğin emrinde görev almış, Vilayet İdare Heyeti azalığında ve 1927'de merkez kaza reisliğinde yine aynı yıl içinde büyük ve tarihi kongre mümessilliği görevlerinde bulunmuştur. 1939 yılında Ordu vilayet idare heyeti reisliğine tain olan Sezer, 1940 yılının Kasım ayına kadar bu görevde kalmıştır (Zeki Mesut Sezer, Tercüme-i Hal Kâğıdı, VII. Dönem, TBMM Arşivi, ŞDN: Yok) 28 Şubat 1943'te ve 23 Temmuz 1946'da Ordu'dan milletvekili seçilerek VII. ve VIII. Dönem içinde Sağlık, Sosyal, Tutanaklar ve Dilekçe komisyonlarında görev almıştır (Öztürk, 1998: 916). IX. Dönemde Ordu'dan tekrar milletvekili seçilen Zeki Mesut Sezer, Ordu siyasetine bir süre daha hizmet ettikten sonra 25 Ekim 1974'te vefat etmiştir (Çufalı, 2012: 896).

3.2.6.2. Muammer Yarımbıyık (1891-1964)

1891'de Trabzon'da doğan Muammer Yarımbıyık, Mustafa Efendi ile Sabire Hanım'ın oğludur. Muammer Yarımbıyık, Trabzon idadisi mezunu olup, Trabzon Numune Rüştîyeleri öğretmen ve müdürlüğü, Giresun ve Trabzon ilköğretim müfettişliği, Trabzon Muallimler Cemiyeti üyeliği ve başkanlığı, Trabzon İdman Grubu ve İdman Mıntika başkanlıkları, Türk Ocağı ve Kızılay İdare Heyeti üyelikleri, Himaye-i Etfal Cemiyeti Başkanlığı, Ticaret Odası Üyeliği, Tüccar Kulübü Başkanlığı ve 20 yıl Trabzon Belediye üyeliği, Daimi Encümen üyeliği ve başkan vekilliği görevlerinde bulunmuştur. Bunun yanı sıra Muammer Yarımbıyık, sırası ile İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeliği ve kâtipliği, Serbest Fırka döneminde CHP Kaza İdare Heyeti Başkanlığı, CHP Vilayet Heyeti üye ve başkan vekilliği ve 4. Büyük Kongre'de de Trabzon temsilciliğinde bulunmuştur. Milletvekilliğinden önceki son iki seçimde Trabzon Belediye Başkanlığına seçilmiştir (Çufalı, 2012: 1055-1056).

CHP adına VII. Dönemde Ordu ve VIII. Dönemde Trabzon milletvekili olarak TBMM'de görev yapan Muammer Yarımbıyık, TBMM Ticaret Komisyonu üyeliğine 12 Ağustos 1946'da getirilmiş, 11 Kasım 1946, 5 Kasım 1947, 5 Kasım 1948 ve 7 Kasım 1949 tarihlerinde ise üyeliği tekrarlanmıştır. Aynı zamanda Muammer Yarımbıyık, 7 Kasım 1949'da Ekonomi Komisyonu üyeliğine de getirilmiştir (Çufalı, 2012: 1056). Evli ve 2 çocuk sahibi olan Muammer Yarımbıyık, 3 Mart 1964 tarihinde vefat etmiştir (TBMM Albümü, 2010: 421).

3.2.7. 1946 Seçimlerine Göre Ordu Milletvekilleri

TBMM VIII. Dönem seçimleri normal şartlar altında 1947 yılında yapılması gerekiyordu. Ancak CHP çeşitli nedenler ileri sürerek seçimlerin 1 yıl öne alınmasını önermiş ve bu öneri dikkate alınmak suretiyle 10 Haziran 1946'da erken seçim kararı alınmıştır. Bu girişim ile CHP, DP'nin ülke genelinde teşkilatlanmasının önüne geçmeyi amaçlamış ve bu amacına da büyük oranda ulaşmıştır (Çağlayan, 2012: 49).

1946 seçimleri sonucunda Ahmed Şevket Akyazı, Vehbi Demir, Mehmet Furtun, Ahmed Hulusi Gökdalay, Arif Hikmet Onat, Yusuf Ziya Ortaç, Zeki Mesut Sezer, Ahmed Hamdi Şarlan ve Ahmed Hamdi Yalman Ordu milletvekili olarak seçilmişlerdir

(TBMM Albümü, 2010: 495-496). Bahsi geçen milletvekillerinin aldıkları oylar aşağıdaki gibidir (TBMM Arşivi, Tercüme-i Hal Kâğıdı, Milletvekilleri Seçim Mazbataları⁸):

Tablo 7: 1946 Seçimlerinde Göre Ordu Milletvekillerinin Kazalardan Aldıkları Oylar

Milletvekilleri	Ordu Merkez İlçesi	Ünye İlçesi	Fatsa İlçesi	Mesudiye İlçesi	Gölköy İlçesi	Perşembe İlçesi	Toplam Oy Sayısı	Toplam Seçmen Sayısı
Arif Hikmet Onat	4.541	20.376	12.653	5.289	4.744	615	48.218	142.549
Yusuf Ziya Ortaç	5.071	17.449	20.769	2.279	12.763	7.095	59.126	142.549
Mehmet Furtun	4.257	17.455	18.986	5.947	13.921	1.833	62.399	142.549
Ahmed Hulisi Gökdalay	5.398	17.458	20.236	2.841	14.308	1.297	61.538	142.549
Ahmed Şevket Akyazı	7.629	17.455	21.591	6.931	14.555	2.243	70.404	142.549
Vehbi Demir	6.622	17.454	16.245	2.719	14.520	1.444	59.004	142.549
Zeki Mesut Sezer	12.366	17.456	21.666	6.698	14.532	4.183	76.901	142.549
Ahmed Hamdi Şarlan	6.308	17.460	21.466	6.099	14.544	1.910	67.787	142.549
Ahmed Hamdi Yalman	8.334	17.445	20.850	6.888	14.529	2.148	70.194	142.549

3.2.7.1. Arif Hikmet Onat (1908-1996)

Arif Hikmet Onat, Mehmet Ali Efendi ve Penpe Hanım'ın oğulları olarak 1908 yılında Ordu'da dünyaya gelmiştir. Evli ve dört çocuk babası olan Arif Hikmet Onat, Ordu İdadisi'ni bitirdikten sonra 1929 ve 1932 yıllarında İtalya'nın Torino şehrinde Krallık Sanayi Enstitüsü'nde Elektrik Tesisatı İhtisas Kurumu'nda tahsil görmüştür. 6 Haziran 1932'de Ordu Belediyesi Elektrik İşleri Müdürlüğü'ne tayin edilen Arif Hikmet Onat, 30 Kasım 1939'da Ordu Merkez Belediye Başkanlığına getirildi. Bu görevi sırasında Arif Hikmet Onat, teğmen rütbesiyle ikinci kez askere alınmıştır (Çufalı, 2012: 892; Arif Hikmet Onat, Tercüme-i Hal Kâğıdı, VIII. Dönem, TBMM Arşivi, ŞDN: 1523).

17 Ekim 1948'deki ara seçimlerde Ordu Milletvekili olarak seçilen Arif Hikmet Onat, 1 Kasım 1948'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girmiş, 1948 ve 1949'da TBMM Ekonomi Komisyonu üyeliğine seçilmiştir. 1957, 1961 ve 1965 yıllarında CHP'den Ordu milletvekili seçilen Arif Hikmet Onat, 1961'de Temsilciler Meclisi üyeliği görevinde bulunmuş, İsmet İnönü'nün II. ve III. koalisyon hükümetlerinde Bayındırlık Bakanı olarak görev almıştır. Hayatının büyük bir kısmı siyasetle geçen Arif Hikmet Onat, 5 Mart 1996'da vefat etmiştir (Çufalı, 2012: 892).

⁸ 1946 Milletvekili hal tercümelerine göre Ordu milletvekillerinin sicil numaraları şöyledir: Arif Hikmet Onat 1523, Yusuf Ziya Ortaç 1472, Mehmet Furtun 1471, Ahmet Hulisi Gökdalay 1308, Ahmet Hulisi Gökdalay (Yok), Ahmet Şevket Akyazı 743, Vehbi Demir 1106, Zeki Mesut Sezer 1275, Ahmed Hamdi Şarlan 1107, Ahmed Hamdi Yalman 83.

3.2.7.2. Yusuf Ziya Ortaç (1894-1967)

Süleyman Sami Efendi ile Huriye Hanım'ın oğlu olarak 2 Ocak 1894'te Şişli'de dünyaya gelen Yusuf Ziya Ortaç evli ve dört çocuk babasıydı. İlköğrenimini Beylerbeyi Abdullah Ağa Okulu'nda, orta öğrenimini Kuzguncuk Alyans İsrailit Okulu'nda tamamlayan Yusuf Ziya Ortaç, 1915'te İzmit ve Galatasaray Sultanisinde Edebiyat öğretmenliği vekâletine geçmiştir (Yusuf Ziya Ortaç, Tercüme-i Hal Kâğıdı, VIII. Dönem, TBMM Arşivi, ŞDN: 1472; Öztürk, 1998: 912-913).

Yusuf Ziya Ortaç, İstanbul Sular İdaresinde İdare Meclisi üyeliğinde bulunmuş ve iki yıl Fransız Kız Lisesi'nde edebiyat öğretmenliği de yapmıştır. On bir yıl İstanbul Sular İdaresinde idare meclisi üyesi olarak görev almıştır. Asıl işi gazetecilik olan Yusuf Ziya Ortaç, 1923'ten itibaren *Diken*, *Türk Yurdu*, *Serveti Fünun*, *İnci* gibi dergilerde ve *Ulus*, *Cumhuriyet*, *Vakit* gibi gazetelerde yazılar ve şiirler yazmıştır. Yusuf Ziya Ortaç, Orhan Seyfi Orhon ile birlikte *Akbaba* isimli bir mizah dergisini çıkarmıştır. Beş Hececiler arasında yer alarak edebiyat tarihimizin seçkin isimlerinden biri olan Yusuf Ziya Ortaç, 23 Temmuz 1946'da Ordu'dan milletvekili seçilmiştir (Öztürk, 1998: 913).

5 Ağustos 1946'da meclise katılan Yusuf Ziya Ortaç, dönem içinde 12 Ağustos 1946'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Maliye Komisyonu ve 11 Kasım 1946'da Milli Eğitim Komisyonu üyeliklerine seçilmiştir. Milli Eğitim Komisyonu üyeliği 5 Kasım 1947, 5 Kasım 1949 ve 7 Kasım 1949'da tekrarlanmıştır (Çufalı, 2012: 895). VIII. ve IX. Dönem seçimlerine de katılan Yusuf Ziya Ortaç, tekrar Ordu'dan milletvekili seçilmiş; bu dönem içinde Milli Eğitim ve Geçici Dilekçe komisyonlarında çalışmıştır. Siyasi hayatı sona erdikten sonra Yusuf Ziya Ortaç, yaşamının geri kalan kısmında Akbaba dergisinin başına geçmiş ve 11 Mart 1967'de de vefat etmiştir (Öztürk, 1998: 913).

3.2.7.3. Mehmet Furtun (1894-1975)

1894 yılında Ordu'da doğan Mehmet Furtun, Mikdat Efendi ile Fatma Hanım'ın oğluydu. Ortaokul mezundu olan (Çufalı, 2012: 889). Mehmet Furtun, 1942-1946 yılları içinde CHP İl İdare Kurulu Başkanlığı ve üyeliği ile İl İdare Kurulu başkanlığı ve üyeliği görevlerinde bulunmuş aynı zamanda ticaretle de ilgilenmiştir (Mehmet Furtun, Tercüme-i Hal Kâğıdı, VIII. Dönem, TBMM Arşivi, ŞDN: 1471). Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin VIII. Dönem seçimlerine katılan ve Ordu'dan milletvekili seçilen Mehmet Furtun, 5 Ağustos 1946'da meclise girmiş ve 23 Ağustos 1946'da da mazbatasını onaylatmıştır. Mehmet Furtun, bu dönemde 12 Ağustos 1946'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Ekonomi Komisyonu üyeliğine seçilmiştir. Onun bu üyeliği 11 Kasım 1946, 5 Kasım 1948 ve 7 Kasım 1949 tarihlerinde yenilenmiştir. Evli ve 2 çocuk sahibi olan Mehmet Furtun, 21 Mayıs 1975 tarihinde vefat etmiştir (Çufalı, 2012: 889).

3.2.7.4. Hulisi Gökdalay (1883-1955)

Hulisi Gökdalay, Hasan Efendi ve Haşmet Hanım'ın oğulları olarak 1883'te İzmir'de doğmuştur. İzmir İdadi Mektebi'nden 1900 yılında ayrılarak Heybeli Bahriye Mektebi'ne giren Hulisi Gökdalay, 1907'de bu okuldan mühendis olarak mezun olmuş ve daha sonra nakliye gemilerinde seyir zabıtlığı muavinliği yaparak donanmaya geçmiştir. Hulisi Gökdalay, Filotilo'da ikinci kaptanlık ve kumandanlık yapmış, Trablusgarp ile Balkan Savaşlarında birçok torpidoda bulunmuştur (Çufalı, 2012: 890-891).

1908'de Üsteğmen, 1913'te Yüzbaşı, 1932'de Önyüzbaşılığa terfi ettirilen Hulusi Gökdalay, Milli Mücadele döneminde Ereğli ve Amasya Bahriye Komutanları'nda çalışmış, 1923'te İzmir Müstahkem Mevkii Deniz Komutanlığı'na nakledilmiş ve ardından Yatı Süvariliği'nde, Yavuz II ile Filotilo Komutanlıklarında görev almıştır. Hulusi Gökdalay, sırasıyla 1921'de Binbaşılığa, 1925'te de Yarbaylığa yükseltilmiştir. 1925'de Bahriye Velaketi Levazım Daire Reisliği'ne getirilen ve 30 Ocak 1931'de Albaylığa yükseltılan Hulusi Gökdalay, 1932'de ise Müdafaa-i Milliye Vekâleti Deniz Müsteşarlığı'nda görevlendirilmiş ve 3 Mart 1944'te Tuğamiral rütbesiyle de emekli edilmiştir (Çufalı, 2012: 890-891).

VII. Dönem ara seçimlerinde Sivas'tan milletvekili seçilen Hulusi Gökdalay VIII. Dönemde Ordu milletvekili seçilmiş, 5 Ağustos 1946'da meclise katılmış, 12 Ağustos 1946'da ise mazbatasını onaylatmıştır. 12 Ağustos 1946'da TBMM Ulaştırma Komisyonu üyeliğine seçilen Hulusi Gökdalay 11 Kasım 1946, 5 Kasım 1948 ve 7 Kasım 1949'da bu komisyon üyeliğine tekrar getirilmiş, 7 Kasım 1949 tarihinde de Milli Savunma Komisyonu üyesi olarak görevlendirilmiştir. Evli ve dört çocuk babası olan Hulusi Gökdalay, 9 Ekim 1955'te hayatını kaybetmiştir (Çufalı, 2012: 890-891).

4. SOSYAL HAYAT

4.1. Tek Parti Dönemi'nde Ordu'da Sosyal Hayat

4.1.1. Ordu Çarşısı ve Pazarı

Cumhuriyet'in ilk yıllarında bir kasaba görünümünde olan Ordu, kuzey kısmındaki Tabya Başı semtinden güneye doğru genişleyen bir coğrafyaya sahipti. Buranın mahalleleri ekseriyetle Boztepe'nin eteklerinde kurulmuştu. Sosyal hayatın en canlı olduğu yer, Ordu pazarının kurulduğu alandı. Bu alan, günümüzdeki şadırvanın bulunduğu yerdi. Pazar alanının çevresinde birçok bakkal ve manifaturacı bulunmaktaydı. Bunların hepsi *çarşı* adı verilen sosyal ve ekonomik çevreyi oluşturmaktaydı. Çarşı içerisinde köylerden getirilen ürünlerin satıldığı *takıl*⁹ adı verilen bir de kadın pazarı mevcuttu. Burası hemen hemen her gün alışveriş yapılabilen bir özellikteydi. Ancak asıl pazar denilen ticaret alanı, daha çok haftanın belirli günlerinde hizmet vermekteydi (Pala, 2013: 65). Çarşının sakinlerinden biri de I. Dünya Savaşı esnasında Trabzon, Rize ve Gümüşhane tarafından Ordu'ya gelip de ticaretle uğraşan muhacirlerdi. Bunların bir kısmı merkezde bu işle uğraşırken bir kısmı da merkeze yakın köylerde çiftçilik yapmaktaydılar (Çebi, 2000: 6-7).

Ordu'nun sosyal hayatını etkileyen temel unsurlardan biri, yük ve yolcu nakliyesiydi. Nakliye işlerinde Ordu çarşısının sahil kısmından başlayarak yük iskelesine kadar yayılan kumluk, bu işlerin yürütüldüğü alanı oluşturmaktaydı. Bu alanın büyük bir kısmı çarşının karşısındaki sahil boyunca uzanmaktaydı. Burası mavna, motor ve kayıklara ayrılmıştı. Burada teknelerin bakım ve onarım işleri yapılmaktaydı. Bu işlerin yapıldığı dönemlerde, çarşıda bulunan kahvehanelerdeki insan sayısı artmaktaydı. Ayrıca iskeleye hemen hemen her gün yük ve yolcu gemilerinin uğraması da bu durumun ortaya çıkmasında büyük oranda etkiliydi (Çebi, 2000: 7-8).

Yaz aylarında sıtma yatağı haline gelen Ordu'da nüfus oldukça azalırdı. Halk yüksek yerlere -özellikle Çambaşı yaylasına- çıkardı. Bu dönemde yaylalar şenlenir, kasaba görünümünü alır ve Ordu çarşısındaki yoğunluk azalırdı. Buna rağmen ayağında çarık, önünde peştamal, üzerinde çarşaflarla Ordu merkezine gitmek zorunda kalan köylü kadınları sırtlarındaki heyellerle ürünlerini satmak için pazara ya da takıla gelirlerdi (Pala, 2006: 69).

1933 yılı itibarıyla kasabanın bazı alanlarındaki açık sahalar çirkin görüntülere yol açmaktaydı. Bu durum çarşı ahalisini rahatsız etti. Çarşı boyunca uzanan sahil, Taşbaşı'ndan itibaren Bülbül Deresi ve Civil Deresi'ne doğru kumsaldan ibaretti. Belediye binasının önündeki geniş kumluk alanda bir park inşaatı başlatıldı. Parkın bir kenarına orta büyüklükte bir süs havuzu yapıldı ve kenarlarına da çam ağaçları dikildi ve yer yer çiçeklendirilmiştir (Çebi, 2000: 418).

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Ordu merkezinde büyük bir konut sorunu vardı. Şehre dışarıdan gelenlerin uzunca bir süre kalabileceği uygun bir konut ya da misafirhane yoktu. Belediye başkanının şehir merkezinin fiziki şartlarına iyileştirmeye yönelik çabaları, bu konudaki sıkıntıların çözümünü geciktirmekteydi. 1940'larda tahsil maksadıyla köylerden ortaokul için Ordu merkezine gelen öğrenciler bile burada kalmaya yer bulamamaktaydılar. Bu yüzden çoğu öğrenci; kar ve yağış demeden uzak köylerden merkezdeki ortaokula ya yaya olarak gidip gelmek ya da farelerin cirit attığı aşırı

⁹ Takıl, aslında tahıl pazarı için kullanılan bir tabirdir. Ancak zamanla bu pazara, yöre halkı arasında kısaca *tahıl* denilmeye başlanmıştır. Daha sonraki dönemlerde *tahıl* sözcüğü de halk arasında *takıl* olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu yüzden *tahıl* pazarı ifadesi şeklen bozularak *takıla* dönüşmüştür.

sağlıksız ve kalabalık bir ortamda kalmak zorundaydılar. Üstelik Ordu milletvekillerinin yaşanan konut sorununu aşmak için Ordu merkezinde birkaç pansiyon açılması hususundaki düşünceleri, çoğu zaman siyasi bir eylem olmaktan ileri gitmediği bu ortamda üstleri başları perişan, aç ve susuz talebeleri Ordu çarşısının her yerinde görmek mümkündü (BCA, 490.1.0.0, 697-369-1).

4.1.2. Ordu’da Eğlence Hayatı

Cumhuriyetin ilanının ardından Ordu’da eğlence hayatında gözle görülür bir canlılık yaşandı. Uzun süren savaş ve kıtlık döneminden sonra bir takım şehir elidi, her türlü kaygıdan uzak bir şekilde eğlenmeye kendini vermişti. Bu dönemde Ordu’da birçok kahvehane, gazino, palas ve meyhane bulunmaktaydı (Pala, 2013: 67). Bunlar, Ordulu erkeklere vazgeçemedikleri iki eğlence aracı olan tavla ve kâğıt oyunları için fırsat sunmaktaydı. Bu oyunlar, ister istemez yıl boyunca gündüzleri çarşıda akşamları kahvehanede onları bir arada tutan temel sosyalleşme aracıydı (Pala, 2006: 69).

1923’te Ordu sosyal hayatını etkileyen unsurlardan biri de Ordu’ya fındık almaya gelen Fransız ve İtalyan şirketlerine ait gemiler olmuştur. Bu gemilerin tüccardan temin edilen fındıkları almaları birkaç gün bazen birkaç hafta sürebilmekteydi. Bu süre içinde sahilde demirleyen bu gemiler, Ordu’nun ileri gelenleri ve zenginleri için lokanta ve eğlence mekânı olarak işletilmekteydi. Akşam saatlerinde türlü türlü Fransız ve İtalyan şaraplarının servis edildiği bu mekânlar, eğlence meraklısı onlarca Ordulularla tıka basa dolmaktaydı. Müzik eşliğinde eğlenceler, geç saatlere kadar sürmekteydi (Dizman, 2009: 59). Bu durumu Sami Öngör şöyle anlatmaktadır:

“Bizimkiler, papyonlu garsonların hizmet ettiği, kolalı, kar gibi beyaz örtülerin serildiği masalara kurulup, nefis Fransız ve İtalyan şaraplarıyla adını bile duymadıkları çerez, meze ve yemekleri yerler; adeta zevkten kendilerini yitirirlerdi (Öngör, 1984: 26).”

1924’te açılan Ordu Palas’ın şehrin toplumsal hayatı üzerinde önemli bir yeri vardı. Ali Kemal adlı bir otelci esnafı tarafından işletilen ve deniz kıyısında büyük taş bir binadan oluşan Ordu Palas’ın üst katı boydan boya balkon olarak kullanılırken alt katı da dükkânlara ve kahvehanelere tahsis edilmişti. Hem otel hem de içkili bir mekân olarak hizmet veren Ordu Palas’da ara sıra film gösterimleri de yapılmaktaydı. Burada müzik öğretmeni olan Mahzar Bey tarafından kurulan *İncesaz Takımı* konserler vermektedir. (Dizman, 1993: 61-62). Ordu gençleri, dans etmeyi Ordu Palas’ta bulunan salonlarda öğrenmekteydiler. Bunlar, modern yaşamın gerektirdiği her türlü yeniliğe oldukça açıktı (Pala, 2013:187).

Tek parti döneminde tiyatro, Ordu eğlence hayatının ayrılmaz bir parçasıydı. Aslında Ordu’da tiyatro etkinlikleri, Cumhuriyet döneminden çok önce başlamıştır. Burada 1908’den itibaren tiyatro oyunları sergilendiği birçok kaynakta ifade edilmektedir. İstanbul’dan gelen tiyatro kumpanyaları, Ordu’ya da uğramaktaydılar ve burada oyunlarını sergilemekteydiler. Mütareke döneminde, Ordu’daki Rum Ortodoks cemaatinin gençleri Düz Mahalle Kilisesi’nin yanındaki binayı tiyatro sahnesi olarak kullanmaktaydılar (Pala, 2013: 66-67).

1924 yılında kurulan İdmanyurdu Spor Kulübü bünyesinde birçok tiyatral etkinliğe de yer verilmekteydi. Gençleryurdu¹⁰ ile Spor Yıldızı Kulüplerinin birer tiyatro

¹⁰ Bu kulüp, 1931’de İdmanyurdu Kulübü’nün yerine kurulmuştur.

şubeleri mevcuttu. Spor Yıldızı Kulübü'nün Başkanı olan Kamil Gülen, 1930'lu yıllarda mimikleri ile adeta konuşmakta ve anlattığı fıkralarla bir mizah gösterisi yapmaktaydı. Yaptığı taklitlerle insanları güldüren Kamil Gülen, tam bir İstanbul beyefendisiydi ve Ordu eğlence hayatının en popüler isimlerinden biriydi (Pala, 2013: 66-68).

Ordu'da tiyatro faaliyetlerinin sürdürüldüğü diğer bir mekân da Cumhuriyet'in ilk yıllarında kurulan İhsan Bey Sineması'ydı. Bu sinema, Düz mahalle Kilisesi'nin yanında bulunan ve Rum gençlerinin tiyatro çalışmalarını sergiledikleri binanın içindedi. Bu bina ufak tefek olmasına karşın Avrupai tarzda yapılmıştı (Çebi, 2000: 415). Muvaffakiyet-i Milliye gazetesinde 1924'te faaliyete giren sinemayı sütunlarına şöyle taşımıştır.

“Bedenen ve fikren saatlerce çalışan insanlar için eğlence, asri ve toplumsal bir ihtiyaç halini almıştır. Medeni ve büyük şehirlerde kızılıklarıyla bacalardan taşan fabrika dumanları ve demir makineleri içinde işleyen ve ocakların karanlık izbe mağaralarında didinen işçisinden masası başında fikri düşünceleriyle hırpalanan en büyük âlimine kadar fersiz ve bitap kalan herkes, bütün bu maddi ıstıraplarını tiyatro ve sinemaların şen şakrak havasında dağıtıyorlar. İşte bu asri ihtiyaçlar ve mahrumiyet yüzünden halkımız adeta ruhen ve hissen göçmüştü. Şehrimizde şimdilik asgari bir mevcudiyetle bu ihtiyacı temin edebilen bir sinema tesis edilmiştir. Ancak köhne ve harap bir binaya sıkıştırılan bu müessese, hiç de şehrimizin şeref ve itibarıyla mütenasip değildir. Kırmızı ve yeşil elektiriklerin medeniyet izleri saçan ışıkları bu kirli varlıkla alay edencesine gözlerini kırkıp açmaktaydı. Böyle olduğu halde halkın gösterdiği rağbet haddinden fazlaydı. Bununla beraber, bu medeniyet müessesesiyle şeref veren kıymetli girişimciyi hararetle takdir eder ve daha fazla gayret harcamayla tamamlama konusunda en yüksek bir şekilde çalışmasını temenni ederiz (Dizman, 2009: 61).”

Sinemanın açıldığı yıllarda filmler sessiz olması sebebiyle İhsan Bey beyaz perdenin yanında elinde bir çubukla durur, filmdeki hareketleri seyirciye anlatırdı. İhsan Bey Sineması'nın bulunduğu bina¹¹, uzun yıllar Orduluların en gözde eğlence yerlerinden biri olarak görüldü. Ordu'ya gelen tiyatro kumpanyaları ve kantocular burada gösterilerde bulunurlar, konserlerini verirlerdi. Ancak 1938'lere kadar hizmet veren bu sinemadaki faaliyetler, sahibi olan İhsan Bey'in vefatından hemen sonra sona ermiştir (Çebi, 2000: 415). İhsan Bey Sineması'nda yürütülen kültürel faaliyetlerin bir kısmı, zamanla 1933'te inşa edilmiş olan Ordu Belediye Parkı'na kaydı. Bu park, uzun yıllar Ordu'da yapılan temsillere, konserlere ve konferanslara ev sahipliği yaptı (Çebi, 2000: 418).

Ordu'da sosyal yaşamın hareketlenmesinde etkili olan diğer bir unsur da avcılıktı. Örneğin 1923'ten itibaren Ordu'da av gezileri ve yarışmaları düzenlenmeye başlanmıştı. Bu tür etkinlikler, şehir halkını kahvehanelerde buluşturmaktaydı. Dönemin önde gelen avcıları Uzluoğlu Fazlı, Saatçi Hafız Efendi, Gümrükçü Ahmet Efendi gibi şehrin eşrafından kimselerdi. Avcılar çoğu zaman Civil ve Melet Irmakları arasında avlanmaktaydılar. Bu alanlarda yazları üveyik, bıldırcın ve yaban güvercini bulunurken kışları da tavşan, karatavuk, kaz, ördek, çulluk, bozilik ve bazen de toy avlanırdı (Dizman, 1999: 65; Pala, 2010: 67-68).

Ordu sosyal hayatında şehrin mahalli gün ve eğlenceleri de önemli yer tutmaktaydı. Ordu'nun tarihi günlerinden biri, Mustafa Kemal Atatürk'ün Ordu'ya ayak bastığı gün¹² olmuştur. Ordu'da söz konusu gün olan 19 Eylül her yıl özel bir merasim ile kutlanmaktaydı. O gün, sokaklar ve işyerleri bayraklarla süslenmekteydi. Cumhuriyet'in

¹¹ Deniz subayı olan İhsan Bey Avrupa'da gezdiği kentlerde gördüğü sinema salonlarına benzer bir yapıyı Ordu'da hayata geçirmek istemiştir. Bina'nın Viyana'daki opera binasının benzeri olduğu söylenir.

¹² Gazi Mustafa Kemal, Ordu'ya 19 Eylül 1924'te ayak basmıştır.

ilk yıllarında şehrin iki spor takımı olan Spor Yıldızı ve Gençler Yurdu futbolcuları arasında bir maç yapılmaktaydı. Öğleden sonra başlayan merasimlerde davul zurnalar çalınmakta geceleri de fener alayları düzenlenmekteydi. Gençler hep birlikte sokaklara iner, davul ile zurnanın sesine kendilerini verirlerdi (Çebi, 1973:109).

Ordu’da kutlanan diğer bir mahalli gün Ordu ve çevresinde Mayıs ayının 20’sinde kutlanan ve *Mayıs Yedisi* denilen deniz ve kıy bayramıdır. Mayıs Yedisi günü çok erkenden kalkılır, yeni elbiseler giyilir, bir gün önceden hazırlanan yiyeceklerle sahillere inilirdi. O kadar ki köylerde ya çok yaşlılar ya da yürüyemeyecek kadar hasta olanlar kalırdı. O gün evlerde temizlik yapmak ev işleriyle uğraşmak hoş karşılanmazdı. Herkes, bayram kıyafetini giyer günün erken saatlerinde şehre veya sahil kasabasına davul zurna eşliğinde inerler ve halaylar çekerlerdi. Burada deniz ile temas etmek için bazı hazırlıklar yapılır, besmele çekilerek kıyıya vuran ilk dalganın üzerinden sağ ayakla denize girilirdi. Bu hareket yedi kez tekrarlanır, yine besmele ile avuca su alınarak yüz ve baş ıslatılırdı. Bu merasimin ardından kıyıya geçilerek kıy sofrası hazırlanırdı. Mayıs yedisi günü sahilde yapılan bu merasimler sayesinde birçok dertten kurtulacağına, hastaların şifa bulacağına, çocukların sağlıklı bir şekilde büyüyeceklerine ve dileklerin kabul olacağına inanılırdı (Çebi, 1973: 109). Seçim dönemlerinden bu yoğunluğu fırsat bilen Ordulu siyasetçiler, derhal harekete geçerler ve arasına girdiği Ordu halkının nabzını yoklardı.

4.1.3. Ordulu Kadınların Sosyal Hayattaki Yerleri

Gazi Mustafa Kemal, Türk kadınına¹³ her zaman güvenmiş ve bunu fırsat bulduğu her ortamda dile getirmekten çekinmemiştir. O, 1916’da kadınlara bazı hakların verilmesi konusunda oldukça istekli ve kadınların eğitilmesi ve iş hayatına dâhil edilmesi konularında bazı girişimlerde dahi bulunmuştur (Tezer, 1972: 75-76, 223; Feyzioğlu, 1986: 591). Benzer yaklaşım dönemin gazetelerinden biri olan Hâkimiyet-i Milliye’nin “*Anadolu’nun bugün aynı his ve emelle çarpan kalbinde yalnız erkekler değil Anadolu’nun muhterem hanımları da bir mevki sahibi oldular.*” şeklinde sütunlarına taşıdığı ifadeler aracılığıyla açıkça sergilenmektedir (Hâkimiyet-i Milliye, 10 Ocak 1920: 1-2).

Türk kadının önemi iyi bilen Gazi Mustafa Kemal, Millî Mücadele Dönemi’nde sürekli kadın cemiyetleriyle iletişim halinde olmuş, onları her zaman takdirle anmış ve teşvik etmekten geri durmamıştır. 21 Mart 1923’te yaptığı bir konuşmasında “*Dünyanın hiçbir yerinde hiçbir milletinde Anadolu köylü kadınının fevkinde kadın mesaisinden bahsetmek imkânsızdır.*” demek suretiyle Anadolu kadınına yüceltmiştir (Atatürk Araştırma Merkezi, II, 2006: 591). Bahsedilen bu yaklaşım sayesinde kadını esaretten kurtarıp modern bir seviyeye çıkartan Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren toplumda aktif rol üstlenen, eğitilmiş ve meslek sahibi olan kadınların sayısında büyük artış yaşanmıştır. Tek parti döneminde Ordulu kadınlar da devlet politikası gereğince daima desteklenmişlerdi. Dönemin Fatsa Kaymakamı Fevzi Güvemli’nin talimatıyla Fatsalı bir grup kadın, başlarında şapkaları ve sırtlarında mantolarıyla hükümet binası önüne gelerek bir buket çiçek bırakmıştı. Çoğunluğunu öğretmenlerin oluşturduğu bu grup içinde birçok memur eşi de yer almaktaydı¹⁴ (Pala, 2013: 192-195).

¹³ Atatürk ve Türk kadını hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Kurnaz, 2011: 253-257.

¹⁴ 23 Nisan 1937’den itibaren çarşaf, peçe, peştamal gibi gayriresmî kıyafetler, İçişleri Bakanlığı tarafından yasaklanmıştır. Yasağa uymayanlara, Vilayet İdare Kanunu ilgili maddeleri gereğince 5 lira ile 25 lira arasındadeğişen bir meblağlarda ceza tahakkuk ettirilmekteydi.

1931 itibarıyla Ordu kadınları, her ne kadar sosyal hayatın içine girmiş olsalar da genel olarak ayaklarındaki çarıklardan, önlerindeki peştamallarından ve üzerlerine aldıkları çarşaflardan vazgeçeceğe benzemiyorlardı. Ordu şehrinde kadınlara, sosyal hayatın hemen hemen her alanında rastlamak mümkündü. Örneğin, çarşıda esnafılık yapanların, yetiştirmiş olduğu ürünleri takıda pazarlayanların yanı sıra meyhanelerde çalışan kadınlar da görmek mümkündü. Kadınlar, sosyal hayatın her alanında bu dönemde ön plana çıkmaya başladılar. Örneğin İhsan Bey Sineması'nda oynanan oyunlara Ordulu halk, kadınlı erkekli bir şekilde katılmaktaydı. 1933'te sergilenen *Akın* adlı piyeste ilk kez Ordulu bir kadın oyuncu sahne almıştır. Arif Hikmet Onat'ın kız kardeşi olan Nebahat Onat da Ordu'da ilk sahneye çıkan kadın oyuncu olarak dikkat çekmekteydi. Onu 1934'te *Mavi Yıldırım* piyesinde rol alan Edibe Akyol adlı bir öğretmen takip etmiştir (Pala, 2013: 67-69).

4.1.4. Şapka Kanunu'nun Ordu'da Uygulanması

Ordulu gençler, modern yaşamın gerektirdiği her türlü yeniliğe oldukça açıktı. Ancak zaman zaman onlar arasında yeniliklere uyum konusunda bazı sorunlar yaşanabilmekteydi (Pala, 2013: 187). Örneğin 25 Kasım 1925'te kabul edilen kanun ile bir yenilik emaresi olarak görülen şapka, Hristiyan giysisi olarak düşünülmüş ve bu yüzden Ordulu Müslüman kimseler arasında ilk anda fazla rağbet görmemiştir. Bu durum o dönemi yansıtan bir hatıratıta şu şekilde özetlenmekteydi:

"1925'te Şapka Kanunu çıkarıldı. Amanın neydi o günlerin heyecanı! Bu kanunu duyduğum günü hiç unutmam. Başımdaki kırmızı fes ateş kesilmişti sanki! Hemen çıkardım, yere çaldım ve bir daha koymadım başıma. Attım ama o zamanların görgü koşullarına göre başı açık dolaşamazdım ortalıkta. Kunduracı Tefik usta bir kasket uydurdu. Birkaç gün dolaştım onunla. Sonra bir İtalyan fötrü buldum; devetüyü renginde idi. Sonra bir yazlık hasır şapka aldım. Bizleri görmeliydiniz; şapkalarımızı çıkararak sokakta eşe dosta gayet ciddi selamlar veriyorduk. Hele edebiyat öğretmeni İsmail Hakkı Bey bizlere örnek olmakta biricikti. Şapka, Batı uygarlığının sembolü olarak kalmıyor, rahatlık ve özgürlük de getiriyordu beraberinde. Festen dert yandım ama o yıllarda kalpak da giydik biz. Çünkü Gazi Paşa giyiyordu. Kalpak Kuva-yı Milliye ruhunu yansıtıyordu. Devrimlerin gerçekleşebileceğini, biz o zamanın gençleri olarak aklımızdan bile geçiremiyorduk. Hatta bunların gerekliliğini bile düşünemiyorduk. Ancak bu değerlere sevinçle, tutkuyla ve dört elle sarılıyorduk. Anlıyorduk ki bu değerler, sosyal varlığımızın temelleridir ve yeni Türkiye ancak bu temeller üzerine kurulursa ilerideki sarsıntılara direnebilirdik (Dizman, 1993: 77-78)."

Ordu Türk Ocağı üyesi bazı gençler, şapka inkılâbında şapka giyerek bu yeniliği özellikle halka benimsetmeye ve onlar arasında yaygınlaştırmaya çalışmışlardır. Komşu illerde şapka inkılâbına karşı gösterilen tepkilerin Ordu'da görülmemesi bu çabanın sonucu olarak düşünülebilir (Pala, 2013: 215-217). Bunun sayesinde ülkenin diğer yerlerinde Şapka Kanunu'na karşı bir muhalefet oluşmasına rağmen bu hususta Ordu'da dikkate değer herhangi bir direnç meydana gelmemiştir. Buna rağmen Şapka Kanunu'na muhalefet edenlere yönelik Ordu için de bir İstiklal Mahkemesi kurulmuştur. Bu mahkemenin üyeleri 1926'da bir gemiyle Ordu'ya gelmişlerdir. Ancak vali Hüsnü Çakır, Ordu çevresinde kanuna mugayyir önemli bir olay olmadığını ve bazı küçük sorunları da kendilerinin rahatlıkla çözebileceğini söyleyerek mahkeme üyelerini geri göndermiştir (Dizman, 2009: 67).

4.2. Genel Nüfus Sayımları

4.2.1. 1927 Yılında Yapılan Genel Nüfus Sayımında Ordu

I. Dünya Savaşı'ndan itibaren Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar Ordu sakinleri, üç önemli nüfus hareketliliğine şahit olmuşlardır:

- 1) I. Dünya Savaşı'nın devam ettiği yıllarda işgal edilen bölge halkının gerçekleştirmiş olduğu göçler,
- 2) Millî Mücadele'den sonra yapılan Türk ve Rum ahalinin değişimine ilişkin 30 Ocak 1923 tarihli sözleşme gereğince gerçekleşen mübadeleye bağlı yapılan göçler,
- 3) Cumhuriyet'in tesisiyle birlikte Türkiye genelinde oluşan ortamın cazibesine kapılarak kırsal alanlardan merkeze yönelik gerçekleşen göçler.

I. Dünya Savaşı başladığı dönemde Ordu nüfusunun büyük bir kısmı köylerde yaşamaktaydı. Bu dönemde Ordu merkezinde 15.000'den fazla bir nüfusun bulunduğu tahmin edilmektedir. Henüz savaş devam ederken Rus işgaline uğrayan ya da uğrama tehlikesi altında olan yerlerde birtakım insanlar Rize, Gümüşhane ve Trabzon dolaylarından Ordu tarafına gelmek zorunda kalmışlardır. Millî Mücadele Dönemi sonrasında yapılan Türk ve Rum ahalinin değişimine ilişkin 30 Ocak 1923 tarihli nüfus mübadelesi sözleşmesi gereğince Ordu tarafına sevk edilen yüzlerce mübadil ve müteakip yıllarda kırsal kesimlerden şehir merkezine doğru gerçekleşen göçler, Ordu'nun hem merkez hem de genel nüfusunu ciddi oranlarda değiştirmiştir. Ancak işgal sebebiyle Ordu civarına gelmiş olan bir kısım savaş mağdurunun Millî Mücadele Dönemi'nden hemen sonra eski yerlerine gitmeleri bu dönemde Ordu nüfusuyla ilgili net bir şey söylenmesini engellemektedir (Çebi, 2002: 467). Cumhuriyetin ilanı ile birlikte 206.733 nüfuslu Ordu vilayeti, merkez ile birlikte Fatsa ile Ünye kazalarından; merkeze bağlı Perşembe, Ulubey, Aybastı, Habsamana, ve Bolaman bucaklarından; Ünye mülhakatından Karakuş (Akkuş) bucağı ile 457 köyden oluşmaktaydı (Çebi, 2000: 332)

Nüfus mübadelesi gereğince 20 Nisan 1924'e kadar Yunanistan'ın muhtelif yerlerinden Samsun'a 23.000 mübadil getirilmiş ve bunların yaklaşık 15.800'ü Amasya, Tokat ve Ordu taraflarına gönderilmiştir. Bu şekilde yalnızca Akdeniz Vapuru ile Ordu İskelesi'ne 152 baş hayvanla birlikte 801 mübadil indirilmiş; ayrıca 92 hayvanı ve 16 arabasıyla birlikte 854 mübadil Ünye'ye, 80 hayvanıyla birlikte 493 Dramalı mübadil de Fatsa'ya bırakılmıştır. Mübadele sonucunda Ordu merkezinde 158 erkek, 169'u kadın olmak üzere toplam 327 mübadil mevcuttu. Merkeze bağlı köylere yerleştirilen mübadil sayısı ise 289'du. Fatsa'daki mübadil sayısı 801 idi (İstatistik Yıllığı, 1930: 101).

Ordu vilayetinin nüfusuna ilişkin en sağlam bilgiler, ilki 1927 yılında yapılan ve daha sonra 1935'ten sonra 1990'a kadar her beş yılda bir gerçekleştirilen nüfus sayımlarından elde edilen istatistiklerdir. 1927 nüfus sayımına göre Türkiye'nin genel nüfusu ile Ordu'ya dair nüfus bilgileri aşağıdaki tabloda belirtilmiştir (28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, 1929: 23-45):

Tablo 8: 1927 Yılında Ordu'nun ve Türkiye'nin Genel Nüfusu

Nüfus Bilgileri	Ordu	Türkiye
Toplam Nüfus	201.302	13.648.270
Kent Nüfusu	16.156	3.305.879
Köy Nüfusu	185.146	10.342.398
İlçe Sayısı	3	328
Bucak Sayısı	7	699
Köy Sayısı	399	39.901
Yüzölçümü	6.053	762.736
Nüfus Yoğunluğu	33,2	18

1927 yılında yapılan nüfus sayımına göre Ordu vilayetini kazalar bazındaki nüfusu merkezde 113.889, Fatsa'da 38.110, Ünye'de ise 50.345'tir (İstatistik Yıllığı 1929: 16). Ordu vilayetinin nüfusu Türkiye genelinin % 1,4'lük dilimini oluşturmaktaydı (Güvemli, 1998: 48). Türkiye genel nüfusun % 76'sı kırsal alanlarda, % 24'ü ise kentlerde yaşamaktaydı. Söz konusu sayıma göre Ordu'nun kırsal nüfusu 185.146, şehir nüfusu ise 16.156 idi (Ordu İl Yıllığı, 1973: 21). Buna istatistik bilgilerine göre Ordu vilayeti genelinde nüfusun yaklaşık % 92'si kırsal alanlarda, % 8'i de kaza merkezlerinde bulunmaktaydı.

1927 yılında yapılan nüfus sayımında Türkiye nüfusunun belirlenen özelliklerinden biri de dinî mensubiyetlerin ortaya çıkartılmasıydı. Sayımlara göre Müslümanlar ile birlikte gayrimüslimlerin de mensubu oldukları din ve mezhepler tespit edilmiştir. 1927 yılında yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre Türkiye genel nüfusunun % 97,36'sı Müslümanlardan, % 2,64'ü de gayrimüslimlerden oluşturmaktaydı. 1927'de Ordu'da Müslümanlar; Katolik, Protestan ve Ortodoks gibi mezheplerden oluşan Hristiyanlar, Protestan Ermeniler ve Yahudiler ile birlikte yaşamışlardır. Hatta Ordu'daki gayrimüslim nüfus arasında din tasası taşımayan ve özgürce bu ortamda barınabilen birçok insan dahi vardı. 1927 yılında yapılan nüfus sayımında Ordu vilayeti ve Türkiye genelinde insanların mensubiyetlerine göre dinî dağılımları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (İstatistik Yıllığı 1929: 42):

Tablo 9: 1927 Nüfus Yılında Yapılan Sayıma Göre Ordu Nüfusunun Dinî Dağılımı

Şehir / Ülke	Dinleri								
	Müslüman	Katolik	Protestan	Ortodoks	Ermeni	Hristiyan	Musevi	Diğer	Dinsiz veya Meçhul
Ordu	202.083	9	16	120	105	15	2	4	-
Türkiye	13.288.388	39.511	6.658	109.905	77.433	24.307	81.872	17.494	2.702

Tablodan anlaşıldığı üzere Ordu'da birden fazla din ve etnik kimliğin bulunduğu anlaşılır. Bu durum Türkçenin yanı sıra Ordu'da, Rumca, Ermenice, Fransızca, İtalyanca, İngilizce ve Arapça gibi birçok dilin rahatça konuşulmasını ve toplulukların bu dilleri birbiriyle anlaşma aracı olarak kullanmasını sağlamıştır. Aynı zamanda yerel ağızların da buradaki çeşitliliği ile sosyal ve kültürel bir zenginliği ortaya çıkarmıştır (Güvemli, 1998: 41).

4.2.2. 1935 Yılında Yapılan Genel Nüfus Sayımında Ordu

20 Ekim 1935'te Cumhuriyet tarihinde Türkiye'nin ikinci resmî nüfus sayımı gerçekleştirilmiştir. Bu sayıma göre Türkiye'nin toplam nüfusu 16.158.018 olmakla birlikte km²'ye düşen insan sayısı da 21'dir (TCBİGD, 1937: 5). Bu sayıma göre Ordu'nun toplam nüfusu 283.340 olup Ordu vilayetinin nüfus yoğunluğu önceki döneme göre oldukça artmıştır. Buna göre Ordu vilayet genelinde km²'ye düşen insan sayısı 52'dir (TCBİGD, 1937: 8). Bu sayıma göre Türkiye'nin geneline ve Ordu'ya ait istatistik bilgileri aşağıdaki tabloda belirtilmiştir (Genel Nüfus Sayımı Ordu Vilayeti (20 İlkteşrin 1935), 1937: 5-9):

Tablo 10: 1935 Yılında Ordu'nun ve Türkiye'nin Genel Nüfusu

Nüfus Bilgileri	Ordu Vilayeti Geneli	Türkiye Geneli
Toplam Nüfus	283.340	16.158.018
Kent Nüfusu	20.628	3.802.642
Köy Nüfusu	262.712	12.255.376
İlçe Sayısı	3	356
Bucak Sayısı	10	809
Köy Sayısı	507	34.064
Nüfus Yoğunluğu	52	21

1935 yılında yapılan nüfus sayımına göre Ordu'daki toplam erkek nüfusunun % 13,2 si kadın nüfusunun da % 2,5 i okuma-yazma bilmekteydi. Ancak bu verilere göre okuryazarlık oranı açısından Ordu, Türkiye ortalamasının çok gerisinde kalmaktaydı (Güvemli, 1998: 65). Bunun başlıca sebepleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- Şehirde çalışan nüfusun oranının genele göre az olması,
- Nüfusun daha çok zirai faaliyetler alanına yığılması,
- Cumhuriyet'in tesisinin 12. yılı olmasına rağmen Ordu vilayeti genelinde köy yerleşimlerinin dağınık ve birbirinden kopuk olması sebebiyle kırsal alanlara gerekli ve yeterli yatırımların yapılamaması.

1935 yılında yapılan nüfus sayımlarına göre ilçeler ve köyler bazında Ordu'nun nüfusu aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Ordu İl Yıllığı, 1976: 21; İstatistik Yıllığı 1937/1938: 56):

Tablo 11: 1935 Yılında Yapılan Nüfus Sayımına Göre İlçeler ve Köyler Bazında Ordu'nun Nüfusu

Kazalar	Kırsal Nüfusu	Şehir Nüfusu	Toplam
Merkez	136.065	10.115	146.180
Fatsa	44.693	2.875	47.568
Mesudiye	25.117	1.572	26.689
Ünye	56.837	5.780	62.617
Toplam	262.712	20.342	283.054

Tablodan da anlaşıldığı üzere Ordu merkezinin dışında en fazla nüfus Ünye'dedir. Mesudiye, 1935 nüfus sayımı sonuçlarına göre kazalar arasında en az nüfusa sahip olanıdır.¹⁵ 1935'teki nüfus sayımına göre Ordu ili nüfusu Türkiye genelinin

¹⁵ 1927 yılında yapılan nüfus sayımında Ordu'nun merkez, Fatsa ve Ünye olmak üzere 3 ilçesi mevcut iken 1935 yılındaki nüfus sayımında Mesudiye'nin de bunlara dâhil edilmesiyle Ordu'ya ait sayımı yapılan ilçe sayısı 4'e çıkmıştır.

%1,75'ini oluşturmaktaydı (BİGD, 1935: 69; İstatistik Yıllığı, 1942/1945: 110). Bu dönemde Ordu vilayeti genelinde kırsal nüfusun genel nüfusa oranı yaklaşık % 92 iken şehir nüfusunun oranı da % 8 idi. Sayım sonuçlarına göre oran itibarıyla en fazla şehir nüfusuna Ünye sahipti. Ünye'nin şehir nüfusunun kaza geneline oranı % 9'un üzerindeydi. Oransal olarak hem Fatsa'nın hem de Mesudiye'nin şehir nüfusu diğerlerine göre nispeten düşüktü.

4.2.3. 1940 Yılında Yapılan Genel Nüfus Sayımında Ordu

20 Ekim 1940'ta yapılan Cumhuriyet tarihinin üçüncü genel nüfus sayımına göre Türkiye nüfusu 17.820.950'dir (TÜİK, 2010: 8). Bu sayımda Ordu vilayetinin genel nüfusu 305.017 olarak belirlenmiştir (İstatistik Yıllığı, 1942-1945). 1940 yılında yapılan genel nüfus sayımlarında Türkiye ve Ordu vilayeti genelinde nüfusun demografik dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Genel Nüfus Sayımı (20 İlkteşrin 1940), 1941: 19-47):

Tablo 12: 1940 Yılında Ordu'nun ve Türkiye'nin Genel Nüfusu

Nüfus Bilgileri	Ordu	Türkiye
Toplam Nüfus	305.017	17.820.950
Kent Nüfusu	24.334	4.346.249
Köy Nüfusu	514	13.474.701
İlçe Sayısı	4	63
Bucak Sayısı	9	890
Köy Sayısı	514	33.134
Nüfus Yoğunluğu	56	23

1940'da Ordu vilayet merkezinde 500 kadar Ermeni nüfus vardır. Bunlar, küçük çaplı ticaret işleriyle meşguldüler. Her ne kadar Ermeni esnafıyla ilgili ciddi bir şikâyeti olmasa da Ordu halkı, sosyal yaşamda onlarla olan ilişkilerinde her zaman temkinli davranmaktaydılar. 1942 itibarıyla Ordu merkezin Gürcü nüfusu 4.964, Ünye'de 6.864, Gököy'de 1.301 ve Fatsa'da 7.828 idi. Ordu vilayeti genelinde resmî kayıtlara göre 20.957 Gürcü yaşamaktaydı. Bunların tamamına yakını kasaba merkezlerinde yaşamakta ve Türkçe konuşmaktadırlar. Bu dönemde Gürcüler ile yerli halk arasında kültürel açıdan bir fark yoktu. Fakat kırsal alanlarda kalmayı tercih eden Gürcüler ise kültürlerine daha bağlıydılar ve ana dillerini muhafaza etme çabası içerisindeydiler (BCA, 490.1.0.0, 697.369.1).

1940 yılında yapılan genel nüfus sayımına göre Ordu vilayetini oluşturan ilçelerde köy ve şehir nüfuslarına dair istatistik bilgileri aşağıdaki tabloda verilmiştir (Ordu İl Yıllığı, 1973: 21):

Tablo 13: 1940 Yılında Yapılan Nüfus Sayımına Göre İlçeler ve Köyler Bazında Ordu'nun Nüfusu

Kazalar	Köy	Şehir	Toplam
Merkez	87.700	10.192	87.700
Fatsa	69.672	3.242	69.672
Gököy	32.693	2.569	32.693
Mesudiye	27.961	1.696	27.961
Ünye	62.657	6.635	62.657
Toplam	280.683	24.334	305.017

Tablodan anlaşıldığına üzere 1940 yılında yapılan genel nüfus sayımlarında Gölköy, Ordu'nun ilçeleri yer almaktadır. Gölköy'ün de eklenmesiyle birlikte 1940 nüfus sayımlarında Ordu vilayetine bağlı kaza sayısı 5'e çıkmıştı. Merkez ilçe dışında en kalabalık kaza Fatsa iken nüfusun en az olduğu yer Mesudiye'dir. Bu sayımlar esnasında Ordu genelindeki köy sayısı 506'dır. (İstatistik Yıllığı 1942/1945: 110).

4.2.4. 1945 Yılında Yapılan Genel Nüfus Sayımında Ordu

Türkiye geneli dördüncü nüfus sayımı 21 Ekim 1945'te yapılmıştır. Bu sayıma göre Türkiye'nin genel nüfusu 18.790.174 iken ülke topraklarında km² başına 24 kişi tekabül etmekteydi (TCBİGM, 1950: 3). 1945 yılında yapılan nüfus sayımına göre Türkiye'nin genel nüfusu ile Ordu'ya dair nüfus bilgileri aşağıdaki tabloda şu şekilde belirtilmiştir (BİGM, 1945 Genel Nüfus Sayımı: 11-25):

Tablo 14: 1945 yılı Ordu ve Türkiye Geneli Nüfus Sayısı

Nüfus Bilgileri	Ordu	Türkiye
Kent Nüfusu	27.056	4.681.102
Köy Nüfusu	300.950	14.103.072
İlçe Sayısı	5	396
Bucak Sayısı	10	910
Köy Sayısı	514	33.153
Nüfus Yoğunluğu	62	24
Toplam Nüfus	333.008	18.790.174

1940-1945 yılları arasında Türkiye genelinde nüfus artış hızı, önceki dönemlere oranla düşüktür. Bunun temel sebebi II. Dünya savaşı yıllarında sağlıksız koşullarda silah altına alınan erkeklerin büyük bir kısmının cephede düşmanla savaşma fırsatı dahi bulamadan hastalıklar sebebiyle hayatlarını kaybetmeleridir (Çağlayan: 2012: 155). Bu durum söz konusu dönemde Ordu için de geçerlidir. 1945 yılında yapılan nüfus sayımına göre Türkiye'nin genel nüfusu ile Ordu'ya dair nüfus bilgileri aşağıdaki tabloda şu şekilde gösterilmiştir (BİGM, 1945 Genel Nüfus Sayımı: 25):

Tablo 15: 1945 Yılı Nüfus Sayımına Göre Ordu'nun İlçeler Bazında ve Kırsal Kent Nüfusu.

İlçeler	Şehir			Köy		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Ordu Merkez	5.298	5.048	10.346	33.230	36.244	69.474
Fatsa	2.011	1.877	3.888	36.872	38.688	75.560
Gölköy	1.356	1.411	2.767	18.196	19.019	37.215
Mesudiye	826	836	1.602	14.425	15.769	30.194
Perşembe	1.028	983	2.011	11.457	12.892	24.349
Ünye	3.162	3.220	6.382	34.012	35.148	69.160
Toplam	13.681	13.375	27.056	148.192	157.760	305.952

Tabloya göre Ordu merkezi dışında en fazla nüfus Fatsa ve Ünye'de iken nüfus yoğunluğunun en az olduğu yer ise Perşembe'dir. 1944'te 507 köyü bulunan Ordu'nun teşkilatsız 11 bucağı vardı (İstatistik Yıllığı, 1942-1945: 114). 1945 yılında yapılan nüfus sayımına göre 5.377 km²'lik yüzölçümü olan Ordu merkezinin vilayet genelinin nüfusuna oranı % 62'dir (BİGM, 1945 Genel Nüfus Sayımı: 25).

5. EKONOMİK FAALİYETLER

Ordu, I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde tarım ve hayvancılık faaliyetleri ile ihracat ve ithalat bakımlarından oldukça hareketli bir kaza merkezi görünümündeydi. I. Dünya Savaşı yıllarında ise Ordu kazasında köylü nüfusun bir kısmının askere alınması toprağa dayalı üretime sekteye uğratmıştır. Bu durum, Milli Mücadele Dönemi'nde de devam etmiştir (Çebi, 2002: 64-88).

1923 yılında Anadolu'da yeni bir devletin ortaya çıkmasıyla Osmanlı Devleti resmen ortadan kalkmıştır (Boratav, 1991: 28). 17 Şubat 1923'te İzmir'de toplanan I. İktisat Kongresi ile yeni devletin ekonomik bağımsızlığının sağlanması için ilk adım atılmıştır (Zürcher, 2006: 283-284). Bu kongrede çiftçi, sanayici, tüccar ve işçi temsilcilerinden oluşan 1135 katılımcı ile Türkiye'nin izlemesi gereken ekonomi politikaları tartışılmıştır (Koç, 2010:152). Kongrede ağırlık olarak üzerinde durulan konular; millî sanayinin, üreticinin, işçinin ve ihracatın korunması ile demiryollarının geliştirilmesine dairdi. İzmir İktisat Kongresi'nde *Gümrük Kanunu* ile *Sanayi Teşvik Kanunu*'nun çıkarılması, özel sanayinin geliştirilmesi, millî sanayinin kurulması için bazı tedbirlerin alınması, sanayicilere devlet kredisi sağlanması, yerli ürünlerin uygun fiyatlarla nakliyesinin yapılması ve devletin özel sektörün yapamayacağı teşebbüslere girişmesi gibi hususlar da tartışıldı. Ancak bu kongrede toprak reformundan bahsedilmedi (İstanbul Ticaret Odası,1989: 13-14). Ayrıca toplantıda prensip olarak yabancı sermayeye açık kapı bırakılırken Osmanlı Devleti'nden kalan bazı işletmeler devletleştirildi (Boratav, 1991: 315).

I. İktisat Kongresi'nde alınan kararlar, Ordu şehrini de yakından ilgilendirmekteydi. Bu kongreyle uzun yıllar süren savaşımlardan yorgun halde çıkan Türk milletine milli bir görüş çerçevesinde ekonomide uygulanacak olan uygulamalar açıklanmaktaydı. Ancak bu kongre ile belirlenen hususlar sonraki yıllarda arzu edilen yönde ve düzeyde sonuç vermemiştir (Çebi, 2002: 64-88).

Cumhuriyetin ilk yıllarında ziraat, Türkiye ekonomisinin büyük payını oluştuyordu. Nitekim I. İktisat Kongresi'nde alınan kararlar gereğince aşar vergisinin 1925'te kaldırılması zirai faaliyetlerin önünü açtı. Örneğin 1926'dan itibaren zirai alanda makineleşme yaygınlaştı. Aynı zamanda devlet, zirai faaliyetleri desteklemek üzere Ziraat Bankası vasıtasıyla çiftçilere kredi imkânı sundu. 1927 yılındaki kuraklığa rağmen 1928-1930 döneminde tarımda büyüme oranı %11 civarındaydı (Zürcher, 2006: 285).

İzmir İktisat Kongresi'nin üzerinde durduğu başka bir konu da ticaret ve sanayinin gelişmesi ile alakalıydı. Kongrede bu konu, on yıllık bir program dâhilinde sanayinin korunması, sanayinin özendirilmesi ve sanayi finansmanı başlıkları altında değerlendirilmiştir (Koç, 2010: 162). Bu doğrultuda 1927'de çıkarılan ve 15 yıllık bir süreyi kapsayan Teşvik-i Sanayi Kanunu ile sanayi işletmelerini desteklemek, güçlendirmek ve korumak üzere şu tedbirler alındı:

- Yeni kurulacak fabrikalara kamu mülkiyetindeki arazilerin veya binaların tahsis-i,
- Kurulması planlanan işletmeler için vergi muafiyetine ya da indirimine gidilmesi,
- Yeni kurulan fabrika ya da işletmelerde imal edilen ürünler için devlet tarafından prim verilmesi,

- Devlet kurumlarında ithal ürünlerin %10 oranında daha pahalı olmasına rağmen yalnızca yerli ürünlerin tercih edilmesi (İstanbul Ticaret Odası, 1989: 17).

Sanayileşmeyi teşvik noktasında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu, birçok bölgede olduğu gibi Ordu'da da beklenen sonucu vermedi. Bunun Ordu ekonomisine yansımaları beklenirken 1929 buhranının yanında o yıl fındık rekoltesinde karşılaşılan ciddi düşüş şehir halkını ve esnafını perişan etti (Çebi, 2002: 64-88). Temel tüketim maddesi mısır olan köylüler, kıtlık döneminde bu ürünü tüccardan veresiye veya yüksek faizle almak zorunda kaldılar (Pala, 2006: 69).

1929 yılında dünya genelinde yaşanan buhran, diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'yi de ciddi oranda etkiledi. Durumun farkında olan yetkililer, bu buhranın en hafif şekilde atlatılabilmesi için harekete geçtiler. Nitekim bu konuda karşılaşılan olumsuzluklar, devletçilik ilkesinin devreye sokulmasıyla aşılacak istendi. (Boratav, 1991: 33). Devletçi bir politikaya ani bir geçişi teşkil eden 1930-1932 yılları arasındaki dönemde devlet, üreticiyi ve sanayiye korumaya yönelik çabalar içerisindeydi (İstanbul Ticaret Odası, 1989: 17).

1933-1937 yılları arasında I. Beş Yıllık Sanayi Planı uygulandı ve bunun sonucunda 1933'te 8.199 milyon lira olan katma değer, 1939'da 13.429 milyon liraya ulaştı. Sanayinin gayrisafi millî hâsıla içindeki payı 1933'te % 13,5 iken 1939'da bu pay % 14,7'ye çıktı. 1933'ten 1938'e kadar geçen dönemde uygulanan devletçi politika vasıtasıyla sanayileşme ve bundan elde edilen millî gelir belirli bir seviyeye ulaştı. Anlaşılabildiği üzere 1930'dan 1938'e kadar geçen süre, Türkiye'nin iktisadi politikasının en hassas ve meşakkatli dönemiydi. 1938-1942 yılları arasını kapsayan dönemde II. Beş Yıllık Sanayi Planı yapıldıysa da II. Dünya Savaşı'nın çıkması sebebiyle bu plan uygulanamadı (İstanbul Ticaret Odası, 1989: 17; Boratav, 1991: 33).

5.1. Tarım ve Hayvancılık Faaliyetleri

5.1.1. Tarım Faaliyetleri

Yüz yıllardır köylünün sırtında ağır bir yük olan aşar vergisi, yeni kurulan devletin en büyük kaynaklarından biriydi¹⁶. Buna rağmen aşar vergisi, İzmir İktisat Kongresi kararları gereği 17 Şubat 1925'te kaldırılmıştır (Kazgan, 1982: 134). Aşar vergisinin kaldırılmasının yanı sıra Cumhuriyet dönemi ile birlikte demiryolları ulaşım ağının gelişmesi tarımı olumlu yönde etkileyen bir başka etken olmuştur. Ayrıca tarımsal kredi desteğinin artırılması ve farklı kredi olanakları sağlanması tarım alanındaki başka bir önemli gelişmedir. Öyle ki 1924'de Ziraat Bankası'nın statüsü değiştirilerek bankanın sermayesini artırılmıştı. Böylelikle bankanın çiftçiye sunacağı kredi imkânları genişletilmiştir (Koç 2010: 161).

Ordu'da 1850'lerden itibaren başlayan fındık üretimi, ekonomik anlamda bir değer olarak 1870'li yıllarda karşımıza çıkmaktadır. Bu ürün, Ordu'nun en büyük gelir kaynağı olması sebebiyle şehir ekonomisinde önemli bir yer tutmaktaydı. Bugün dünya üzerindeki fındık dikim alanlarının % 70'i Türkiye'de bulunmaktadır. Türkiye'deki fındık alanlarının % 30'u da Ordu'dadır. Ordu, kuruluşundan beri dünyanın her tarafına fındık ihraç eden bir istihsal merkezidir (Baçinoğlu, 1978: 42).

¹⁶ 1924 yılında 153 milyon liralık gelir ile devlet bütçesinin en büyük payını oluşturmaktaydı.

1850’li yıllarda bölgede gelir sağlanan diğer meyve ve tarım ürünleri, ceviz, kendir, hububat, üzüm, mısır, soğan, sarımsak ve pirinçtir. Bu dönemde fındık, pirinç üretiminden azdır. Öyle ki 200 ton pirinç üretilirken, fındık üretimi sadece 156 tonla sınırlı kalmıştır. Üretimi sahil kesimlerinde bulunan Ebülhayır, Perşembe ve Ordu çevresinde yapılan fındık, geliri iyi olduğu düşüncesiyle daha sonradan diğer yerlere de üretilme başlanmıştır. 1903 yılında Ordu’da fındık üretimi yaklaşık 1.300 tondur. İlk zamanlar Rum ve Ermeni tüccarlar vasıtasıyla fındığın, arşın ve kükürt boyasıyla buğulanıp kabuklu olarak yurtdışına sevk edildiği bilinir. Daha sonra tahta tokmaklarla kırılarak iç halinde ihraç edilmeye başlanmıştır (Pala, 2013: 238-243; Peker 1946: 14).

I. Dünya Savaşı’ndan hemen önceki dönemde ise Ordu genelinde arpa, buğday, mısır, yulaf, fasulye, kenevir ve tütün gibi birçok tarım ürünü de yetiştirilebilmekteydi. Savaş yıllarında Ordu’da köylü nüfusun bir kısmı askere alınarak tarlalardan uzaklaşmış ve bu yüzden geride kalanlar ancak kendilerine yetecek kadar üretim yapabilmişlerdi (Çebi, 2002: 64-88). Buna rağmen Ordu bugün olduğu gibi Cumhuriyet’in ilk yıllarında tarıma dayalı bir ekonomiye sahipti (TBMM. ZC, 2. Dönem, C. 25, 109. Birleşim : 580). Bu dönemde tarım sektörünün Ordu ekonomisindeki payı % 85’ti. Ordu ekonomisinin temelini oluşturan tarım ürünleri içinde en önemli paya sahip olan fındık; mısır, patates, kivi ve tahıl ürünleri takip etmekteydi (Çamoğlu, 2011: 29).

Cumhuriyet’in ilk yıllarında birçok Ordulu çiftçiye yeterli devlet desteği sağlanmadığı için üretim konusunda bunlar zayıf kalmakta, bağ ve bahçelerinin bakımlarını istedikleri gibi yapamamaktaydılar. Bu durum Ordu Ticaret ve Sanayi Odası’nın 9 Ağustos 1923 tarihli toplantısında görüşülmüş ve konuyla ilgili bir takım önlemler alınması kararlaştırılmıştır (Çebi, 2002: 126). Benzer durum, Türkiye Büyük Millet Meclisi görüşmelerinde de dile getirilmiştir. II. Dönem Ordu Milletvekili olan Ahmet Hamdi Yalman(1877-1959), Ordu köylüsünün durumunu “*Benim memleketimde köylünün üzerinde gömleği yok*” sözleriyle ifade etmiş, bu durumu aşar vergisinin kaldırılması hususuna bağlamıştır (TBMM ZC. 2. Dönem, C. 5, 96. Birleşim: 620).

1925 yılı itibarıyla Ordu Merkez, Ünye ve Fatsa dikkate alınmak suretiyle yapılan tahminlere göre il dâhilinde yıllık ortalama 50.000ton buğday, 36.000 ton arpa, 21.000 ton mahlut, 2.000ton çavdar, 9.000 ton burçak, 270 ton pamuk, 20.000 ton mısır, 9 ton nohut, fasulye ve pirinç yetiştirilmekteydi (Çebi, 2002: 127). Bahsedilen miktarlardaki bu mahsuller, Ordu’nun çiftçilikle uğraşan nüfusunun büyük bir bölümü vasıtasıyla elde edilmekteydi. Öyle ki 1927 yılı itibarıyla Ordu’da 169.130 kişiden meydana gelen 27.378 çiftçi ailesi mevcuttu (İstatistik Yıllığı 1929: 110). Çiftçiler, Ordunüfusunun %84’ünü oluşturmaktaydılar. Bu dönemde Ordu’da çiftçi nüfusunun ortalaması, Türkiye ortalamasının oldukça üzerindeydi (Güvemli, 1998: 44-45). Bahsedilen yılda Ordu’da 17.454 karasaban, 119 pulluk ve 237 ziraat makinesi mevcuttu. Bu araçların sağladığı imkânlarla 1927 yılı itibarıyla Ordu çevresinde 2.154 ton buğday, 1.543 ton arpa, 144 ton çavdar, 5 ton kaplıca, 120 ton pirinç, 11.101 ton darı, 8.421 ton mısır, 33 ton bakla, 33 ton bezelye, 1 ton nohut, 1.302 ton fasulye, 14 ton börülce, 21 ton mercimek, 3 ton fiğ, 1 ton burçak, 53 ton patates, 247 ton pancar, 10 ton soğan, 2 ton sarımsak, 44 ton keten, 29 ton tütün ve 385 ton afyon üretimi yapılmıştır (İstatistik Yıllığı 1930: 163).

Cumhuriyet döneminin tarım politikaları içinde fındık önemli bir yer tutmaktaydı. Bu sebeptendir ki hükümet Zonguldak ve Kastamonu’ya fındık fidanları göndererek bu ürünün oralarda da üretimini yaygınlaştırmak istemiştir.¹⁷ Nitekim 1923’te Ordu

¹⁷ Devlet yetkilileri, fındık fidanlarının yurt dışına gönderilmesine kesinlikle karşıydılar.

Ticaret Odası, Ziraat Bankası'na bir çağrıda bulunarak fındık üreticilerini desteklemesini istemiştir (Dizman, 2009: 61). 1928 yılına kadar İstanbul'a yaşı olarak gönderilip meze olarak tüketilen fındık, bu tarihten sonra Avrupa'ya ihraç edilmeye başlanmıştır. Bu dönemde sadece Değirmendere'den 10.000 çuval fındık Avrupa'ya gönderilmişti. (TBMM. ZC. IV. Dönem, C. 2, 15. Birleşim: 92). Söz konusu bu gelişmelere paralel olarak 1929'da Ordu'da üreticiyi desteklemek üzere Tarım Kredi ve Satış Kooperatifi kurulmuştur. Bu kooperatif ilk anda Ordulu fındık üreticileri için bir umut olmuştur. Tüm bunlara rağmen kıyı şeridi boyunca uzanan fındık bahçelerinin çoğu ya köy ağaları ya da şehirli zengin emlak sahiplerinin elindeydi. Bu yüzden çoğu köylü, bahçelerde kiracı veya yarıcı olarak çalışmak zorunda kalmaktaydılar (Güzel Ordu, 20 Mayıs 1936: 3). Köylülerin içinde bulunduğu bu durumdan oldukça rahatsız olan Ordu Milletvekili Ahmet İhsan Tokgöz, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde fındığın millî bir servet olduğunu ve üretiminin artırılması durumunda, ülkenin ciddi bir kazanç elde edeceğini öne sürerek bu konun üzerinde önemle durmuştur (TBMM ZC. IV. Dönem, C. 2, 15. Birleşim: 92).

Kalkınmalarını sağlamak amacıyla devlet tarafından üreticiye kredi sağlanması konusu, Ordu Ticaret ve Sanayi Odası'nın 1930'da düzenlemiş olduğu toplantıda etraflica görüşülmüştür. Bu konunun haricinde Ordu'da bir de tarım kredi kooperatifi kurulması hususu da tartışmaya açılmıştır. Nitekim bu görüşmeler olumlu sonuçlanmış olacak ki üreticilere, 5 yıllık vadeyle ipotek karşılığında Ziraat Bankası'ndan yalnızca zirai faaliyetlerde kullanılmak şartıyla kredi sağlanmıştır (Çebi, 2002: 126). Bu hususların Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin gündemini dahi meşgul etmesinin temel sebebi Ordu'nun mahsul çeşitliliği bakımından dikkat çekmesidir. Birçok meyve türünün yanı sıra buğday, arpa, yulaf, çavdar, mısır, bezelye, fasulye, soya fasulyesi, patates, kendir, fındık, ceviz, zeytin, elma, üzüm, incir, armut, ayva, şeftali, taflan, nar, kiraz, vişne, limon, portakal, mandalina Ordu ve çevresinde rahatlıkla yetiştirilebilmekteydi.¹⁸ Sahilden yüksek olan yerlerde daha çok arpa, yulaf, çavdar, patates ve kısmen mısır, fasulye yetiştirilirken sahil bölgelerinde ise mısır, fasulye ve kendir ziraatına ağırlık verilmekteydi (Güzel Ordu, 9 Ocak 1946: 4).

1931 yılı fındık üreticileri açısından oldukça önemliydi. Çünkü bu yıl Hamburg, fındık ihracatının ticari merkezi haline gelmiştir. Almanya'nın yanı sıra ilerleyen yıllarda Belçika, İsveç ve Fransa fındık ihracatında başı çeken Avrupa ülkeleri olmuştur. Yine söz konusu yıl içerisinde ihraç edilen fındığın dövizle veya takas usulüyle elden çıkarılmasına karar verilmiştir (BCA, 030.01, 84-531-6).

1930'lu yıllarda Fındık Tarım Satış kooperatifi başta olmak üzere Ordu fındık piyasasına yön veren yerli firmalar aşağıdaki tabloda belirtilmiştir (Peker, 1946: 16):

¹⁸ Ordu'da daha önceki dönemlerde pirinç ziraatı da yapılmaktaydı. Ancak çeltik tarlalarının sıtma kaynağı olarak görülmesi sebebiyle 1907'den itibaren pirinç üretimi Babıâli'nin aldığı bir kararla yasaklanmıştır.

Tablo 16: 1930'lu Yıllarda Ordu Fındık Piyasasına Yön Veren Yerli Firmalar

Fındık Firmaları	Fındık Firmalarının Rumuzları
Furtun Limited	F.Z.
Mehmet Furtun	M.F.M.
Ahmet Cemal Mağden	A.O.D
Hasan Çebi	H.Ç.
Çiftçiler Kollektif Şirketi	Ç.Ç
Rüştü Hekim	R.H.
Arslanoğlu Kardeşler	A.Z.
Halim Furtun	H.F

1932 yılı itibarıyla Ordu'da 1.176 ton buğday, 225 ton çavdar, 170 ton kaplıca, 32.013 ton mısır, 289 ton mahlût, 64 ton bakla, 12.021 ton mısır, 83 ton fiğ, 382 ton patates üretimi yapılmıştır. Bir sonraki mahsul döneminde ise 2.289 ton buğday, 798 ton çavdar, 756 ton kaplıca, 13.040 ton mısır, 165 ton mahlût, 476 ton bakla, 1.029 ton, 8 ton mercimek, 82 ton fiğ, 2.274 ton patates üretimi gerçekleştirilmiştir (Tarım İstatistikleri, 1937: 34).

1934-1950 arasında bazı yıllarda Ordu'da elde edilen tarım ürünleri ile bunların miktarlarına dair istatistik bilgileri aşağıdaki tabloda ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir (Güvemli, 1998: 67):

Tablo 17: Yıllara Göre Ordu İli Tarımsal Üretimi

	Ürün Çeşidi	1934 (ton)	1938 (ton)	1940 (ton)	1945 (ton)	1950 (ton)
Hububat	Buğday	5071	4.640	6.053	6.049	8.000
	Arpa	10.714	6.100	5.022	4.427	5.000
	Yulaf	2.451	1.620	1.605	1.489	-
	Çavdar	1.005	336	432	525	-
	Kaplıca	1.241	115	224	36	-
	Pirinç	249	70	116	-	-
	Mısır	17.694	46.050	38.640	23.764	52.900
	Mahlut	4.236	1.760	1.935	243	1.076
Toplam		42.661	60.691	54.097	36.823	66.976
Bakliyat	Bakla	234	-	21	402	-
	Nohut	10	-	-	-	-
	Fasulye	410	3.130	2.020	1.673	2.261
	Mercimek	48	25	45	60	-
	Börülce	39	-	-	-	-
	Fiğ	487	270	180	243	-
Toplam		7.228	3.425	2.266	2.338	2.261
Sanayi Bitkileri	Patates	5.232	4.770	7.597	7.727	21.875
	Soğan	1.052	-	-	-	-
	Sarımsak	84	-	-	-	-
	Kenevir	-	675	650	365	-
Toplam		6.368	5.445	8.229	5.092	21.876

1935'te Ordu ilinde tohum üretme ve ıslah faaliyetlerinde bulunan Tarım Bakanlığı'na bağlı deneme tarlası kurumunun bölge ziraatını geliştirmeye yardımcı olmuştur. Aynı yıl 2834 ve 2836 sayılı kanun ile kurulmuş olan Tarım ve Satış Kooperatifleri de ziraatçıları kredi ve satış işlemlerinde desteklemiştir (Güzel Ordu, 9 Ocak 1946: 5). 9

Ekim 1935 tarihli Güzel Ordu gazetesinde söz konusu deneme tarlasıyla ilgili şu şekilde bir haber yapılmıştır:

“Yeni usuller takip etmeyerek eski usullerle ziraat yapan halkın elinde bulunan tohumlar özelliklerini kaybetmiş, cılız ve verimsiz bir hale gelmiştir. Bunların ıslah edilmiş tohumlarla yenilenmesi gerekli görülmüştür. Bunun için ilin iklim şartlarına göre tohumlar tedarik edilerek bunların bölgenin iklimine alıştırlarak ıslah ettikten sonra tohumların yayılmasına çalışılacaktır. Bu çalışma için Eskipazar’daki numune fidanlığında bir de deneme tarlası açılmıştır. Bu tarlada geçen bir yıl içinde 15 cins tohum üzerinde çalışmalar yapılmış ve bu çalışmalardan iyi sonuçlar alınmıştır. Bununla birlikte Ordu bölgesinin meyve yetiştirmeye çok müsait olduğunu gören Ordu tarım müdürü, meyve yetiştiriciliği sebebiyle deneme tarlasının yanında bir de fidanlık açmaya teşebbüs etmiştir (Güzel Ordu, 9 İlkteşrin 1935: 5).”

İstatistik yıllıklarından elde edilen bilgilerden anlaşıldığı üzere deneme tarlaları üzerinde çalışmaların ve araştırmaların yapıldığı dönem içerisinde Ordu çevresinden 1935 yılında 2.222 ton buğday, 3.279 ton arpa, 1.136 ton çavdar, 2.352 ton yulaf, 50.000 ton mısır, 200 ton pirinç, 1.394 ton kaplıca, 6.368 ton mahlût istihsal edilmiştir. Ayrıca aynı dönemde bu çevrede 12 ton bakla, 8.620 ton fasulye, 12 ton mercimek, 47 ton börülce, 314 ton fiğ, 3.984 ton patates, 462 ton kenevir, 900 ton soğan ve 165 ton sarımsak üretilmiştir (İstatistik yaylığı 1937/1938: 172-173).

25 Eylül 1935 Çarşamba günü dil bayramı sebebiyle Halkevinde toplantıya iştirak etmek üzere Ordu’ya gelen Tarım Bakanı Muhsin Erkmen, bölgedeki çiftçilerle görüşmüş ve burada ziraatla ilgili çalışmalar hakkında yetkililerden bilgi almıştır. Eskipazar’daki deneme tarlasına ziyaret ettikten sonra Erkmen, şehir çarşısında halkla sohbet etmiştir. Bu sohbet esnasında bir kısım Ordulu, bakandan şu hususlarda bazı isteklerde bulunmuşlardır:

- Fındık fiyatlarının yükseltilmesi,
- Üretim alanlarına büyük zararları dokunan domuzlarla mücadelenin daha kapsamlı hale getirilmesi,
- Zirai üretime destek vermek üzere, bankadan çiftçilere verilen kredilerin daha uygun şartlarla verilmesi (Güzel Ordu, 2 İlkteşrin 1935: 3).

Tarım Bakanı Muhsin Erkmen’in Ordu’yu ziyaretinden sonra kaliteli bir tür olan Mentone Buğdayı’ndan Ordulu köylülere bir miktar tohumluk dağıtılmıştır. Ancak, dağıtılan bu tohumluk buğday, özellikle tarım kooperatifinin kontrolü altındaki yerlere ektirilmiş ve sık sık ziraat mühendislerine kontrol ettirilmiştir. Tohumluk buğdayın yiyecek olarak tüketilmemesi için çiftçiler özellikle ikaz edilmiştir (Güzel Ordu, 7 İlkkannun 1936: 4).

Türkiye genelinde zirai kredi kooperatiflerinin 7. kuruluş yılında yapılan bir kanuni düzenleme sayesinde kooperatifçilik; daha uygulanabilir, masrafsız ve pratik hale dönüştürülmüştür. Bu dönemde çiftçilikle iştigal eden Ordu köylüsü, olağanüstü bir hal durumunda zirai işlerini yapabilmek için ihtiyaç duyduğu ayni ve nakdi unsurların tedariki için büyük bir zaman zaman kaybı yaşamaktaydı. Bu durum, hem ürün istihsalini güçleştirmekte hem de onları tefecilerin eline mecbur bırakarak borçlandırmaktaydı. Yapılan yeni düzenlemeyle birlikte olağanüstü bir durum karşısında çiftçinin kooperatif kasasından para temin etmesi kolaylaştığı için bu tür olumsuzluklar büyük oranda ortadan kalkmıştır (Güzel Ordu, 20 Mayıs 1936: 2). Nitekim çiftçiye sağlanan imkânlar sayesinde kısa süre içinde Ordu’da fındık üretimi, hızla artmış ve bu yüzden diğer zirai ürünler arka planda kalmıştır. Üstelik fındık üretimine dayalı bu gelişme sebebiyle çok

sayıda bahçe açılmış ve fındık bölge halkının temel geçim kaynağı haline dönüşmeye başlamıştır (Peker, 1946: 16).

Fındık üretimi, 1937'den sonra yalnızca Ordu iliyle sınırlı kalmamış ve kısa sürede Doğu Karadeniz'deki halkın bir kısmının da temel geçim kaynağı olmuştur. Bir mukayese imkânı sağlaması açısından 1921-1938 yılları arasında Karadeniz'de illere göre fındık üretimine dair bazı istatistik bilgileri aşağıdaki tabloda verilmiştir (İstatistik Yıllığı, 1937/1938: 183):

Tablo 18: Ton Bazında İllere Göre Yıllık Kabuklu Fındık Üretim Miktarları

Yıllar	Ordu (ton)	Giresun (ton)	Trabzon (ton)	Toplam (ton)
1921	-	18.304	3.500	21.804
1922	-	7.490	2.500	9.990
1923	-	18.586	4.500	23.086
1924	3.200	7.955	6.000	17.155
1925	9.000	21.709	17.000	47.709
1926	9.600	9.595	3.500	22.695
1927	12.800	26.691	14.000	53.491
1928	4.350	8.799	8.400	21.549
1929	1.736	1.997	2.520	6.253
1930	9.600	21.876	16.250	47.726
1931	5.445	8.703	9.250	23.398
1932	8.236	9.117	16.800	34.153
1933	7.770	16.531	11.200	46.825
1934	6.125	24.955	9.250	33.599
1935	10.500	14.854	21.000	56.238
1936	8.300	22.249	12.350	45.253
1937	10.900	23.337	24.000	60.237
1938	8.320	8.966	4.000	21.786

Ordu ili özelinde fındık üretimine bakılacak olursa; burada 1934'te 6.125 ton, 1938'de 7.820 ton, 1940'da 6.980 ton, 1941'de 4.800 ton, 1945'de 10.889 ton, 1950'de ise 15.754 ton kabuklu fındık üretimi yapılmıştır. 6.000 km² yüzölçümüne sahip olan Ordu ilinde fındık üretimi yıllar içinde dalgalanma göstermiştir. Bununla birlikte Türkiye fındık üretiminin önemli artış gösterdiği gibi bu artış Ordu ilinde de görülmüştür (Güvemli, 1998: 67). 1938-1947 yılları arasında Türkiye genelinde fındık rekoltesi aşağıdaki tabloda belirtilmiştir (BCA, 30.10, 167-162-8):

Tablo 19: Yıllara Göre Ülke Geneli Fındık Rekoltesi

Üretim Yılları	Ürün Rekoltesi (ton)
1938/1939	22.500
1939/1940	80.000
1940/1941	30.000
1941/1942	26.000
1942/1943	64.000
1943/1944	50.000
1944/1945	48.000
1945/1946	53.500
1946/1947	70.000

1938 yılından itibaren fındık rekolteğinde bir dalgalanma yaşansa da fındık fiyatları 1938 yılından itibaren yaklaşık 10 yıl fındık değer bulmamış ve Ordu köylüsünün satın alma kabiliyeti azalmıştır (TBMM. ZC. 8.Dönem, C.21, 6. Birleşim: 98).

1939'da fındık piyasasında ciddi bir durgunluk yaşanmıştır. Bu yıl içerisinde Ziraat Kredi Kooperatifi, borcu olan çiftçilerin borçlarına karşılık eski fındıklarını yalnızca 13 kuruştan almıştır (Güzel Ordu, 20 Eylül 1940: 4). 1940 yılında Kooperatif yetkililerine Ordu milletvekili Hamdi Yalman, satışının daha rahat yapılabilmesi için Giresun fındığına göre daha kaliteli olduğunu ve bu yüzden en az 2 kuruş daha fazlasına satılması gerektiğini belirtmiştir. Ancak bir yıl önce 13 kuruşa kadar alımı yapılan fındığın asgari ihraç fiyatı 47,5 kuruş olması dikkat çeken bir durumdur. Aynı şekilde eski fındığın 4 kuruş düşük fiyata alışının yapılması bu dönemde fındıkla ilgili bir istikrarın olmadığını ortaya koymaktadır (BCA, 490.1.0.0, 697-369-1). Ancak bu konuda bir çözüm olmak üzere 1940'ta Ziraat Bankası'na bağlı sayısı 5.000'i geçen tarım kredi kooperatifi ortaklarının birleşmesiyle *Ordu Fındık Müstahsilleri İstihlak Kooperatifi* kurulmuştur. Bu kooperatif, çiftçilikle iştigal eden Ordulu köylülerin ihtiyaçlarını zamanında ve masrafsız bir şekilde karşılamak, ihtiyaç duydukları malzeme ve ürünleri sağlamak gibi amaçlarla ortaya çıkmıştır (Ordu Gazetesi, 13 Kasım 1940: 2). Bu yıl içinde Nuri Saykan tarafından Güzel Ordu Okulu'nun konferans salonunda 40 köy öğretmeni-ne, fındık ziraatı ile fındıkçılığın umumi ve iktisadi durumu hakkında bir seminer verilmiştir (Ordu Gazetesi, 20 Kasım 1940: 2). Fındık fiyatlarının üreticiyi memnun etmemesi bu dönemde CHP Ordu milletvekillerini zorda bırakan önemli sorun olarak devam etmiştir. *Ordu Fındık Müstahsilleri İstihlak Kooperatifi* fındık fiyatlarının korunması için müdahale konusunda birçok girişimde bulunduysa da sonuç alamamıştır. Fındık fiyatlarının belirleyicisi olarak tüccargayriresmi bir tekel oluşturmuştu. (BCA, 030.10, 167-162-8).

İlerleyen yıllarda fındık üreticileri, daha farklı sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Örneğin bu çiftçiler, karayolu ulaşımın konusunda karşılaşılan güçlükler sebebiyle ürünlerini pazarlamak konusunda sorunlar yaşamışlardır. Çünkü bunlar, satmak istedikleri ürünlerini şehre ancak hayvanlar vasıtasıyla götürebilmekteydiler. Başlı başına bir sorun olan nakliye ve üreticiyi tatmin etmeyen fiyatlar, üreticiyi emanetçilerin insafına terk etmekteydi. Köylülerin, şehre indirdikleri fındıklarını piyasada güvenilir bir tüccara emaneten olarak bırakmaktan başka bir alternatifine sahip değillerdi. *Emanetçilik* adı verilen ve çiftçinin mecburiyetinden kaynaklanan bu usul, çoğu zaman onların aleyhine işlemekteydi (Çebi, 2002: 108).

Ordu çevresinde yetiştirilen ve zamanla fındığın alternatifi olan tarım ürünlerinden biri de mahalli isimle *çorum* ya da *şorum* adı verilen soya fasulyesidir. Soya fasulyesi, I. Dünya Savaşı sırasında Trabzon ve çevresinden göç eden muhacirler tarafından Ordu'ya getirilmiştir. İlk defa Perşembe'ye bağlı birkaç köyde ekilmeye başlanan ve zamanla ekim alanı yayılan bu fasulye türü, önceleri hayvan yemi olarak tüketilmiştir. Soyanın gerçek manada Ordu'da üretimi daha sonraki yıllarda başlamıştır (Güzel Ordu, 9 Ocak 1946: 3).

Soya fasulyesinin aile ekonomisine maddi bir katkı sağlaması maksadıyla gerçek manada Ordu civarında üretimi, 1934 yılından itibaren başlamış, zamanla Ordu'dan ihraç edilen fındık ve patatesten sonra en önemli ürün haline gelmiştir (Güzel Ordu, 9 Ocak 1946: 6). 1936-1940 yılları arasında Ordu İskelesi'nden ihraç edilen soya fasulyesine ait istatistik bilgileri aşağıdaki tabloda yıl ve miktar olarak belirtilmiştir (Peker, 1946:13):

Tablo 20 :1936-1944 Yılları Arasında Ordu'dan Yapılan Soya Fasulyesi İhracatı

Üretim Yılları	Üretim Miktarı (ton)
1936-1937	97.933
1937-1938	405.613
1938-1939	922
1939-1940	1.936
1940-1941	89.910
1941-1942	321.230
1942-1943	392.652
1943-1944	428.510

1939'da patates ihracatı 1.687.950 kilo iken, fasulye ihracatı 1.556.729 kilodur (Ordu Gazetesi, 16 Ekim 1940: 3). Bu yılda Ordu'da 4.970 ton buğday, 6.260 ton arpa, 460 ton çavdar, 1.640 ton yulaf, 42.550 ton mısır, 50 ton pirinç, 120 ton kaplıca ve 1.850 ton mahlût yetiştirilmiştir (İstatistik Yıllığı 1941-1942: 164)

1940'da Ordu ziraat idaresi Kastamonu'dan aşılı elma ve Rize'den de mandalina ile limon fideleri getirtmiştir. Bunlar, belirlenen bazı bahçe sahiplerine verilmiştir. Aynı zamanda şehir fidanlığında okaliptüs fideleri yetiştirilerek bataklık bulunan köylere dağıtılmıştır. Ayrıca şehrin iklimine uygun fidanlar yetiştirilmek üzere dört dönüm arazi istimlak edilmiştir. Bunların dışında Perşembe'nin Efirli Köyü'nde damızlık boğaların beslenmelerinde kullanılmak üzere Kayseri Yonca Deneme İstasyonu'ndan temin edilen yonca tohumları müsait yerlere ekilmiş ve bundan verim alınmıştır. Ayrıca hükümetin emri üzerine deprem bölgesindeki çiftçilere bir miktar tohumluk buğday ve arpa yardımı yapılmıştır (Ordu Gazetesi, 29 Ekim 1940: 4). 1940 yılı itibarıyla Ordu çevresinde 6.033 ton buğday, 5.022 ton arpa, 432 ton çavdar, 1.695 ton yulaf, 38.640 ton mısır, 116 ton pirinç, 224 ton kaplıca ve 1.935 ton mahlût yetiştirilmiştir (İstatistik Yıllığı, 1942-1942: 164).

1941'de ziraat memurları köylere gezmiş, ancak köylüler bu memurlardan istifade edememiştir. Ziraat memurlarının raporuna göre; ağaçların dejenere olduğu görülmüştür. Yeni meyve ağaçlarının yetiştirilmesi gerektiği bu sebeple Kastamonu ve başka şehirlerden özellikle Perşembe bölgesinde yetiştirilmek üzere elma fidanları istenmektedir (BCA, 490.1.0.0, 697-369-1). 1941 yılında 5.000 ton patates, 600 ton kendir, 7.300 ton buğday, 5.400 ton arpa, 330 ton çavdar, 1.850 ton yulaf, 30.500 ton mısır, 140 ton pirinç, 300 ton kaplıca, 1.500 ton mahlût yetiştirilmiştir (İktisadi ve İçtimai Türkiye, 1943: 56-63; İstatistik Yıllığı, 1942-1942: 164).

1942'de Ordu Ziraat Bankası tarafından satış kooperatifine üye olmadığı için tohumluk alamayan köylülere dağıtılmak üzere Ordu'ya 400 ton mısır getirilmiştir (Güzel Ordu, 15 Nisan 1942: 6). Bunun üzerine kooperatif idare heyeti durumu müzakere etmek üzere bir toplantı düzenlemiştir. Toplantıya Ordu Valisi Sadri Aka, Ziraat Bankası Müdürü Orhan Çam ve satış kooperatifinin müdürü katılmışlardır. Toplantıda söz alan Orhan Çam, yalnızca fındık toplayan işçilerin masrafında kullanılmak üzere çiftçilere 70.000 liralık bir kredi açılması hususunda banka genel merkezinden onay alındığını ve bu tahsisatın *Fındık Toplama Kredisi* adı altında yapılabileceğini belirtmiştir (Güzel Ordu, 15 Ağustos 1942: 2). Ordu Valisi Sadri Aka'nın Güzel Ordu gazetesine verdiği beyanata göre 1942 yılı itibarıyla satış kooperatifleri üzerinden Mesudiye'ye 50 ton, Ünye'ye 15 ton ve merkez köylere de 10 ton olmak üzere toplamda 75 ton tohumluk buğday dağıtılmıştır (Güzel Ordu, 29 İlkteşrin 1942: 4). Nitekim devlet tarafından sübvansede edilen Ordulu çiftçiler 1943'te 2.715 ton buğday, 1.558 ton arpa, 653 ton çavdar, 411 ton yulaf, 51.419 ton mısır, 120 ton pirinç, 176 ton kaplıca, 344 ton mahlût yetiştir-

tirmişler; 1944'te 4.240 ton buğday, 3.857 ton arpa, 1.330 ton çavdar, 745 ton yulaf, 33.298 ton mısır, 316 ton kaplıca ve 2.607 ton mahlût elde etmişlerdir (İstatistik Yıllığı, 1942/1945: 234).

1945 yılı baz alınmak üzere ağaç yetiştirme ve ıslah çalışmaları ödeneğinden sadece nakliye ücreti verilmek suretiyle Giresun fidanlığından temin edilen 1.000 meyve fidanı, Ordu halkına para alınmaksızın dağıtılmıştır (Güzel Ordu, 3 Ekim 1945: 5). Aynı yıl içinde Ordu'ya bedeli karşılığında satılmak şartıyla Tarım Bakanlığı tarafından 5.000 ton mısır gönderilmiş ve bunlar, Ordu ofis deposunda 22 kuruştan çiftçiye satılmıştır (Güzel Ordu, 5 Aralık 1945: 3). Ordulu çiftçiler 1945 yılında 6.049 ton buğday, 4.427 ton arpa, 1.489 ton çavdar, 825 ton yulaf, 23.764 ton mısır, 36 ton kaplıca ve 243 ton mahlût yetiştirmişlerdir (İstatistik Yıllığı, 1942/1945: 234).

Ordu Milletvekili Arif Hikmet Onat, 1949 yılındaki TBMM'de yaptığı konuşmasında Cumhuriyet döneminde uygulanan fındık politikalarının amacına ulaşmadığını şöyle ifade etmiştir.

“Hepiniz bilirsiniz ki Karadeniz bölgesinde 200.000 aile fındık istihsalıyla meşguldür. Bu bir milyonluk halk kütlesinin geçimi ve hayat şartları, fındığa dayalıdır. Yine hepimiz bilirsiniz ki 1939'dan itibaren fındık, diğer istihsal maddelerine nazaran değer fiyatla satılmıştır. Hatta bazı senelerde 1938'deki satış fiyatlarına bile vasil olunamamıştır. Bu itibarla fındık müstahsilinde 1939'dan 1949'a kadar her sene biraz daha açık verilerek borçlanılmıştır. Sizi temin ederim ki bizim bölgenin bazı kısımlarında halk istihsal ettiği fındıkla 12 aylık mısırını temin edecek vaziyette değildir. Hal böyle olunca, fındık daha idrak edilmeden piyasa nevama kurulur ve müstahsilin % 50'si ve %60'ı istihsal edeceği fındığın mühim bir kısmını tüccara getirir ve satar. Tekrar ediyorum, üretici fındığını daha idrak etmeden satmak mecburiyetindedir. Bu satış için ihraç rejiminin belli olması gerekir. Onun için Sayın Ticaret ve Ekonomi Bakanı arkadaşımın rica ediyorum ki bu ihraç takasla mı olacaktır? Takassız mı olacaktır? Karar ne şekilde verilirse verilsin, fakat bekletilmeden bir karar alınsın. Çünkü bu rejim belli olduktan sonradır ki, üretici malını düşük bir değerden satmış olacaktır. Bu eskiden olduğu gibi şimi de böyle gidecektir (TBMM. ZC. 8.Dönem, C.20, 102.Birleşim: 326).”

Özellikle 1940'lı yıllarda tohum, budama, bahçe temizleme ve ilaçlama konularında köylüye azami derecede yardımda bulunulmuştur. İlaçlama usullerinin uygulama şekli gerek yazılı beyanname ve gerekse köylerde anlatılarak köylüye aşılarmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte her yıl çiftçiye 15-16 ton ıslah edilmiş tohum vererek üretim kalitesi ve miktarı arttırılmaya çalışılmıştır. Ancak bu çalışmalardan istenilen sonuç alınamamıştır. Çünkü bir kısım çiftçi, hükümetin izlemiş olduğu tarım politikasının aksine yerli tohumlukları kullanmaya devam etmiştir. Bu da ıslah edilen tohumlukların zamanla dejenerasyonuna yol açmıştır. Bunların yanında engebeli coğrafya sebebiyle il dâhilindeki işletmelerin yine küçük ölçekte kalması, buralarda makineli ziraat uygulamalarının yok denecek kadar az olması, çiftçilerin yürüttüğü ilkel usullerle ve aletlerle faaliyetlerini sürdürmeleri bu zirai alanda ilerlemeyi engellemekteydi (Güzel Ordu, 9 Ocak 1946: 3).

Ordu'nun tahıl yetiştirilen iç bölgelerinde hayvanlarla çekilen pulluklar ve karasabanlar ile zirai faaliyetler sürdürülürken kıyı ve kıyıya yakın yerlerde ise bel ve kazma kullanılmaktaydı. Pulluk bölgede zamanla yayılmaya başladı ve karasabanlarda kullanılan karasığırın yerini atlar aldı. Bu değişim Tek Parti Dönemi'nin sonlarında özellikle desteklenmiş ve hükümetin yerel temsilcileri vasıtasıyla yaygınlaştırılmak istenmiştir (Ordu İl Yıllığı, 1973: 196; Güzel Ordu, 9 Ocak 1946: 2).

1950 yılında Ordu milletvekili Yusuf Ziya Ortaç, Zafer gazetesi'ne verdiği bir demeç sırasında dönemin Ekonomi ve Tarım Bakanı ve aynı zamanda Diyarbakır milletvekili olan Vedat Dicleli'ye şu soruları sormuştur¹⁹:

- 1) Karadeniz bölgesinde açlık başladığı hakkındaki neşriyat doğru mudur?
- 2) Ordu ilinin Gökçöy, Fatsa ve Ünye kazalarında açlık yüzünden bazı köylerin boşaldığı yönünde çıkan haberler doğru mudur?
- 3) Bunlar doğru ise buna karşı ne gibi tedbirler alınmıştır?" (31 Ocak 1950, Zafer Gazetesi: 1-6).

Zafer gazetesi'nde bu durum manşet olarak büyük puntolarla şöyle nakledilmiştir: *"Başmuharririmiz Ordu'dan bildiriyor. Karadeniz'de Açlık! Süratle tedbirler alınmazsa açlık bir afet halinde bu şirin bölgeye çökecek. Ünye, Fatsa ve Gökçöy'de boşalan köyler var* (Zafer Gazetesi, 31 Ocak 1950: 1-6)." Vedat Dicleli ise 6 Şubat 1950'de gerçekleştirilen meclis oturumunda bu sorulara cevaben şunları söylemiştir:

"Gazetede ki haber başlığı iddialı bir manşet olmasına rağmen yazıda böyle açlığa dair bir iddia yoktur. Hatta diyebilirim ki içerik manşetle tezat halindedir. Manşette açlık denildiği halde metinde darlıktan bahsediliyor. Gerek bu darlık hakkında sual soran arkadaşım, gerek gazeteye bu yazıyı yazan yazar müsterih olsunlar ki vukua gelen bir darlık yoktur." (TBMM. ZC. 8. Dönem C.24, 39. Birleşim: 105).

Vedat Dicleli'nin konuşmasının ardından söz alan Yusuf Ziya Ortaç da mecliste şu konuşmayı yapmıştır:

"Muhterem arkadaşlar, Sayın Ticaret Bakanı hepimize ferahlık veren bir açıklıkla meseleyi aydınlattı. Teşekkür ederim. Kendisi ile tam bir mutabakat halindeyiz. Ancak konunun ehemmiyeti vardır. Meseleye biraz daha açıklık getirmek için birkaç söz söyleyeceğim. Bir memlekette açlık, kaba bir tasnif ile üç türlü olabilir:

1. Kuraklık yağmur, sel, çekirge hücumu, mahsulü yakar, çürütür, biçer, Devlet vatandaşın imdadına koşamaz, kıtlık olur.
2. Kıtlık yoktur, pazarda her çeşit gıda maddesini bulursunuz. Ancak, bir kısım vatandaşta satın alma kudreti olmaz. Mevzii bir yaşama sıkıntısı başlar, insanların iş ve ekme derdine düştükleri görülür.
3. Vatandaşlar açız demez. Karınlarının doyduğunu sanırlar. Fakat hakikatte insan vücudunun muhtaç olduğu gıdayı alamamakta, gizli ve ağır bir sağlık çöküntüsü içindedirler.

Ana çizgilerle üç türe ayırdığım açlık çeşitlerinden Ordu 'da hepsi var mıdır? Yahut hiç biri yok mudur? Sevinçle arz edeyim ki, büyük bir afet olan birinci nevi açlık, yani kıtlık, Ordu'da yoktur ve olamaz da. Çünkü:

1. Kara, yangına uğrayıp tanelenmeyen mısır mahsulü, ancak şubat sonlarına kadar Ordu'yu besleyecek miktarda idi. Şubattan sonra devlet yardımı isteniyordu. Bu yardım yapıldı, yapılıyor ve yapılacaktır. Tedbirlerini vaktinde alan hükümetimize teşekkür borcumdur. Ordu'da devlet satışı mısır, artık vatandaş isteğine arz edilmiş bulunuyor. Bunun dışında tüccarın sevk ettiği mısır da, peşin para ile devlet fiyatından asla büyük bir fark göstermeksizin satılmaktadır. Binaenaleyh Ordu ilinde kıtlık denecek korkunç bir açlık şekli mevzu bahis olamaz.
2. Ordu ilinde bu yıl yirmi milyon kiloya yakın patates yetişmiştir. Patatesin kilosu, istihsal bölgelerinde beş kuruştur. Binaenaleyh kilosu beş kuruştan yirmi milyon kilo patates satılan bir vilâyette de kıtlık manzarası gösteren bir açlık olamaz.

¹⁹ Yusuf Ziya Ortaç, bu hususları Ankara'ya gittiğinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin de gündemine taşımıştır.

Burada da rahat bir nefes aldıktan sonra, gerçeğin rengini değiştiren pembe bir gözlük takmaktan şiddetle kaçınarak ilâve edeyim ki, Ordu'da üç çeşide ayırdığım açlıktan en korkuncu olan kıtlık katiyen yoktur. Fakat ikinci ve üçüncü nevi sıkıntılar büsbütün yoktur denemez. Mahsulünü borcuna yatırmış, kredisini doldurmuş, küçük ve dar toprak sahipleri ve henüz toprağa kavuşturamadığımız bir kısım vatandaş satın alma kuvvetlerini kaybetmiş, darlığa düşmüşlerdir. Yalnız, ben ve diğer ordu milletvekili arkadaşlarım, Ordu'nun kaderiyle sınırsız alakamız dolayısıyla yakinen biliyoruz ki bunlar, bir memleketin genel hayat manzarasını bozacak kadar tehlikeli bir yekûn tutmaz. Böyle sıkıntıya düşmüş insanlar, yalnız Ordu'da değil, memleketin her köşesinde, hatta dünyanın her köşesinde bulunur. Ancak muhterem arkadaşlar, üzülererek söyleyeyim ki işe politika karışınca açla toku ayırt etmek de imkânsızlaşıyor. Bunun tecrübesini geçen yıl yine kendi bölgemde bizzat yaptım ve açım diyen nice kısırlatılmış toklarla da karşılaştım. Üçüncüsüne gelince fakir Ordu köylüsünün iki ana gıdası vardır: Mısır ekmeği ile turşu. Bir vicdan utancıyla arzedeğim ki; Ordu köylüsünün yoksul tabakası bizim yediklerimizin tadını değil, adını bile bilmez. İnsaf ile düşünelim; beşikten mezara kadar yalnız mısır ekmeğiyle turşu yiyen insanlara, tıbbi mânasiyle, sıhhi mânasiyle gıdalarını almış, tok insanlar denebilir mi? Bu teşhise göre bir kısım vatandaşın açız demedikleri zaman bile tokluklarından şüphe etmeliyiz. Ordu'da açlık meselesi, bence bir kıtlık meselesi değil, bir sağlık meselesidir. Ve bu sağlık meselesi de bilhassa bir zirai plân, bir zirai kalkınma meselesidir. Üzüntüyle söyleyeyim ki, meyve bölgesi Ordu'da, fındık bölgesi Ordu'da, mısır bölgesi Ordu'da, soya, patates, fasulye bölgesi Ordu'da ve tavukçuluk, arıcılık, balıkçılık bölgesi Ordu'da Tarım Bakanlığı henüz “*İşte, geleceğe bu yoldan gidiyorum.*” diyecek tek, ama tek adım atmamıştır! Marshall planından aldığı zirai yardımları kendi belirlediği verimli sahalara ayıran bu bakanlık, Karadeniz bölgesindeki vatandaşların da kendisinden kendi ihtiyacına göre yardımlar beklediğini artık hatırlasın! Bu yardım, kuraklık afetine karşı gönderilen tohumlukla ödenmiş olmaz. Biz meyve cinsini ıslah eden, hastalıkları tedavi eden, fındık tarlaları arasına mısır ekmenin lüzum ve faydasını izah eden plânlı, programlı bir yardım istiyoruz. Ordu Vilâyeti, çeşitli toprak üstü servetleriyle çeşitli toprak altı madenleriyle, çeşitli balık cinsleriyle, zengin fakat el değmemiş bir hazinedir. Şikâyetler işte bu hazinenin üstünde oturanlardan geliyor. Hükümet “*Mısır var, herkes istediği kadar alabilir.*” demekle vazifelerinden birini yapmış olur ve Ordu'da kıtlık olmadığını ispat eder. Fakat “*Kıtlık yok.*” demek “*Sıkıntı yok.*” demek değildir. Ne çare? Memleketin kaderini elinizde tutuyorsunuz. Hayatı, her yandan göreceksiniz ve her cepheden tedbirlerinizi alacaksınız. Galiba Sivas Nutku'nda, İsmet İnönü: “*İktidar mevkii, her gün yeni bir başarıyla beslenmek ister.*” demişti. Sayın Gönaltay hükümetinden bu başarıları bekliyoruz (TBMM. ZC. 8. Dönem C.24, 39. Birleşim: 106-107)”

5.1.2. Hayvancılık Faaliyetleri

İstatistiklerden elde edilen bilgilere göre I. Dünya Savaşı'ndan hemen önceki dönemde Ordu genelinde 225.937 koyun, 57.293 keçi, 60.370 sığır, 16.982 manda, 12.460 at, 3.550 katır ve 1.690 eşek bulunmaktaydı (Çebi, 2002: 64-88). Bunların yanı sıra bölgede bol miktarda yabani hayvan mevcuttu. Yabani hayvanlar, zirai faaliyetler konusunda Ordulu çiftçiler için büyük bir tehditti. Hatta bu konu, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin gündemine getirilmiştir. 29 Mayıs 1926'da yapılan meclis görüşmelerinde Ordu mebusu Recai Bey ve arkadaşları tarafından TBMM'ye verilen bir takrirden Ordu'nun muhtelif yerlerinde çok sayıda domuzun türemiş olduğu bunların bağ, bahçe ve tarlalara büyük zarar verdiği anlaşılmaktaydı. Bu takrirden yabani hayvanların, *insanların canına kast etmesi ve zirai alanlara zarar vermesi sebebiyle* itlafının kaçınılmaz olduğu belirtilmekteydi. Bu yüzden söz konusu yabani hayvanların itlafı ve bu hususta alınması gereken tedbirler meclisin o günkü gündemini bir süre meşgul etmiştir (TBMM. ZC, 2.Dönem, C. 25, 109.Birleşim: 580).

Milli Mücadele Dönemi'nde hayvan ve hayvan ürünlerine dayalı sektör, yoğun bir ihracat hamlesi içindeydi. Aslında bu durum, ülkeye döviz girişinin sağlanması bakımından bir avantaj gibi gözükse de birçok olumsuzluğu da beraberinde getirmek-

teydi. Damızlıkta, nakliye işlerinde ve hatta çift sürmede kullanılan hayvanlar dahi, söz konusu ihracat hamlesi içerisinde tükenmekteydiler. Bu durum dönemin devlet adamlarını rahatsız etmiş olacak ki 19 Ağustos 1920’de yayınlanan bir kararnameyle nakliye ve süvari birlikleri için yararlı olabilecek tüm hayvanların ihracatı yasaklanmıştır. Bu durum, diğer yerlerde olduğu gibi Ordu için de faydalı olmuş, geçici bir süreyle de olsa burada hayvancılık faaliyetlerinin sekteye uğraması engellenmiştir (Çebi 2002: 85-86).

Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte hükümet, her alanda olduğu gibi hayvancılık konusuna da el atmıştı. Nitekim bazı hayvanların cinslerini ıslah etmek ve bunların sayısını artırmak için bazı girişimlerde bulundular. Bu girişimlerin etkili ve kalıcı olabilmek için işe Türkiye’deki eti, sütü, yünü olan hayvan türleri ve bunların bulundukları yerler hakkında bir araştırma yapmakla başlanmıştır (İktisadi ve İctimai Türkiye, II, 1943: 86). Bu araştırmalar, Türkiye’nin hemen her yerinde hayvancılığa müsait birçok yerin olduğunu ortaya koymuştur. Ancak Ordu, sebze ve meyveye dayalı zirai uğraş açısından zayıf kalmaktaydı. Bundan dolayı Ordu’da, fındık; ekonomik değeri en yüksek olan hayvancılığa alternatif geçim kaynağı olarak görülmüştür. Zaten yüksek ve iç kesimlerin fındık üretimine uygun olmaması buralardaki köylü nüfusu hayvancılığa sevk ediyordu. Ordu vilayet sınırları içinde birçok yaylanın bulunması da köylüler tarafından hayvancılığın tercih edilmesinde önemli bir etkisi olmuştur (Güvemli, 1998: 46).

Bahsedilen dönemde Ordu’da yapılan hayvancılık faaliyetleri içerisinde en yaygın sığır ve koyun yetiştiriciliği idi. Koyun ve sığır yetiştiriciliği, özellikle yaylalarda öne çıkmış bir ekonomik faaliyetti. Bununla birlikte dar mera alanlarında ile fındık bahçelerinde kısıtlı imkânlarla yapılan hayvancılık faaliyetleri, ticari bir kazanç sağlamaktan ziyade, aile ihtiyaçlarını karşılamaya yönelikti (Çamoğlu, 2011: 30).

1927 yılı itibarıyla Ordu ili genelinde 32.354 öküz, 1.861 manda, 2.794 beygir, 2.859 kısrak, 871 ester, 38.351 inek, 11.156 düve ve 19.441 dana mevcuttu (İstatistik Yıllığı 2009:124). 1931-1945 yılları arasında Ordu genelinde mevcut hayvan türleri ve sayıları aşağıdaki tabloda ayrıntılı bir şekilde gösterilmiştir (İstatistik Yıllığı 1942-945: 186; İstatistik Yıllığı 1941-1945: 273);

Tablo 21: 1931-1945 Yılları Arasında Ordu Genelinde Mevcut Hayvan Sayıları

Seneler	Koyun	Kıl keçisi	Tiftik keçisi	Manda	Sığır	At	Katır	Eşek	Toplam
1931	103.383	20.025	-	5.466	68.390	6.108	896	1.482	205.750
1932	87.095	13.519	-	5.745	67.233	6.356	1.408	1.408	182.521
1933	83.066	11.683	-	5.452	63.775	6.094	1.435	1.435	172.590
1934	107.488	17.126	-	7.717	79.224	8.334	2.175	2.175	223.312
1935	104.772	20.474	2	7.662	80.651	8.558	2.045	2.045	225.381
1936	140.964	27.903	11	11.014	105.926	10.325	3.037	3.037	300.520
1937	149.281	29.998	11	11.775	110.77	10.568	3.026	3.26	316.708
1938	156.108	31.239	39	12.428	119.834	-	-	-	319.648
1939	173.297	33.706	32	13.326	125.042	-	-	-	345.403
1940	272.165	30.550	16	13.593	132.297	-	-	-	348.127
1941	270.042	30.045	9	13.965	129.319	10.663	1.522	2.895	355.997
1942	276.208	27.924	14	11.879	122.419	9.869	1.601	2.721	313.840
1943	190.354	28.969	28	10.890	121.935	9.580	1.810	2.718	310.671
1944	205.547	32.816	-	11.002	128.040	10.164	1.927	2.926	330.654
1945	238.904	34.200	4	12.211	130.696	10.165	1.920	2.890	352.665

Tek Parti Dönemi'nde alınan bazı tedbirler sayesinde 1930'lu yıllardan itibaren Türkiye genelinde hayvan sayısında kaydadeğer bir artış yaşanmıştır. 1936 yılında ziraat odası çalışanları ile birlikte Fatsalı üreticiler burada hayvan cinslerinin ıslahı için bir çalışma başlatmışlar, bu işte kullanılmak üzere hayvan üreticilerinden bir miktar para toplamışlar ve toplanan paraları Fatsa Ziraat Bankası şubesinde açılan bir hesaba yatırmışlardır. Nitekim müşterek yürütülen bu çalışma, kısa süre içinde bölgedeki koyun ve sığır sayısında yaşanan gözle görülür bir artışla sonuçlanmıştır (Güzel Ordu, 19 İlkteşrin 1936: 2).

Ordu şehrinde süt ve süt ürünleri sağlanan inek, manda, koyun ve keçi gibi hayvanlarının sayısı, diğerlerine göre daha fazladır. Bu durum, doğal olarak Ordu'da süt ve süt ürünlerine dayalı sektörü canlı tutmuştur. 1935-1941 yılları arasında Ordu ilinde süt üretimi miktarları aşağıdaki tabloda belirtilmiştir (BİGM, Hayvanlar İstatistiği, 1944: 16).

Tablo 22: 1935-1941 Yılları Arasında Ordu'da Süt Üretimi

Seneler	İnek Sütü (lt)	MandaSütü (lt)	KoyunSütü (lt)	Kıl keçisi Sütü (lt)	Toplam (lt)
1935	8.021	3.034	2.442	1.031	14.528
1936	10.534	4.361	3.286	1.405	19.586
1937	11.010	4.664	3.480	1.511	20.665
1938	14.114	4.921	3.639	1.573	24.247
1939	12.435	5.277	4.040	1.698	23.450
1940	13.157	5.383	4.002	1.539	24.081
1941	12.861	5.530	3.906	1.513	23.810

Resmî kayıtlara göre 1936 yılında 12.950 baş hayvan kesilmiş ve bu hayvanlardan toplam 391.812 kg; 1937'de ise 11.016 baş hayvandan toplam 306.266 kg et elde edilmiştir.

1942'de Ordu'da bulunan aygır deposunda bulunan damızlık at ve eşeklerin, çiftleşme dönemlerinde ihtiyaç duyulan kaza ve nahiye merkezlerine civar köylerden getirilen hayvanlarla teması sağlanmış ve bu vasıta ile nitelikli bir tür oluşturulmaya çalışılmıştır. Nitekim bu usulle 1942 yılı itibarıyla 34 tay ile 42 katır yavrusu elde edilmiştir. Aynı zamanda bu çiftleştirme sırasında mücavir alanda bulunan hayvanların büyük bir kısmı aşılanmıştır. Aslında bu aşı operasyonu, rutin bir uygulamadan ziyade bir zaruretten kaynaklanmaktaydı. Çünkü bahsedilen yıl itibarıyla, il genelinde bir şarbon salgını mevcuttu (Güzel Ordu, 15 Mart 1943: 3). Müteakip yılda Ordu aygır deposunda istihdam edilmek üzere 36 adet damızlık hayvan satın alınmış ve deponun yanında da *sıfat istasyonu* adı altında hayvan çiftleştirmek üzere bir merkez kurulmuştur (Güzel Ordu, 29 Birinciteşrin 1943: 5).

1945 yılının ilk 5 ayı içerisinde Ordu aygır deposundaki damızlık hayvanlarla çiftleştirilen 89 kısırdan 116 tay elde edilmiştir (Güzel Ordu, 3 Ekim 1945: 2). 1945 yılında Ordu'ya bağlı merkez köylerden dördünde *distomatos* hastalığı bulgularına rastlanmıştır. Bu yüzden bu köylerde bulunan 2.576 koyun aşılanmak suretiyle tedavi edilmiştir. Mesudiye'nin 3, Ünye'nin 6 köyünde çıkan *şap* hastalığına karşı da 103 manda, 2.833 sığır, 1.560 koyun ve 113 keçi aşılanmıştır (Güzel Ordu, 3 Ekim 1945: 4). Merkez, Ünye, Gököy kazalarının birer köyünde *yanıkara* hastalığı ortaya çıkmış ve bu sebeple 265 sığır aşılanarak tedavi edilmiştir. Merkezin 6, Mesudiye'nin 17, Gököy'ün 7 ve Perşembe'nin 1 köyünde ve bu köylerin yaylalarında şap hastalığına karşı 13.576 sığır, 965 manda, 1.650 koyun, 1.130 keçinin aşıları yapılarak gözetim altına alınmıştır. Ünye'nin 1, Gököy'ün 2 köyünde ortaya çıkan şarbona karşı 325 mandaya aşı yapıla-

rak hastalığının önü alınmaya çalışılmıştır. Ordu'nun merkez köylerinden 4'ünde distomatosis hastalığına karşı 2.576 koyunun tedavisi yapılmıştır. Ordu merkez ile Gököy'ün birer köyünde Şarbona 366 hayvan aşılanmıştır (Güzel Ordu, 29 Ekim 1945: 2). Artan hayvan hastalıkları ve salgınları sebebiyle Gököy ileri gelenleri, kasabaya bir veteriner tayin edilmesi için yoğun bir çaba içerisinde girmişlerdir. (CHP, İl Kongre Özetleri, 1947: 152).

Söz konusu dönemde vilayetin belli köy, yayla ve hayvan pazarlarında 2.575 sığır, 2.480 manda, 43.675 koyun ve keçi, 7.665 at ve 475 katır muayeneden geçirilmiştir. Ordu Merkez'deki aygır deposundaki damızlıklar ile 89 kısrağa 116 taya aşı yapılmıştır. Perşembe yaylası ve civar obalarında üreticilerin damızlık için kullandıkları 250 koç ve 85 boğa uygun olmadıkları gerekçesiyle çiftleşmeden men edilmişlerdir (Güzel Ordu, 29 Ekim 1945: 3).

Ordu'da yabancı hayvanlar ile mücadele Tek Parti Dönemi'nde dikkate alınan önemli bir konuydu. Özellikle 1945'te zararlı hayvanlar ve bitki hastalıklarıyla mücadele kapsamında özel bir bütçe ayrılmış ve bu bütçeden 179 lira 18 kuruşluk bir harcama yapılmıştır. Parası, söz konusu bütçeden ödenmek üzere Samsun Tekel Başmüdürlüğü'nden bir miktar av malzemesi satın alınmış ve bunlar, merkez ilçeye birlikte Ünye, Fatsa ve Gököy'de domuz avı yapımları için köylülere dağıtılmıştır. Tarım Bakanlığı'nın izni dâhilinde bu işi sürekli kılmak için öldürülen domuz kuyruklarının ilçe tarım müdürlüklerine teslimi durumunda söz konusu avcılara teşvik maksadıyla yeni av malzemeleri verilmesi sağlanmıştır (Güzel Ordu, 3 Ekim 1945: 3).

5.2. Sanayi Faaliyetleri

Tek Parti Dönemi'nde Cumhuriyet'in ilk 10 yılında ülke ekonomisinin kalkınması için tarıma ve sanayiye büyük önem verilmiştir. İmtiyazlı yabancı şirketlerin elinde bulunan reji idaresi, limanlar, maden işletmeleri, demir yolları, haberleşme ve çeşitli işletmeler devlet tarafından satın alınarak devletleştirilmiştir. Bunu yanı sıra özel sektör desteklenerek sanayiciye kredi desteği sağlanmıştır. Sanayi kuruluşlarının özel sermayedarlar tarafından tesisini sağlamak amacıyla kanuni düzenlemeler yapılmıştır. Ancak yetersiz sermaye ve girişimci sebebiyle bu dönemde arzu edilen düzeyde bir ilerleme kaydedilememiştir (Çebi, 2012: 84). Bu durum doğal olarak Ordu'ya da yansımıştır. Bununla birlikte küçük ölçekli de olsa Ordu'da bazı sanayi kuruluşlarının varlığından söz etmek mümkündür. 1920'li yıllarda sac ve bakır kap imal eden bir fabrika²⁰ mevcuttu (Yıldız, 2014: 147-156).

1923 yılında *Teceddüt Müskirat Fabrikası* adıyla Dinçzade Hacı İbrahim tarafından bir içki fabrikası kurularak üretimi yapılmaya başlanmıştır (Dizman, 2009: 60). Ayrıca daha önceleri Ordu Belediye Eczanesi'nde²¹ müdürlük yapan Haydar Or 1925 yılında burayı belediyeden satın alarak Halk Eczanesi adıyla işletmeye başlamıştır (Çebi, 2000: 419).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ordu sanayisi yapısı hakkında ilk bilimsel verileri 1927 sanayi sayımı sonuçlarında görmekteyiz. 1927 sanayi sayımına göre Ordu'daki sanayi kolları, işyeri ve çalışan sayıları aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir (TCBİGM Sanayi Sayımı, 1969: 31):

²⁰ Hâlihazırda bu fabrikanın sahibi hakkında bir kayıt mevcut değildir.

²¹ Ordu'da ilk eczane belediye tarafından 1874-1875 yılında açılmıştır. Belediye'nin kontrolü altında olan eczane kendi sıhhiye memuru tarafından çalıştırılmıştır. Bu dönemde Ordu Belediyesi sıhhiye memuru Hacı Salih Ağadır.

Tablo 23: 1927 Yılında Ordu Merkez ile İlçelerindeki Sanayi Kolları, İşletme ve Çalışan Sayıları

	Maden Çıkarma Sanayii		Tarım, Evcil Hayvanlar, Av ve Balıkçılık Sanayii		Dokuma Sanayi		Sair Bitkisel Madde ve Ağaç Mamulleri Sanayi	
	İşletme Sayısı	Çalışan Sayısı	İşletme Sayısı	Çalışan Sayısı	İşletme Sayısı	Çalışan Sayısı	İşletme Sayısı	Çalışan Sayısı
Ordu Merkez	-	-	90	608	58	156	31	67
Ünye	-	-	40	107	15	80	2	4
Fatsa	1	14	43	251	30	41	4	5
Toplam	1	14	173	966	103	277	37	76
	Bina İnşaatı Sanayii		Maden ve Maden İşletmesi Sanayii ile Makine Sanayii		Kâğıt ve Karton Sanayii		Karma Sanayii	
	İşletme Sayısı	Çalışan Sayısı	İşletme Sayısı	Çalışan Sayısı	İşletme Sayısı	Çalışan Sayısı	İşletme Sayısı	Çalışan Sayısı
Ordu Merkez	4	25	150	336	2	3	1	1
Ünye	1	21	14	29	-	-	-	-
Fatsa	1	5	73	75	-	-	-	-
Toplam	6	51	237	440	2	3	1	1

Sicil kayıtlarından 1927 yılında şehirde birçok fındık kırma ve işleme fabrikasının bulunduğu anlaşılmaktadır. Aşağıdaki tabloda bu fabrikaların sahiplerine ve kuruluş yıllarına dair bazı aşağıdaki tabloda şu bilgiler verilmiştir (Çebi, 2000: 333):

Tablo 24: 1920'lerde Ordu'da Fındık Kırma İşletmeleri

Fabrikanın / Firmanın Adı	Fabrikanın / Firmanın Kuruluş Tarihi
Futunzade Tahsin Bey	1921
Osman Ağazade Mahmut Efendi	1924
Kademzade İhsan Efendi	1925
Hacı Mehmetzade Ahmet Cemal Efendi	1925
AnteresyanDikran Efendi	1925
Çolzade Mahmut Ali Efendi	1926
Cordanzade İsa Bey	1926
Osman Ağazade Hüseyin Cemal Efendi	1926
Hekimzade Mustafa Efendi	1927
Memişzade Mehmet Efendi	1927
Gözükanlızade Hacı Kazım Efendi Efendi	1927
Furtunzade Mehmet Bey	1927

Dönemin sicil kayıtlarından elde edilen bilgilere göre 1926-1928 yılları arasında Ordu'da faaliyet gösteren tescilli iş kolları ve bu kollarında iştigal edenler aşağıdaki tabloda ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir (Yıldız, 2014:147-156):

Tablo 25: 1926-1928 Yılları Arasında Ordu'da Faaliyet Gösteren İş Kolları ve Müessese Sahipleri

İş Kolları	Müessese Sahipleri
Bakırcılar	Hacı Ahmetzade Ahmet, Hayrullah Ali Rıza, LazmanMıgırdıç, Kara Ağaoğlu Ali, Kahya Kara Yaşar, SeferyanTepek
Bakkallar	Hacı Ahmetzade Hasan, Çamur Mehmet, Çavuşzade Hafız Ali, Hattatzade Şevket, Sıraçzade Mustafa, Müftüzade Osman Hilmi, Şakiroğlu Hasan, Kenyelizade Emin, Gözükanlızade Mehmet, Kahveci Süleyman, Sarı Mehmetzade Mehmet, Kara İbrahimzade Osman Nuri, Kavrassade İlyas, Nüvecizade Halis, Melekzade Ömer
Fırıncılar	Hacı Ahmetzade Ahmet, Nafiz Asım Hüsnüzade Sait, İbşiroğlu Ömer, Hamparsumoğlu Agop, Kurtzade Yusuf Ziya
Tuhafiye ve Hırdavat	Karakuşzade Mustafa, Dervişzade Cevdet, Eminzade İbradim, Hacı Asımzade Şükrü, Hacı İbrahimzade Biraderler, Sarı Mehmetzade Mustafa, Topalzade Ali, Zalzade İsmail Hakkı, Yazabaşzade Hamdi, Molla İsmailzade Hafız Hüseyin, Osman Ağazade Mustafa Vehbi, Şehzade Nevzat, Arif Kadızade Sait, Osman Efendizade Şükrü, Bursalızade Hayri ve Mahdumu Sami, Emin Ağazade Hasan Rüştü, Emilhakzade Ethem, Gülşenzade Hafız Kenan, İsmail Çebizade Hasan, Hacı Kasım Ağazade Mustafa ve Hamdi Biraderler, Tokatlızade Abdülkadir (Alsancak Ticarethanesi), Şatırzade Hacı Mahmut ve mahdumları, Sofuzade Recep mahdumu İsmail, damadı İzzet, Sofuzade Ali Rıza, Gök Hüseyinzade Emin (İstikamet Mağazası), Fettah İsazade Abdullah, Hacı Genç Ağazade Lütfü Fikri, Fikri ve Nurettin (Selim Ticarethanesi)
Tenekeçiler	Hacı Rüstembzade Yunus Nadi, Türkizade Ahmet Nevzat, Hacı Rüstembzade Ali Rıza
Deri ve Köseleciler	Arif Kadızade Sait, Kölezade Süleyman, Karakuşluzade Mustafa, Hocazade Mustafa Rasim (İstanbul Rasim), Deli Hodoloğlu Osman
Köseleciler	Çolzade Abdurrahman, Karakuşluzade Mustafa, Hocazade Mustafa Rasim
Manifaturacılar	Ahmetzade Hamit Abbas, Alemzade Atif, AntresyanVartan, Arif KazızadeSait, Azaklızade Mehmet Emin, Azaklızade ve İmamzade Haşim, Bakkalzade Mustafa, Bodurzade Şevket, Büyük Limanzade Ahmet Hidayet, Çavuşoğlu Mustafa, Cordanzade Osman, Çörenlikoğlu Recep, Deli Mehmetoğlu Hasan, Emin Ağazade Fahri, Emin Ağazade Hüseyin, Emin Ağazade mahdumları, Emir Alizade İbrahim,Emir Hacızade Zühtü, Faizzade Hacı Kamil, Faizzade Mustafa, Furtunzade Kamil ve Mehmet, Furtunzade Mehmet, Furtunzade Rıfat, Garipzade Asım, Gençoğlu Ali, Hacı Ahmetzade Ahmet, Hacı Alizade Şerif, Hacı Bilalzade Ahmet Fazıl, Hacı Bilalzade Hafız Ali, Hacı Hakkızade Mehmet, Hacı Hatipzade Celal, Hacı Hüseyinzade Mustafa, Hacı Hüsnüzade kardeşler, Hacı Hüsnüzade Mehmet Ali, Hacı İbrahimzade Şevki ve Murat,Hacı Mahmutzade Hacı Ali, Hacı Mehmetzade Şaban, Hadodzade Nazım, Hidayetzade Cemalettin, Hızırzade Hasan, HüseyinzadeEfendizade Hüseyin, İlyaszade Hacı Ali ve ortağı, İsmail Hüseyinzade Hüsnü, İsmail Hüseyinzade Yakup, İsmail Kamiloğlu Cemil, KalicyanKarnik, Kalyoncuzade Salih Zeki, Kara Mustafazade Hamdi,Kargızade İsmail Hakkı, Kefelizade Sadık,Kethüdaoğlu Hafız Mehmet, Kölezade Atık, Kuyumcuzade Osman, Letozzade Osman, Mehmetoğlu Eyüp, Menabitoğlu Cemal Tahsin, Milaslızade Raif, Mollaoğlu Osman, Mollazade Mehmet, Müftüzade Fahri, Mütেকait Sami, Nailbenzade Mehmet Bekir, Nurizade Ali Hüseyin,Okrabiloğlu Mehmet, Ömer Kadızade Ahmet Hamdi, Osman Ağazade Hasan Fahri, Osman Ağazade Mehmet, Pamukzade Cemal, Sahlazade Cemil, Sarı Fakızade Hamit, Şatırzade Muammer, Serdarzade Ahmet, Serdarzade Hamdi, Şeyhzade Salih, Sofuzade Ali Rıza, Sofuzade Hüseyin, Takazade Cemal, Taşcızade İdris, Tavrızade Süleyman Sabit, Tellizade Recep, Topalzade Osman Nuri, Uzun Hacızade Mehmet, Vahapzade Bahri, Veli Efendizade Vehbi, Yamakzade İsmail, Yamakzade Mehmet, Yazarbaşzade Rasim,

Otel İşletmecileri	Çamurzade Mehmet, Çavuşzade Hafız Ali, Gözükanlızade Ömer, Hacı Ahmetzade Hüseyin, Hacı Mehmetzade Hafız Ruşen, Kahvecizade Süleyman, Kara İbrahimzade Osman Nuri ve Abdülkadir, Kavrazzade İlyas, Kemalzade Hikmet, LazyanMıgırdıç, MerfiyanPenik, Melekzade Ömer, Molla Ömerzade Durmuş, Müstüzade Osman Hilmi, Nuhzade Halis, Şamizzade Hasan, Saraçzade Mustafa, Sarı Mehmetzade Mehmet, Zurnacızade Ali Kemal ve Süleyman Bey
Un ve İrmik Tüccarları	Alaybeyzade Muhlis, Boğukzade Kadir, Cordanzade İsa Cemalettin ve Ortağı, Dervişzade Ahmet Memiş, DikranVartan, Elizade Ahmet Hamdi, Faizzade Hasan Basri, Ferhatzade Mehmet Fahrettin, Furtunzade Tahsin ve Kamil, Furtunzade Yusuf Sırrı, Geğvezade ve Çolzade Ticarethanesi, Gozluzade Salim ve Nezir, Hacı Mehmetzade Ahmet Cemalettin, Hekimzade Mustafa, Kademzade İhsan, Kalfazade Ahmet, Kargızade Hakkı, Kurtzade Yunus Sırrı, Osman Ağazade Hasan Cemal, Osman Ağazade Mahmut Kamil, TahsinzadeMemiş
Manavlar	Akhisarlızade Haydar, Ali Başzade Ahmet, Felekzade Adil, Felekzade Halis, Hacı Ziya, Hayriyazade Hatip Dursun, Kadızade Abdullah, Kadızade Hasan, Kara İbrahimzade Osman Nuri, Kara Kayalızade Kahraman Kahya, Koca Alizade Ahmet, Kurtzade Ahmet Hamdi, Melekzade Ali Galip, Musa BaşzadeMihran, Şeyhzade Nevzat, Şirinyanzade İshak, TatarzadeZiver, Veli Efendizade Ahmet Nurettin, Yüzbaşzade Rıza.
Kerste Tüccarları	Hacızade Yusuf Ziya, Lezkizade Bilal, Molla Yazıcızade Haşim, Uzun Hüseyinzade Halil
Kahvehaneler	Fırıncızade Osman, Sarı Mehmetzade Mehmet
Terziler	Hacı Hüseyinzade Yusuf, Hacı Mahmutzade Selahattin, Osman Fikri ve Mahdumları (Azim-i Milli Terzihanesi), Veli Mahmutzade Abdülkadir
Sigorta Şirketleri	BulgaryaHarik Kumpanya, DoucheLoid Sigorta Şirketi, İstanbul Umum Sigorta Şirketi, İtimat-ı Milli Anonim Türk Sigorta Şirketi, LoidEnteryasyonelAomin Sigorta Şirketi, Viktorya Berlin Umum Sigorta Şirketi
Makine Bayii	Hatipzade Nurettin (Singer Makineleri Bayii)
Kullanılmış Elbiseciler	Nailbendzade Şevki, Ömeroğlu Ömer
İçki Depoları	Dinçzade Hacı İbrahim, Kara Mustafazade Osman
Doktorlar	İbrahim Namık Bey (Hükümet Tabibi)
Kireççiler	Sofuzade Recep
Yemeniciler	Kubzade Osman Remzi, Sarı Hasanzade Musrafa, Sofuzade Hacı Mehmet

28 Mayıs 1927’de yayınlanan *Teşvik-i Sanayi Kanunu*’ndan yararlanma oranında Ordu’nun payı Türkiye ortalamasının oldukça altındaydı. 1929 ekonomik buhranı, ülke ekonomisini önemli ölçüde etkilemiş, bu da ister istemez taşranın her tarafında ziyadesiyle hissedilmiştir. 1933 yılı sanayi istatistiklerine göre 13’ü fındık, 2’si de başka bir sektörle alakalı olmak toplam 13 işletme *Teşvik-i Sanayi Kanunu*’ndan yararlanmıştır (Yıldız, 2014: 144; Çebi, 2012: 84).

Cumhuriyet döneminde özel sermayeyle kurulan ilk bankalarından biri olan İş Bankası’nın Ordu şubesi 1929 yılında açılmıştır. Kısa zamanda büyük ilgi gören ve ihracata dönük çalışmaları da destekleyen bu şubenin²² Ordu piyasasının canlanmasında ve ekonomi hacminin artmasında büyük katkısı olmuştur (Dizman, 2009: 75; Çebi, 2000: 424).

²² 1939’da meydana gelen Erzincan depremi sebebiyle binası yıkılan İş Bankası’nın Ordu şubesi, 1945’e kadar buradaki hizmetini durdurmuştur. Şube 1945’ten sonra yeni binasında tekrar hizmete girmiştir.

1930'lu yıllarda Ordu'nun sanayisi ağırlıklı olarak ziraat ve ziraat ürünlerine dayanmaktaydı. Ziraat ürünleri içerisinde fındık, Ordu sanayisine alt yapı oluşturan en temel unsurdur. Ziraata dayalı sanayinin ihtiyaç duyduğu hammaddenin neredeyse tamamını fındık oluşturmaktaydı. Şehir merkezinde zanaatla uğraşan kesimin dışında kalan nüfusun tamamına yakını tarım işiyle meşguldü. Bunlar, hasat zamanı bahçelerde ve diğer zamanlarda da iş bulabildikleri sürece fabrikalarda çalışıyorlardı (Güzel Ordu, 6 Şubat 1946: 2). Buna göre aşağıdaki tabloda 1930'lu yılların fındık tesisleri ve bu tesislerin durumuna ilişkin bilgiler verilmiştir (Sanayii İstatistikleri 1932-1939, 1941: 180).

Tablo 26: 1932-1939 Yıllarına Göre Ordu'da Yemiş İstihzâtı Sanayii (Üzüm, İncir, Fındık)

Yıllar	Müesseses Sayısı	Makine ve Aletlerin Yıl Sonundaki Değerleri (lira)	Binası Müesseseye Ait Olan	Binası Müesseseye Ait Olmayan	Müessesenin malı Olan Binanın Yaklaşık Değeri (Lira)	Kira Bedeli (Lira)
1932	11	20.838	4	7	45.582	-
1933	12	27.265	4	8	63.082	-
1934	12	25.890	4	8	46.082	-
1935	12	23.810	3	9	52.900	4.430
1936	11	17.974	3	8	53.700	4.170
1937	11	21.572	2	9	47.838	5.351
1938	7	17.088	3	4	62.185	2.665
1939	11	28.087	6	5	91.185	3.355

1938 yılında Ordu'da Fiskobirlik'in kurulmasıyla fındık piyasasında bir hareketlilik yaşandı. Çünkü kurulur kurulmaz Fiskobirlik, fındık alımlarına başlamış ve birçok insan istihdam imkânı sunmuştur (Güzel Ordu, 6 Şubat 1946: 3). Fiskobirlik'in devreye girmesiyle özel fındık fabrikalarının arasında bir rekabet başlamış ve bu durum üretici lehinde gelişmiştir. Ortaya çıkan bu rekabetle birlikte fabrikalarda çalışan işçi sayılarında ciddi oranlarda artışlar yaşanmıştır. Söz konusu fabrikaların her birinde günde ortalama 50 kadın işçi çalıştırılmaktaydı. Ancak, bunlar fındığın rekoltesine göre yılda en fazla 5-6 ay kadar çalışabilmekteydiler. Bunlar, günde 20.000 kiloya ²³yakın fındığı tokmaklarla kırarlar ve elleriyle ayıklarlar, yabancı ülkelere ihraç edilecek hale dönüştürülürlerdi (Çebi, 2000: 333). Bu yılda Ordu'da 5-12 beygir kuvvetinde fındık kırma fabrikaları bulunmaktadır (Yıldız, 2014: 145).

1939 yılı itibarıyla Ordu'da ziraat ve hayvan mahsullerine dayanan 12 adet ve diğer alanlarda 2 adet sanayi işletmesi mevcuttu (İktisadi ve İctimai Türkiye, 1946: 89). Aynı yıl içerisinde Ordu'da 1 adet pirinç sanayisine dayalı işletme bulunmaktaydı (Sanayii İstatistikleri 1932-1939, 1941: 167) 1940 yılında da Ordu'da 11 fındık kırma tesisi bulunmaktaydı. Bu tesislerde çalıştırılan işçilere toplam 72.580 yevmiye verilmiştir. 1941'de bahsi geçen tesislerin sayısı 15'e yükselmiştir. Yine bu tesislerde çalıştırılan işçilerin yevmiye sayısı toplam 140.412'dir (Sanayii İstatistikleri 1936-1941, 1945: 58) Bunun yanında bu dönemde üzerinde durulan diğer bir sanayi tesisi de petrol üzerinedir. 1939'da *Ankara- Ordu Petrol Sanayi* adıyla bir tesis kurulması yönünde 3 yıl içinde gerçekleştirilmek üzere 250 milyon lira bütçeli bir plan hazırlanmıştır. Bu plana göre tesisin kurulmasıyla ilgili gerekçeler şu hususlara bağlanmıştır:

²³Döneme dair bilgi veren kaynakta yaklaşık 50 kadın işçi ile yapılan iş, birim hesabıyla 5-12 beygir kuvveti olarak ifade edilmektedir (Yıldız, 2014: 145).

- Devlet demiryollarında kömür yerine petrol tüketimine yönelik bazı denemeler yapılması ve bundan da olumlu sonuçlar alınması,
- Demiryollarında petrol kullanılması için gereken hazırlıklara başlanması,
- Demiryolu güzergâhlarında petrol kullanımına bağlı olarak depo ve tesis ihtiyacının hâsıl olması ve bunun 6-7 ay içinde uygulamaya sokulacağı,
- İlerleyen yıllarda ülkenin genelinde mazotla çalışan makinelerin kullanılacak olması,
- Kurulacak bu tesisle devletin büyük bir döviz tasarrufu sağlayacağı (Güzel Ordu, 11 Kasım 1939: 5).

1946'da Ordu'da 8 el tezgâhı bulunmaktaydı. Bunlar ipten peştamal, peşkir, çorap ve bez imal ederlerdi (Güzel Ordu, 6 Şubat 1946: 4).

1947 yılı içerisinde 1.205 haneden oluşan 9 mahallesi bulunan Ünye'de 5 fındık kırma makinesi; 10 tuğla, ip ve sair üretime dayalı imalathane; 6 tabakhane; 1 gazoz fabrikası; 1 elektrik santrali; 33 muhtelif sanayi tesisi; 139 dokumacı, 6 kundura, 20 çapula ve yemeni imalathanesi bulunmaktaydı (Belediyeler Yıllığı, 1950: 670-671).

5.3. Ticari Faaliyetler

Tek Parti Dönemi'nde Ordu'nun ekonomisini etkileyen en önemli unsurlardan biri -belki de en önemlisi- ulaşım idi. Ulaşımın yetersizliği, köyler ile il ve ilçe merkezleri arasında büyük bir engeldi. Bu durum, üreticinin yetiştirdiği mahsulü pazarlamasını zorlaştırmakta ve üreticiyi zar zor çarşıya götürebildiği mahsulünü ya istediği fiyatın altında satmak ya da bir bedel karşılığı emanetçiye bırakmak mecburiyetinde bırakmaktaydı. Ulaşım, toprağa dayalı üretimin yanında aynı zamanda Ordu'daki sanayi üretimini de doğrudan etkileyen bir unsurdur (Ordu İl Yıllığı, 1973: 176).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ulaşım imkânları ve bu imkânların arttırılmasına yönelik çabalar, konusunda Ordu vasatın altında bir görünüm arz etmekteydi. Bu durum, doğal olarak Ordu merkez ve diğer ilçelerde düşük oranda bir istihdam imkânına sebep olmaktaydı. Nitekim bahsedilen dönemde Ordu ilindeki faal nüfus içinde ticaret sektöründe çalışanların oranı yaklaşık % 1,3'tü. Aynı dönemde Türkiye genelinde ticaret sektöründe çalışanların ülkenin genel nüfusuna oranı % 2,9 civarındaydı. Yalnızca bu istatistik bilgileri dikkate alındığında Ordu'da ticaret sektöründe çalışan nüfus, Türkiye ortalamasının oldukça altındaydı (Ordu İl Yıllığı, 1973: 176).

Dönemin istatistiklerinden anlaşıldığı üzere 1926 yılında Ordulu üreticiler ürettikleri fındıkları, tütünleri ve mahlûtların tamamını ihraca yönelik satışlarını yapmışlardır. Aşağıdaki tabloda bu yıla ait Ordu ili genelinde üretilen zirai ürünlerin üretim, tüketim ve ihraç değerleri ayrıntılı bir şekilde verilmiştir (Çebi, 2000: 332):

Tablo 27:1926-1927 Yılı Ordu İlinde Yetiştirilen Mahsullerin Üretim, Tüketim ve İhraç Miktarları

Tarım Ürünleri	Üretilen Miktar (ton)	Tüketilen Miktar (ton)	İhraç Edilen Miktar (ton)
Mısır	27.160	2.300	25.160
Fasulye	3.5	0,35	3.150
Arpa	300	200	100
Buğday	250	200	50
Mahlut	150	150	-
Patates	520	200	320
Kenevir	170	20	150
Tütün	21	-	21
Fındık	6.000	-	6.000

1926 yılından itibaren Ordu ticari hayatının kısmi bir canlanma söz konusudur. Çarşıdaki caddenin ve sokakların temiz ve muntazam olması, işyerlerinin bunların kenarları boyunca uzanması, belirli mesleklere ait iş yerlerinin bir arada bulunması²⁴ şehirdeki ticari hayatın canlı tutulmasında etkili olmuştur (Çebi, 2002: 128).

1926'da Ordu'da hem ithalat hem de ihracat yapılmaktaydı. İhracat yapan firmaların sahipleri Orduluydu. İthal ürünlere bakıldığında çeşitlilik oldukça çoktu. Çünkü bu dönemde, Ordu çevresinde ihtiyaç duyulan bu geniş yelpazedeki ürünleri imal eden ne yerli tesis ne de bu işle meşgul yerli tüccar mevcuttu. 1926-1931 yılları arasında Ordu'da ithal ve ihraç edilen ürünler ile bu ürünlerin gönderildiği veya getirildiği ülkelerin listesi aşağıdaki tabloda verilmiştir (Çebi, 2000: 336-338):

Tablo 28: Ordu İskelesi Üzerinden İthalat ve İhracat Yapılan Ülkeler ve Ürünler (1926-1931)

Yıl	Ülke	Ürün Türü
1926 (İthalat)	Almanya	Dikenli tel, fotoğraf gereçleri, saat, kahve değirmeni, çinko kapları, motor aksamı, zımba makinesi, lastik ökçe, torna tezgahı
	Fransa	Çivi, tencere, demir soba, çuval, suni gübre, makas, kazma, kiremit, baskül, çimento, ağaç kazma sapı, yumurta talaşı, dikenli tel, kuru deri, makine yağı, iskarpin, dökme su borusu, gramofon
	Çekoslovakya	Kesme ve toz şeker, dikenli tel, çuval, çivi, pamuk basma
	Avusturya	Lastik, marka ve adres ıstampa mürekkebi
	Hollanda	Çuval ve şeker
	Macaristan	Şeker, çuval, demir çivi
	Belçika	Demir çivi, sac, cam
	İngiltere	Çuval, pamuk basma, kahve, oluklu sac, gazla çalışabilen motor, Amerikan bezi, kuru sığır derisi, pirinç, çay
1927 (İthalat)	Almanya	Silindir makinesi, fasulye makinesi, çinko kapları, pirinç
	Amerika	Otomobil
	Avusturya	Lastik marka, ıstampa mürekkebi
	Çekoslovakya	Dikenli tel, çivi, çuval, şeker
	Belçika	Kesme şeker, demir çivi, cam, sac
	Fransa	Kuru deri, pirinç, yumurta sarısı
	Yunanistan	İşlenmiş bakır
	Macaristan	Çuval, demir çivi, sac, şeker
1927 (İhracat)	Amerika	Kabuklu ve iç fındık, kabulu ve iç ceviz, yün, yumurta
	Almanya	Kabuklu ve iç fındık, iç ceviz

²⁴Ordu çarşı merkezinin bu intizamlı görüntüsü uzun yıllar devam etmiş ancak 1960'lı yıllardan itibaren şehir nüfusunda iki katına kadar yaşanan artış sebebiyle ortadan kalkmıştır (Çebi, 2002: 128).

	Yunanistan	Kabuklu fındık, kabuklu ceviz
	Hollanda	İç fındık
	İngiltere	İç fındık
1928 (İthalat)	Almanya	Duvar kağıdı, demir mamulleri
	Avusturya	Dikenli tel
	Amerika	Otomobil malzemesi
	Çekoslovakya	Dikenli tel, çivi, şeker
	İngiltere	Makine aksamı, sac
	Belçika	Cam, sac, demir, kesme şeker
	Fransa	Kiremit, yumurta talaşı
	Hollanda	Çay
	Macaristan	Şeker
1928 (İhracat)	Almanya	İç fındık
	Amerika	İç fındık
	İngiltere	İç fındık
	Fransa	İç fındık, kabuklu ceviz, fasulye
1929 (İthalat)	Çekoslovakya	Dikenli tel, çivi, şeker
	Fransa	Yumurta talaşı, kuru deri, kiremit
	İngiltere	Pirinç, sac
	Hollanda	Kahve
1929 (İhracat)	Amerika	İç fındık
	Almanya	İç fındık
	Hollanda	İç fındık
	Fransa	İç fındık, kabuklu ceviz, iç ceviz, çürük iç fındık, fasulye, yün
	İngiltere	İç fındık
1930 (İthalat)	Almanya	Elektrik malzemeleri
	Fransa	Demir kaplar
	Çekoslovakya	Şeker
	Hollanda	Şeker, kahve
	İngiltere	Kahve, çay
1930 (İhracat)	Amerika	Kabuklu ve iç fındık
	Almanya	Kabuklu ve iç fındık
	Belçika	Kabuklu ve iç fındık
	Fransa	Kabuklu ve iç fındık, çürük iç fındık, kabuklu ve iç ceviz, yumurta, fasulye
	Hollanda	Kabuklu ve iç fındık
	İngiltere	İç fındık
	İsveç	İç fındık
1931 (İthalat)	Çekoslovakya	Dikenli tel
	Fransa	Yumurta talaşı
1931 (İhracat)	Amerika	İç fındık
	Almanya	İç fındık
	Belçika	İç fındık
	Danimarka	İç fındık
	Fransa	İç fındık, kabuklu ve iç ceviz, yün, yumurta
	İngiltere	İç fındık
	Hollanda	İç fındık

Söz konusu dönemde Ordu şehrinde yapılan ithalat, ihracat değerlerinin oldukça altındaydı. Ordu çevresinde yetiştirilen fındık, ceviz ve yumurta gibi temel ürünler dış pazara; patates, mısır unu, fasulye, yaş deri, balık, balık yağı, av derisi, bal, bal mumu, kirli yün, yaprak tütün, sadeyağ ve canlı hayvan gibi ürünler başta İstanbul olmak üzere iç pazara sürülmekteydi. Böylelikle Ordu iskelesi hem iç ve hem de dış Pazar için aktif kullanılan bir ticaret noktası haline geldi. 1926-1932 yılları arasında Ordu'dan iç ve dış pazara sunulan ürünlerin fiyatları aşağıdaki tabloda belirtilmiştir (Çebi, 2000: 339):

Tablo 29: Ordu'da Yetişen Mahsullerin Piyasa Değerleri (1926-1932)

Ürünler	Yıllar (Kuruş)						
	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932
İç Fındık	1.128	2.450	1.825	953	2.743	2.926	3.305
Kabuklu F.	12	335	53	13	318	2	131
Fasulye	897	707	2.228	911	707	940	777
Patates	53	59	12	75	70	30	38
Mısır ve Unu	312	479	-	271	-	-	-
Elma	11	174	43	626	32	880	85
Yumurta(kasa)	3.428	6.451	4.184	425	8.720	9.230	6.766
Kabuklu Ceviz	194	189	253	170	172	124	186
İç Ceviz	18	21	5	19	17,5	16,5	59
Balmumu	4,4	3,4	3	4,2	2,3	1,2	3,6
Sadeyağ	4,2	7,6	3,5	4,2	2,7	2,3	-
Ham Deri	4,7	1,5	1,6	6,2	1,2	1,7	1,7
Balık	13,4	1,5	6,5	6,5	1,4	-	-
Balıkyığı	7	2,4	2,4	2,7	8,9	-	-
Yaprak Tütün	6,7	-	-	-	1,2	-	-

1930'lu yıllarda Ordu piyasasında çeşitli ürünlerin iç ve dış piyasada yer bulmasıyla şehir genelinde daha derli toplu mağazalar açılmış ve halkın alım gücü artmaya başlamıştı. Ancak 1929'da ekonomik krizi, daha sonraki dönemde Ordu piyasasında bir tefeci güruhunu ortaya çıkarmıştır. Özellikle 1930'lu yıllar, Ordu'da tefeciler için bir altın dönemdir. Faiz oranları yıllık % 3 ila 10 arasında değişmekteydi. Bankaların aldıkları komisyonlar da azımsanacak miktarlarda değildi. Bu dönemde dış ticaret açığının artması yüzünden Türk lirası döviz karşısında değer kaybederken tarım ürünlerinin dünya piyasasında fiyatlarında ciddi bir düşüş yaşandı (Çebi, 2000: 340-343).

1946 yılında Ordu merkezinde 14 kolektif şirket, 1 tarım satış kooperatifi ve 9 adet fındık kırma tesisi mevcuttu. Bunların dışında Ziraat Bankası'nın, İş Bankası'nın ve Osmanlı Bankası'nın şubelerinin bulunduğu Ordu'da fındık, ceviz, fasulye ve soyaya yönelik 15 Ağustos 1936'da bir borsanın kurulması buradaki ticaretin gelişmesinde büyük oranda etkili olmuştur. Yine aynı şekilde merkeze bağlı bazı köylerde 11 tarım kredi kooperatifi tesis edilmiş olması da Ordu piyasasını canlı tutan diğer unsurlardır. Tüm bu duruma rağmen ulaşım konusunda karşılaşılan güçlüklerin 1946 yılında hala halledilememiş olması Ordu ekonomisinin ülke genelindeki gücünün zayıf kalmasına yol açmıştır (Güzel Ordu, 16 Ocak 1946: 4).

6. ORDU'DA EĞİTİM VE KÜLTÜR FAALİYETLERİ

6.1. Örgün Eğitim Kurumları

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren CHP hükümetinin üzerinde önemle durduğu konulardan biri de eğitimdi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında öngörülen eğitim anlayışının temel amacı, ülke sınırları içerisindeki her düzeydeki okul öğrencilerine Cumhuriyetçi ve demokratik anlayış çerçevesinde bir eğitim vermek ve bunun için gerekli ortamı sağlamak olmuştur (Akyüz, 2012: 364). Türkiye nüfusunun 12.000.000'u bulunduğu 1923-1924 yıllarında, bu nüfusun % 10'u, kadınların ise sadece % 3'ü okuma yazma biliyordu. Söz konusu dönemde Türkiye genelinde 4.894 ilkokul, 64 meslek okulu, 23 lise, 9 fakülte ve yüksekokul olmak üzere toplamda 5.062 eğitim kurumu bulunmaktaydı. Bu yıllarda ülkenin zorlu ekonomik şartları nedeniyle eğitime ayrılan bütçe de oldukça düşüktü. 1923 yılında eğitim faaliyetleri için belirlenen yıllık bütçe²⁵ 3.033.003 liraydı (Bozdemir, 1999: 68).

Millî Mücadele Dönemi'nin hemen ardından ülkenin kapsamlı bir kalkınma programı içerisine girmesi neredeyse imkânsızdı. Çünkü ülkenin birçok öncelikli konusu vardı ve bunların sırayla halledilmesi gerekiyordu. Dolayısıyla bu dönemde yalnızca sayısal veriler üzerinden eğitimin kalitesi üzerinde kafa yormak ve eğitimin durumunu normal şartlara göre değerlendirmeye gitmek doğru olmaz. Yapılabilecek tek şey, mevcut şartlara göre bir eğitim programını takip etmektir. Öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu mesleki formasyondan geçmemiş, eğitim-öğretim çalışmalarının bilimsel yöntemlerini öğrenerek yetişmemişlerdi. Dönemin öğretmen ihtiyacını karşılamak için neredeyse okuma yazma becerisi iyi durumda olan herkes öğretmen olarak görevlendirilmişti (Özcan, 2017: 204). Öğretim programları günün ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak, ya sadece genel kültür veren ya da dinsel bir yapıya sahipti (Karagözoğlu, 1994: 114). Cumhuriyet'in ilk on beş yılında Türkiye genelinde okul, öğretmen ve öğrenci sayılarına dair bazı bilgiler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Demirtaş, 2008: 167):

Tablo 30: Türkiye Genelindeki Okul, Öğretmen, Öğrenci Sayıları (1923-1937)

Yıllar	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
1923-1924	5.062	12.734	358.548
1924-1925	6.149	16.420	413.284
1925-1926	6.134	17.089	431.923
1926-1927	6.156	18.019	466.192
1927-1928	6.192	17.728	497.298
1928-1929	6.754	18.273	517.286
1929-1930	6.720	18.259	511.223
1930-1931	6.775	19.383	535.830
1931-1932	6.894	19.842	575.068
1932-1933	6.973	19.707	623.283
1933-1934	6.602	18.806	656.732
1934-1935	6.653	19.890	717.917
1935-1936	6.523	19.879	770.527
1936-1937	6.386	20.061	810.199

Ordu şehrinde okullara millî mücadeleden önce verilmiş bir isim yoktu. Bazı okullara Milli Mücadele yıllarında yeni yeni isimler verilmeye başlanmıştı. 1895 yılında

²⁵ Türkiye'nin 1923 yılındaki kullanılabilir yıllık bütçesi toplam 105.929.911 liraydı.

Ordu kazasında 120 adet iptidai mektebi yapılmış ve merkez kazasında 1 iptidai mektep inşa edilmişti (Toparlak, 2010: 315). Ayrıca Ordu'da medrese binasının olduğu yıllardan öncede sıbyan mektebinin olduğuna şüphe yoktur ancak nerede ve ne zaman açıldığıyla ilgili bir bilgi de bulunmamaktadır. Ordu'da dini bilgisi geniş olan kişilerce camilere yakın olan sıbyan okullarında eğitim verilirdi. Ordu'da Osman Paşa Medresesi'ne öğrenci yetiştiren sıbyan mektepleri civar köylerde medrese adı altında faaliyet göstermekteydi (Çebi, 2000: 368-369). 1903 yılında Ordu çevresinde bulunan medreseler ve bu medreselerde öğrenim gören öğrencilerin sayıları aşağıdaki tabloda belirtilmiştir (Toparlak, 2010: 316):

Tablo 31: Ordu ve Çevresindeki Medreseler ve Öğrenci Sayıları (1903)

Medreselerin Bulunduğu Yerler	Medrese Adları	Medreselerde Öğrenim Gören Öğrencilerin Sayıları
Ordu	Osman Paşa Medresesi	239
Ordu	Eskipazar Medresesi	39
Ordu	Mahmutören Medresesi	21
Ordu	Bayadı Medresesi	30
Ordu	Fındıklı Medresesi	53
Ordu	Sarayak Medresesi	32
Gülyalı	Ali Bey Medresesi	52
Toplam		466

15 Temmuz 1921'de yapılan maarif kongresinin, yeni devletin millî eğitim ve kültür politikalarının belirlenmesinde büyük katkısı olmuştur. Özellikle Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Türkiye genelinde eğitim alanında büyük bir hamle başlatılmak istenmiştir. Ancak, mevcut durum, planlanan bu hamleyi destekleyecek bir nitelikte değildi (Kaplukan, 2014: 133). Cumhuriyet'in ilanının hemen akabinde Türkiye genelinde 4.894 ilkököl, 72 ortaokul, 23 lise, 44 meslek okulu, 9 da üniversite ile yüksekokul bulunmaktaydı (Maarif İstatistikleri 1923-1932, 1933: 2). Aslında bu rakamlar, nüfusu ve potansiyeli yüksek olan yeni bir devlet açısından pek parlak bir durumu yansıtmıyordu. Bu vaziyet aynen Ordu vilayeti için de geçerliydi. Bahsi geçen yıl itibarıyla Ordu vilayeti genelinde sadece 3.020 öğrencinin devam ettiği 51 ilkököl bulunmaktaydı. Bu ilköküllerin sayısı, ülke genelindeki okulların yalnızca % 1'ini teşkil etmekteydi (Akgün, 1998: 36). Ancak buna rağmen bazı öğretmenler, Ordu'da eğitim alanında bir çaba içerisindeydiler. Bu öğretmenler, 1921 yılında Ordu'da Muallimler Birliği'ni kurmuşlardır. Ordu'daki tüm öğretmenleri bir çatı altında toplanmak amacıyla kurulan bu birliğin amacı, mesleki sorunlarına çareler aramaktır. Fakat cemiyet, yalnızca bu amaçla yetinmemiş ve Cumhuriyet'in getirdiklerini halka tanıtmak hususunda önemli roller üstlenmiştir. 1932'de Ordu Muallimler Birliği, Ordu Halkevi'nin açılmasının ardından sosyal ve kültürel faaliyetlerini burada farklı kollar üzerinden devam ettirmiştir (Pala, 2013: 220-223). Ordu Muallimler Birliği, kurulmasının hemen ardından kendi çatısı altına açtığı kütüphaneyi geliştirmek ve daha modern bir hale getirmek için büyük bir hamle başlatmıştır (Dizman, 2009: 67).

Ordu merkezinde ilk anaokulu, 1920-1921 eğitim-öğretim döneminde açılmıştır. 1927-1928 eğitim-öğretim yılında Fatsa ve Ünye'de birer anaokulu daha açılmıştır (Özcan, 2017: 207). 4-5 yaş aralığındaki kız ve erkek çocuklarına hizmet veren ana mekteplerinin açılış amacı şunlardı: 4 ile 6 yaşları arasındaki kız ve erkek çocuklarına; oyunlarla ahlaki eğitim vermek, okul içinde fiziksel egzersiz yaptırmak, resimler vasıtasıyla düşüncelerini sağlamak, dinî ve millî hikâyeler anlatarak manevi bir bilinç vermek.

Aynı yıl itibarıyla 4 öğretmeni olan üç sınıflı²⁶ Ordu Anaokulunda ve 60 öğrenci mevcuttu. İlerleyen yıllarda Ordu genelinde anaokullarının sayısında herhangi bir değişiklik yaşanmamış, ancak 1931'de bu okulların faaliyetlerine son verilmiştir (Çebi, 1995: 99-100).

Merkezin dışında Ordu'nun diğer ilçelerinde de birçok okul eğitim-öğretim faaliyetlerinde bulunmuştur. 1921'de Ünye'de bir idadi açılmış ancak bu idadi, 1923'te kapatılmıştır. Perşembe sınırları içerisinde 1925'te Efirli'de, 1926'da Kalekaya'da ve 1930'da Çandır'da birer ilkokul açılmıştır. Vona Yatılı Mıntıka Okulu ise 1930'da hizmete girmiştir. Ulubey'e bağlı Kızılın Köyü'nde 1924'te ve Durak ile Şeyhler köylerinde de 1928'de üç yıllık eğitim veren birer ilkokul faaliyete geçmiştir. 1920'li yılların sonlarında Ulubey'de üç yıllık bir de yatılı okul mevcuttu. Ulubey'de beş yıllık eğitim, yalnızca Akpınar Köyü ile Ulubey merkezinde bulunan ilkokulda verilmekteydi (Akgün, 1988: 39-42).

1923'te Kabataş'ta 4 sınıflı bir ilkokul mevcutken Cumhuriyet'in ilk yıllarında Fatsa'ya bağlı bir bucak olan Kumru'nun merkezinde de 1925'te bir ilkokul bulunuyordu. Gülyalı'ya bağlı Sayaca'da da 1930'da bir ilkokul hizmete girmiştir. Mesudiye'de 1928 yılı öncesinde Ardaklı (Afan), Deriçay (Kotana), Güzle (Logus), Kale, Konacık (Başagrı), Musalı, Topçam (Gebeme), Yeşilce (Yavadı) ve Yukarıgökçe (Faldaca) köylerinde birer ilkokul bulunmaktaydı. 1930 yılında Çamaş'ta sadece birinci sınıf eğitimi veren bir ilkokul vardı. Aynı yıl itibarıyla Gürgentepe'de 3 yıllık eğitim veren bir ilkokul hizmete girmiştir. Fatsa'da ise Sakarya ve Dumlupınar ilkokulları, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren eğitim veren gözde eğitim kurumları olarak dikkati çekmekteydi (Akgün, 1988: 39-42).

1925 yılında merkez ilçe ve köylerde toplam 78 okul bulunmaktaydı. Bu okullardaki öğretmen sayısı 112 olarak görülürken öğrenci sayısı ise 4.192 idi. Bahsi geçen yılda Ordu İdadisi, Kız Öğretmen Okulu'na ait binaya taşınmıştır (Dizman, 2009: 66). 1926-1927 eğitim döneminde Ordu'da 1 tane mesleki ve teknik okul açılmıştır. Mesleki eğitim veren bu okulda 4'ü erkek ve 9'u kadın olmak üzere toplam 13 öğretmen vardı. Bu okul da 124 kız öğrenci mevcuttu (Milli Eğitimde 50 Yıl, 1973: 79).

1926'da Maarif Müdürü Vehbi Bey, Ordu'da bir kütüphane kurulması için yoğun bir çaba sarf etmiştir. Bu amaçla Vehbi Bey, şehrin eşrafiyla bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıdan sonra başlatılan çalışmalar neticesinde 26 Ağustos 1927'de Türk Ocağı binasının alt katında *Gazi Mustafa Kemal Paşa* adıyla Ordu'da ilk kütüphane hizmete açılmıştır. İlk kurulduğu yıllarda bu kütüphanede kitap sayısı oldukça azdı. Aynı zamanda da okuyucuların sayısı da düşüktü. Ancak yeni Türk harflerinin kabulünün ardından birçok türde eserlerle zenginleşen bu kütüphanenin okuyucu sayısı da yıldan yıla artmıştır (Çebi, 2000a: 418). 1930 itibarıyla bu kütüphanede yeni Türk alfabesiyle yazılmış 124, Arap alfabesiyle yazılmış 557 ve diğer normlardaki alfabelerle yazılmış 23 kitap olmak üzere toplam 704 kitap bulunmaktaydı (İstatistik Yıllığı, 1930: 118). 1932'de de bahsi geçen kütüphaneye ait 3 yazma ve 948 basma olmak üzere toplam 951 kitap mevcuttu. Resmî kayıtlara göre bunlardan 9.591'i erkek, 9'u kadın olmak üzere toplam 9.600 okuyucu istifade etmiştir (Maarif İstatistiği, 1933: 106). 1934 yılı itibarıyla bu kütüphanenin 1 memuru ve 1 müstahdemi mevcuttu (Maarif 1933-1934 Halk Okuma Odaları ve Umumi Kütüphaneler İstatistiği, 1935: 42).

²⁶ Bu anaokulunun birinci sınıfına *filiz*, ikinci sınıfa *gonca* ve üçüncü sınıfa da *gül* adı verilmiştir.

Ordu'da da eğitim alanında en büyük hamleler ilkokullarda görülmüştür. 1927-1932 yılları arasında Ordu'da bulunan ilkokullara ait bazı istatistik bilgileri aşağıdaki tabloda şehir veya köyde bulunma durumlarına göre şu şekilde belirtilmiştir (Maarif İstatistikleri, 1933: 25; Milli Eğitimde 50 Yıl, 1973: 9-10):

Tablo 32: Ordu'da Bulunan İlkokulların ve Bu Okularda Bulunan Öğrencilerin Sayıları (1927-1937)

Seneler	Okul Sayısı			Öğrenci Sayısı		
	Şehirde	Köyde	Toplam	Şehirde	Köyde	Toplam
1927-1928	12	64	76	1.551	2.936	4.437
1928-1929	18	71	89	2.088	1.987	4.065
1929-1930	9	73	82	1.451	1.884	3.335
1930-1931	9	63	72	1.537	2.303	3.840
1931-1932	10	64	74	1.712	2.866	4.578

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ordu'daki okullarda eğitim veren öğretmenler, hem nicelik hem de nitelik bakımından yetersizdi. Öyle ki bu dönem içerisinde Ordu'da yüksek okul mezunu hiç öğretmen yoktu. 1927-1932 yılları arasında Ordu genelindeki öğretmen sayıları aşağıdaki tablodaki gibidir (Maarif İstatistikleri, 1933: 86):

Tablo 33: Ordu Genelinde İstihdam Edilen Öğretmenlerin Sayıları (1927-1932)

Yıllar	Şehirdeki Öğretmenler		Köylerdeki Öğretmenler		Toplam	
	E	K	E	K	E	K
1927-1928	38	21	82	5	120	26
1928-1929	54	29	90	-	144	29
1929-1930	31	24	76	5	107	29
1930-1931	31	24	77	6	108	30
1931-1932	35	24	84	6	119	30

Ordu'nun eğitim çalışmalarında en büyük ilerlemenin ilkokullarda olduğundan bahsetmiştik. İlkokullara eğitim hayatının ilk basamağını teşkil etmesi sebebiyle biraz daha fazla ehemmiyet gösterilmiştir. Mukayese imkânı sunması hususu göz önünde bulundurularak Türkiye ve Ordu genelinde bazı yıllar esas alınmak üzere aşağıdaki tabloda ilkokullar bazında öğrenci ve öğretmen sayılarına dair bazı bilgiler verilmiştir (Güvemli, 1998: 53-82):

Tablo 34: İlkokul Bazında Türkiye ve Ordu Genelinde Kurum, Öğrenci ve Öğretmen Sayıları (1926-1950)

	1926-1927		1929-1930		1934-1935		1944-1945		1949-1950	
	Ordu	Türkiye	Ordu	Türkiye	Ordu	Türkiye	Ordu	Türkiye	Ordu	Türkiye
Okul Sayısı	72	5.995	81	-	62	6.402	117	12.903	172	17.106
Kız Öğrenci	-	86.585	817	-	1.666	220.562	2.921	442.498	4.618	587.587

Erkek Öğrenci	4.050	348.978	2.977	-	5.849	426.798	10.463	804.120	13.531	1.065.452
Toplam	4.050	435.563	3.794	-	7.515	647.360	13.384	1.246.818	18.149	1.595.089
Öğretmen Sayısı	135	14.231	136	-	151	15.102	212	25.687	252	34.822

Tabloya göre 1926-1927 yılındaki ilk nüfus sayımını yapıldığı yıla ait olan verilerde Ordu ilinde ilkokullarda okuyan öğrenci sayısı Türkiye toplamının % 1'inin altındadır. Ancak 1929-1930 eğitim-öğretim döneminde ilkokullara devam eden kız öğrencilerin sayısında ciddi artış yaşandığı görülmektedir (Güvemli,1998: 54-82).

Cumhuriyet'in ilk yılların ülke genelinde ortaokul sayısı düşüktü. 1926-1927 yılları itibarıyla aşağıdaki tabloda Ordu ve Türkiye genelindeki ortaokul ve bu okullardaki öğrenci ve öğretmen sayıları aşağıdaki tabloda belirtildiği gibidir (Güvemli, 1998: 56-84):

Tablo 35: Ortaokul Bazında Ordu ve Türkiye Genelinde Okul, Öğrenci ve Öğretmen Sayıları (1926-1950)

Okul Öğrenci ve Öğretmen Sayıları	1926-1927		1934-1935		1944-1945		1949-1950	
	Ordu	Türkiye	Ordu	Türkiye	Ordu	Türkiye	Ordu	Türkiye
Okul Sayısı	1	135	2	192	4	247	4	380
Kız Öğrenci	-	3.796	80	11.876	181	20.695	113	17.640
Erkek Öğrenci	91	11.848	320	33.936	550	79.735	527	47.476
Toplam	91	15.644	400	45.812	731	70.430	640	65.162
Öğretmen Sayısı	9	1.392	17	1.8512	32	3.862	34	4.365

Yukarıdaki tabloya göre 1926-1927 döneminde Ordu'daki ortaokullarda hiç kız öğrencinin bulunmaması dikkat çekicidir. 1927-1928 eğitim-öğretim yılında Ordu genelindeki ortaokullarda öğrenci sayısı 166 idi ve bunların tamamı erkekti. Bu durum 1928-1929 eğitim-öğretim yılında ise Ordu genelindeki ortaokullarda 184 erkek öğrenci ile birlikte 31 de kız öğrenci aynı okulu paylaştılar. 1929-1930 eğitim-öğretim yılında 194 erkek ve 33 kız öğrenci bulunan Ordu'da ortaokullarda, 1930-1931 eğitim-öğretim dönemi itibarıyla da 195'i erkek, 37'si de kız olmak üzere toplam 233 öğrenci kayıtlıydı. 1931-1932 eğitim-öğretim döneminde ise 197 erkek ve 35 kız olmak üzere 233 öğrenci ortaokul sıralarında oturuyorlardı (Maarif İstatistikleri, 1933: 43). Ordu'da ortaokullarda karma öğretime 1927 yılında başlanmıştır (Dizman, 2009: 71). 1929'da Ordu'da tüm dereceler 84 okul bulunurken okullardaki öğretmen sayısı da 153'tü. Bu öğretmenlerden 73'ü asil, 67'si yardım, 20'si de vekil öğretmendi (Ordu Vilayeti Umumi Meclisi 1929 Senesi Zabıtnamesi: 2).

1931-1932 yılları itibarıyla Ordu genelindeki okulların büyük bir kısmı 3 sınıflıydı. Yalnızca kasaba ve merkezî durumdaki köylerde 5 yıllık eğitim verilmekteydi. Bu yıl itibarıyla Ordu vilayeti genelinde eğitim kurumlarının ilçe ve bucaklara göre türleri ile bu kurumlarda bulunan öğrenci sayılarına dair aşağıdaki tabloda bazı bilgiler verilmiştir (Çebi, 2000a: 399):

Tablo 36: Ordu Vilayeti Genelinde Eğitim Kurumlarının Sayıları (1931-9132)

Okulların Bulundukları Yerler		Türlerine Göre Okul Sayıları			Toplam Kurum Sayısı
		Ana Okulu Sayısı	İlkokul Sayısı	Ortaokul Sayısı	
Ordu Civarı	Merkezdeki Okullar	1	3	1	5
	Köylerdeki Okullar	-	15	-	15
Perşembe Civarı	Merkezdeki Okullar	-	1	-	1
	Köylerdeki Okullar	-	6	-	6
Ulubey Civarı	Merkezdeki Okullar	-	1	-	1
	Köylerdeki Okullar	-	8	-	8
Gölköy Civarı	Merkezdeki Okullar	-	1	-	1
	Köylerdeki Okullar	-	3	-	3
Aybastı Civarı	Merkezdeki Okullar	-	1	-	1
	Köylerdeki Okullar	-	5	-	5
Bolaman Civarı	Merkezdeki Okullar	-	1	-	1
	Köylerdeki Okullar	-	6	-	6
Fatsa Civarı	Merkezdeki Okullar	1	2	-	3
	Köylerdeki Okullar	-	11	-	11
Ünye Civarı	Merkezdeki Okullar	1	3	-	4
	Köylerdeki Okullar	-	10	-	10
Akkuş Civarı	Merkezdeki Okullar	-	1	-	1
	Köylerdeki Okullar	-	1	-	1
Kumru Civarı	Merkezdeki Okullar	-	1	-	1
	Köylerdeki Okullar	-	-	-	-

1934-1935 eğitim-öğretim yılında Ordu dâhilinde 62 ilkokul bulunuyordu. Bu okullarda 112'si erkek, 39'u kadın olmak üzere toplam 151 öğretmen eğitim vermekteydi (Milli Eğitimde 50 Yıl, 1973: 28). Söz konusu öğretim-öğretim yılında Ordu'da ortaokul sayısı 2'ye çıkmıştır. Ordu'da ve Ünye'de birer ortaokul açılmıştır. Bu yıl içinde ortaokullarda 13 erkek ve 4 kadın olmak üzere toplam 17 öğretmen mevcuttur. 1935'te Ordu'nun 6 yaş ve üzeri olan nüfusu 283.054'tür. Bu nüfusun 21.296'sı (% 7.52) okuma yazma bilmekteydi. Bu oran erkekler için % 13.22'ye, kadınlar için ise % 2.48'e tekabül etmekteydi. 1937-1938 eğitim-öğretim yılında Ordu genelinde 52 ilkokul bulunmaktaydı. Bu dönemde öğrenci sayısı 7.669 iken öğretmen sayısı 118'di (Eğitimde 50 Yıl, 1973: 28, 49-51).

1930'lu yıllar, okullaşmanın hızla yaşandığı yıllar olarak görülürken bu yıllar, aynı zamanda Türk eğitim sisteminin arayış yıllarıdır. 1939'da Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, bir yazıyla yapılması istenen birtakım yeniliklerle ilgili olarak Ordu Maarif Müdürlüğü'ne şunları bildirmiştir:

“17 Temmuz 1939'da toplanan Maarif Şurası'nda, 3 sınıflı ve tek öğretmenli köy okullarının 5 sınıfa çıkarılmaları karar altına alınmış bulunduğundan 1939-1940 ders yılında, bahsedilen okulların dördüncü ve 1940-1941'de de beşinci sınıfları açılacaktır. Bu kararın lazım geldiği gibi tatbik edilip iyi netice vermesi için köy mektepleri programları 5 sınıf üzerine yeniden tanzim edilmiş, öğretmenlerin muhtelif sınıflara gelecek talebeyi ne suretle okutmaları ve çalışmalarını nasıl tanzim etmeleri icap ettiği hakkında da izahlı bir rehber hazırlanmıştır. Bu tamimle birlikte rehber de maarif müdürlüklerine gönderilmiş olacaktır. Program tertibinde bilhassa köylerdeki tahsilin ders müfredatı itibariyle şehir tahsilinden geri kalmaması, verilecek malumatın köyün hususiyetlerine tatbiki, köy mektebinden çıkıp tahsilini ilerletmek isteyen çocukların tam yetişmiş olmaları esas gözü önünde tutulmuştur. Sınıfların teşkil tarzını ve umumi çalışma esaslarını tespit eden rehber, öğretmenlerimizin muvaffak olmak için lazım gelen direktifleri ihtiva etmektedir. Öğretmenlerimize şu ciheti bildirmek isterim ki, bütün ileri memleketlerde bazen 6-7 sınıfın bir muallim tarafından idaresi suretiyle takip edilen bu usulün memle-

ketimizce de kabulü, köy kültürünü iletme bakımından zaruriydi. Daha fazla köy çocuğuna daha ileri bir tahsil verme imkânının bu suretle hazırlanmış olmasından dolayı bütün öğretmenlerin büyük bir memnuniyet duydukları muhakkaktır. Neticeler elde edildikçe bu memnuniyet çok daha genişleyecek ve bizi köy eğitimi sahasında yeni başarılarla götürecektir (Akgün, 1998: 58-59)."

1939-1940 eğitim-öğretim yılında ise Ordu'da 68 ilkokul bulunurken, 101 erkek ve 32 kadın olmak üzere toplam 133 öğretmen bulunmaktaydı. Bu dönemde köy okullarında eğitim gören öğrencilerinin sayıları şöyleydi: Merkez kazada 13.046, Fatsa'da 2.440, Mesudiye'de 1.934, Ünye'de 2.557 ve Gököy'de 246 öğrenci. Ordu genelinde bulunan ortaokullarda 21'i erkek, 5'i kadın olmak üzere 26 öğretmen ile yaklaşık 700 öğrenci vardı (Maarif İstatistiği, 1942: 9-25; Eğitimde 50 Yıl, 1973: 49).

1943-1944 eğitim öğretim yılında Ordu Ortaokulu'nda birinci sınıfa yeni başlayan 161 erkek, 47 de kız öğrenci vardı. Bu dönem içinde çeşitli sebeplerle üst sınıflardan 175 öğrenci okuldan ayrılmıştır. Ordu Ortaokulu'nda eğitim veren öğretmen sayısı da 19 idi. Ünye Ortaokulu'nun ise 44'ü erkek, 10'u kız olmak üzere toplam 54 öğrencisi vardı. Bu okuldaki öğretmen sayısı ise 9'du. Çeşitli sebeplerle bu okuldan ayrılan öğrenci sayısı da 50 idi. (Milli Eğitim Orta Öğretim İstatistikleri, 1945: 42).

1944-1945 yılına gelindiğinde 117 ilkokulu bulunan Ordu vilayetinde toplam 161 erkek öğretmen görev yapmaktaydı. Buradaki kadın öğretmenlerin sayısı ise 51'di. Bu dönemde vilayet genelinde 8.043 erkek ve 2.324 de kız öğrenci mevcuttu. 1945-1946 eğitim-öğretim yılında erkek öğrencilerin toplamı 8.450 iken kızlarınki de 2.415'ti (Maarif İstatistiği, 1939: 9-25; Maarif İstatistiği, 1942: 86). Bu dönemde Ordu Merkez Ortaokulu'na 107 öğrenci yeni başlarken, bu dönemde çeşitli sebeplerle 149 öğrenci okuldan ayrılmıştır. Ünye Merkez Ortaokulu'na 62 öğrenci yeni kayıt yaptırmış ve 17 öğrenci de okuldan tasdiknamesini almıştır (Milli Eğitim Orta Öğretim İstatistiği, 1947: 44).

1945'te Ordu vilayet genelinde merkezde 5, Perşembe'de 1, Fatsa'da 2, Ünye'de 3, Gököy'de 1, Mesudiye'de 1 olmak üzere toplam 13 ortaokul vardı. Bu okullarda bulunan öğretmen sayısı 46'sı kadın, 83'ü erkek olmak üzere toplamda 129'du. 1946'da ise bu okullarda 46'sı kadın ve 97'si de erkek olmak üzere toplam 143 öğretmen vardı (Güzel Ordu, 29 Ekim 1945: 2). Cumhuriyetin ilk 20 yılında öğretmenlere 1.532.613 lira maaş olarak verilirken, mesken bedeli olarak 75,785 lira ve idare masraflarına 422.017 lira harcanmıştır (Güzel Ordu Gazetesi, 29 Birinci Teşrin 1943: 3).

1945-1946 eğitim öğretim yılında Ordu Orta Okulu'na 107 öğrenci yeni başlarken, bu dönemde çeşitli sebeplerle okuldan ayrılan öğrenci sayısı 149'dur. Aynı dönemde Ünye Ortaokulu'na henüz yeni başlayan öğrenci sayısı 62 olup, okuldan ayrılan öğrenci sayısı 17'dir (Milli Eğitim Orta Öğretim İstatistiği, 1947: 44). 1947'de Fatsa'ya bir ortaokul binası inşa edilmesi ve Ünye'de bir sanat okulu açılması noktasında girişimlerde bulunulmuşsa da Fatsa'da bu okulun faaliyete geçmesi uzun yıllar sürmüştür. Bu dönemde CHP il kongresinde, delegelerden bazıları tarafından Ordu merkeze ve Ünye'ye birer öğrenci pansiyonu açılması hususu gündeme getirilmiştir (CHP İl Kongre Dilekleri Özeti, 1947: 63-68).

6.2. Yaygın Eğitim Kurumları

6.2.1. Millet Mektepleri

Türkçülük ideolojisi üzerine kurulan yeni rejime rağmen yazı dilinde Arap alfabesinin kullanılmasına devam edilmekteydi. Bu durum pratikte birçok zorluk çıkarmaktaydı. Cumhuriyet'in ilk beş yılı itibarıyla Türkiye'de okuryazar oranı genel nüfusun yaklaşık % 10,7'ü kadardı. Gazi Mustafa Kemal, birçok kişi gibi bu oranın düşük olduğunu düşünmekteydi ve bunun sebebini de Türkiye'deki eğitim kurumlarında kullanılan Arap harflerine bağlamaktaydı. Bu yüzden 3 Kasım 1928'de yapılan harf inkılabı sayesinde yeni Türk alfabesinin kabul edilmesiyle o, bu durumun önüne geçmek istemiştir (Öztürk, 2008: 124-125).

Harf inkılabından sonra Türkiye'de okuryazar oranında hızlı bir artış yaşanmış ve okuma-yazma artık bir ayrıcalık olmaktan çıkarılmıştır. Nitekim 1929'dan itibaren yeni Türk harfleri, tüm ilkokullarda kullanılmaya başlanmıştır (Akyüz, 2012: 89). Nitekim tüm bu gelişmeler doğrultusunda 1 Ocak 1929'da yeni harfleri öğretmek amacıyla Millet Mektepleri açılmış ve bunlar, kursiyerlere önce okuma-yazma, daha sonra sosyal hayat için gerekli olan birçok bilgiyi öğretme amacını gütmüştür. Bu amaçlar, mekteplerin programlarına göre aşağıdaki tabloda belirtilmiştir (İnanç, 2002: 40):

Tablo 37: Millet Mektepleri'nin Programlarına Göre Amaçları

Program Adları	Programın Temel Amacı
A programı	Tüm vatandaşlara temel düzeyde okuma-yazma öğretmek
B programı	A programını bitirenlere yaşamları ve işleri için gerekli temel bilgileri kazandırmak
C programı	B programını bitirenleri daha üst derecede bilgi ve beceriyle donatmak

15-45 yaş aralığındaki okula gitmeyen kadın-erkek tüm vatandaşlar, Millet Mektepleri'nin öğrencisi sayılmıştır. Nitekim bu mekteplerden 1928-1937 yılları arasında 1.451.759 öğrenci mezun olmuştur. Millet Mektepleri'nin dışında *Türk Ocakları*, *Halkevleri* ve *Halk Odaları*'nda da okuma-yazma kursları düzenlenmekteydi (Bozdemir, 1999: 9-10).

1929 yılı içinde 253 Millet Mektebi dersliği açıldı. Buralardan 6.394 kişi okuryazar diploması aldı. Bilal Köyden, Güzel Ordu gazetesinde Millet Mektepleri ile ilgili olarak şunları aktarmaktaydı:

“Köylü kardaş! Siz yeni Türk yazısına başlayalı üç ay oldu. Hatta 3 aydan birkaç gün noksan bile. Bu kısacık zaman zarfında göstermiş olduğunuz kabiliyet, meziyetiniz olmakla beraber yeni yazının kolaylığından ileri gelmektedir. Bütün milletlerin yazıları içinde en güçlükle belenen Arap harfleri yazılardı. O yazı, bizim için ömür törpüsü idi. Canımızdan çok sevdiğimiz Mustafa Kemal, bizi bu beladan kurtardı. Şimdiki yeni öğrenilmesi kolay olan harflerimize kavuşturdu. Üç ay evvel köyümüzde kaç kişi okuryazardı? Bugün kaç tane oldu? Yalnız bu farkı düşünecek olursanız yeni yazının ne kadar kolay olduğunu ileride size neler öğreteceğini çabucak anlarsınız. Siz yalnız okuryazar olmakla kalmayacaksınız. Çünkü şimdiye kadar işitmediğin birçok malumat edineceksiniz. Bizi çekemeyen düşmanlara “Türk cahildir.” dedirtmeyeceğiz. Gazimizin açtığı yolda tam kâmil bir insan olacağız. Köylü kardaş! Sakın vaktim geçkin deme, okuyup yazmayı bir genç gibi sende öğren. İlmî beşikten mezara kadar talep etmek yok mudur? (Güzel Ordu; 27 Ocak 1929: 3).”

Harf inkılabına rağmen ülke genelinde olduğu gibi Ordu genelinde de 1929 yılına kadar Arap harfleriyle eğitime devam edilmişti. Çünkü yeni Türk alfabesine göre eğitim verecek öğretmen sayısı ülke genelinde çok sınırlıydı. 1929'da Ordu'nun merkez

köylerinde yaklaşık 10 okul mevcuttu. Şehir ve köylerdeki tüm öğretmenler, gündüz vakti asıl görevlerini yaparlarken gece vakti de *Millet Mektepleri*'nin kurs faaliyetlerine de katılmaktaydılar. Bu kurslara Ordu halkının katılım düzeyi oldukça yüksekti. Bu mekteplerin faaliyetleri, 1934-1935 eğitim-öğretim yılına kadar devam etmiştir. 1929 yılında Ordu'da 86 millet mektebi açılmış ve sonradan da 18 mektebin daha açılması yönünde çalışmalar yapılmıştır (Akgün, 1998: 44). Ordu'da açılan Millet Mektepleri'nin faaliyetlerine dair bazı istatistik bilgileri aşağıdaki tabloda verilmiştir (Millet Mektepleri Faaliyetleri İstatistiği, 1935: 56):

Tablo 38: Ordu'da Açılan Millet Mektepleri'nin Faaliyetleri (1928-1935)

Yıllar		Öğrenim Görenlerin Sayıları						Muallim Adedi		
		Arap Harfleriyle Okur-Yazarlığı Olmayan Kursiyerler			Arap Harfleriyle Okur-Yazarlığı Olan Kursiyerler					
		E	K	Top.	E	K	Top.	E	K	Top.
Şehirlerde	1928-1929	36	37	73	14	7	21	50	44	94
	1929-1930	14	10	24	6	4	10	20	14	34
	1930-1931	10	6	16	5	5	10	15	11	26
	1931-1932	5	3	8	3	2	5	8	4	12
	1932-1933	4	2	6	2	1	3	6	3	9
	1933-1934	3	-	3	-	-	-	4	-	4
	1934-1935	2	1	3	2	1	3	4	7	11
Köylerde	1928-1929	98	74	172	17	-	17	106	6	112
	1929-1930	67	10	77	-	2	2	69	10	79
	1930-1931	65	1	66	10	-	10	75	1	76
	1931-1932	34	3	37	9	-	9	43	3	46
	1932-1933	35	3	38	5	-	5	40	2	42
	1933-1934	13	1	14	6	-	6	16	1	17
	1934-1935	19	1	20	11	1	12	27	1	28
Toplam	1928-1929	134	111	245	31	7	38	156	50	206
	1929-1930	81	20	101	6	6	12	89	24	113
	1930-1931	75	7	82	15	5	20	90	12	102
	1931-1932	39	6	45	12	2	14	51	7	58
	1932-1933	39	5	44	7	1	8	46	5	51
	1933-1934	16	1	17	6	-	6	20	1	21
	1934-1935	21	2	23	13	2	15	31	8	39

6.2.2. Halk Dersaneleri

Ordu'da aktif bir şekilde faaliyet gösteren diğer bir eğitim kurumu da halk ders-haneleridir (Özcan, 2017: 213). Pozitif bilimlerin yanı sıra, dil ve mesleki eğitim veren bu kurumlar üzerinden 1928-1932 yılları arasında yürütülen faaliyetler, aşağıdaki tabloda belirtildiği şekildedir (Çebi, 2000: 387-391):

Tablo 39: Ordu'daki Kurslar, Kurslara Katılanlar ve Bu Kurslarda Başarılı Olanların Sayıları (1928-1933)

Dönemler	Açılan Kursların Yıllara Göre Sayıları		Açılan Kurslarda Başarı Belgesi Almaya Hak Kazananların Sayıları	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
1928-1929	135	118	4455	1939
1929-1930	95	8	1552	687
1930-1931	74	10	951	111
1931-1932	41	5	814	135
1932-1933	33	6	489	84

1931-1932 eğitim-öğretim yılında Ordu'da 1 meslek dershanesi bulunuyordu. Dikiş, nakış, bıçkı ve terzilik üzerine eğitim veren bu dershanenin 14 kız öğrenci bulunmaktaydı. 1 muallimi bulunan dershanenin mezun ettiği öğrenci sayısı 12 idi (Maarif İstatistiği, 1933: 62). 1934-1935 eğitim-öğretim yılında Ordu'daki toplam dershane sayısı ise 38'di. Bu dönemde 439 öğrenci mezun eden bu dershanelerde 31 erkek ve 8 kadın olmak üzere toplam 39 öğretmen görev yapmaktaydı. 1944-1945 eğitim-öğretim döneminde Ordu vilayeti genelindeki dershanelerin sayılarında ise ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Bu dönemde Ordu genelinde sayısı 5 olan dershanelerden toplam 96 erkek öğrenci mezun olmuştur (Milli Eğitimde 50. Yıl, 1973: 95).

6.2.3. Sivil Toplum Kuruluşları

6.2.3.1 Ordu Türk Ocağı

Osmanlı Devleti'nin iç ve dış politikada karşılaştığı güçlükler, gayrimüslim cemaatin ayrılıkçı faaliyetleri, Osmanlı toprakları üzerinde Türkçülüğün hayat bulmasına yol açmıştır. II. Meşrutiyet ile oluşan özgür ortamda dil, edebiyat ve sanatsal faaliyetler Türkçülüğü daha da geliştirmiştir. Ayrıca aynı dönemde Jön Türk ve Tanin Gazetesi bu düşüncüyü güçlendirmiştir. II. Abdülhamit döneminde ortaya çıkan Türkçülük hareketi, Ziya Gökalp'in toplum ve millet kavramlarını Osmanlı toplumuna uyarlaması ve benimsenmesinin ardından uygulanabilir bir düşünce olarak ortaya çıkmıştır (Kodal, 2012: 297). Nitekim bu düşüncenin sözcülüğünü yapmak üzere 1911'de *Türk Yurdu* dergisi çıkartılmış ve de 12 Mart 1912'de başkanlığını Mehmet Emin Yurdakul'un yaptığı *Türk Ocakları* kurulmuştur. Bu ocaklarının kuruluşu, 190 tıbbiyelinin çabalarıyla resmiyet kazanmıştır. Ocağın kurulmasında Mehmet Emin Yurdakul ile birlikte Ahmet Ferit, Dr. Fuat Salih Bey ve Ağaoğlu Ahmet Beylerin büyük katkıları olmuştur (Pala, 2013: 213).

Türk Ocakları, gerek Osmanlı döneminde gerekse Cumhuriyet döneminde toplumda ağırlıklı olarak sosyo-kültürel alanda faaliyet gösteren aynı zamanda inkılapların halka benimsetilmesinde büyük bir misyon üstlenen önemli bir örgüttür (Uluskan, 2010: 28). Türk Ocakları'nın temel genel yaklaşımı kurucuları ve idarecileri tarafından şöyle belirtilir: "*Türk Ocakları, zamanın en ileri ve batıya dönük, medeniyetçi, halkçı ve milliyetçi kuruluşları olup, Türk Ocağı, kültürel ve içtimai bir hareketi temsil eder* (Çebi, 2000: 354)". Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey'in 1913'te başkan seçilmesinin ardından bu ocaklar, Türkiye'nin birçok şehrinde örgütlenmiştir. Kurtuluş Savaşı'nın 1922'de zaferle sonuçlanmasından sonra büyük ilgi gören Türk Ocakları, ülke genelindeki şube sayılarını hızla arttırmıştır (Pala, 2006: 17).

Türk Ocakları, Gazi Mustafa Kemal tarafından desteklenmekteydi. Bu ocaklar, Mütareke ve Millî Mücadele döneminde milliyetçi ve halkçı fikirler, milli uyanışı sağlamada etkili olmuşlardır. Öyle ki Millî Mücadele Dönemi sonrasında yaptığı yurt gezilerinde Türk Ocakları'nı ziyaret eden Gazi Mustafa Kemal, farklı adlarla çalışan derneklere Türk Ocağı çatısı altında birleşmelerini önermiştir. 19 Eylül 1924'te o, Ordu ziyaret sırasında *Gençlik Yükselme Birliği* mensuplarına da aynı tavsiyede bulunmuştur (Pala, 2013: 214). Ayrıca Türk Ocakları köylüye de büyük önem vermiş, dispanser, okul gibi kurumlarla köylünün eğitilmesine ve ihtiyaçları giderme noktasında girişimlerde bulunmuştur (Karaer, 1992:180-181).

Türk Ocağı Ordu Şubesi, 1925'in Nisan ayında açılmıştır. Bu ocak, ilk haftalardan itibaren bütün gençleri çatısı altında toplamayı başarmıştır. Binanın alt katında bulunan iki salondan birinde temsil ve konferanslar verilirken diğer salon da sonraki yıllarda kütüphane olarak hizmete sunulmuştur (Çebi, 2000: 354).

Türk Ocağı Ordu Şubesi'nde şapka ve harf inkılâpları gibi yeniliklerin topluma yansıtılması ve halk tarafından benimsenmesi noktasında çalışmalarda bulunulmuştur. Türk Ocağı Mahfeli olarak adlandırılan gençlerin toplandığı salonda bir taraftan konferanslar verilirken, diğer taraftan inkılâp kanunları hakkında sohbetler edilmekteydi. Bu faaliyetleri sonraki yıllarda Ordu Muallimler Birliği tarafından devam ettirilmiştir. İdman Yurdu futbol takımına rakip bir futbol takımı oluşturan ocak üyesi bazı gençler, takımın renklerini kırmızı-beyaz olarak belirlemişlerdir. Her biri şehrin tanınmış ailelerine mensup, kılık kıyafetleri düzgün ve pek çoğu meslek sahibi olan bu gençler, sık sık Millet Düzü'nde İdman Yurdu ile yaptıkları maçları, Ordu halkı kadın erkek büyük ilgiyle izlemekteydi (Pala, 2013: 215-217).

1927 yılında Türk Ocağı'nın genel kurulu yapılmıştır. Türk Ocağı başkanlığına Orta Okul Müdürü İbrahim Bey seçilirken Ali Rıza Bey (Gürsoy) de sekreterliğe getirilmiştir. Beden eğitimi öğretmeni Ahmet Fehim Bey sorumlu üyeliğe, Mamarınazade Hüseyin Hüsnü Bey saymanlığa, Öğretmen Mehmet Rıfat Bey veznedarlığa, Hattadzade Mustafa Talat Bey ile Doktor Zeki Mesut Bey de yönetimi kurulu üyeliklerine seçilmişlerdir (Dizman, 2009: 72). Ancak Türkiye'nin gelişen siyasal ortamı Türk Ocakları'nın sonunu getirmiştir. Kuruluşundan 19 yıl sonra 1931'de Türk Ocakları binaları ve malları Halkevleri'ne devredilmiştir. Ordu şehrinin kültürel, sosyal ve siyasal alanlarda önemli rol oynayan Türk Ocağı Ordu Şubesi faaliyetlerini Ordu Halkevi üzerinden devam ettirmiştir (Pala, 2013: 217-218).

6.2.3.2. Ordu Halkevi

6.2.3.2.1. Ordu Halkevi'nin Açılmasına Altyapı Sağlayan Teşkilatlar

Şehirde bir Halkevi açılmadan önce Millî Mücadele Dönemi'nde Ordu'da faaliyet gösteren birçok gençlik teşkilatı ve kulübü bulunmaktaydı. Bunlar, daha sonra açılan Halkevi çalışmalarını kolaylaştıran temel unsurlar olmuşlardır. Bu teşkilat ve kulüplerde çalışanların çoğu, daha sonra Ordu Halkevi çatısı altında toplanmışlardır (Pala, 2006: 8). Söz konusu kulüplerden biri *Millî İnkılap ve İçtima Kulübü*'dür. Bu kulübün *Gençler Mahfeli* adını verdikleri bir merkez binası vardı. Burada toplanan kulüp üyeleri, boş vakitlerini kitap ve gazete okuyarak, oynanacak temsillerin provalarını yaparak geçirilmekteydiler. Bunların dışında yayın faaliyetlerinde bulunan kulüp üyeleri *Ordu Bucak*, *Şehirde Bucak*, *Muvaffakiyet-i Milliye* ve *Azim* gibi gazeteler çıkarmışlardır. Ayrıca ku-

lup, millî mücadeleye yardım faaliyetlerine de oldukça yer vermiştir. Ordu İnkılâb-ı İctimai Kulübü Ordu'ya ilk matbaayı getirmiş, iki seneyi aşan faaliyeti boyunca Pontusçulara karşı mücadele etmiş ve sahnelediği temsilleri ile millî duyguları canlı tutmaya çalışmıştır (Çebi, 2000: 345-346).

Ordu'da Tek parti döneminde faaliyet gösteren diğer bir kulüp de *Gençlik Yükselme Birliği* idi. Milli İnkılâbı İctimai Kulübü'nden ayrılan bazı üyeler, Gençlik Yükselme Birliği adıyla 1923'te yeni bir teşkilat kurmuşlardır. Bu teşkilat, Mehmet Rıfat Bey, İsmail Hakkı Bey, Garipoğlu İsmail Hakkı Bey, Hafız Mehmet ve Mahmut Tevfik tarafından vücuda getirilmiştir. Kurucuları, bu teşkilatın yürüteceği kültür faaliyetleriyle memleketin kalkınmasını amaçlamışlardır. Bu teşkilat, Ordu İnkılâbı İctimai Kulübü'ndeki benzer faaliyetlere yer vermiştir. Bu sebeple Ordu İnkılâbı İctimai Kulübü'nün faaliyetlerinde bir azalma yaşanmış ve kısa bir süre sonra da kapanmıştır (Dizman, 2009: 59; Çebi, 2000: 347). Üyeleri arasında öğretmenlerin de bulunduğu Gençlik Yükselme Birliği, bir süre sportif faaliyetlerle de ilgilenmiş ve Ordu İdman Yurdu ile maçlar yapmışlardır. Teşkilat o dönemde Ordu'da henüz yeni kurulan Ordu İdman Yurdu'nu tek bırakmamak ve futbola karşı duyulan ilgiyi devam ettirmek için öğretmen ve birkaç esnaftan oluşan beyaz-kırmızı renklerinden oluşan bir takım kurmuştur. Bu teşkilat, tiyatro faaliyetlerine de önem vermiştir. Tiyatro çalışmaları dâhilinde daha çok Kurtuluş Savaşı'yla kabilen millî duygular sahnelenmiştir. Faaliyetlerini 3 yıl boyunca sürdüren Gençlik Yükselme Birliği, Mustafa Kemal Paşa'nın Ordu ziyareti sırasındaki tavsiyesi üzerine, Türk Ocağı çatısı altına girmiştir (Pala, 2006: 16).

Kültürel faaliyetlerinde öğretmenlerin ön planda olduğu diğer bir teşkilat da 1921'de kurulan *Muallimler Birliği* idi. Bu teşkilat, Ordu'daki tüm öğretmenleri bir çatı altında toplamayı amaçlamıştır (Pala, 2006: 21). Muallimler Birliği, daha önce kurulmuş teşkilatlardan farklı olarak sosyal yaşama dair bazı kanunlar hakkında halkı aydınlatmak suretiyle bazı çalışmalar yapmıştır. Birliğin önemli çalışmaları arasında Atatürk devrimlerinin halka ulaşması, benimsetilmesi ve uygulanması büyük yer işgal ediyordu. Özellikle bu teşkilatın çatısı altında kılık kıyafet kanunu hakkında birçok konferans düzenlenmiş, yeni Türk alfabesi yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. 1925'te kurulan Çocuk Esirgeme Kurumu ve aynı yılda kurulan Türk Hava Kurumu'nda görev alanların başında bu birliğin üyeleri bulunmaktaydı. Millî bayramların düzenlenmesi, konuşmalar ve içerik konusundaki hazırlıklar bu birlik tarafından büyük titizlikle yapılıyor, Ordu halkının etkin katılımlarıyla okullar arasında bir yarışma havası yaratılıyordu. Ordu Muallimler Birliği, 1926'da *Gazi Mustafa Kemal Paşa* adıyla şehirde ilk kez bir kütüphane kurulmasına da öncülük etmiştir (Çebi, 2000: 353).

1932'de Muallimler Birliği'nin *Deneme* adında dergisi yayımlanmaya başlamıştır. Bu derginin idarecisi Ordu Orta Mektebi Müdürü İbrahim Bey ve yayın müdürü de Yusuf Ziya Bey'di. Dergi, öğretmenlik mesleği, Ordu şehrinin tarihi ve coğrafyası ile edebi ürünlere yer vermekteydi. Ayrıca bu dergide birçok şiir, bilmece, bulmaca ve piyes gibi hususlara da sütunlarını ayırmaktaydı. Tekâmül Matbaası'nda basılan Deneme Dergisi, Ordu eğitim tarihinde önemli yer tutmaktadır. Faaliyetlerini 1936 yılına kadar devam ettiren bu Muallimler Birliği 1 Şubat 1936 yılında tüm mallarını Halkevi'ne devrederek Halkevi himayesine girmiştir (Pala, 2006: 22-23).

Ordu şehrine futbol, Cumhuriyet'in ilanından sonra 1924 yılında girmiştir. Ordu bazı gençler, bu konudaki faaliyetlerini Ordu İdman Yurdu Kulübü adı altında yürütmüşlerdir. Kulübün kuruluşuna öncülük eden Ordu Rüştîyesi Terbiye-i Beden Mual-

limi Hafız Mehmet Efendi idi. Kulüp binası Kumluk²⁷ denilen mevkideydi (Çebi, 2000: 351). Fevzi Güvemli *Bir Zamanlar Ordu* adlı hatıratında İdman Yurdu Kulübü'nün kuruluşunu şöyle anlatmaktaydı:

“Ali Rıza (Gürsoy), Hamdi ve ben anlaştık. Hazır bina da vardı... Kapatılan Ordu İnkılâbı İçtimai Kulübü yerine bu binada bir spor kulübü açabilirdik pekâlâ! Kısa bir süre sonra eskisinin yerine yeni bir tabela astık: Ordu İdman Yurdu. Nasıl oldu bilmem, başımızda Avukat İsa Cordan'ı gördük! Yönetim kurulu seçiminde ben genel sekreter, Hamdi muhasip üye, Ali de üye oldu. Ancak İsa Bey'i yadırgıyorduk. Kasabada hatırlı bir avukat oluşu bize uygun düşmüyordu. Sonra ömründe spor yapmamış o göbekli bedeni de bir tuhaftı bu iş için. Aklımıza geldiği gibi sereserpe konuşamıyorduk yanında. O da bir süre sonra bunu anladı ki aramızdan çekildi. Ali Rıza'yı hemen başkan yaptık. Kısa süre sonra Hamamdüzü'nde siyah beyaz çizgili formalarla tozu dumana katmaya başladık. Kulübün programında güreş, koşu, boks ve denizcilik de vardı ama yalnızca futbol aldı yürüdü, ötekiler ele alınmadı pek. Ben de forvet oynuyordum. Beyaz keten don, yukarıdan aşağı enlice siyah beyaz çizgili fanilamız ve dizleri siyah çizgili beyaz çoraplarımız vardı. Gel gör ki ayakkabılarımızın kötülüğünden ayaklarımız hep yara oldu! (Dizman, 1993: 46)”

1924 yılının ortalarında İdman Yurdu Kulübü'nün binası değiştirildi. Ordu Hükümet Binası'na giden ana caddedeki kâgir binanın ikinci katına yerleşmişti. Gazi Mustafa Kemal'in 19 Eylül 1924'teki Ordu ziyareti sırasında bu binayı ziyaret etmiş, kulübün defterine duygularını yazarak imzalamıştır. Bu sebeple İdman Yurdu, Gazi Mustafa Kemal'in Karadeniz Bölgesi'nde ziyaret ettiği tek kulüp olma özelliğini taşır (Pala, 2006: 26). Mustafa Kemal Paşa, Ordu'yu bu ziyaretinde şehrin ortasında bulunan bataklıkta da dikkat çekmişti ve şehrin göbeğinde böyle bir görüntünün olmaması konusunda belediye başkanına direktiflerde bulunmuştur. Derhal çalışmalara başlanılmasının ardından bataklık saha gönüllü genç, yaşlı ve çocuklardan oluşan Orduluların aylarca süren çalışmalarıyla birlikte doldurulmuştur. Millet Düzü denilen bu alan birkaç aylık çalışmayla büyük bir meydan haline getirilmişti. Bu meydanla birlikte Ordu şehri, hem büyük bir toplantı yeri hem de bir spor meydanına kavuşmuş oldu (Çebi, 2000: 352). İdman Yurdu Kulübü sporun yanında kültürel faaliyetlere de yer vermiştir.. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Ordu şehrinin spor ve kültürel hayatını zenginleştiren Ordu İdman Yurdu, 1929 yılında kapatılmıştır (Pala, 2006: 30).

Ordu İdman Yurdu'nun kapatılmasından sonra ortaya çıkan boşluk ile beraber Ordu'da futbola ilgide büyük artış yaşandı. 1929 ekonomik bunalımının etkisiyle Ordu'da gençlerin toplanabileceği tek yer Türk Ocağı olmuştu. Türk Ocağı gençlerin futbol beklentilerinin aksine çoğunlukla kültürel faaliyetlere ağırlık veriyordu. 25 Mart 1931'de Ordulu gençlerin çabalarıyla Ordu Gençler Yurdu Kulübü kuruldu. Kulübün kurucu Servet Zeren, Binbaşının Fehmi, Mustafa Gönül, Temel Uzlu, Ahmet Hazinedar, Hüseyin Hilmi Kulaçoğlu, Mustafa Eren, Celal Altınar, Cevdet Altay, Kemal Kozoğlu, Kemal Cengiz, Tokatlıoğlu Mustafa, M. Hilmi Acar, Tapucu Şakir, İsmet Şükrü gibi isimlerdi (Pala, 2006: 31-32). Ordu Gençler Yurdu Kulübü vişne kırmızısı-beyaz renkli formalarıyla on yıl boyunca rakip olarak benimsediği Spor Yıldızı Kulübü ile maçlar sergilemişlerdir. Bu kulüp, Ordu İdman Yurdu gibi spor faaliyetlerinin yanında kültürel faaliyetlere de önem vermiştir (Çebi, 2000: 355). Öyle ki Gençler Yurdu Kulübü kuruluş amacını üç faaliyet koluna ayırmıştır (Pala, 2006: 32).

²⁷ Kumluk mevkiisindeki bu bina, günümüzde Sırrı Paşa Caddesi'nin kenarında iki kattan meydana gelmekteydi.

1) *Fikir Kolu*: Bu kolun amacı haftalık söyleşiler düzenlemek, gençlerin sosyal alanlardaki eksiklikleri tamamlamak, düzenlenen konferanslarla halkın fikrî düzeyini yükseltmektir.

2) *Temsil Kolu*: Bu kol, fikrî inkişafı temin etmek amacıyla temsiller düzenlemeyi amaçlamaktaydı.

3) *Spor Kolu*: Kulübün esasını teşkil eden ve en önemli bölümünü oluşturan bu kolu amacı Ordulu sporseverlere sportif faaliyetlerin mahiyetini öğretmek ve insanların spora olan merak ve ilgilerinden en iyi şekilde yararlanmaktır.

Kendine ait bir de marşı²⁸ olan Ordu Gençler Yurdu Kulübü, futbol dışında dağcılık, yüzme, kürek, atletizme de büyük önem vermiştir. Sosyal aktiviteler de düzenlenen bu kulüp, 27 Haziran 1931'de kurulmuş olan Spor Yıldızı Kulübü'yle birlikte her yıl yaz aylarında deniz, ırmak kenarlarına piknik maksatlı geziler düzenlerdi. İki kulübün önyak olduğu bu tür faaliyetler, 1941'de çıkarılan Beden Terbiyesi Kanunu ile Ordu Beden Terbiyesi Bölge Kulübü adıyla tek çatı altında toplandı (Çebi, 2000: 355). Zaten II. Dünya Savaşı sebebiyle takım oyuncularının askere alınmasıyla birlikte bu kulüp kapatılmıştır (Pala, 2006: 35).

Spor Yıldızı Kulübü bünyesinde Çığ, Kahraman, Para Delisi, İnsan Sarrafı, Sekizinci, Gün Doğuyor, İstiklal, Kanun Adamı, Fener Bekçileri gibi oyunlar sahnelenmiştir. Sarı-siyah renklere sahip olan bu kulübün amaçları Ordu'da sportif faaliyetleri geliştirmek, millî bayramlarda meydanları ve sahneleri doldurmak gençleri kötü alışkanlıklardan korumaktır (Çebi, 2000: 358-359). 1940 yılında Spor Yıldızı Kulübü başkanlığına Dr. Yekta Karamustafaoğlu getirilmiştir. Bu kulüp, II. Dünya Savaşı yıllarında ülkenin içinde bulunduğu zor şartları sebebiyle, futboldan ziyade kürek, atıcılık, atletizm ve Milli Müdafaa Mükellefiyeti eğimi yapmışlardır (Çebi, 2000: 359).

6.2.3.2.2. Ordu Halkevi'nin Açılması

Halkevleri, 1930'lu yılların ekonomik ve toplumsal koşullarının ürünüdür. Türk Ocaklarının kapatılmasının ardından Halkevlerinin kurulması için harekete geçilmiştir. 19 Şubat 1932'de ilk etapta Halkevleri, ülke genelinde 14 şube şeklinde açılmıştır. Bu şubelerde tiyatro, sinema, edebiyat gibi etkinliklerle Cumhuriyet'e uygun bireyler yetiştirilmeye çalışılmıştır (Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2006: 53). Avrupa'ya gönderilen birkaç Türk aydınının yabancı ülkelerdeki tecrübeleri Türkiye genelinde kurulan Halkevlerinin altyapısını oluşturmuştur (Pala, 2006: 40). Bununla birlikte Halkevlerinin kuruluşunda belirleyici olan etkenlerden biri de CHP'nin kimlik arayışıdır. Üçüncü kurultay toplantısında partinin ilkeleri belirlenirken halkçılık üzerinde özellikle durulmuş ve halkevleri halkla bütünleşmenin önemli bir unsuru olarak görülmüştür (Arıkan, 1999: 267).

²⁸ İki kıtadan oluşan *Gençler Yurdu Marşı* şu şekildedir (Pala, 2006: 33-34):

*Tunç bilekli azimkâr gençleriyiz Ordu'nun,
Namımıza şeref açan gören örnek olsun.
Başımız bir güneş ki istikbale nur saçan,
Damarımızda şanlı Türklüğün saf kanı var.
Ordu Gençler Yurdu çok yaşa,
Ey Ordu'nun yorulmaz gençleri binler yaşa.*

*Sağlam kafa ve sağlam vücudumuz var bizim,
Milli aşkla her zaman kalbimiz çarpar bizim,
Formamızın rengini ruhumuzla taşıyoruz.
Birbirimizle derin hislerle kaynaşırız.
Ordu Gençler Yurdu çok yaşa,
Ey Ordu'nun yorulmaz gençleri binler yaşa.*

Ankara'da Halkevi'nin açılışında CHP Katib-i Umumisi Recep Bey yaptığı konuşmasında bu kurumların amacını şu şekilde açıklıyordu: “*Arkadaşlar! Biz Halkevlerinin samimi ve bütün Türk vatandaşlarını müsavî şeref mevkiinde gören zihniyetle kurulmuş çatıları altında bütün vatandaşları toplamaya ve itinalı bir kültür çalışması içinde milli birliğe yükseltmeye azmetmiş bulunuyoruz.* (Ülkü, Şubat 1933: 12)” Halkevlerinin açılışının ardından bir yandan CHP'nin diğer yandan da mahalli istek ve ihtiyaçlar neticesinde her yıl yeni halkevleri açılarak bu kurumların sayıları arttırılmıştır. Ayrıca her halkevi, halkodası bulunduğu yerleşim biriminin eğitim ve kültür merkezi olmuştur (Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2006: 55). 1940'tan itibaren de Halkodaları açılmaya başlanmış ve bunların her biri, ülkenin her tarafında birer kültür müessesesi olmuşlardır. Halkevleri bünyesinde, şube ve kol alarak dil ve edebiyat, temsil, spor, güzel sanatlar, tarih ve müze, köycülük, sosyal yardım, halkdershaneleri ve kurslar, kütüphane ve yayın şeklinde çalışma alanları belirlenmiştir (CHP, 1942: 3).

Ordu merkezinde ilk Halkevi, 24 Haziran 1932'de açılmıştır. Güzel Ordu Gazetesi bu haberi “*Ordu Halkevi, CHP binasında 24 Haziran 1932'de parlak bir merasimle açılmıştır*” şeklinde sütunlarına taşımıştır (Güzel Ordu, 25 Haziran 1932: 3). Bu dönemde Ordu valisi Nazif Ergin, Ordu Halkevinin ilk başkanı da Hamdi Uzman'dı. Ordu Halkevinin ilk şube başkanları şunlardı (Pala, 2008: 77):

Tablo 40: Ordu Halkevi Şubelerinin İlk Başkanları

Şube Adı	Şube Başkanı
Temsil Şubesi	Hasan Tomakin
Güzel Sanatlar Şubesi	Cahit Bey
Spor Şubesi	Nazım Kurtulmuş
Dil, Tarih, Edebiyat Şubesi	Kemal Erman
Sosyal Yardım Şubesi	Mustafa Gürel
Kütüphane Şubesi	Hikmet Ergin
Köycülük Şubesi	Ali Rıza Gürsoy
Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi	---

Halkevleri binaları, CHP yönetimi tarafından tefriş edilir ve düzenlenirdi. İçinde bulunulan dönemin koşulları düşünüldüğünde, bu kurumlar için modern binaların yapılması imkânsızdı (Pala, 2008: 78). Ordu Halkevi, ilk yıllarda Türk Ocağı Ordu Şubesi'nin binasını kullanmıştır (Gürses, 9 Ocak 1936: 3). Eski ve küçük olan bu bina, maailesef halkevinin kapsamlı çalışmalarına imkân vermemekteydi. Bu sebeple 1938 yılında Ordu Halkevi'nin yeni binasının yapımına başlanmıştır, ancak bu II. Dünya Savaşı sebebiyle yarım kalmıştır²⁹. Ordu Halkevi, yeni binasına ancak 1940'ta kavuşmuştur. (Pala, 2008: 78-81). Bununla birlikte ödeneğin yetersizliği sebebiyle tamamlanamayan Ordu Halkevi Binası, o şekilde uzun yıllar hizmet vermiştir. Bu bina, sinema, düğün, balo, sergi ve konferans gibi Ordu'daki neredeyse tüm sosyal ve kültürel etkinliklere ev sahipliği yapmıştır (Üstüntaş, 2005: 36).

1932'den itibaren Mart ayında yapılan şube toplantılarıyla yeni faaliyet yılına giren Ordu Halkevi'nde her meslekten, yaştan ve cinsiyetten üyeler bulunmaktaydı (Arıkan, 1999: 262-263). Aşağıdaki tabloda buna dair bazı bilgilere yer verilmiştir (Halkevlerinin 1933 Senesi Faaliyet Raporları Hulasası, 1934: 122-123):

²⁹ Deniz kenarındaki belediye parkı yanında inşasına başlanan Halkevi binasının plan ve projesi, ancak birkaç ilde bulunan ve bir Alman firması tarafından yapılan yapımına başlanmıştı. II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla şirket görevlileri Halkevi binasını tamamlayamadan ülkelerine dönmüşlerdir.

Tablo 41: Ordu Halkevi Şubelerinin Üye Sayıları ile Meslek ve Cinsiyet Durumları (1933)

Şube Adları	Meslek Türleri (Tane)								Cinsiyet (E / K)		
	Avukat	Doktor	Öğretmen	Tüccar	İşçi	Çiftçi	Güzel Sa- natlar	Sair	Kadın	Erkek	Toplam
Edebiyat	1	0	0	3	0	2	0	11	0	26	26
Güzel Sanatlar	0	1	15	4	12	0	0	5	12	25	37
Temsil	0	0	2	3	3	0	0	11	0	19	19
Spor	0	0	6	24	11	0	0	13	1	53	54
Sosyal Yardım	2	4	4	4	0	0	0	10	4	20	24
Halk Dershaneleri ve Kurslar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kitapsaray ve Yayın	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Köycülük	0	1	16	13	2	15	0	46	0	93	93
Müze ve Sergiler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	3	6	43	51	28	17	0	96	17	236	253

Halkevleri, vilayet ve kaza merkezlerinde kurulmaktaydı. Ordu merkezin dışında vilayet genelinde Ünye, Perşembe, Fatsa ve Mesudiye’de birer Halkevi şubesi vardı. Ünye Halkevi’nin kuruluş tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte 1936 yılı itibarıyla başkanı Sait Ali Dönmez’di. Bu Halkevi tiyatro çalışmalarına önem vermiş; aynı yıl Cumhuriyet Bayramı sebebiyle Kızıl Çağlayan adlı bir oyun sahnelemiştir (Gürses Gazetesi, 19 İlkteşrin 1936: 3-2). Bu oyundan başka farklı yıllarda Canavar, Akın, İstiklal, Mavi Yıldırım, Himmet’in Oğlu ve Kozanoğlu isimli 6 piyes daha sergilenmiştir (Pala, 2006: 290). Sosyal yardım şubesi vasıtasıyla 28 Kasım 1936’da İlbay Bekir Baran Ünye Halkevi’ne gelmiş ve burada halk kursları, köycülük ve içtimaiyata dair bir konuşma yapmış ve ardından CHP ve Halkevi yöneticileri, ilk ve ortaokullar talim heyetiyle Ordu ve Niksar taraflarına giderek yolları incelemiştir (CHP, 1936: 91).

Perşembe Halkevi ile ilgili ilk resmî bilgi 1938 yılına aittir. 1938’den önce Perşembe’de Aktaş adıyla bir kulüp bulunmaktaydı. Futbol, voleybol ve denizcilik ile ilgili faaliyet gösteren bu kulüp müsamereler de hazırlamaktaydı (Gürses Gazetesi, 20 Şubat 1936: 3). Ancak bu kulüp daha sonradan tüm çalışmalarını Perşembe Halkevi bünyesinde yapmaya başlamıştır. Bu sebeple CHP Genel Sekreterliği, 1944 yılında çalışmalarını takdire değer gördüğü Perşembe Halkevi’ne, 300 lira para ödenek tahsis etmiştir (Gürses Gazetesi, 2 Haziran 1944: 5). 1949 yılındaki teftiş raporuna göre Perşembe’de hala bir halkevi binası yoktu. Burada halkevi binası olarak küçük ve bakımsız bir kahve kullanılmaktaydı (BCA, 490.1.0.0, 697.372.1).

1936’da göreve başlayan Ordu Valisi Bekir Baran 22 Kasım 1936’da Fatsa’ya yaptığı bir gezide burada bir Halkevi teşkilatının açılması için çalışılacağını ve bu teşkilatın açılış töreninde bulunacağını belirtmiştir (Gürses Gazetesi, 5 Mart 1949: 3). Nitekim aynı yıl burada Halkevi hizmete girmiş ve mayıs ayı itibarıyla köycülük şubesi faaliyetlerine başlamıştır (Pala, 2006: 303). Halkevi ile müşterek çalışan Okullar Himaye Heyeti, 29 Aralık 1936’da Fatsa’da Çığ adıyla bir piyes sergilemiştir (Gürses Gazetesi, 21 Birinci Kanun 1936: 4). Halkevlerinin 14. kuruluş yıldönümünde Fatsa Halkevi’nde bir kutlama programı düzenlenmiş ve burada başkan Cevat Güvenkaya, Fatsa Halkevi’nin bir yıllık çalışmalarını açıklamıştır. Toplantı ve temsiller, Halkevi binasının depremde zarar görmesi sebebiyle belediye binasının bir tarafında açılan salonda gerçekleştirilmiştir (BCA, 490.1.0.0, 697.369.1; Güzel Ordu, 6 Mart 1946: 3). 1941’de Ünye ve Fatsa halkevi çalışmaları iyi düzeyde iken Mesudiye ve Perşembe için bunu söylemek

neredeyse imkânsızdı. Aslında 1941'de Ordu vilayeti dâhilindeki halkevi binalarının hiçbiri, gerçek manada ihtiyaçları karşılayacak halde değildi (BCA, 490.1.0, 697.369.1).

1939 yılı itibarıyla Mesudiye Halkevi başkanlığına Hülagü Baykal getirilmiştir (Pala, 2006: 300). 1936'da Mesudiye İlçebayı İlhan Engin'in çabalarıyla Mesudiye'de köy kalkınmasında önemli adımlar atılmış, tüm köy ve kasaba yolları yaptırılarak yol kenarlarına ağaçlar diktirilmiş, ipekçiliğin yaygınlaştırılmasına çalışılmıştır (Gürses Gazetesi, 22 Haziran 1936: 4).

6.2.3.2.3. Ordu Halkevi'nin Şubeleri

6.2.3.2.3.1. Temsil Şubesi

Ordu Halkevi, Temsil Şubesi'nin ilk başkanı Hasan Tomakin'dir. Daha sonra Vahap Bucak, Şükrü Kaymaz, Muhsin Karlıbel, A. Hikmet Onat, Dr. Zeki Mesut Sezer ve Yekta Karamustafaoğlu başkanlık yapmışlardır. Halkevi kurulmadan önce şehirde bu tarz çalışmaları yürüten teşkilatların bulunması sebebiyle Temsil Şubesi, Ordu Halkevi'nin en çok faal şubesi olarak dikkat çekmiştir (Üstüntaş, 2005: 37). Halkevi kurulmadan önceki dönemde Ordu'da aktif bir şekilde çalışan kulüpler, halka birçok piyes ve tiyatro sergilemişlerdir. Bu konuda tecrübeli birçok Ordulu genç, sanatsal ve kültürel çalışmalarını 1932'den sonra Halkevi çatısı altında devam ettirmiştir. Sayıları gittikçe artan halkevleri, sadece tiyatrodan değil, orta oyunundan karagöze, kukladan sinemaya geniş bir yelpazede çalışmalarını sürdürmüştür (CHP, 1942: 5). Ordu Halkevi'nde temsil edilen oyunlar şunlardır: *Akın, Gün Doğarken, İstiklal, Fener Bekçileri, Kanun Adamı, Kimsesizler, Zehirli Kucak, Has Bahçe, Para ve Mahcupluk İmtihani*.³⁰

1935'te Ordu Temsil Şubesi'nin 5 öğretmen, 14 memur, 1 tüccar, 3 genel sanatlar erbabı olmak üzere 23 üyesi vardır. Şube üyeleri 10 kez komite ve 3 kez şube toplantısı düzenlemiştir. Ancak bu dönemdeki en büyük sıkıntı, Halkevi'nin işe yarar bir sahnesinin olmamasıydı. Bu yüzden şehir içinde fiziki kapasite ve sağlık bakımından uygun bir gösteri yeri bulunmaması sebebiyle sık sık müsamereler ertelenebilmekte ya da hiç sergilenememekteydi. Ordu'da 28 Mayıs 1935'te *Beş Devir* adlı bir piyes oynanmış ve piyese 250 kişi gelmiştir. Burada 16 Temmuz 1935'te *İstiklal* adlı başka bir piyes sergilenmiş ve buna 150 seyirci katılmıştır. 150 seyircinin bulunduğu Karga ile Tilki adlı piyes de 28 Ekim 1935'te oynanmıştır (BCA, 490.1.0.0, 990.831.2).

Ordu Temsil Şubesi, 1943 yılında halk temsillerinden başka, hayır cemiyetleri yararına da temsiller hazırlamışlardır. *Kimsesizler, Kanun Adamı, İstiklal, Yanlış Yol, Bir Doktorun Ödevi, Mavi Yıldırım, Deliler Hekimi, Şeriye Mahkemesi, Has Bahçe ve Mahcuplar* bu temsiller arasındadır (Ordu, 19 Şubat 1944: 6). Örneğin; *Kimsesizler* adlı piyesin geliri, tamamen Kızılay'a bağışlanmıştır (Güzel Ordu, 15 Birincikanun 1943: 1). 1944 başlarında *Yanlış Yol* ile *Deliler Hekimi* adlı iki komedi temsil edilmiştir. Bu

³⁰ Ordu Halkevi tarafından sergilenen oyunlarda rol alan oyuncular şunlardır: Nimet Kulabuğa, Ayten Gündoğdu, Necla Gülen, Yükses Gülen, Saniye Uzlu, Nezihe Bingöl, Fikriye Uysal, Necla Ertekin, Melek Ulu, Fazıla Gönül, Nezihe Meral, Nermin Ulu, Nurten Bostancı, Hayyam Akçay, Arif Hikmet Oral, Edibe Akyol, Hacı Ali Köksal, İbrahim Köksal, Temel Uzlu, Abdolvahap Bilgin, Kemal Aksoy, Kemal Top, Harut Erman, Rasim Akyol, Hamdi Uzman, Mustafa Zeren, Yekta Karmustafa, Hüseyin Işkın, Hasan Tomakin, Şükrü Kaymaz, Nizamettin Kefeli, Mustafa Ergen, Nazmi Ataoğlu, Hüseyin Kulaç, Ziya Özova, Sabri Alpay, A. Hamdi Alpay, Tahsin Karlıbel, Hikmet Ertekin, Fuat Şener, Tevrat Kırkaya, A. Kadir Türközer, Tevrat Kırkayadır (Pala, 2006: 139).

oyunlar ikişer kez halka birer kez de öğrencilere sergilenmiştir (Güzel Ordu, 5 İkincikanun 1944: 2).

Ordu Temsil Şubesi, 9 ve 10 Nisan 1944'te CHP yararına iki kez oyun sergilemiştir. Oyuncular, Türk bayrağını selamlayarak gösterilerine son vermişlerdir. Necip Fazıl Kısakürek'in eseri olan *Bir Adam Yaratmak* adlı piyes de 22 Temmuz'da sergilenmiştir (Ordu, 2. Teşrin 1944: 5).Yardımseverler Kurumu yararına *Bir Doktorun Ödevi* ile *Mahçupluk İmtihanı* adlı komedi oyunları icra edilmiştir (Güzel Ordu, 16 Şubat 1944: 4).

Ordu Temsil Şubesi sinemaya da faaliyetleri içinde yer vermiştir. Halkevi salonunda kullanılmak üzere İstanbul'dan bir sinema makinesi temin edilmiştir. 1944 model olan bu Makine 15.000 liraya mal olmuştur (Güzel Ordu, 29 Birinciteşrin 1944: 5). Nitekim bunun sayesinde 1945'te halka ücretsiz birçok eğitici film izlettirilmiştir (Ordu, 19 Şubat 1945: 4). 1947'de ücretsiz olarak Ordu halkı için üç film gösterime girmiştir (Yeşil Ordu, 30 Ağustos 1947: 11). 1948'de Ordu Temsil Şubesi'nin girişimleriyle Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü'nden temin edilen filmler, halka ücretsiz izlettirilmiştir (Yeşil Ordu, Ağustos 1949: 13). 1949'da Halkevi sinemasında paralı ve parasız film gösterilerine devam edilmiştir. Aynı yıl içinde Devlet Tiyatrosu, Ordu Halkevi salonunda 3 temsil vermiştir. Karadeniz Gücü Kulübü tarafından verilen *Soyulan Hırsız* adlı temsil de Halkevi salonunda gösterilmiştir (Yeşil Ordu, Ağustos 1949: 17). 1950'de Ordu Temsil Şubesi'nin üyeleri, Amatör Sahne Birliği ile işbirliği yaparak Trabzon, Bulancak ve Perşembe'de birer temsil vermişlerdir (Yeşil Ordu, Şubat 1950: 13).

6.2.3.2.3.2. Güzel Sanatlar Şubesi

Halkevlerinde güzel sanatlar, millî karakter ve terbiyenin en önemli amacı olarak görülmekte ve güzel sanatların yayılmasını sağlamaya çalışmaktadır. Güzel Sanatlar şubesi, vatandaşların güzel sanatlara ilgisini arttırmaya ve bu faaliyetlerin ülkede gelişmesini sağlamaya çalışmıştır. Bu amaçla resim, heykel, müzik, mimari gibi alanlarda yetenekli gençler yetiştirmeye çalışmıştır. Böylelikle Türk milletinin çiftçi ve asker bir millet olduğu kadar, sanatkâr bir millet olduğu da ortaya konmakta ve Türk sanatkârlarına büyük imkânlar sunulmaktaydı. Bu alana önem verilmesinin bir başka sebebi de sanata, halkın gönlünü fethedecek araç olarak bakılmasıydı (Pala, 2006: 108-109; CHP, 1942: 5).

Halkevinin Güzel Sanatlar Şubesi açılır açılmaz Ordu'da birçok balo, çaylı dans, bayram ve şölen düzenlenmiştir. Ordu Halkevi'nin Güzel Sanatlar Şubesi'nin ilk başkanı Cahit Bey döneminde gerçekleştirilen faaliyetler şunlardır:

- 23 Şubat 1935: Halkevlerinin yıldönümü töreni düzenlendi ve bu törene 170 kişi katılmıştır.
- 26 Nisan 1935: Bir çocuk balosu düzenlendi ve bu baloya 300 kişi katıldı.
- 22 Mayıs 1935: İstiklal Marşı ile açılan balo öncesinde Avukat Hamdi Bey tarafından Halkevleri'nin kuruluşuna dair bir konuşma yapıldı. Bu çaylı dansa 200 kişi katılmıştır.
- 31 Temmuz 1935: 550 kişinin katıldığı Denizciler Bayramı düzenlendi.
- 30 Ağustos 1935: Zafer ve Uçak Balosu düzenlendi. Bu baloya 120 kişi katıldı.

- 30 Ağustos 1935: Zafer ve Uçak Bayramı adı altında bir tören düzenlendi ve bu törene 287 kişi katıldı.
- 07 Eylül 1935: Tarım Bakanı Muhlis Bey Ordu'ya geldi. Onun şerefine 235 kişinin katıldığı bir şölen hazırlandı.
- 26 Eylül 1935'te 200 kişinin iştirakiyle Dil Bayramı düzenlendi.
- 29 Ekim 1935: Cumhuriyet Bayramı törenleri düzenlendi. Bu törene şehirden 2.000 köylerden de 1.300 olmak üzere toplam 3.300 kişi katıldı.
- 29 Ekim 1935: 250 kişinin katıldığı Cumhuriyet Balosu düzenlendi.
- 31 Aralık 1935: Kızılay için yılbaşı balosu düzenlenmiş, bu baloya 180 kişilik bir katılım olmuştur (BCA, 490.1.0.0, 990.831.2, Güzel Ordu, 29 Ekim 1954: 3).

1936'da Ordu Halkevi'nin Güzel Sanatlar Şubesi'nin başkanlığına Hüsamettin Kaplan getirilmiştir. Bu yıl itibarıyla şubenin 6 öğretmen, 10 memur, 10 genel sanatlar erbabının olduğu 26 üyesi vardı. Bu yıl içinde şubenin 2 kez komite ve 2 kez de şube toplantısı yapılmıştır. Ayrıca şubenin organizasyonu Ordu'da alaturka ve alafranga birçok konser verilmiştir. Ordu merkezinde belirli günlerde hoparlörlerle alaturka müzik yayınları yapılmıştır. Yakın illerdeki Güzel Sanatlar Şubelerinin Ordu'da konser vermeleri sağlanmıştır. Bu şube, Ordu Halkevi'nin düzenlediği anma günü, konferans ve seminer gibi etkinlikleri de verdiği konserlerle desteklemiştir. Ayrıca şube bünyesinde saz kursu açılmış, şehirde halka açık haftada iki gün bando konseri verilmiştir (Pala, 2006: 210-112).

1938 Şubatında Ordu Halkevi'nin Güzel Sanatlar Şubesi bir gençlik balosu düzenlemiştir (Gürses Gazetesi, 5 Şubat 1938: 5). Bu şube, 1939'da da 12 konsere, 8 şölene, 6 milli bayram törenine, 3 sergi açılışına imkân sağlamıştır. (Güzel Ordu, 23 Şubat 1940: 3). Halkevinin Güzel Sanatlar Şubesi, 1943'te kısıtlı imkânlarla kurduğu bandoyla bütün resmî törenlerde yerini almıştır (Ordu, 19 Şubat 1944: 3). Bandonun başında Ahmet Çelikkol şeflik yapmaktaydı. 1945'te Ordu Belediyesi bünyesine geçen bando millî gün ve bayramlarda görev almaya devam etmiştir (Pala, 2013:151).

1945 yılında Ordu Halkevi salonunda 2 dikiş ve 1 resim sergisi açılarak Ordulu gençlerin eserleri burada sergilenmiş ve bu sergileri yaklaşık üçer bin kişi ziyaret etmiştir. 1945 yılı boyunca bu şube toplamda 23 konser verirken, bazen haftada bir bazen de 15 günde bir hoparlörden milli türküler yayınlamıştır (Ordu, 19 Şubat 1945: 6). 1947'de şube bünyesinde 5 alaturka, 3 alafranga ve 1 koro konseri verilirken aynı yıl 2 sergi açılmıştır (Yeşil Ordu, 30 Ağustos 1947: 12).

1948 yılında konserlerle birlikte sergilere de devam edilmiştir (Yeşil Ordu, 1 Mart 1948: 4). Bu yıl itibarıyla Güzel Sanatlar Şubesi'nin organizasyonu Ordu Halkevi'nin salonunda 2 konser verilmiş, belirli günlerde hoparlörle alaturka konserler verilmeye devam edilmiş ve ayrıca koronun eksikleri tamamlanmıştır (Yeşil Ordu, 1 Mayıs 1948: 9). 1949 yılının Haziran ayına kadar Ordu'da birçok alaturka konser verilmiş ve alafranga konserler, caz ile zenginleştirilmiştir. Giresun Halkevi Güzel Sanatlar Şubesi misafir edilerek Ordu'da bir dizi konser verdirilmiştir. Bununla birlikte şubenin davetiyle Samsunlu sanatkarlar da Ordu'da iki konser vermiştir. Bu yıl içinde Ali Üstüntaş tarafından Halkevi salonunda bir de resim sergisi açılmıştır (Gürses Gazetesi, 12 Şubat 1949: 3).

6.2.3.2.3.3. Köycülük Şubesi

Halkevleri Köycülük şubesi temel görevini CHP Halkevleri çalışma talimatnamesinin 104-112. maddelerine göre şöyle açıklanmaktadır: “*Köylerin sosyal, sıhhi, be-dii gelişmelerine ve köylü ile şehirli arasında karşılıklı sevgi ve tesianüt duyguların kuvvetlenmesine çalışılmaktadır* (CHP, 1942: 14)”. Şube kendi çevrelerinde bulunan köylere yapılan gezilerle köylülere yapmakta oldukları yardımların planlanması ve yürütülmesi sağlanmıştır. Bu gezilerde öğretmen, doktor, dişçi, veteriner ve ziraatçılar şubenin esas elemanlarını teşkil ederken, köylü dertlerinin dinlemek üzere idare amirleri de eşlik etmişlerdir. Şube aynı zamanda yardıma muhtaç köylülere korumaya ve bunların takibi, güç olan resmi işlerini kolaylaştırma ve sonuçlandırmaya da çalışır. Düzenledikleri seyyar sergilerle köylülerin görgü ve bilgilerini arttırmaya çalışmışlardır. Kısaca zengin, temiz ve gelişmiş bir Türk köyü yaratmak halkevlerinin önde gelen amacı olmuştur (CHP, 1942: 14; Pala, 2006: 226-228).

Ordu köycülük şubesi çalışmalarının temelini köy gezileri oluşturmaktadır. Bu anlamda Ordu Halkevi üyeleri, köy gezileri düzenleyerek köylere dolaşmış, bu köylere başta Cumhuriyet ilkeleri olmak üzere doktor, ilaç hizmetleri de sağlamışlardır (Pala, 2006: 229).

1935'te 1 doktor, 11 öğretmen, 33 tüccar, 24 memur, 13 çiftçi, 5 genel sanat erbabı olmak üzere 87 üyesi vardır. Bu yılda şube 9 komite ve 1 genel şube toplantısı düzenlemiştir. Şube Sosyal Yardım Şubesi ile birlikte her hafta fakir köylü vatandaşların hastalıklarını tedavi ettirmişler ve ilaç paralarını özel bütçeden veya Uray ve Kızılay gibi kurumların bütçelerinden sağlamaya çalışmışlardır. Bu yılda 200 hastaya bakılmış, 350 köylünün dilekçeleri yazılmış ve işlerinin takibi yapılmıştır. Şubenin 1936 yılı için hazırladığı çalışma programında uzun köy gezileri yaparak bu gezilerde köylülerle olan ilişkileri kuvvetlendirmek ve köylüye sosyal bilgilerle sağlık konularında konferanslar vererek halkı bilinçlendirmeyi amaç edinmişlerdir. (BCA, 490.1.0.0, 990.831.2; CHP, 1936: 90). 1939'da Uzunisa Nahiyesinin Eskipazar Köyünde bir gezi yapmıştır. Geziye, Jandarma Kumandanı Binbaşı Necmettin Savaş, Ali Rıza Gürsoy, Doktor Hakkı Altan ile köycülük şubesinden köy bürosu şefi Şevki Türksöy ve Halkevi bandosu katılmıştır (Güzel Ordu, 19 Nisan 1939: 3). 1943'te Ordu Halkevi, bireysel ve toplu olarak 26 köy gezisi düzenlemiş, birlikte gittikleri doktorlarla köylü vatandaşları muayene ettirmişlerdir (Ordu, 19 Şubat 1944: 2; Güzel Ordu, 29 Birinciteşrin 1943: 3).

1945'te köy kanununun kabulünün 21. yıldönümü olan 18 Mart'ta 45 üye ile birlikte Uzunisa Halkodasına gezi yapılmış, Sıtma hastalığı üzerine konferanslar verilmiş, daha önce belirtilen 200'e yakın köye köy kanunu anlatılarak benimsetilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte hastalar muayene edilmiş, fakir öğrencilere kırtasiye yardımı yapılmıştır. 1 Mayıs Bahar Bayramında Vona Halkevine ziyaret yapılmış, hastalar muayene edilmiş, 50 şişe uyuz ilacı, 400 komprime atebrin dağıtılmıştır. Aynı yıl 24 Haziran'da Ulubey Bucağına yapılan gezide kurutulmakta olan Esenbey gölüne gidilmiş, köylüye sıtma üzerine konferans verilmiştir. Bununla birlikte toprak kanunu ve bunun faydaları anlatılmıştır. Şube tarafından 36 sayfalık sıtma broşürü hazırlanmıştır. Halka ücretsiz dağıtılan bu broşürde sıtmanın yanı sıra verem, dizanteri, tifüs, frengi ve ankilostom gibi hastalıklar ve bunlardan korunma yolları yer almaktaydı (Güzel Ordu, 28 Mart 1945: 3; Ordu, 24 Şubat 1946: 2). 1947'de köylere 4 gezi (2 Ulubey, 1 Uzunisa, 1 Perşembe) düzenlemiştir (Yeşil Ordu, 30 Ağustos 1947: 8). 1949 yılında bucak ve köy gezilerine devam edilmiştir. Bu anlamda ilk gezi Ebülhayır (Gülyalı) Köyü'ne ya-

pılmış, 50'den fazla vatandaş muayene edilmiş, hayvan hastalıkları hakkında konferans verilmiş ve köylü yurttaşlarla sohbetler edilmiştir (Yeşil Ordu, 1 Ekim 1949: 9).

6.2.3.2.3.4. Dil ve Edebiyat Şubesi

İlk başkanı Kemal Erman olan dil edebiyat kolu, Ordu ağzı, fiil çekimleri ve bölgenin kullandığı sözcüklerle ilgili incelemeler yapmıştır. Türkçe öğretmeni olan Sıtkı Can tarafından *Fonetik Bakımda Ordu Ağzı* adlı çalışmasını Halkevi dergisi olan Yeşil Ordu da bir dizi olarak aktarılmaktadır. Kol folklor açısından çok zengin olan Ordu'nun türkü, mani, ağıt, masal ve bilmecelerinin derleyerek günümüze kadar ulaştırılmıştır. Halkevi dergisi bu kolun en önemli çalışmalarından biri olmuştur. Yeşil Ordu adını taşıyan bu dergi 19 Şubat 1944 tarihinden itibaren yayımlanmaya başlamıştır. Sekiz sayısı olan bu derginin edebiyat, zirai faaliyetler, tiyatro, eğitim, Ordu şiirleri konularında yazıları bulunuyordu (Pala, 2006: 83-86).

1935'te şube parti prensiplerinin kökleşmesine partiyi ve yurdu yurttaşlara sevdirmek ve yurttaşların şevkini arttırmak için yayında bulunmak gereğini duymuş ve il merkezinin bir mahallesi olan (bucak) adlı bir dergi çıkarmak için bir program hazırlamıştır. Bununla birlikte tarihimiz ve dilimiz hakkında birçok konferans vermiştir. Bu yılda ulusal bayramlarımızın her zamankinden daha fazla önem verilerek resmi ve özel dairelerin ve evlerin bayraklarla donatılmasına önem verilmiştir. Ayrıca dil savaşının verildiği bu yılda dış hekimi Yekta Karamustafa tarafından bir konferans verildi. Burada bir şiir okunarak, bundan sonra öz dilimizin yeryüzündeki birçok dilin kaynağı olduğuna dair Gazi Ortaokulu öğretmeni Mustafa Ergen tarafından ilgi uyandırıcı bir konferans verildi. Bu yılda Ordu'ya gelen Tarım Bakanıyla Ordulu köylü ve şehirli halk, halkevi salonunda ayrı ayrı görüşmüşlerdir. Bu görüşme halk üzerinde çok faydalı tesirler bıraktı. Toplantıya gelen halka, üzüm ve kavrulmuş fındık içi dağıtılmıştır (BCA, 490.1.0.0, 990.831.2)

1936 yılında Ordu Halkevi Türkiye'de Türk Dilini geliştirmek için yapılan kurtlaya Ordu delegesi olarak Ortaokul Müdürü Saim Sayın gönderilmiştir. Yine bu yılda birçok konferans verilmiştir (Gürses, 5 İlkteşrin 1936: 3). 1943'te çeşitli kültür geceleri düzenlenmiş, ilim, sanat ve memleket büyükleri anılmıştır. Bir diğer taraftan her hafta köylülere hoparlörle öğütler verilmiş, 1 yıl içinde toplamda 42 konferans verilmiştir (Pala, 2006: 91). 18 Mart Çanakkale zaferi sebebiyle Halkevi salonunda tören düzenlenmiştir (Ordu, 19 Mart 1944: 3).

Halkevi dergileri konusunda çok titizlikle yaklaşılmış ve dergi çıkarılmadan önce CHP Genel Merkezine müracaat edilmesi istenmiştir. Ordu Dergisi çıkarma faaliyetleri, Halkevi kurulduktan 12 yıl sonra başlayabilmiştir. İlk sayısı 19 Şubat 1944 tarihinde, Dil ve Edebiyat şubesi tarafından hazırlanan dergi sadece sekiz sayı çıkarılmıştır. Bir diğer Halkevi dergisi olan Yeşil Ordu, 30 Ağustos 1947'de çıkmıştır. 1950 yılına kadar çıkan derginin toplamda 13 sayısı bulunmaktadır (Pala, 2006: 100-101). Yeşil Ordu dergisinin ilk sayısında derginin amacından şöyle bahsedilmektedir:

"Bu dergi, Ordu'nun değil, ilindir. İlçe, bucak ve köylerimizdeki Halkevi ve Halkodalarının yayım aracıdır. Bu kutsal çatılar altında toplanan aydın, yurttaş ve gençlerimizi bu yolla memleket hizmetinde birleştirmektir. Gayemiz, yüce inkılabımızın kökleşmesi, yayılması uğrunda çalışmaktır. Maksudımız CHP'nin Halkevleri tüzüğü dâhilinde kültürel alanda ülkeye hizmettir (Yeşil Ordu, 30 Ağustos 1947: 4)."

19 Eylül 1936'da Atatürk'ün Ordu'ya gelişinin 12. Yıldönümü sebebiyle törenler düzenlenmiş ve akşam Halkevinde toplantı yapılmıştır (Gürses Gazetesi, 21 Eylül 1936: 6). Ulusal bayramların yanı sıra 3.597 vatandaşa konferans verilmiş, 850 vatandaşa 4 balo, 235 vatandaşa şölen ve 200 kişiye bir çaylı dans verilmiştir (CHP, 1936: 90). 26 Aralık 1936 tarihinde Halkevi'nde Cumhuriyet şehidi Kubilay için bir anma töreni düzenlenmiştir. Törene Mustafa Ergin (İsmet Paşa İlkokulu Başöğretmeni) Avukat Hamdi Şarlan ve İlbay Bekir Baran konuşma yapmıştır (Gürses Gazetesi, 4 Ocak 1937: 5). 1939'da 15 konferans, 6 milli bayram yapılmıştır. (Güzel Ordu, 23 Şubat 1940: 5).

1943'te Ordu'da birçok kültür gecesi düzenlenmiş; ilim, sanat ve memleket yükleri anılmıştır. 1944'te 18 Mart günü Çanakkale Zaferi'nin yıldönümü sebebiyle Halkevi salonunda bir tören hazırlanmıştır (Ordu, 19 Mart 1944: 3). Aynı yılın nisan ayında Halkevi tarafından CHP yararına verilen müsamerede Parti'nin esas ilkeleri üzerine bir konuşma yapılmış ve nizamnamenin gerekli maddeleri tek tek izah edilerek vatandaşlara anlatılmıştır. Bununla beraber büyük sanatçı Sinan anılmış, Türk ve dünya sanat tarihindeki önemi belirtilmiştir (Ordu, 19 Nisan 1944: 4). Ayrıca 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı, 23 Nisan Milli Egemenlik ve Çocuk Bayramı kutlanmış, bu sebeple çeşitli yerlerde nutuk ve konferanslar verilmiştir. Fatma Gökçe, millî hâkimiyet konusu üzerine verdiği konferansta günün anlam ve önemi belirtilmiştir. Sadri Aka Caddesi'nin açılış töreni sebebiyle hatipler, memleket konularında sohbetler yapmıştır. İhracat kontrolü İzzet Duru tarafından, vurgunculukla mücadele, ticaretin düzenlenmesi, hem tüccar hem de esnaf olan öğretmen Saime Erden tarafından Türk çocuğuna ahlak konuları üzerine konferanslar verilmiştir (Ordu, 19 Mayıs 1944: 2).

1945'te Halkevi salonunda bir sporcu gecesi ve bir de okullular günü yapılmış, *beyaz zehir* ve *kötü itiyatlar* üzerine iki konferans verilmiştir (Ordu, 19 Şubat 1945: 3). Aynı yıl Dil ve Edebiyat şubesi konferans ve toplantılar düzenlediği gibi milli günleri zengin bir program içinde kutlamış, Türk büyükleri anılmıştır. Kötü alışkanlıklar, sıtma savaşı, ziraat üzerine konferanslar, Toprak Kanununun yayınlanması ve Avrupa Savaşı'nın sona ermesi sebebiyle düzenlenen toplantılarla birlikte, Mimar Sinan, Abdülhakhamit, Namık Kemal, Mehmet Akif gibi Türk büyükleri de anılmıştır. Yayın çalışmalarına da devam eden Dil Edebiyat Şubesi sıtma ve diğer sâri hastalıklar üzerine broşür dağıtmış, ayrıca Ordu tarihi ve Ordu folkloruna dair araştırmalar hazırlanmaya başlamıştır (Ordu, 24 Şubat 1946: 4).

1943'te 127 konferans verilerek ile 9 balo tertip edilmiş ve ulusal günler kutlanmıştır (Güzel Ordu, 29 Teşrin-i Evvel 1943: 1). 1947 yılında Halkevi üyelerince ve öğretmenlerin düzenlediği 7 konferans verildi. Bu dönemde 2 yıla yakın bir süredir çıkmayan Halkevi dergisi tekrar çıkmaya başlamıştır. Milli günlerde Türk büyüklerini anma töreni düzenlenmiştir (Yeşil Ordu, 30 Ağustos 1947: 12). 30 Ağustos Zafer ve Tayyare bayramı sebebiyle 2 konferans ve bu büyük gün dolayısıyla Halkevi salonunda balo tertip edilmiştir. Atatürk'ün Ordu'ya gelişinin 23. yıldönümü kutlanmış, 26 Eylül Dil bayramında da Halkevi kütüphanesinde bir konferans verilmiştir (Yeşil Ordu, 1 Kasım 1947: 8). Ordu yöresi dili ile ilgili araştırmalar yapılmıştır. Halkevi 1 yıl içinde 13 konferans hazırlamış, 12 ulusal gün kutlanmış, 6 Türk büyüğü anılmış ve kültür gecesi yapılmıştır. 5 balo ve 4 aile toplantısı düzenlendi (Yeşil Ordu, 1 Ocak 1948: 7).

1948 yılında Dil Edebiyat şubesi, iki aylık dönem içinde 2 kültür gecesi hazırladı. Çanakkale ve İnönü zaferinin yıldönümleri kutlandı. Mimar Sinan ve Abdülhak Hamit anıldı. 23 Nisan'da bu konu üzerine öğrenciler arasında bir hitabet yarışması düzenlendi. Çocuk haftası münasebetiyle okulların Halkevi mikrofonu ile çeşitli eğlenceler ve

konuşmalar yapılması sağlandı (Yeşil Ordu, 1 Mayıs 1949: 4). 1949 yılında 18 konuşma hazırlandı. Türk büyüklerini anma günlerinde, törenle büyükler anılmıştır. Sıtkı Can'ın hazırladığı Ordu Şehri Tarihi, Türk Tarih Kurumu tarafından incelenmiştir (Yeşil Ordu, 1 Haziran 1949: 11). Bu dönemde Halkevinin büyük salonunda 2 konuşma hazırlanmış, 1 Temmuz Denizcilik Bayramı ile Lozan Zaferi ve Montrö sözleşmesi kutlanmıştır (Yeşil Ordu, Ağustos 1949: 16). 1950 yılında seçim kanunu hakkında 3 konferans hazırlanmış, Halkevinin yıldönümünde geniş bir kutlama programı tertip edilmiştir. Halkevi Başkanı Muhsin Karlıbel bir konuşma yapmıştır (Yeşil Ordu, Mart 1950: 9).

6.2.3.2.3.5. Sosyal Yardım Şubesi

Sosyal Yardımlaşma Şubesi'nin asıl görevi bulunduğu bölgelerde yardıma muhtaç kimsesiz kadınlar, dullar, çocuklar, düşmüş ihtiyarlar ve hastalar gibi vatandaşlara karşı yardım duygularını uyandırmak ve merhamet duygularını yükseltmektir. Sosyal Yardımlaşma Şubeleri hayır cemiyetleri değildir, fakat hayır cemiyetlerini doğuran sosyal ruhun gelişip yayılma kaynağı olmuştur (CHP, 1942: 6). Sosyal Yardım Şubeleri vatandaşların sorunları ile ilgileniyor ve bunların çözümüne yönelik çalışmalar yapıyordu. Halk sağlığı hizmetlerinin yürütülmesi Halkevleri aracılığıyla yapılıyor, bazı halkevleri sağlık ocağı açarken bazıları da gezici sağlık ekipleriyle köyleri geziyordu. Yine salgın hastalıklarla mücadelede Halkevleri etkin çaba sarf etmekteydi (Pala, 2006: 187). Ordu Sosyal Yardımlaşma Şubesi çalışmalarını şu şekilde sıralayabiliriz;

1935'te şubenin 9 doktor, 2 öğretmen, 20 memur, 15 tüccar ve 5 genel sanat erbabı olmak üzere 51 üyesi bulunmaktadır. Şube üyeleri 1 kez komite ve 2 kez şube toplantısı yapmışlardır. Bu yılda sosyal yardım şubesi üyelerinden doktor olanların her biri sırası ile haftada birer gün Halkevinin bünyesinde özel muayene ederek köylü ve şehirli fakir halka hizmet etmiş ve parasız reçete imkânı sağlamıştır. Bununla birlikte haftanın 1 günü diş hekimi İhsan Bey tarafından diş muayenesi yapılmıştır (BCA, 490.1.0.0, 990.831.2). 1936'da 200 hastaya bakılmış, haftada 1 gün diş muayenesi yapılmış, 280 kişiye 2 konferans verilmiştir (CHP, 1936: 90). 1939'da 46 fakire 313 lira para, 50 liralık erzak yardımı yapılmış, yoksul öğrencilerin giydirilmesi için 2000 lira harcanmış, 970 hasta tedavi ettirilmiş ilaçları verilmiştir. 759 fakir köylünün dişleri muayene ettirilmiş ve tedavisi yaptırılmıştır (Güzel Ordu, 23 Şubat 1940: 4).

1943'te Sosyal Yardımlaşma Şubesi, çalışmalarına 6.715 liralık yardımda bulunmuştur (Güzel Ordu, 29 Teşrinievvel 1943: 5). Halkevi başkanı Yekta Karamustafa başkanlığında toplanan İdare Heyeti Okullarındaki 100 fakir çocuğa Sosyal Yardım Şubesi tarafından ayakkabı yaptırılmasına ve maddi imkân bulunduğu takdirde en muhtaç olanlarına giyim eşyası verilmesi de kararlaştırılmıştır. Okullardaki yoksul çocuklara sıcak yemek vermek için aşocağı faaliyete geçmiştir. Başlangıçta kendi okullarında 150 çocuğa sıcak yemek verilmektedir (Güzel Ordu, 22 Birincikanun 1943: 6).

1944'te 200 fakir yurttaş her gün sıcak yemek verilmekte, fakir ailelere giyecek ve yakacak dağıtılmaktadır. 120 fakir öğrenciye ayakkabı yaptırılmış, birçok vatandaş Memleket Hastanesi'nde ve sanatoryumda tedavi ettirilmiştir. Şubenin açtığı hasta bakım evinde fakir hastalar tedavi edilmiş ve lüzum görüldüğü takdirde ilaçlar şube tarafından temin edilmiştir (Ordu, 19 Şubat 1944: 4). Mart ayında 200 fakir yurttaş her gün sıcak yemek verilirken, fakir ailelere giyecek ve yakacak dağıtılmış ve 20 fakir öğrenciye ayakkabı temin edilmiştir (Ordu, 19 Mart 1944: 5). Kasım ayında 15 fakir öğrenci giydirilmiş, fakir bir öğrencinin lise taksiti ödenmiş, parasız yatılı sınavı kazanan bir

öğrenci okula gönderilmiş, gıdasızlıktan gözleri görmez hale gelen 5 nüfuslu köylü bir aile tedavi altına alınmıştır (Ordu, 19 Kasım 1944: 6). Muhtaç vatandaşların sağlık durumları parti binasında hazırlanan bir odada programı Sağlık Müdürü tarafından yapılan parasız muayene ve tedavi polikliniği hizmete açılmıştır. Dr. Cemil Şencan, Dr. Kazım Güney, Dr. Sadettin Kumbasar, Dişhekimî Yekta Karamustafa, Dr. Orhan Çelik, Dişhekimî Atam Hekimoğlu hizmet verecek doktorlardır. (Güzel Ordu, 26 Kânunuevvel 1944: 5). 1945'te şube 3.200 liralık bir yardım yapmıştır. 67 fakir öğrenciye ayakkabı ve elbise temin edilmiş, veremli bir vatandaş tedavi edilmiş ve lisede okuyan fakir bir öğrencinin eğitim masrafları karşılanmıştır (Ordu, 19 Şubat 1945: 7). 45 kız öğrenci için önlük yaptırılmıştır (Güzel Ordu, 28 Şubat 1945: 6). Aynı yıl 83 fakir öğrencinin elbise, ayakkabı ihtiyaçları karşılanmıştır. Perşembe ve Ulubey gezisinde fakir köylülere 55 lira 40 kuruş ederinde ilaç ve kinin dağıtılmıştır. Sıtma mücadelesi sebebiyle Bülbül Deresinde çalışan fakir işçilere 64 lira 74 kuruş yiyecek yardımı yapılmıştır. Perşembe köylerinde çıkan hastalık sebebiyle gönderilen doktorların 30 lira 6 kuruşluk otomobil masrafı karşılanmıştır. 13 fakir aileye 357 lira 50 kuruşluk iâşe yardımı yapılmıştır. 9 öğrencinin 85 liralık sanat okulu yol masrafı karşılanmıştır. Fakir ve hasta 4 ailenin 96 liralık yol masrafı ve bir çocuklu dul kalan kadına 50 liralık nakit yardım yapılmıştır. 100 yaşındaki 2 ihtiyara 60 lira tutarında erzak yardımı yapılmıştır. Hukuk Fakültesinde okuyan bir öğrenciye 60 liralık yardım ile Akşam Kız Sanat Okulu'nda okuyan 2 fakir öğrenciye 110 liralık yardım yapılmıştır (Ordu, 24 Şubat 1946: 6).

1947'de evi yanan 3 köylüye ve 2 öğrenciye nakit yardım yapılmıştır. Birçok fakirin yol parası verilerek muayenesi yapılmıştır. Cezaevindeki fakir mahkûmlara okuma yazma malzemeleri ile birçok hastanın ilaçları alınmıştır (Yeşil Ordu, 30 Ağustos 1947: 12). Merkez İlkokulları, sanat ve ortaokuldaki fakir öğrencilere 113 liralık defter, kalem, lastik alıp dağıtılmış, çok fakir olan birkaç öğrenciye elbise yaptırılmıştır (Yeşil Ordu, 1 Kasım 1947: 7). 1948'de Halkevi gelirleri ciddi anlamda düşüş yaşamıştır. Bu duruma rağmen 5 vatandaşa nakit yardım yapılırken, birçok fakir ve hasta 8 vatandaşın ilaçları temin edilmiştir (Yeşil Ordu, 1 Mayıs 1948: 5). 1949'da 85 aileye 10 ton odun parasız dağıtılmış, 8 vatandaşa nakit para yardımı yapılmıştır. 50'den fazla hastaya ilaç temin edilirken 3 hastanın yol parası karşılanarak İstanbul'a tedavi için gönderilmiştir (Yeşil Ordu, 1 Haziran 1949: 5). 1950'de 3 veremli hasta ile 20 hasta ve fakir vatandaşa hem yiyecek ve hem de ilaç yardımı yapılmış, 50 vatandaşa nakit yardımda bulunulmuştur (Yeşil Ordu, Şubat 1950: 11). 5 yurttaş 115 lira nakit yardım yapılırken, 64 hasta yurttaş 341 lira 15 kuruşluk ilaç alınmıştır (Yeşil Ordu, Mart 1950: 16).

6.2.3.2.3.6. Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi

Şubenin asıl amacı halka okuma yazma öğretmek, okuryazarlık seviyesini yükseltmektir. Kütüphane şubesi bu amacını çeşitli kurslar vererek hayata geçirmeye çalışmaktaydı. Türkçe okuma yazma, pozitif bilimler, el sanatları, yabancı dil bunlardan bazılarıdır. Bu kursları başarıyla tamamlayan vatandaşlara diplomalarının verildiği törenler yapılırdı (Pala, 2006: 195). Bu şube ile ilgili istatistiklere *CHP Halkevi ve Halkodaları* kitabında şu şekilde değinilmektedir;

Şube 05 Mart 1935'te açılmıştır. 1 avukat, 12 öğretmen, 3 memur olmak üzere 16 üyesi vardır. Bu yılda 3 komite ve 2 şube toplantısı yapılmıştır. Şube komitesi biri cezaevinde, diğeri halkevi salonunda olmak üzere iki dershane açmıştır. Cezaevinde açılan kursta buradaki hükümlülere kalem, defter, alfabe dağıtılarak bunlara haftada iki

defa alfabe, yurt bilgisi, yazı ve hesap dersleri verilmiştir. Okuma bilen hükümlülere ise kitaplar dağıtılmıştır. Bu kitaplar şöyledir: Yurt Bilgisi, Gazi'nin Gizli Ordusu, Türklerin İstanbul Muharasası, Vatansız Adam, Türk Akıncıları, Viyana Önünde Türkler ve Eski Türk Zaferleri. Halkevi salonunda açılan kursta ise Türkçe, Fransızca, ulusal tarih, yurt bilgisi, yazı, hesap, dikiş, defter tutma usulü, çocuk bakımı dersleri verilmiştir (BCA, 490.1.0.0, 990.831.2).

1939'da derslane sayısı 223 iken bunlara devam eden yurttaş sayısı 14.047'dir. 1940 yılında Halkevi "okul çağında olup okuma yazma bilmeyen" vatandaşlara 472 derslane açmıştır. Bu dershanelere 22.551 yurttaş devam etmiştir. Halkevi başına ortalama 131 kişi düşüp, bu halkevleri hayatında en verimli evredir. 1941'in ilk altı aylık çalışmalarında 1940 yılında olduğundan daha az sayı görülmektedir. 1940 yılının birinci altı aylık çalışmasında 135 Halkevi tarafından 254 derslane açılmış ve bunlara 14.862 yurttaş devam etmiştir. 1941'in ilk altı aylık çalışmasında 137 Halkevi 219 derslane açmış ve buralara 10.927 yurttaş devam etmiştir (CHP, 1942: 9-10). Bu şubenin çalışmaları Halkevlerinin kapatılmasının ardından Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kurulan Halk Eğitim Merkezlerinin temelini oluşturmuştur (Pala, 2006: 195). Halkevleri Ulus Dershaneleri adıyla açtıkları kursalar 20 Şubat 1936'dan itibaren Ordu'nun değişik bölgelerinde açılmaya başlamıştır. Bu kurslarda öğretmenler ücretsiz çalışmakta ve derslane masrafları belediyeler tarafından karşılanmaktadır. A ve B olmak üzere iki sınıfı olan dershanenin Ordu merkez mevcudu toplamda 230'dur. Şubenin 1945'te açtığı kurs ve dershaneler şöyledir (Gürses Gazetesi, 27 Şubat 1936: 4):

- Cezaevinde A ve B okuma ve irşat kursları,
- Merkez Gazi Okulu salonunda erkek A ve B dershaneleri,
- Merkez Gazi Okulu salonunda kadın A ve B dershaneleri,
- Halkevi salonunda Ortaokulda elemelerden kalanlara Tabii İlimler kursu,
- Halkevi salonunda Ortaokulda elemelerden kalanlara lisan kursu,
- Halkevi salonunda Ortaokulda elemelerden kalanlara matematik kursu.

Ordu halkevi; aralık ayından itibaren 3 ay devam etmek üzere kadın ve erkeklerle ait 4 ayrı derslane açmıştır. Bu dershanelerin 2'si A dershanesidir ve burada hiç okuma yazma bilmeyen 73 erkek, 24 kadın vatandaş yararlanmaktadır. Bunlar haftanın 3 günü ikişer saat okuma yazma kursu görmekteydi. B dershanesinde 18 erkek, 13 kadın olmak üzere 31 vatandaş devam ediyordu. Bunlar ise A dershanesi gibi haftanın 6 saati okuma yazma, aritmetik, yurt bilgisi, milli tarih ve coğrafya dersleri görmektedir. Kırtasiye eksiği olan kadın ve erkek yurttaşlara 170 defter, 170 kalem, 100 kitap, 60 alfabe dağıtılmıştır. Dershanelerin ısınma ve aydınlatma eksiklikleri Milli Eğitim Müdürlüğünce temin edilmiştir. Halkevi salonunda açılan lisan kursu ise haftada 2 saat olarak cumartesi ve salı günleri hizmet vermektedir. Bunun yanı sıra tabii ilimler, fizik, kimya, kursları da haftanın 6 saati çalışmaktaydı. Kursların devam eden 17 öğrencisi bulunmaktaydı (Ordu, 24 Şubat 1946: 4).

1947'de Ordu'da ortaokulda bütünleyme kalan öğrencilere matematik, fizik, kimya, Fransızca, tabii ilimler ve müzik kursları açılmış ve bu kurslara 70'ten fazla öğrenci devam etmiştir. Cezaevinde bir okuma yazma kursu ile 142 genç kız ve kadının devam ettiği bir nakış kursu açılmıştır (Yeşil Ordu, 30 Ağustos 1947: 12). 1948'de bu şube Ortaokulda bütünlemeye kalan öğrenciler için fizik, kimya, matematik, tabii ilimler, Fransızca ve müzik kursları ve 142 kadın için nakış kursu açılmıştır (Yeşil Ordu, 1 Mart

1948: 3). Aynı yıl 60 ortaokul öğrencisi açılan kurslara devam etmiştir (Yeşil Ordu, 1 Mayıs 1948: 8). 1949'da Ordu Halkevi iki kurs açmıştır (Yeşil Ordu, 1 Haziran 1949: 13). Bunlar erkek sanat okulu sınavlarına girecek öğrencilere kurs ve Halkevi salonunda sabah ve akşam üçer saat devam etmek üzere günde 2 kez pasif korunma kursudur (Yeşil Ordu, 1 Haziran 1949: 7; Yeşil Ordu 1 Ağustos 1949: 9). 1950'de okuma yazma bilmeyen yurttaşlar için okuma yazma kursları hazırlanmıştır. Erkek ve kadın olmak üzere kurs iki kısma ayrılmıştı. Ayrıca bu dönemde müzik kursu da açılmıştır (Yeşil Ordu, 1 Ekim 1949: 10).

6.2.3.2.3.7. Spor Şubesi

Halkevleri TİCİ, TSK, BTGM ile spor konusunda aynı amaçları taşımaktaydı. Halkevlerinin spor alanındaki görevi bu kuruluşların çalışmalarını desteklemek ve yaygınlaşmasını sağlamaktı. Bu sebeple halkevlerinde yapılacak spor faaliyetleri şöyledir (Pala, 2006: 174):

- Bedensel gücü ve gelişmeyi arttırıcı jimnastik, kürek çekme, yürüyüş ve atletizm,
- Güç, uzunluk gerektiren ve bunları geliştiren spor dalları; güreş, boks, yüzme, futbol, yüksek jimnastik, bisiklet, olta ve ağ ile balık avı,
- Güç ve uzunluk gerektiren ve tehlikeli sayılabilecek sporlar; vahşi hayvan avı, dağ ve kış sporu, yelken, vb.

Amaçları arasında kamp, gezi gibi faaliyetler yoluyla yurdun her köşesini gençlere tanıtmak ve sevdirmek de vardı. Halkevlerinin spor faaliyetleri için gerekli araç-gereç ve malzeme, yerel parti teşkilatları tarafından sağlanmaktaydı. Yarışma ve turnuvalar düzenleyen halkevleri, kendi aralarında düzenli işbirliği sağlayacaklardı (Pala, 2006: 174).

Ordu Halkevi Spor şubesi ilk başkanı Nazım Kurtulmuş idi. Bu şube çalışmalarını etkin olarak devam ettirmiştir. Bunun sebebi Ordu Halkevi gençlerinin en çok ilgilendiği şube olmasıdır. Şube en fazla etkinliği futbolda göstermiştir. Ancak şubenin futbol dışındaki spor dallarında da çalışmalar yaptığı görülmektedir. Ordu Halkevi Spor Şubesi çalışmalarına baktığımızda 1935'te şubenin 3 öğretmen, 12 tüccar, 34 memur, 13 genel sanatlar erbabı olmak üzere 52 üyesi vardır. Bu yılda 7 kez komite ve 2 kez şube genel toplantısı yapılmıştır. Ordu şehri gençleri bu yılda aktif ve bölgeye canlılık katmaktaydı. Şube, bu dönemde bulunan Spor Yıldızı ve Gençler Yurdu adlı iki kulübü Türkiye İdman Cemiyetleri Federasyonu'na girmeyi amaçlamıştır. 1936 yılı için hazırlanan çalışma programında, bir kurs açarak İsveç usulü jimnastik hareketlerinin ilerlemesine ve benzeri spor, beden eğitiminin genişlemesine önem verileceği belirtilmiştir. Ayrıca bu yılın ilkbahar aylarından başlayarak Ünye, Fatsa, Mesudiye ilçelerine geziler düzenleyerek buralarda türlü spor faaliyetleri düzenlenmiştir (BCA, 490.1.0.0, 990.831.2). 1936'da Rize'ye yaptıkları bir gezide bir maç düzenlenmiştir (CHP, 1936: 90). 1943'te Beden Terbiyesi Bölge Müdürlüğü ile beraber faaliyet yürütmüş, gençliğin gelişme konusu üzerine çalışmışlardır (Pala, 2006: 182).

1944'te 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı törenlerinde Ordu Gençlik Kulübü ile Ortaokul takımı arasında maç yapmıştır (Ordu, Sayı 4: 11). 1945'te Spor şubesi memlekette sporu düzenleme rolünü üstlenmiş, bölge ve kulüplerle işbirliği yapmıştır. Samsun ve Vona'ya 20 kişilik kafilelerle iki gezi düzenlenmiştir. Samsun'da, Samsun

Gençlik Kulübü ile futbol maçı yapılmıştır. Vona'da voleybol müsabakası düzenlenmiştir. Bu iki gezi, gençlerin tanışmaları ve kaynaşmaları açısından faydalı olmuştur (Ordu, Sayı 5: 21). Aynı yıl iki spor müsabakası daha gerçekleştirildi. Bunlardan biri Trabzon Gençlik Kulübü diğeri Bulancak Halkevi futbol takımlarıdır. Her takımla yapılan maçlar samimi bir hava içinde gerçekleştirilmiştir (Ordu, Sayı 6: 8). Spor kolu 1947'de çeşitli karşılaşmalar düzenledi. Koşular, su sporları ve eğlenceler düzenlendi. Çambaşı'nda Beden Terbiyesi Bölgesi ile müşterek bir dağcılık ve atıcılık kursu açıldı. Lozan şerefine su sporları müsabakaları düzenlendi ve kazananlara mükâfatlar verildi. Ulubey, Uzunisa ve Perşembe'de güreşler düzenlendi. 28 Mayıs'ta ödüllü bir güreş müsabakası düzenlendi. 30 Ağustos'ta bir Halkevi Spor Bayramı ve 20 Eylül'de de Türkiye genelinde yağlı pehlivan güreşi düzenlendi. Bu yılda halkevinin bir salonuna masa tenisi konulmuştur (Yeşil Ordu, 30 Ağustos 1947: 12). 1948'de Ünye Halkevi Spor Kolu Ordu'ya davet edilmiş ve bir futbol karşılaşması yapılmıştır (Yeşil Ordu, 1 Kasım 1948: 9). Beden Terbiyesi bölgesi ile ortak Mesudiye, Gököy ve Çambaşı-Karagöl yaylalarında kuru dağcılık ve atıcılık kursları açmıştır (Yeşil Ordu, 1 Eylül 1948: 6). 1949 yılı 20-21 Eylül 1949 günlerinde büyük ödüllü yağlı güreş müsabakası düzenlenmiştir. Güreşe yurdun değişik köşelerinden gelen ünlü pehlivanlar katılmıştır. Dünya şampiyonu olan Yaşar Doğu da bu güreşte hazır bulunmuştur. 21 Eylül Perşembe günü Halkevi salonunda saat 21'de Yaşar Doğu'nun düzenlediği serbest güreş gösterileri yapılmış ve Yaşar Doğu bizzat güreşmiştir (Yeşil Ordu, Ekim 1949: 7). 1950'de Ordu Halkevi Spor Şubesi Beden Terbiyesi bölgesi ile işbirliği yaparak bütün kır koşularına katılmıştır (Yeşil Ordu, Şubat 1950: 9).

1923-1950 yılları arasında Ordu'daki spor faaliyetlerine baktığımızda Orduluların her zaman spora karşı büyük bir ilgisinin var olduğunu görmekteyiz. Bu sebeple Ordu'da birçok dalda spor kulübü kurulmuş ve bu kulüplerde yetişen gençler sporun yanında başka kültürel faaliyetlerde de bulunmuştur (Ordu İl Yıllığı, 1973: 124).

Aşağıda Ordu Halkevi Spor Şubesi'ne ait bazı resimler verilmiştir (BCA, 490.1.0.0, 1076.1118.2.):

Fotograf 1: Ordu Halkevi'nin Spor Şubesi'nin Etkinliklerinden Görüntüler

6.2.3.2.3.8. Kütüphane Şubesi

Halkevi dergileri hariç tüm Halkevi yayınlarını yapan bu şube Kitapsaray Şubesi olarak da bilinmekteydi. Kütüphaneler halkın bilgi düzeylerini ilerletmekte en büyük etken olarak görüldüğü için Kütüphane şubesine önem verilmiştir. Bu sebeple Yayın Şubesi'nin kurulması, bir kütüphane ile okuma odası bulundurulması gerekli görülmüştür. Böylelikle halkın mahalle kahvesi yerine Halkevi kütüphanesine çekilmesi hedeflenmiştir. Bu şube, köylerde okuma odaları açmakta ve köyler için gezici kütüphaneler oluşturmuştur (Pala, 2006: 201).

13.03.1935'te açılan şubenin 2 avukat, 6 öğretmen, 3 tüccar, 26 memur, 2 genel sanatlar erbabı olmak üzere 39 üyesi bulunmaktaydı. Bu yılda 4 komite ve 3 şube toplantısı yapılmıştır. Şube'nin açılmasıyla raflarda saklanan kitapları bu yakışıksız durumdan kurtararak Kitapsaray'na ceviz ağacından yapılan camlı dolaplarına yerleştirilmiştir. 1936'da içinde bir de okuma salonu bulunan Kitapsaray'ndan bu yılda 7.528 okur istifade etmiştir. Kitapsaray ve yayın şubesi komitesi dil, tarih, edebiyat şubesi komitesi ile birleşerek parti prensiplerini yaymak için dergi çıkaracağını 1936 yılı çalışma programına koymuştur. Kitapsarayın okuma salonunda bulunan gazete ve dergiler şöyledir: Ulus, Tan, Cumhuriyet, Karagöz, Köroğlu, Akbaba, Ülkü ve Halkevinin Konferans serileri ve dergilerinden ibarettir. Bu yılda Kitapsaray'nda 1.500'den fazla kitap bulunmaktadır (BCA, 490.1.0.0, 990.831.2; CHP, 1942: 90). 1937'de Beşir Fuat Haznedar, eski Trabzon milletvekili olan babası Mahmut Mazhar Haznedar'a ait yaklaşık 500-600 kadar kitap Halkevine hediye edilmiştir. Bu kitaplarla birlikte Halkevi kütüphanesindeki kitap sayısı 8.906'yı bulmuştur. Bu kitapların 5.168'i Türkçe yazılırken, 3.634'ü Arapça yazılmıştır. 1938'de daha önce 1926'da kurulan Gazi Mustafa Kemal Paşa Kütüphanesi ile Halkevi Kitapsaray Kolu birleştirilerek tek bir kütüphane oluşturulmuştur (Pala, 2006: 216). 1945'te Ordu eski Cumhuriyet Savcısı Mehmet Ali Sebük'ün *Memleket Kriminolojisi* adlı eseri Halkevince broşür olarak yayınlanmıştır. 1945'te Ordu Halkevi Kütüphanesi kitapları, kitap sayıları ve okunan kitaplar aşağıdaki gibidir (Pala, 2006: 218):

Tablo 42: 1945 Yılı Ordu Halkevi Kütüphanesi Çalışmaları

Konuları	Kitap Sayısı	Okunan Kitap Sayısı
Umumi Eserler	1.129	33
Felsefi Eserler	491	25
Dini Eserler	67	4
Sosyal Eserler	1.091	28
Filolojik Eserler	443	29
Nazari İlimler	581	74
Tatbiki İlimler	780	22
Güzel Sanatlar	380	17
Edebi Eserler	2.020	1.211
Tarih ve Coğrafya	1.503	321
Toplam	8.485	1.765

1947'de Ordu Halkevi Kütüphane ve Yayın Şubesi'nin yıllık kitaplık masrafı 2.657 lira olmuştur (Yeşil Ordu, 1 Mart 1948: 20). Aynı yıl kitapların tasnifi yapılarak okuyucuların daha iyi şekilde faydalanacağı bir hale getirildi. Halkevinin üst salonunda dinlenme salonu ile sadece gazete ve dergilerin bulunduğu bir yer oluşturuldu (Yeşil Ordu, 30 Ağustos 1947: 5). 1948 yılının Eylül ayından 1 Haziran 1949'a kadar, Ordu'nun tek kütüphanesi olan Halkevi kütüphanesi ıslah edilmiş ve bir kütüphane memurunun görevlendirilmesi sağlanmıştır (Yeşil Ordu, 1 Haziran 1949: 11).

6.2.3.2.3. Ordu Halkevi'nin Kapatılması

Halkevleri Şubat 1932'de 14 merkezde açılmıştı. Halkevlerinin hızlı ilerleyişi 1932-1940 yıllarını kapsayan dönem olurken, varlığını sürdürdüğü 1951 yılına kadar Londra Halkevi de dâhil olmak üzere 479 Halkevi bulunmaktaydı (Özdemir, 2011: 256). Halkevlerinin seyri II. Dünya savaşı ile birlikte çok partili rejimlerin öne çıkması ile birçok ülke demokrasiyi tercih etmiştir. İç politikada muhalif sesler yükselmiş ve bu Demokrat Parti'nin vücut bulmasına sebep olmuştur. Demokrat Parti'nin muhalefet olarak meclise girmesinin ardından DP'liler Halkevleri yapısını tartışma konusu etmişlerdir (Pala, 2006: 322).

Halkevleri CHP'ye ait kuruluşlar olarak görülmekteydi. Yapılan eleştiriler sonucunda 25 kişilik bir komisyon oluşturulmuş ve bu evlerin tesis haline getirilmesi söz konusu olmuştur. Ancak Halkevleri hiçbir zaman tesis haline getirilmemiştir. Bunun ardından DP'liler bu kez evlerin Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanması teklifinde bulunmuş ancak yine bir sonuç alınamamıştır. Türk Ocakları 1949'da yeniden açılmasıyla daha önce Halkevlerine devrettikleri mal varlıklarını geri istemiştir. Çok Partili hayata geçişle birlikte halkevlerine olan maddi yardımlar kesintiye uğramış, haliyle bu da Halkevi faaliyetlerini büyük oranda zayıflatmıştır (Özdemir, 2011: 260). Nihayetinde Halkevleri 8 Ağustos 1951'de 5830 sayılı yasa ile kapatılmıştır. Halkevlerinin bazı binaları Türk Ocaklarına tahsis edilirken, diğer binalar hazineye verilmiştir (Arıkan, 1996: 279).

6.3 Gazi Mustafa Kemal'in Ordu'yu Ziyareti

Cumhuriyet'in ilanından sonra Ordu için tarihi günlerden biri şüphesiz ki Reisi-cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Ordu'yu ziyaretidir. Ordulular için ayrı bir öneme sahip olan bu gün 1935 yılından itibaren her yıl kutlanmıştır (Çebi, 2000a: 405). Türk halkının büyük zaferinin ardından henüz bir yıl geçmemişti ve Anadolu insanı savaşın yaralarını yeni yeni sarmaya çalışıyordu. Gazi Mustafa Kemal Paşa yeni Cumhuriyet rejimiyle birlikte yaptığı yenileşmeyi halka anlatmak ve uzun yıllar süren savaşlar nedeniyle yorgun ve harap düşmüş olan milletin ihtiyaçlarını yerinde tespit etmek amacıyla 1924'te yurt gezilerine çıkmıştır (Yıldız, 2014:133). Bu amaçla gerçekleştirilen yurt gezisinin Karadeniz ayağında Hamidiye isimli kruvazör ile 12 Eylül 1924 Cuma günü Mudanya'dan hareket eden kruvazörün ilk durağı Trabzon olmuştur. 15 Eylül 1924 Pazartesi günü Trabzon'a varan Mustafa Kemal, kendisi ve yanında bulunan heyeti adına düzenlenen yemeğin ardından CHP binasına geçmiştir. 17 Eylül 1924 Çarşamba günü rotasını Rize'ye çeviren Mustafa Kemal'i Rize halkı coşkuyla karşılamıştı. Ertesi gün Cumhuriyet ve Gazi Paşa adını verdikleri yeni yaptırılan çeşmelerin açılış törenini gerçekleştirdikten sonra Rize hükümet konağına geçmiştir. Rize'den ayrılan Hamidiye Kruvazörü 19 Eylül 1924 Cuma günü sabahı Giresun'a demir atmıştı. Mustafa Kemal burada Giresun Hükümet Konağı, Belediye, Valilik, CHP binası ve Askerlik Şubesi ziyaretlerinde bulunmuştur (Pala, 2013: 91-93).

19 Eylül 1924 yılının Cuma günüdür ve o dönemde cuma günleri tatildir. 19 Eylül günü sabahı tüm şehir halkı ve civar köylerdeki halk erken saatlerden itibaren ayaklanmış, Gazi Paşa'yı görme heyecanı ile sahilleri, cadde ve sokakları doldurmuştu. Öğle vakti olduğunda Melet Irmağı açıklarında Hamidiye Kruvazörü'nün dumanının görülmesiyle heyecan doruğa çıkmıştı. Öyle ki Yalı Camii etrafı, deniz kıyıları, bazı binaların çatılarını dolduran halk Ulu Önder'in gelişini izlemekteydi. Hamidiye Kruvazörü saat 14:00 sularında şehrin karşısına gelmiş ve top atışlarıyla açıkta demirlemişti. Bu arada

Ordu temsil heyeti Belediye Başkanı Furtunzade Yusuf Bey, Vali vekili Rıfat (Vona), Ordu Mebusu Recai ve Faik Beyler, Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı İsa Bey (Cordan), ikinci başkan Furtunzade Hacı Mithatoğlu Mehmet Bey, Kalfazade Rıfat Beylerin içinde bulunduğu motor gemi iskelesine yanaşmıştı. Ordu temsil heyeti gemide Gazi tarafından kabul edilmişti. Heyeti temsilen Vali Vekili Rıfat (Vona) Bey, Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya "hoş geldiniz" diyerek kendilerini şehirde görmekten büyük mutluluk duyacaklarını, tüm Ordu halkının bu mutluluğu paylaşmak için sahilde sabırsızlıkla beklediklerini arz etmiştir. Orduluların bu isteğinden mütehassıs olduğunu belirten Ulu Önder gemiden ayrılarak Hamidiye Kruvazörü motoru ile sahile çıkmıştır (Çebi, 2000a: 401).

Mustafa Kemal'e bu seyahatinde eşi Latife Hanım, İstanbul Milletvekili ve eski Türk Ocakları Genel Başkanı Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Cumhurbaşkanlığı Başkâtibi Tevfik (Bıyıklıoğlu), Özel Kalem Kâtibi Memduh Bey, Yozgat Milletvekili Salih (Bozok), Gaziantep Milletvekili Kılıç Ali, Rize Milletvekili Rauf (Benli) ve basın mensupları eşlik ediyorlardı. Latife Hanım Ordu ziyaretinde karaya çıkmayarak gemide kalmıştır (Önder, 1998: 289). Gazi Mustafa Kemal Paşa, Ordu İskelesine saat 14:30 civarı çıkmıştır. İskelede yakın kısımda Vilayet erkânı, asker, jandarma ve polis ile seçilmiş öğrencilerden oluşan bir grup öğrenci bulunuyordu. Büyük Gazi girişteki asker ve polisleri selamlayarak, öğrencilere sevgi göstermiştir. İskeledeki bu karşılama töreninin ardından karada bulunan halkı selamlayarak yanında bulunan heyetle birlikte ilerlemeye başlamışlardır. "Yaşa... Varol Gazi Paşamız!" nidaları ve alkışları içinde yavaş yavaş ilerleyen Gazi, tebessüm ederek Orduluların sevgi gösterisinden memnun olduğunu belirtiyordu (Çebi, 2000b: 31).

Gazi Mustafa Kemal Paşa, iskelenin 50-60 metre ilerisinde ana caddenin kenarında bulunan Belediye binasının önüne gelmiş, burada Belediye Başkanı Yusuf Bey tarafından belediyeye teşekkürleri arz edildi. Mustafa Kemal Paşa, yanındaki heyetiyle birlikte belediye binasının en üst katında misafir edilmiştir. Burada kendilerine ticaret odası temsilcileri ve esnaf ileri gelenleri takdim edildi. Her esnafı tek tek ilgilenen ve onların ihtiyaçlarını soran Mustafa Kemal Paşa, çok çalışmak gerektiğini belirterek, Ordu ilinin iktisadi durumu hakkında bilgi edinmiştir. Paşa aynı binada bulunan Halk Fırkasını da ziyaret etmiş ve Fırka idarecileri ile görüşmüş, ancak firkada fazla kalamamıştır. Belediye Binasından ayrılan Mustafa Kemal Paşa heyeti ile birlikte caddeyi dolduran Ordu halkı arasından ilerleyerek Vilayet istikametinde yürümeye başladılar (Çebi, 2000a: 405).

Mustafa Kemal Paşa kendisini çevreleyen büyük bir kalabalıkla Vilayet Konağına kadar ilerlemiş ve buradaki ziyaretlerini gerçekleştirmişlerdi. Vali Rıfat Bey tarafından Gazi'ye Ordu hakkında bilgiler verildi. Burada Mustafa Kemal Paşa ve Müftü Ali Efendi arasında şöyle bir sohbet geçmiştir; Ali Efendi, Mustafa Kemal'e takdim edildikten sonra, Gazi, müftünün elini sıkarak "Siz oturun hocaefendi." demiş ve yanına oturtmuştu. Kendisini tanıdığını ifade etmiştir. Ali Efendi, Mustafa Kemal'in Dağmat Ferit Paşa Hükümeti'nin çıkarttığı idam fermanına ilk karşı çıkan müftülerden biriydi. Müftü Ali Efendi Vona Müftüsü iken Dağmat Ferit Paşa Hükümeti'nin fermanına karşılık bir fetva yayınlamıştır. Bu fetvada "Padişahımız esirdir. Onun çıkardığı irade-i seniye dinen uygun değildir. Biz millet olarak Ankara'da teşekkül eden Milli mücadele kumandanı Mustafa Kemal Paşa'ya arz-ı ubudiyet ediyoruz." demiştir. Mustafa Kemal, Müftü Efendiye nerede eğitim gördüklerini sorar ve İstanbul cevabını alınca Paşa, hocasının kim olduğunu sorar. Aldığı cevap ise şaşırtıcıdır. Paşa şöyle devam eder: "O halde boş değilsiniz, O muhterem zat Selanik'te benim hocamdı." Gazi Mustafa Kemal, Müftü Ali

Efendi'nin sorular karşısında çekindiğini fark edince Kevser suresini okur ve manasını sorar. Müftü Efendi, “*Bu manayı dünyalık mı vereyim yoksa ahretlik mi vereyim?*” diye sorunca Mustafa Kemal Paşa “*Dünyalık mana ver.*” der. Müftü Ali Efendi bunun üzerine “*Dünyada ne kadar sanat varsa hepsi bu surenin içerisinde. Elektrik bile bunun içinde vardır.*” demiştir. Bu cevaba karşılık Mustafa Kemal ayağa kalkarak Müftünün elini sıkarak ve devam eder. “*Hurafata, yobazlara, taassuba asla fırsat vermeyeceğim. Bu memleket ve bu millet senin gibi din adamlarına çok muhtaçtır.*” der (Pala, 2013: 94-95).

Vilayet Konağının ardından Gazi Mustafa Kemal ve heyeti, kalabalık Ordu halkı ile birlikte yoluna devam ederken karşılarına bir grup spor kıyafetleri giymiş gençlerin dizildiğini ve kendisini selamladığını görür. Bu gençler, Ordu'da henüz yeni kurulmuş olan İdman Yurdu Kulübü futbolcularıydı. Başlarında ise Ali Rıza Gürsoy bulunmaktaydı. (Yıldız, 2014:134). Mustafa Kemal Paşa'yı kulüp binasına davet ederler. Daveti geri çevirmeyen Mustafa Kemal kulüp binasına girer. Günün hatırası olarak kendisinden kulüp defterine yazı yazmasını istenince Gazi Paşa şu satırları yazmıştır: *Sporun bedeni olduğu kadar fikri de olmasına dikkati tecelli ederim* (Pala, 2013: 96). Kulüp binasından ayrıldıktan sonra halkın alkışları arasında Ordu'dan ayrılmak üzere iskeleyle doğru ilerleyen Mustafa Kemal Paşa, bir kişinin: “Paşam bize nutuk vermeyecek misiniz? Sizi dinlemek istiyoruz.” dediğini duydu. Gazi Mustafa Kemal Paşa ve heyeti birden durakladı. Yüzünü Ordululara dönen Gazi Mustafa Kemal şu konuşmayı yapmıştır:

“Muhterem Ordu Ahalisi... Hakkımda gösterdiğiniz samimi tezahürat bende pek derin hissiyat bıraktı. Maalesef ciddi bir sebep aranızda daha fazla kalmama mani oluyor. Bunun için müteessirim. Fakat vaat ediyorum; ilk fırsatta aranızda daha fazla kalmakla bu teessürü izale edeceğim. Gönül arzu ederdi ki burada günlerce kalayım ve sevimli köylerinizi temaşa ile zevk alayım. Arkadaşlar!.. Sizin gibi şuurlu bir millete malik olan bu devlet, bütün cihana karşı iftihar etmek hakkına maliktir. Büyük teessürle sizden ayrılıyorum. Fakat vaadimi yaptığım zaman bu teessürlerim zail olacaktır. Allahaismarladık (BCA, 30.10, 0.0.2.9.9)”

Bu konuşmasının ardından Atatürk iskeleden ayrılmadan hemen önce Cumhurbaşkanlığı Başkâtibi Tevfik Bey tarafından Başbakan İsmet İnönü'ye Ordu-Giresun gezisi hakkında bilgi veren şu telgrafi çekmiştir (BCA, 30.10, 0.0.2.9.9).

“Reis-i Cumhur hazretleri bugün Giresun ve Ordu'yu ziyaret ettiler. Her iki şehirde de pek büyük tezahüratla istikbal ve teşyi olundular. Yirmi Eylül sabahı Samsun'a muvasalat olunacak ve karaya çıkılacaktır. Samsun'dan doğruca Erzurum'a hareket olunacaktır. Karadeniz seyahatinin Samsun'da hitam bulacağı maruzdur efendim.”

Mustafa Kemal saat 16:00 sularında iskeledeki motoruna binerek Hamidiye zırhlısına döndü. Ardından top atarak şehri selamlayan Hamidiye gemisi Ordu limanından ayrılarak Samsun istikametine yol almıştır (Çebi, 2000a: 411-412). Mustafa Kemal Paşa, Erzurum'da deprem olması sebebiyle gezisini hızlandırmış, Ordu ziyaretini birkaç saatle sınırlandırmıştı. H. Fevzi Güvemli anılarında bu büyük günü şöyle anlatmaktadır:

“1924 yılı Eylül ayının 19. Günü öğleyi geçiyordu ki Hamidiye kruvazörü limana demir attı. Sahili büyük bir kalabalık kaplamış, Gazi Paşa'nın karaya çıkmasını bekliyordu. Kasaba takalarla, bayraklara donatılmıştı. Hamidiye'den bir motor ayrıldı, hızla yaklaştı ve iskeleyle yanaştı. Gazi Paşa ve arkadaşları çıktılar içinden. Maiyetindekiler dört beş kişiyi geçmiyordu. Latife hanım gemide kalmıştı. Halk coşkun gösterilerde bulunuyordu. Gazi Paşa halkı selamlayarak CHP binasına gitti önce; bir süre kaldı. Gazi Paşa, Hükümet Konağına gitmek üzere caddeye çıkınca, yolun iki yanını tutan halkın alkışları arasında yürümeye başladı. Ben caddenin köşesindeydim ve sıradan birazcık ilerideydim. Gördü beni! Bakışları üzerimde durdu bir kısacık süre. Ben de bakışlarımı kaçırmadım gözünden. Bunu içimde bir sevinç ve güven duyarak yaptım! O yıllarda valilerin ma-

kam otomobili yoktu. O yüzden Gazi yürüyordu. Üzerinde ince yapısına pek yaraşan çizgili lacivert kostüm vardı. Beyaz gömleğinin önünü kısmen, sanırım yine lacivert bir kravat kapatmaktaydı. Açık kahverengi bir şapka vardı başında. Ayağında da siyah rugan iskarpinler. Ardındaki kafiye katıldım. İdman Yurdu'nun önüne gelmiştik ki biri kolumdan yakaladı; baktım Ali. “Fevzi, dedi heyecanla Gazi'yi İdman Yurdu'na davet edelim. Çocuklara forma giydirip dönüş yolunu keselim.” Olur dedim, ama hani çocuklar? “Canım, dedi. Beş on kişi bulsak olur.” Bugün aradan yıllar geçti, aşağı yukarı bunları konuştuk Ali ile beş on arkadaş bulduk da. Ben binanın temizliğini üzerime aldım. Belki bir aydan fazladır kapısını açmadık kulübün. Çünkü fındık zamanıydı. Herkes ürününü toplamak ve kurutmakla meşguldü. Binanın her yeri toz toprak içindeydi. Sulattım, süpürdüm, pencereleri açıp havalandırdım. Masa ve sandalyelere ancak bir çeki düzen vermiştim ki geldiği haberini aldım dışarıdan. Hemen sokağa fırladık. Çocuklar futbol formalarını giymişler, yolu da kesmişlerdi. Gazi durumu görünce durdu. Ali önünde eğildi ve kulübe teşrif buyurmasını istedi. O, başıyla kabul işareti yaptı. Dar merdivenlerden çıktı orta kata. Orta masanın başındaki sandalyeye oturdu. Kılıç Ali falan aldılar iki yanını sağ elleri ceketlerinin cebinde olarak! Ali söz istedi, Gazi “ancak beş dakika fazla vaktim yok.” dedi. Ali başladı, serbest tavırlarla konuşuyordu. Neler söyledi? Beynim o denli Gazi ile meşguldü ki bir sözcüğünü bile anlamadım. Nutuk tam zamanında bitti. Ben kulübün hatıra defterini Gazi Paşa'nın önüne sürdüm; hokka takımını düzelterip kapağını açtım. İşte o zaman dünya başıma çöktü; hokkadaki boya kurumuştur! Gazi, eline aldığı kalemi kuru hokkada tıkırdattı. Durumu anladı. Ceketinin cebinden altın dolma kalemini çıkardı yavaşça ve deftere şunları yazdı: “Ordu İdman Yurdu'nu teşkil eden gençlerden mürekkep olduğunu gördüm. Memnunum. Sporun bedene olduğu kadar fikren de olmasına dikkati celbederim. 19 Eylül 1924 Gazi M. Kemal.” Ulu Gazi o zamanki Ordu gençliğinin bu çok önemli noktasına hemen teşhis koymuş ve gereken uyarıyı da yapmıştı. Gerçekten Ordu'da bir gençlik vardı ama, kafa-ları tamtakır bir gençlikti bu. Gazi Paşa'yı iskeleye dek izledik. Orada kısa bir nutuk verdi halka; not almak istedim ama ne mümkün! Hamidiye kruvazörü bekliyordu. Biner binmez kalktı, Samsun yolunu tuttu (Dizman, 1993: 49-51, 62).”

Mustafa Kemal Paşa Ordu'dan ayrıldıktan sonra şehirde birtakım gelişmeler olmuştur. Bunlara baktığımızda, Gazi Paşa'nın ziyareti sırasında fark ettiği, kötü bir görüntü ve kokuya sebep olan bataklık alanın doldurulması için çalışmalara başlanmış, kısa sürede sonuç alınmıştır. Bunun yanı sıra bir ilkokula Gazi tarafından Yeşilyurt İlkokulu adı verilmiştir. Mustafa Kemal'in direktifleri çerçevesinde Ordu gençliği, spor faaliyetlerinin yanı sıra kültür çalışmalarına hız vermiştir. Yurtta sistemli imar çalışmaları göze çarpmaktaydı. Özellikle 1924 sonrasında şehir içine yapılan yeni üç dört katlı binalar ve her binanın beyaz boyalı, kırmızı çatılı evleri muntazam ve temiz görüntüleri ile Ordu'yu şekillendiriyordu. Bununla birlikte Kumluk'taki İbrahim Paşa Camii arkasındaki mezarlıklar iptal edilmiş, şehir içine defin işlemleri iptal edilmişti. Buraları meydan olarak değerlendirildi. Mustafa Kemal Paşa'nın ziyaretine binaen bu günün hatırası olarak 1944'te ufak bir meydan yaptırılmıştır. Ortasına bir Atatürk büstü konulan bu meydana *19 Eylül Meydanı* adı verilmiştir. Mimar Nejat adındaki bir sanatçı tarafından Bursa'da yapılan büst 1944'ün Kasım ayında Ordu'ya getirilmiştir. Şehir stad-yumuna *19 Eylül* adı verilerek Mustafa Kemal'in Ordu'yu ziyaretindeki direktifleriyle bu husustaki istekleri ebedileştirildi. Yine Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Ordu'ya adım attığı iskele ve girişi bir tören alanı haline getirilmiştir (Çebi, 2000a: 412-413).

7. ORDU'DA ULAŞIM, İMAR VE İSKÂN FAALİYETLERİ

7.1. Ulaşımın Durumu

Türkiye’de tek parti yönetiminin başlarından itibaren kara taşımacılığını geliştirmek amacıyla yol ve köprü yapımına büyük önem verilmiştir. Ancak uygulamalara bakıldığında bu konuda alınan yol tartışmaya açık bir durumdur. 1928-1930 yılları arasını kapsayan dönemde Ordu’da yapılan yol ve köprü çalışmalarını içeren istatistik bilgileri aşağıdaki tabloda belirtilmiştir (Güvemli, 1998: 51):

Tablo 43:1928-1930 Yılları Arasında Ordu Genelinde Yol ve Köprü İnşaatları ve Onarımları

Yeni Yapılan / Tamir Edilen Yol ve Köprüler		Yıllar		
		1928	1929	1930
Yollar	Yeni Yapılan	17 km	15 km	-
	Tamir Edilen	5 km	12 km	25 km
Köprüler	Yeni Yapılan	10 adet	42 adet	18 adet
	Tamir Edilen	1 adet	37 adet	31 adet

Türkiye Büyük Millet Meclisi Bütçe Komisyonu, 1931 yılında Ordu vilayetinde mevcut yolların tamiri ve yeni yolların inşası için 2,5 milyon liralık bir paya onay vermiştir. Binlerce işçi vilayetin önemli yollarını araç seyrine açık hale getirebilmek için kendi arzularıyla çalışmışlardır. Aynı yıl 257.000.342 liralık bedelle inşa edilmek üzere 6 köprü ihaleye verilmiştir (Dâhiliye Vekilliğine Lağvı Teklif Olunan Ordu Vilayeti Hakkında Malûmat, 1933: 3). 1931-1934 yılları arasını kapsayan dönemde Ordu’da yeni yapılan ya da tamir edilen köprülere dair istatistik bilgileri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (İstatistik Yıllığı, 1935: 610):

Tablo 44: Verilen Yıllara Göre Ordu’da Köprü Yapım ve Onarım Çalışmaları

İnşaat Durumu		Yıllar			
		1931	1932	1933	1934
Köprüler	Yeni Yapılan	23 adet	18 adet	4 adet	29 adet
	Tamir Edilen	57 adet	50 adet	110 adet	27 adet

1931 yılı itibarıyla Ordu’nun kazalarıyla temasını sağlayabildiği tek yol Mesudiye’ye yoluydu. Bu yol, Osmanlı Devleti döneminde Trabzon Valisi Sırrı Paşa tarafından açılmıştı. Ordu’nun Niksar, Reşadiye ve Erbaa ile olan bağlantısı yalnızca bu yol sayesinde sağlanabilmekteydi. Ordu’dan diğer kazalara ulaşım ekseriyetle denizden yapılmaktaydı. İç bölgelere nakliyat, patikalar üzerinden hayvan sırtında gerçekleştirilmekteydi (Çebi, 2002: 109).

1931’de Niksar ile Ünye arasında bulunan şose tamir edilmiş ve böylelikle Ünye iskelesi, iç bölgeyi dünyaya açan bir köprü vazifesini görmeye başlamıştır. Bunu müteakiben Fatsa ile Reşadiye arasında uzanan şose yapılmış ve bunun sayesinde Sivas’ın sahil ile olan uzaklığı hayvanlarla dört günlük bir mesafeye indirilmiştir. Ayrıca bu dönemde, kış aylarında hava muhalefeti sebebiyle ulaşım kapanma tehlikesi olan Ordu-Mesudiye yolunun güzergâhı değiştirilmiş ve aynı zamanda Melet Irmağı’nı takip edecek şekilde yeni bir yol çalışmasına başlanılmıştır. Bu yol hattı, Şebinkarahisar ile Koyulhisar’ı da Ordu’yla bağlarken Sivas’ı da Karadeniz’le daha kolay buluşturacaktı. Erbaa ve Niksar’da yetiştirilen tütün, Zara ve Koyulhisar’da elde edilen zahire, hayvanlar vasıtasıyla bu yol üzerinden hemen her mevsim artık sahile indirilebilecekti. Bu ise Ordu’nun sosyal ve ekonomik yaşamına doğrudan katkıda bulunacaktı (Dâhiliye Vekilliğine Lağvı Teklif Olunan Ordu Vilayeti Hakkında Malûmat, 1933: 3).

1932 yılında Ordu vilayeti genelinde bulunan köy yollarının tespit edilmesi maksadıyla bir komisyon toplandı. Vali Nazif, Jandarma Komutanı Tahsin, Belediye Başkanı İbrahim Namık, Başmühendis Nevres, Encümen Azası Mazhar, Mühendis Mukbil Beyler gibi isimler bu komisyondaydılar. Bu komisyon üyeleri, hazırlıklarını tamamladıktan sonra merkeze bağlı bazı köylerin yollarını yerinde görmek üzere teftişe çıkmışlardır. Güzergâhların belirlenmesi görevi Mühendis Mukbil ile Fen Memuru Niyazi Beylere havale edilmiştir. Nitekim tüm bu gelişmelerden sonra bahsedilen yollarla ilgili yapım ve onarım çalışmaları 25 Haziran 1932'de başlatılmıştır. İlk olarak Boztepe güzergâhında yaklaşık 3-4 km yol açılmıştır (Güzel Ordu, 25 Haziran 1932: 4). Aynı zamanda da Ordu-Fatsa güzergâhına bir bağlantı yolu açmak maksadıyla Perşembe'ye doğru yeni bir çalışma başlatılmıştır (Güzel Ordu, 12 Teşrin-i evvel 1932: 2).

1933 yılında ilk kez otomobil ile Ordu'dan Fatsa'ya gitme imkânı elde edilmiştir. Bu yoldan Ordu ve Fatsa arasındaki köyler büyük ölçüde yararlanmıştır. Mesudiye Dere yolundaki 40 km kadarlık bir kısmı köylü eliyle açılmıştır (Çebi, 2002: 110). 1933 yılı içinde hazine kefaletini sağlayan kanunla 6 adet köprünün yaptırılması istenmiştir. Bu köprüler ve keşif bedelleri şöyledir:

Tablo 45: 1933 Yılında Yapılması Planlanan Köprüler

Yapımı Planlanan Köprüler	Keşif Bedelleri (lira)
Çataalkaya Köprüsü	68.136
Kacalı (Çambaşı yolu üzerinde) Melet Köprüsü	18.995
Agcaova Köprüsü	34.531
Elekçi Köprüsü	27.619
Ceviz Dere Köprüsü	32.426
Curi Köprüsü	34.553

Bu 6 köprü, projeleri ve keşifleri tamamlanarak mahalli İstanbul ve Ankara gazetelerinde ihaleye çıkartılmışlardır. Kacalı köprüsü dışında diğer köprülerin ihaleleri yapılmıştır, ancak 1934 yılında bütçe sıkıntısı sebebiyle Çataalkaya Köprüsü'nün yapımından vazgeçilmiştir. Bu köprülerden Melet Köprüsü 1953'te, Çataalkaya Köprüsü ise 1958'de yapımı tamamlanmıştır (Çebi, 2002: 117). Ordu şehrinde 18 Temmuz 1934'te ilk motorlu araç Ordu'dan Çambaşı'na ulaştı (Güzel Ordu, 23 Temmuz 1934: 5).

1935 yılında Mesudiye eski yolu üzerinde hendek temizlemesi, heyelan düzenlemesi yapılmıştır. Yol boyunca yıkılmış bütün köprü ve menfezlerin bir kısmının ke-resteleri yenilenmişken, bir kısmının onarımı yapılmıştır. Ordu-Giresun yolu üzerinde geçit vermeyen bataklıklar doldurulmuş, köprü ve menfezler tamir edilmiş ve yol geçişe açılmıştır. Ordu Fatsa yolunun bozulmuş alanlarının düzenlemesi yapılmış, yol otomobil gidiş gelişine uygun hale getirilmiştir. Bu yol üzerinde Bolaman köprüsünün kemer betonları dökülmüştür. 40 metre açıklığında Ilıca köprüsünün de malzemesi hazır edilmiştir. Betonarme kazık üzerine köprünün inşasına başlanmıştır. Bunların ardından Sayış deresi üzerine 50 metrelik, Mesudiye yolu üzerine ise 40 metrelik köprüler yaptırılacaktır. Fatsa-Ordu arasına 7 adet betonarme menfez yapılmıştır. Dere yolunda 1934 yılının başından 1935 yılının ilkteşrinine kadar 6.110 işçi çalıştırılmıştır. 1.370 metreküp kırılmış taş hazırlanmış, 117 metre tulünde 10 köprü yapılmış, 7 menfez tamir edilmiştir. 80 m²'lik duvar örülmüş ve geniş ölçüde kaya ve toprak harfı yapılmıştır. 21 açıklığında 5 köprü ve menfez yeniden yapılmış, 60 açıklığında 2 köprü tamir edilmiştir ve hendek temizlenmiştir. Dere yoluna 5800 lira sarfedilmiştir. Ünye-Fatsa yolunda 3837 işçi çalışmış, 320 lira harcanarak 800 metre silindir, 9700 metreküp kırılmış taş, 1000 metreküp ham taş hazırlanmış ve kaya, toprak hafriyatı yapılmıştır. 128 metretü-

lunde 2 betonarme köprü inşa edilmiştir. Fatsa-Reşadiye yolunda 484 işçi çalıştırılmış, iki köprü tamir edilmiş ve hendekler temizlenmiştir. Ünye-Niksar yolunda 2028 işçi çalıştırılmış, 450 lira para harcanarak 496 metreküp kırılmış taş, 1.146 metreküp ham taş hazırlanmış ve 2 menfez tamiri yapılarak hendekler temizlenmiştir. Ünye-Terme yolunda 1450 işçi çalıştırılmış ve betonarme olmak üzere 5 köprü yaptırılmıştır. 2.000 metreküp ham taş, 4.000 toprak hafri, 600 kaya hafri hazırlanmıştır. Mesudiye-Koyulhisar yolunda 3 köprü yapılmış, 1.500 metreküp toprak hafri hazır edilmiştir (Güzel Ordu, 9 İlkteşrin 1935: 4). Durnasuyu köyünden Taranoğlu Osman Bey, Ordu- Giresun yolu üzerinde Civil Irmağı üzerine bir köprü yapmaya karar verilmiştir (Tekamül, 5 Ocak 1935: 2).

1936'da Fatsa'da Kaymakamın emri ile mahalle yolları yapılmıştır. Fatsa-Kumru yolunun şiddetli yağmurdan harap olması sebebiyle yol tamir edilerek otomobil geçişine uygun hale getirilmiştir (Güzel Ordu, 19 İlkteşrin 1936: 4). 1936 yılında belediyenin elektrik tesislerine 120 beygirlik bir lokomobil makinesi takviye edilmiştir (Güzel Ordu, 29 Aralık 1946: 5).

1938'de Karacaömer ve Kabadüz bölgelerinde yol çalışmaları başlatılmıştır. Çambaşı yolunun Uzunisa'dan geçen 8 km'lik hat boyunca yapılan taksimat üzerine yollarını teslim alan yüzlerce köylü halk sabahın ilk saatleriyle işe başlayarak gün batana kadar neşe içinde çalışmışlardır. Bu çalışma görülmeye değer faaliyetlerin orijinal bir tablosudur. Öyle ki tırnaklarını kazma gibi kullanan insanların olduğunu söylenmekteydi. Yol, Ordu ilinin en mühim yollarından biri olmuştur. Öncesinde yayla yolu olan yol aynı zamanda köyün en işlek pazar yoludur (Güzel Ordu, 9 Şubat 1938: 5). Çavuşlarda başlayan yol faaliyetleri ve Çambaşı yolu başta olmak üzere Ordu şehrinin önemli yollarındaki çalışmalar havaların ısınmasıyla tekrar başlatılmıştır. Çambaşı yolunun Kabadüz kısmında lağım ve blokaj çalışmaları yapılmıştır (Güzel Ordu, 23 Nisan 1938: 3).

Aşağıda 1939-1941 yılları arasında Ordu'da yol yapım çalışmaları (kilometre + metre) verilmiştir (İstatistik Yıllığı 1941-1942: 363).

Tablo 46: 1939-1941 Yılları Arasında Ordu İli Yol Yapım Çalışmaları

Seneler	İyi Şose	Bozuk Şose	İmalatlı Tesviye	İmalatsız Tesviye	Ham Yol	Toplam
1939	72,92	160,00	53,30	54,80	4,98	346
1940	109,75	158,70	44,55	-	30,00	343
1941	117,05	151,70	29,25	15,00	30,00	343
1942	115,15	175,00	175,00	88,73	6,00	420
1943	115,15	175,00	175,00	88,73	6,00	420
1944	98,60	182,26	187,25	69,35	-	382
1945	42,01	167,63	167,32	111,06	33,86	382

1939'da Ordu-Mesudiye yolu üzerinde düzenleme çalışmaları yapılmıştır. Bu yol üzerinde 9. km'de bulunan Yemişli Köprüsü'nün inşaatı tamamlanmıştır. 7. km'deki Çukur Köprüsü'nün ise tamir edilmesine karar verilmiştir (Güzel Ordu, 13 İlkteşrin 1939: 2). Aynı yıl 48,755 lira harcanarak 79 adet köprü ve menfez yeniden inşa edilirken, 4373 lira mukabilinde 7 adet köprü ve menfez tamir edilmiştir (Ordu Gazetesi, 29 Ekim 1940: 3).

1940 Ordu-Mesudiye, Ordu-Giresun ana yolları gidiş-gelişe uygun hale getirilmiş, Ordu-Fatsa sahil yolunun düzenlemesi de yapılmıştır. Ordu-Kabadüz yolunun ise en zor kısmı döşenmiş ve düzenlenmiş, bu hat üzerinde 10 menfez de inşa edilmiştir. Yıllardır düşünülüp hayata geçirilemeyen Boztepe yolunda da toprak düzenleme işi biti-

rilmiştir. Mesudiye yolu üzerinde bulunan Çukur köprü betonarme olarak inşa edilmiş, adı geçen yol boyunca diğer menfez ve köprülerin inşasına da bu dönemde devam edilmektedir (Güzel Ordu, 29 İlkteşrin 1940: 7). Bu yılda Perşembe'de yol, köprü ve menfez işleri de düzene koyulmuş, Perşembe'den başlayarak sahil yolunun toprak düzenlenmesi yapılmıştır. Nafizbey içme suyu kaynağından şehre kadar yaklaşık 16 km'lik kısmın kırılan boruları değiştirilmiştir. (Ordu Gazetesi, 29 Ekim 1940: 8).

1941'de Ordu Milletvekili Hamdi Şarlan, yaklaşık 2.000.000 nüfusa sahip olan Orta ve Doğu Karadeniz sahilinin Karadeniz sahil yoluna olan ihtiyacı arttığını belirtmiş, bu yolun en hızlı şekilde yapılması gerektiğini bildirmiştir. Bu işin artık vilayet işi olmayıp hükümet tarafından el konulması gerektiğini ortaya koymuştur. Aynı zamanda Şarlan, yol üzerinde yapımı elzem olan yol, menfez ve şose çalışmaları ile birlikte yolun bir iki milyon liraya mal olacağı belirtilen ideal Karadeniz yolunun ihtiyaçları karşılanması noktasında girişimlerde bulunmuştur (BCA, 490.1.0.0, 697.369.1).

Ordu, bir kıyı şehri olması sebebiyle karayolu ile çevresindeki şehirlerle olan bağlantısının henüz sağlayamadığı dönemlerde, İstanbul, Zonguldak ve İzmir gibi büyük iç piyasalar ve Avrupa'nın birçok ülkelerdeki dış pazarlarla olan ilişkilerini deniz yoluyla yerli ve yabancı bandıralı gemilerle yapmaktaydı (Çebi, 2002: 102). Karadeniz kıyılarındaki kasabalara yapılan gemi seferlerinin neden sıklaştırılmadığı; Ünye, Fatsa, Görele ve Of iskelelerine gemilerin neden uğramadıklarına dair Ordu milletvekilleri 1924'te meclise bir soru önergesi vermişlerdir (TBMM. ZC. 2. Dönem, C.12, 40. Birleşim: 288). Nitekim bu önerge muhtemelen etkili olmuş ki 1927'de Fransız Paquet firmasına ait Karadeniz'de çalışan bir gemi Türkiye tarafından satın alınmış ve bu gemi, Karadeniz sahili boyunca birçok liman ve iskeleye uğrayarak posta gemisi vazifesi görmüştür (Dizman, 2009: 71).

Ordu ilinde 1950'li yıllara kadar ulaşım, deniz ağırlıklı olarak sağlanmaktaydı. Ünye, Fatsa ve Ordu iskeleleri deniz ulaşımının sağlandığı noktalardı. 1923-1940 yılları arasında Karadeniz hattında çalışan ve bu iskelelere de uğrayan yolcu gemilerine, yolculara ve yolcuların tercih ettikleri seyahat bölgelerine dair istatistik bilgileri aşağıdaki tabloda toplu olarak belirtilmiştir (İstatistik Yıllığı, 1942/1945: 483):

Tablo 47: Yıllara Göre Karadeniz Hattı Sefer Sayısı ve Yolcu Sayıları

Yıllar	Toplam Sefer Sayısı	Yolcuların Bulundukları Yerlere Göre Bilet Türleri				Toplam Yolcu Sayısı
		1.Bölgede Yolcuları	2.Bölge Yolcuları	3.Bölge Yolcuları	Güverte Yolcuları	
1923	53	2.866	4.967	-	67.083	74.916
1924	51	4.261	5.295	-	75.940	85.496
1925	58	5.901	7.439	-	83.012	96.352
1926	65	6.744	7.949	-	97.386	112.079
1927	92	7.941	10.138	-	98.205	116.284
1928	85	7.940	9.925	-	92.709	110.574
1929	89	8.306	9.337	1.317	84.014	102.974
1930	89	7.441	9.128	1.011	72.959	90.539
1931	72	7.008	6.757	2.104	65.161	81.030
1932	53	6.027	5.926	2.178	64.902	79.033
1933	91	5.723	5.906	2.627	69.074	83.330
1934	221	10.553	11.489	4.744	165.764	192.550
1935	165	7.457	8.496	4.956	137.423	158.332
1936	257	11.970	14.150	8.335	228.656	263.111
1940	259	17.750	24.650	9.980	291.142	343.522

Verilere göre 1934'ten itibaren 1940'a kadar deniz yollarını kullanan yolcu sayıları giderek artmıştır. Ancak 1940 itibarıyla karayolu konusunda karşılaşılan sıkıntılar devam etmiştir. Giresun Bölge Müfettişliği'nin 3 Ekim 1940 tarihli raporuna göre Ordu-Giresun arasında ve Ordu vilayeti dâhilinde bulunan yolların durumları şöyleydi:

“Ordu vilayetinde yolun ne kadar mühim bir ihtiyaç olduğu açıktır. Giresun ile Ordu arasında yaz aylarında geçilebilen bir sahil yolu vardır. Dere ve çaylar üzerinde köprüler henüz tamamlanmadı ve sürekli yağın yağmurlar sebebiyle bazen tahta köprüleri seller götürdüğü için burası yazın da emin bir şekilde geçilecek bir yol değildir. Ordu'nun önemli kazalarından ikisi olan Fatsa ve Ünye arasında vaktiyle açılmış olan güzergâh, bugün işlemez haldedir. Haftada bir kez uğrayan vapurlarla bu kazalara gidip gelmek mümkün olsa da Karadeniz'in eksik olmayan fırtınaları yüzünden vapurların sefer düzeleri bozulmakta, bazen de hafta seferleri de yeterli kalmamaktaydı. Gököy ve Mesudiye kazaları ile vilayet merkezi arasında bir şose mevcuttur. Bu şose boyunca menfezlerin inşasına ve bozuk kısımların tekrar yapımına çalışılmaktadır. Samsun'dan Ünye'ye kadar uzanan mevcut yolun Fatsa-Ordu doğrultusunda birleştirilmesinde iktisadi ve idari lüzum vardır (BCA, 490.1.0.0, 697.369.1).”

Karadeniz uzun bir kıyı şeridinde sahiptir. Bu sebeple insanlar arasındaki deniz taşımacılığı küçük teknelerle az sayıda yapıldı ve taşınan mal miktarı da aynı oranda az olmaktadır. Şehirden Cumhuriyet öncesi kayık ve yelkenlilerle yapılan deniz taşımacılığı, büyük çapta Terme, Çarşamba ve Samsun'a yönelmekteydi. Trabzon'dan Trabzon dokumaları, yatak çarşafı, döşek yüzleri, bakır kaplar, kuyumculuk malzemeleri ve Tiflis bölgesinden Trabzon'a taşınan halılar getirilerek bu mallar Ordu piyasasında da kolaylıkla alıcı bulmaktaydı. Karadeniz deniz seferleri hattı ile hayvan ve eşya nakliyatı aşağıdaki tabloda belirtildiği gibidir (İstatistik Yıllığı, 1937/1938: 488):

Tablo 48: Yıllara Göre Ordu İlinde Radyo Sayısı ve Durumu

Yıllar	Sefer Sayısı	Hayvan		Eşya				Genel Tahsilat
		Sayısı	Hasılat (lira)	Parça	m ³	Ton	Hasılat (lira)	
1923	53	68.316	441.471	441.471	245	29.287	175.432	602.033
1924	51	72.727	467.065	467.065	257	30.785	171.785	726.583
1925	58	71.629	575.776	575.776	406	39.190	203.058	815.184
1926	65	119.931	742.679	742.679	564	46.145	275.188	1.044.855
1927	92	149.886	855.733	855.733	293	52.231	335.204	1.231.800
1928	85	133.314	811.861	811.861	-	50.416	283.834	1.111.392
1929	89	140.944	887.664	887.664	-	49.976	274.367	1.082.702
1930	89	135.981	894.457	894.457	-	56.553	274.037	978.311
1931	72	118.989	648.298	648.298	-	35.411	167.707	645.860
1932	53	99.793	677.323	677.323	-	36.511	184.499	617.648
1933	91	123.053	793.806	793.806	488	45.105	261.695	714.808
1934	221	147.252	1.437.640	1.437.640	252	86.086	461.407	1.313.160
1935	165	141.699	1.637.669	1.637.669	-	80.150	382.241	1.067.149
1936	257	180.121	2.417.663	2.417.663	-	134.165	650.640	1.712.907
1937	264	230.135	2.762.147	2.762.147	-	154.212	751.298	1.961.624
1938	270	240.981	2.986.255	2.986.255	-	158.030	790.307	1.961.962

19. yy sonlarında Ordu ve çevresindeki en önemli karayolu Ordu-Sivas ve Ünye Niksar yolu idi. Bu yollardan Ordu-Sivas yolunun bugünkü güzergâhı yeni açılmış bulunmaktaydı. Ancak yol henüz Ordu şehrini Mesudiye üzerinden Sivas ve çevresine bağlamıyordu. Ordu-Mesudiye yolu 1933'ten sonra motorlu taşıtlara açılmıştır. Ünye-Niksar yolu ise sadece hayvanların geçişine olanak sağlamaktaydı. Ayrıca Tokat'tan Karadeniz kıyılarındaki ticaret merkezlerine bağlantısı bu yol ile sağlanmıştır (Çebi, 2002: 99-105).

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kara taşımacılığını geliştirmek için yol ve köprü yapımına ağırlık verilmişse de ancak II. Dünya Savaşı sonrasında karayolu ulaşımı önem kazanmaya başlamaktadır. 1939'da Ordu ili karayolu toplam 345 km iken 1950 yılında 693 km.ye ulaşmıştır. Bu dönemde Ordu ili karayoluna yapılan altyapı yatırımlarının, Türkiye ortalama altyapı yatırımı verilerinin çok üzerindedir (Güvemli, 1998: 74). Ordu ili yolları üzerinde birçok çalışma olmuş, ancak arazinin fazla engebeli olması, akarsular üzerinde köprülere ihtiyaç duyulması, yol ve köprü yapımı için kaynaklarının yetersiz olması sebebiyle Ordu ili yol problemleri uzun yıllar devam etmiştir (Çebi, 2002: 109). 1930-1950 yılları arasında Ordu ilindeki motorlu taşıt sayısı şöyledir (Güvemli, 1998: 74; İstatistik Yıllığı 1930: 408; İstatistik Yıllığı 1942/1945: 488).

Tablo 49: Yıllara Göre Ordu İli Motorlu Karayolu Taşıtları

Araç Türü	1930	1938	1943	1944	1945	1946	1948	1950
Otomobil	13	9	9	7	5	4	13	21
Kamyon	23	10	10	10	15	22	65	77
Otobüs	-	2	2	7	7	11	19	32
Motosiklet	-	-	-	2	3	2	4	6
Bisiklet	-	21	20	20	22	11	-	-
Toplam	36	21	21	26	30	38	101	138

1942'de Ordu Valisi Sadri Aka'nın Güzel Ordu gazetesine yol işleri hakkında verdiği beyanat şöyledir (Güzel Ordu, 29 İlkteşrin 1942: 5);

“Vilayetin maalesef hiç yolu yoktur. Daha evvel de söylemiştim. Bu işi esaslı olarak ele aldık. Hükümette Ordu'nun bu mühim ihtiyacını göz önünde bulundurarak Ordu'ya

yardım yapmaktadır. Bu sene için 50.000 lira yardım yapılmıştır. Ordu-Fatsa arasındaki büyük beton köprülerin inşaatını Nafia Vekâleti üstlenmiştir. Sahil yolunu Ordu'dan Çaka değirmenine kadar açmış bulunuyoruz. Havaaların imkânsızlığı yüzünden faaliyetler durmuşsa da yeniden başlamak üzeredir. Vekâletin verdiği yardım paralarıyla Giresun-Ordu yolunun tamarine başlanmış bulunmaktadır.”

Deniz taşımacılığından karayolu taşımacılığına geçiş süresi olan II. Dünya Savaşı sonrasında, karayolu taşımacılığında hayvanlar tarafından çekilen araçların sayısının da oldukça arttığı görülmektedir (Güvemli, 1998: 75).

Güzel Ordu gazetesinde, Cumhuriyet'in 20. yılında nafia işleri başlığı altında yapılan faaliyetlerden şöyle bahsedilmektedir: 76.847 metre şose inşa edilmiş; 18.700 metre seviye-i turabiye ve 132.000 metre yol onarımı yapılmıştır. Bunların yanı sıra 1.683 metre uzunluğunda 275 adet köprü ve menfez yapılmış, 860 metre uzunluğunda 14 istinat duvarı inşa edilmiştir. Tüm bu çalışmalar için 2.609.028 lira harcama yapılmıştır (Güzel Ordu, 29 Birinciteşrin 1943: 3). 140.000 adet taş kullanılarak şehrin ana caddesinde 1.000 metreye yakın parke döşenmiştir. Belediye tarafından 960 metre uzunluğunda 2.500 m² Arnavut kaldırımını inşa edilmiştir. Sadri Aka Caddesi'nde belediye ve halk tarafından yapılan yay kaldırımını 1300 metre uzunluğunda ve 6500 metre murrabındadır. Belediyenin yaptırdığı Arnavut kaldırımlarının her iki tarafına gelen yaya kaldırımlarından 1.000 metre uzunluğunda 3.000 m² yaya yolu yaptırılmıştır. Bunların dışında 1943 yılı içinde şehrin bazı bölgelerinde lağımlar tamir ettirilmiş ve bunlara 1.500 lira kadar para sarf edilmiştir. Cumhuriyet'in 20 yıllık geçmişi boyunca yaptırılan resmi binalar şöyledir; 1 Vali Konağı, 1 Kaymakam Konağı, 1 Hususi Muhasebe Dairesi, 1 Hususi Muhasebe Tahsilat Dairesi, 1 santral, garaj ve bir Nafia ambarı inşa ettirilmiştir. Bu idari binalar için toplamda 20,471 lira harcanmıştır (Güzel Ordu, 29 Birinci Teşrin 1943: 5). 1943'te pazar meydanı ve ona bağlı cadde ile iskele civarı ana cadde her iki tarafından ağaçlandırılmıştır (Güzel Ordu, 15 Mart 1943: 6).

Ünye'ye 20 km mesafede bulunan Kurtluca köyüne sınır olan Kaynarıpınar köyü, yol olmaması sebebiyle bu iki köy arasında ulaşım sağlanamamaktaydı. Bu sebeple Kurtluca köyü'nü Kaynarıpınar köyüne bağlayan 4 km'lik bir yol üzerinde 20 metre uzunluğunda bir köprü inşa edilmiştir. Korgan ve Perşembe yaylası arasındaki 35 km'lik yolda da onarım işleri başlatılmıştır. Bu sayede yaylaya gidiş geliş kolaylığı sağlayacağı gibi, Perşembe Yaylası ile Tokat vilayetine şose ile irtibat sağlandığı da düşünüldüğünde yol Tokat ile olan ulaşımına da uygun hale getirildiği görülmektedir (Güzel Ordu, 5 Nisan 1943: 4).

1945'te Çambaşı yolunun Uzunisa Bucağına ait bölgeden başlayarak yapılacağı, Çambaşı yolunun 1 Nisan 1945'te başlanılacağı, Kabadüz Bucak Müdürleri şehre çağılarak adı geçen yolun inşasına başlanması hakkında kendilerine emir verilmiştir (Güzel Ordu, 7 Mart 1945: 5). Ordu-Ünye yolu 5 Eylül 1945'te ihalesi yapılmak üzere şose tamiri yapımının başlayacağı bildirilmiştir. Ordu-Ünye yolu üzerinde Karaburun köprüsü tamirat işi de başlatılmıştır (Güzel Ordu, 12 Eylül 1945: 3). Ordu-Sivas yoluyla Ordu-Giresun yolunun birleştiği mahallede 3418 lira harcanarak betonarme bir menfez yaptırılmıştır. Ordu-Fatsa sahil yolunun köylü emeğiyle açılan kısmın yeterli görülmediğinden topografik etüdü müteahhidine ihale edilmiş ve mali yıl içinde 3313 lira 76 kuruşa mal olmuştur. 1944 mali yılı içinde Ordu vilayeti yollarına olağanüstü bütçeden 98.226 lira 47 kuruş harcanmış, 3600 lira işçi ücreti olarak harcanmıştır (Güzel Ordu, 3 Ekim 1945: 2). Bayındırlık Müdürlüğü tarafından daha önce güzergâhı belirlenen Kabadüz yolunda çalışmalar yapılmış ve bu yolda, bucağına bağlı 13 köy halkı çalıştırılmıştır. Bunu yanı sıra Ordu Vilayetine Bayındırlık Bakanlığı ile İller Bankası tarafından

gönderilen 2 mimar Belediye Başkanı ile birlikte 4 gün tetkiklerde bulunmuşlar ve şehrin imar planı son şeklini vermişlerdir (Güzel Ordu, 10 Ekim 1945: 4).

1946'da Ordu Belediyesi'ne ait ilk otobüs, Ordu şehir merkezi-Kirazlımanı-Perşembe güzergâhında çalışmaya başlamıştır (Yeşil Ordu, 3 Haziran 1946: 5). Bu dönemde Fatsa'da tescilli araç sayısı 1 otobüs ile 17 kamyon olmak üzere toplam 18 idi. Aynı zamanda burada, belediyeye ait 50 m uzunluğunda mavna ve motorların yanaşabileceği nitelikte bir iskele bulunmaktaydı (Belediyeler Yıllığı, 1949: 6). Ünye'de ise tescilli araçların sayısı 9 otobüs ve 15 kamyon olmak üzere toplam 24 idi. Belediye ait iki kamyon yalnızca temizlik, kesimhaneden kasaplara et nakli, tamir ve inşaat yalnızca kamu işlerinde kullanılmaktaydı. 120 m uzunluğundaki Ünye iskelesi 30 tona kadar deniz taşıtlarına hizmet verebilecek standarttaydı (Belediyeler Yıllığı, 1950: 674).

7.2. Haberleşme ve İletişim Faaliyetleri

Ordu'da posta idaresi, yalnızca haftada bir kez Trabzon'a mektup sevk etmek üzere 1842 yılında kurulmuştur. Bu idare bünyesinde ilk mektup sevkiyatı insan veya hayvan sırtında yapılmıştır. Bu durum, haberleşmeyi güçleştirmekteydi (Ordu İl Yıllığı, 1973: 142). Ancak daha sonra posta gemilerinin devreye girmesiyle bu konuda yaşanan sıkıntılar bir nebze de olsa azaltılmıştır. Fakat bu sefer de başka sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Çünkü posta gemilerinin yanaşabileceği şekilde iskeleler mevcut değildi. Örneğin görev icabı her hafta Fatsa iskelesine uğramak zorunda kalan Trabzon hattı postasında memur vapurların kaptanları, Fatsa iskelesinin yetersizliği konusundaki şikâyetlerini defaten Bahriye Nezareti'ne bildirmişlerdir. Onlar, bu yazılarında yetkililere, iskelenin mavevralar için müsait olmadığını ve bu yüzden Fatsa'ya her gelişlerinde kaza atlattıklarını bildirmişlerdir (Özcan, 2015: 397).

Daha sonraki dönemlerde birbirlerine telgraf hatlarıyla bağlanmış bazı kazalarda haberleşme sağlanabilmekteydi. Ordu'da telefon hatlarının kurulması ve santral temini konusu 1935 yılında gündeme getirilmiştir (Dizman, 2009: 88). Ancak, bunun gerçekleşmesi biraz gecikmiştir. Ordu merkezine 20 abonelik mantolu bir telefon santrali ancak 1949'da kurulabilmiştir. Bu ana kadar Ordu'nun diğer yerlerle olan iletişimi, jandarma telefonundan sağlanmıştır (Ordu İl Yıllığı, 1973: 142).

1934'de Ordu Belediyesi kente bir radyo getirerek sözkonusu radyoyu parka koymuştur. Bu olay şu şekilde kayıtlara geçmiştir:

“Ayın on dokuzuncu günü fevkalade olarak toplanan şehir meclisi mubayası encümenince muvafık görülen büyük radyo için kendi faslında kafi miktarda para kalmadığı için geçen sene duyun faslından 500 liranın naklini kararlaştırmıştır. Musikinin nasıl bir deva olduğunu söylemek bile zaittir. Kuvvetli bir radyo bu bedii ihtiyacı az masrafla temin eden en mükemmel vasıtaadır (Tekamül, 23 Teşrin-i Evvel 1934: 3).”

1930'lu yılların sonlarında Ordu'da kullanılan radyo sayılarına dair aşağıdaki tabloda bazı bilgiler verilmiştir (İstatistik Yıllığı 1937/1938: 505).

Tablo 50: Ordu'da Mevcut Radyo Sayıları (1938-1946)

Yıllar	Bulunduğu Yerler									Toplam
	İl Merkezinde	İlçelerde	Bucaklarda	Köylerde	Toplam	Meskenlerde	Genel Yerlerde	Menafi-i Umumiye Hadim Müesseselerde	Diğer Yerlerde	
1938	65	6	2	-	73	58	6	5	4	73
1940	176	82	6	8	272	226	19	12	15	272
1941	223	135	13	14	385	345	18	11	11	385
1942	232	148	13	14	407	358	28	11	10	407
1943	278	190	11	10	489	435	36	18	-	489
1944	310	206	4	21	541	489	39	13	-	541
1945	330	224	12	21	587	535	36	16	-	587
1946	348	241	13	24	626	561	43	22	-	626

7.3. İmar Faaliyetleri

1927 yılı itibarıyla Ordu'daki sanayi kuruluşları ve bu kuruluşlarda çalışan işçilerin sayıları, Türkiye geneline oranla düşüktü. Ordu'daki sanayi kuruluşları, Türkiye genelindeki kuruluşların yalnızca % 1'lik dilimini teşkil ediyordu. Bu kuruluşlarda çoğu işler, el yordamıyla gündüz gerçekleştirilmekteydi ve vardiya sistemi işletilmemekteydi. Bu kuruluşlarda elektriğin olmaması, söz konusu tesislerde üretimi sınırlandırmaktaydı. (Güvemli, 1998: 48). Elektriğin günlük yaşama girmesine kadar Ordu'da evler; kahvehane, kıraathane ve meyhane gibi akşam saatlerinde işletilen bazı dükkânlar gazyağıyla çalışan idare lambaları ile cadde ve sokaklarda fenerlerle aydınlatılmaktaydı. Her akşam fenerler, mahalle bekçileri tarafından demirden yapılmış olan özel direklere iplerle çekilmekte ve gün ağarmak üzereyken söndürülmekteydi (Çebi, 2000: 417).

Elektriğin birçok açıdan kendilerine fayda getireceğini düşünen bir kısım tüccar, şehirde bir elektrik şebekesinin tesisi için 1927 yılında harekete geçmiş, siyaseten Ankara'dan destek almak üzere Ordu milletvekillerini devreye sokmuşlardır. Bunlar, arzu ettiği desteği bulamamış olsalar da ağustos 1928'de dönemin belediye başkanı Kalfazade Rıfat Bey'in çabaları sayesinde Ordu Belediyesi ile Alman Bergman-Helyus firması arasında imzalanan bir sözleşmeyle şehirde elektrik şebekesinin kurulması hususunda büyük bir adım atılmıştır. Sözleşmeye göre şehre elektriğin verilmesi için gereken maliyet yaklaşık 32.500 dolara tekabül etmekteydi. Sözleşme gereğince öngörülen bedel, üç taksit halinde ilgili şirkete ödenecekti. Geri kalan tek şey, bu iş için gereken kaynağın bulunmasıydı. Özellikle Rıfat Bey'in üstün gayretleri sonucu Ordu şehrinin elektrik şebekesi için gereken 160.000 lira başta tüccar ve esnaf olmak üzere Ordu sakinlerinden tedarik edilmiştir. İlk taksidin ödenmesinin ardından çalışmalar başlatılmış ve diğer taksitlerin de tamamlanmasıyla birlikte nihayet 1 Nisan 1930 tarihi itibarıyla Ordu merkezindeki tüm mahallere elektrik verilebilmiştir (Çebi, 2000: 417). Anlaşıldığı üzere vilayet genelinde ilk olarak elektriğin sunduğu imkânlardan yararlananlar, Ordu merkezinde oturanlardı. Merkez dışındakilerin elektrikten yararlanmaya başlamaları, daha sonraki yıllarda aşama aşama gerçekleştirilmiştir (Güvemli, 1998: 48).

Ordu merkezine verilen elektrik, şehre modern bir hava kazandırılmıştır. Ancak modern bir şehir için tek başına bu yeterli değildir. Cadde, sokak ve binalar, bir şehri fiziksel olarak canlı tutan temel unsurlardır. Bu yüzden Cumhuriyet döneminde iktidarlar -özellikle ilk yıllardan itibaren- şehirlerin fiziki donanımlarını da yakından takip etmişlerdir. Bu durum, genel nüfus sayımları sırasında yapılan istatistik bilgilerine de doğrudan yansımıştır. 1927 yılında yapılan genel nüfus sayımında insan varlığı ile birlikte vilayetlerde bulunan okul, cami, kamu binaları, hamam, dükkân ve evler ile ilgili istatistik bilgileri hazırlanmıştır. Bu bilgiler doğrultusunda söz konusu yılda Merkez, Ünye ve Fatsa kazalarından oluşan Ordu vilayeti genelinde sayımı yapılan resmî ve özel bina/yapı sayıları aşağıdaki tabloda belirtilmiştir (Güvemli, 1998: 52):

Tablo 51:1927 Yılında Ordu'da Bulunan Resmî ve Özel Binaların Sayısı

Bina Türü	Ordu	Türkiye
Okul	327	14.425
Cami	479	28.705
Kamu Binaları	87	9.820
Hamam	74	1.702
Dükkan	13.768	836.866
Hane	37.432	2.769.577
Toplam	52.100	3.660.577

1927 yılından itibaren şehrin fiziki durumuna dair bazı bilgilerin toplanması, hükümetin imar politikalarına rehberlik edeceği şüphesizdir. Meydana gelen sel, geniş alanlara yayılan yangın ve deprem gibi büyük felaketler, zaman zaman hükümetleri zorda bırakabilmekteydi. Bu gibi durumlarda hazırlanacak bir imar planı, mevcudun devamı şeklinde olmalıdır. Zira meydana getirilen farklı bir seçenek toplumsal bir hoşnutsuzlukla birlikte güvensizliği de beraberinde getirir. Örneğin 1939 yılında Erzincan'da meydana gelen deprem bir anda ulusal bir hüviyet kazandı. Bu depremin olumsuz etkisinden çok sayıda şehir etkilendi (Haçın, 2014: 43).

1939 yılının 27 Aralığını 28 Aralığa bağlayan gecesinde meydana gelen bu deprem, Anadolu'nun en büyük depremlerinden biri olarak tarihe geçmiştir. Bu deprem, hem yurtiçinde hem de yurtdışında ziyadesiyle hissedilmiştir. Türkiye'de en çok depremin yaşandığı Kuzey Anadolu fay hattı üzerinde bulunan Erzincan, bu depremde 7,9 richter şiddetinde sallanmıştır. Merkez üstü Erzincan olan depremin yıkıcı etkileri Anadolu'nun 11 vilayetinde hissedilmiştir (Haçın, 2014: 43). 28 Aralık günü Londra'da çıkan haberlerde deprem bölgesinde depremin şiddeti yüzünden bazı sismografların ölçüm yaparken kullandıkları iğnelerin kırıldığı ileri sürülmüş ve depreminin İsviçre ve İtalya'da da hissedildiği belirtilmiştir (Ulus, 28 Aralık 1939: 3).

Erzincan depreminde 32.968 insan hayatını kaybetmiş, 116.720 bina yıkılmış, binlerce hayvan telef olmuştur. Bu tarihte bölge yollarının kar ile kaplı olması, deprem bölgesine yardım ulaştırmasını engellemiştir. Ayrıca depremden tren hatları da büyük zarar görmüş ve bu yüzden Erzurum ile Sivas taraflarından gelen yardım trenleri gecikmiştir (Akşam, 28 Aralık 1939: 2-3). Nitekim bu deprem Ordu'da da büyük tahribatlara yol açmıştır. Depremin yaşandığı dönemde Ordu Belediyesi'nin başında bir başkan yoktu. Bu yüzden belediyenin işleri vekâletle yürütülmekteydi. Depremin ardından Belediye Meclisi hemen toplanarak Başkan Vekili olarak Arif Hikmet Onat'ı Belediye Başkanlığı için en uygun kişi olarak seçmiştir. Arif Hikmet Onat, 26 Nisan 1940'da da asaleten atanmıştır (Çebi, 2002: 423).

Orduluların *Büyük Zelzele* adı ile andıkları bu depreminin Ordu'da en büyük hasarı çarşı içinde yaşanmıştır. Deprem Ordu merkezi ile birlikte Ulubey, Perşembe, Bolaman, Kabadüz, Ünye, Mesudiye, Gebeme, Fatsa ve Gököy'de ciddi tahribat meydana getirmiştir. Ordu merkezinde ciddi hasar gören yerler şunlardır.

- Trabzon Caddesi'nin yük iskelesi ile Bülbül Deresi arasındaki kısmı,
- Sırrı Paşa Caddesi'nde bulunan Tahıl Pazarı mevkii,
- Osmanpaşa Caddesi'nin orta ve yukarı kısımları,
- Süleyman Felek Caddesi'nin 19 Eylül Meydanı'ndan itibaren ileri uzanan kısmı,
- Akyazı Caddesi'nin orta kısımları (Belediyeler Dergisi, 1939: 10).

Yapılan hasar tespitinden anlaşıldığı üzere bahsedilen mevkilerdeki caddeleri birbirine bağlayan ara sokaklarda bulunan işyerleri, evler, depolar ve dükkânlar tamamen yıkılmış, kullanılmaz hale gelmiştir (Belediyeler Dergisi, 1939: 10). Bu depremde Ordu merkezinde 14 tesis, 11 kamu dairesi, 3 ilkokul, 2 banka, ortaokul, ticaret odası, ticaret borsası ile yaklaşık 200 dükkân ve mağaza tamamen kullanılamaz hale gelmiştir. 2.600 binadan içinde yaklaşık 3.500 hane barındıran 750'ye yakını tamamen yıkılmış geri kalan kısmı da kısmen tahrip olmuştur (Gürses, 1 Ocak 1940: 2-3). Yıkılan gayrimenkullerin türleri ve sayıları aşağıdaki tabloda ayrıntılı bir şekilde verilmiştir (Çebi, 2002: 424):

Tablo 52: 1939 Erzincan Depremi'nin Ordu İli Bilançosu

Gayrimenkulün Türü	Yıkılan Gayrimenkulün Sayısı	Tahrip Olan Gayrimenkulün Sayısı
Ev	3.416	6.732
Dükkân	286	310
Fabrika	5	15
Serendi	807	70
Ağıl	13	24
Ahır	430	661
Samanlık	1.148	655
Okul	6	14
Cami	20	15

Depremden birkaç gün sonra yağan kar, enkaz çalışmalarını güçleştirirken bir taraftan da yiyecek sıkıntısı halkı zor durumda bırakmıştır. Yaşanan büyük kayıpların yanı sıra yıkılan binaların tamiri için gerekli malzeme ve hizmetler büyük maddi sıkıntı oluşturmıştır. Barınak ihtiyacı ve artan kiralara durumu daha da güçleştirmiştir (Çebi, 1963: 98-99). Meydana gelen deprem sebebiyle Tokat, Samsun ve Ordu'dan acilen insani yardım yapılması hususunda Ankara'ya telgraflar çekilmiştir (BCA, 30.10, 178-234-5.). Çekilen ilk telgraflardan birinde Ankara'ya durum şöyle bildirilmiştir (BCA, 30.10,118-827-34):

“Ordu'da 27 Aralık 1939 gecesi saat 02 sularında bir dakika boyunca devam eden şiddetli bir zelzelede birçok bina yıkılmış ve 20 kişi yaralanmıştır. Zelzele sırasında telgraf ve telefon telleri kopmuş olduğundan mülhakattan henüz bir haber alınamamaktadır. İlk olarak 2.000 lira bir yardımla en yakın yerden bir heyet-i sihiyenin gönderilmesi ve çadırların ihzar olunması gerekmektedir. İzmir vapuru telsizi ile Ordu vilayetinden...”

TBMM depremin meydana geldiği gecenin sabahında hemen çalışmalarına başlamıştır. Meclis'te deprem bölgelerinden gelen telgraflar okunmuş ve Sıhhiye Vekili Dr. Hulusi Alataş depremlle ilgili şu beyanatı vermiştir (TBMM Z.C, VI. Dönem, C.7, 8. Birleşim: 126-127):

“Bu sabah saat ikide memleketin birçok yerlerinde şiddetli bir zelzele hissedildi. Bu zelzele tesirini en ziyade Erzincan, Tokat, Sivas ve Ordu vilâyetlerinde göstermiştir. Peyderpey malûmat almaktayız. Aldığımız malûmata göre, müsaade buyurursanız Erzincan'ın telgrafını okuyayım: Gece saat iki raddesinde çok şiddetli bir zelzele oldu. Bu zelzelede hükümet konağı, ordu müfettişliği, ordu evi, postane ve şehrin en sağlam binaları dâhil olmak üzere bütün evleri ve dükkânları yıkılmıştır. Şehir baştanbaşa enkaz yığını halindedir. Kendilerini kurtarabilenler sokaklara dökülmüşlerdir. Şimdiden birçok ölü ve yaralı tespit edilmiştir. Birçok nüfus enkaz altında kalmıştır. Çok az hasara uğrayan piyade ve topçu kışlalarından gelen askerlerle enkaz altında kalanların kurtarılmasına ve ötede beride başlayan yangının itfasına çalışılmaktadır. Şehirde muhabere imkânı bulunmadığından bin müşkülâtla Dumanlı istasyonuna gelinmiştir ve malûmat ancak oradan arz edilebilmiştir. Tümen komutanı Akdoğan şehirde yardım işleriyle meşguldür. Şehir kâmilten yıkılmış olduğundan ekmek ihtiyacı olduğu gibi enkaz altından kurtarılanların ve kurtarılabileceklerin tedavileri için ilâç ve doktor ve halkı barındırmak için çok miktarda çadır ihtiyacı vardır. Tahribat yalnız şehre münhasır olmadığı, köylerde de geniş ölçüde tahribat ve zayıat olduğu anlaşılmıştır.”

Zor şartlar altında olan Ordular için ilkyardımlar birkaç çadır, sağlık malzemesi ile birkaç doktor gönderilmiştir (BCA, 30.10, 119-844-1). Depremin üzerinden iki hafta geçmesiyle genel bilanço daha da belirgin hale gelmiştir. İlk tespitlere göre 20 at, 134 sığır ve 3.729 davar telef olmuştur. Ordu kaza ve köylerine göre ölü-yaralı sayısı ise şöyledir (Belediyeler Dergisi Sayı: 54, 1939: 9):

Tablo 53: 1939 Depreminde Ordu Merkez ve Kazalarında Ölü /Yaralı Sayıları

Bölgeler		Ölü Sayısı	Yaralı Sayısı
Ordu	İlçe Merkezi	10	24
	Merkeze Bağlı Köyler	34	110
Fatsa	İlçe Merkezi	9	25
	Merkez Köyleri	22	37
Mesudiye	İlçe Merkezi	9	8
	Merkeze Bağlı Köyler	361	123
Ünye	İlçe Merkezi	-	14
	Merkeze Bağlı Köyler	3	9
Gölköy	İlçe Merkezi	-	7
	Merkeze Bağlı Köyler	15	91
Toplam		463	448

1939 Erzincan depreminin bir yandan yaraları sarılmaya çalışılmış, depremin enkazını ortadan kaldırmak için kazalara para yardımları yapılmıştır. Buna göre Ordu'ya gönderilen toplam para 227.488 lira iken bundan Mesudiye'ye 50.000, Gölköy'e 33.350, Ünye'ye 15.837, Fatsa'ya 29.955 ve Merkez kazasına 98.346 lira ayrılmıştır (Ordu Gazetesi, 4 Aralık 1940: 4). Müteakip dönemde Ordu'da imar faaliyetleri de hızlı bir şekilde sürdürülmekte şehre su şebekesi kurulması, belediyenin öncelikli olarak görüldüğü konular arasındaydı. Bu husus, 1932 yılından itibaren sürekli gündemde olmuştur. Nitekim 1932'de başlanılan bu yöndeki düşünceler, Akobuz Suyu'nu Ordu şehrine getirmek³¹ için ihtiyaç duyulan boruların İngiliz bandıralı bir vapurla Ordu İskelesi'ne indirilmesi ve belediye binası önüne istif edilmesiyle uygulamaya geçirilmiştir (Güzel Ordu, 16 Teşrin-i Evvel 1932: 2).

³¹ AkobuzSuyu'nun Ordu'ya getirilmesine yönelik çalışmaların başlangıcı 1932 yılıdır.

Ordu merkezine 16 km uzaklığı bulunan Akobuzsuyu ile ilgili yürütülen çalışmalar 1938'de tamamlanmıştır (Güzel Ordu, 29 Aralık 1945: 4). Bu suyun Ordu merkezine getirilmesi için gereken masrafın 20.000 lirası belediyeden, 20.000 lirası eşya piyangosundan, 40.000 lirası özel idareden ve 50.000 lirası da bağış yoluyla karşılanmıştır. Bu projenin tamamı için toplam 170.000 lira masraf edilmiştir. Ayrıca hendek kazımı işinde çok sayıda gönüllü işçi görev almıştır (Çebi, 2000:429).

1940 yılının ekim ayına kadar son bir yıl içinde Ordu vilayeti dâhilinde gerçekleştirilen dikkate değer imar faaliyetleri şunlardır:

- Büyük deprem sebebiyle şehirlerde, kasabalarda ve köylerde yıkılan resmî ve hususi binaların yeniden inşaları ya da tamirleri,
- Yeniden yapılmaya başlanan Ordu Hükümet Konağı ile Halkevi binasının büyük oranda tamamlanması,
- Ordu merkezinde Güzelordu Mektebi'nin inşası,
- Ulubey Merkez Mektebi'nin tamiri,
- Kızılay tarafından memurların oturmaları için Gököy merkezinde 12 baraka yaptırılması,
- Fatsa'da bir cezaevi inşaatına başlanması,
- Ordu çarşısındaki ana cadde başta olmak üzere tüm sokakların ağaçlandırılması (Ordu Gazetesi, 25 Aralık 1940: 3; Ordu Gazetesi, 4 Aralık 1940: 2).
- Posta Telefon Telgraf İdaresi tarafından Ordu'nun muhtelif yerlerine yeni posta kutularının yerleştirilmesi (Ordu, 6 Eylül 1940: 6).

1940 yılı itibariyle Ordu vilayeti dâhilinde hizmet veren elektrik santrallerinden elde edilen senelik üretim 144.800 kwh iken tüketim de 132.083 kwh'dir. Bu dönemde Ordu'daki genel abone sayısı 732 idi ve buradaki üretim ile tüketim arasındaki endeks birbirine oldukça yakındı (İstatistik Yıllığı, 1942: 369). 1941-1944 yılları arasında kapsayan dönemde Ordu Su İdaresi'nin durumuna dair bazı istatistik bilgileri aşağıdaki tabloda verilmiştir (İstatistik Yıllığı, 1946: 478):

Tablo 54: Yıllara Göre Ordu Su idaresi Durumu.

Yıllar	Ana Su Yolları	Şube Su Yolları	24 Saatte Harcanan Su Miktarı m ³				Sokak Çeşmeleri	Aboneler			Haslat Toplamı	Gider Toplamı
			Bir Günde Depodan Çıkan	Evler	Resmi Daireler	Otel, Hamam vs.		Evler	Resmi Daireler	Otel, hamam vs.		
1941	16.000	9.000	432	19	92	30	15	64	20	22	2.540	1.340
1942	16.000	9.000	500	22	16	-	19	111	26	2	2.415	715
1943	16.000	9.000	500	22	23	5	19	164	24	2	3.769	1.010
1944	16.000	9.000	500	36	41	7	21	159	32	2	3.705	1.152

Ordu'da daha önceden yapımına başlanan yeni hükümet konağı 1942'de tamamlanmıştır. Halkevi de henüz tamamlanmış olan binasına geçmiştir. Ancak Halkevi binasının eksik bazı eklentileri kalmıştır (Güzel Ordu, 26 Aralık 1945: 6).

1939'da meydana gelen depremin etkileri henüz geçmemişti ki 1942 yılında Ordu ve çevresi bir sarsıntı daha geçirdi (Çebi, 2002: 425). Bu sarsıntı sonucu Ünye'de adliye, jandarma ve icra dairesinin bulunduğu binalar ile Orta Camii ile Belediye'ye ait 5 bina kullanılamaz hale gelmiştir. Ayrıca burada 8 kamu binası ile 23 ev orta derecede hasara uğramıştır. Yetkililer tarafından Ordu merkezinde 1 ve Aybastı da 45 evin kısmen hasar gördüğü, vilayet genelinde 55 evin bacasının tamamen yıkıldığı tespit edilmiştir. Bu afet esnasında herhangi bir can kaybı yaşanmazken yalnızca 3 kişinin şuur kaybına uğradığı rapor edilmiştir (BCA. 30.10, 120-849-9).

Cumhuriyet Dönemi'nde Ordu'nun karşılaştığı bu ikinci felakete rağmen vilayet genelinde imar faaliyetleri aralıksız sürdürülmüştür. 1943 yılında Ordu Valisi Sadri Aka³², kendi çabalarıyla sahil yolu için 50.000 liralık bir kaynak ile 20 ton demir tedarik etmiştir. Aynı yıl içinde Ordu Ziraat Bankası için yeni bir bina yapılmak üzere yapılan bir törenle temel atılmıştır. 24 Eylül 1943'te başlanan bu inşaatın ihalesi 50.000 liraya ihale edilmiştir (Güzel Ordu, 29 Eylül 1943: 4-6). Ordu Valisi Sadri Aka, yeni inşa edilmiş olan Halkevi binasının denize bakan kısmındaki kumsalda bulunan parkın yanında bir tenis kordu yapılması için yetkililere emir vermiştir (Güzel Ordu, 13 Birinci-teşrin 1943: 2).

Cumhuriyetin ilk 20 yılı içinde Ordu'da 202.533 lira harcanarak toplam 31 okulun inşası ve onarımı gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde kendi binası olmayan bazı okullar için kira bedeli olarak 75.785 lira ödenmiştir (Güzel Ordu Gazetesi, 29 Birinci Teşrin 1943: 3). 1944 yılı itibarıyla Ordu merkezine yeni bir okul yapılması planlanmış ve bu iş için 50.000 liralık bir bütçe tahsis edilmiştir. Vilayet maarif müdürünün ifadelerinden anlaşıldığı üzere bir yıl içinde tamamlanacak olan okulun yapımına o yıl içinde başlanmıştır (Güzel Ordu, 28 Haziran 1944: 3). Aynı yıl 8 Haziran 1944'te Ordu merkezinde bulunan Köprübaşı mevkiinde büyük bir törenle Ordu Sadri Aka'nın adının verildiği bir cadde, törenle hizmete açılmıştır. Törende Vali Sadri Aka bir konuşma yapmış ve Halkevi bandosu da küçük bir konser vermiştir (Güzel Ordu, 14 Haziran

³² 1943 yılında günümüzün Süleyman Felek Caddesinde ilk parke cadde Sadri Aka Caddesi adıyla döşendi (Çebi, 1973: 64).

1944: 4). Zamanla bozulan ve kullanılamaz hale gelen lağımlar, menfezler ve sair giderler onarılmıştır. Ordu'da bu dönemde bu tür işler için harcanan toplam para 4.800 liradır. Bunların haricinde sivrisinek kaynağı haline dönüşmüş olan Bülbül Deresi'nin yatağı temizlenmiş ve ayrıca elektrik şebekesi deniz kenarına kadar ulaştırılmıştır. Şehrin belirli bölgelerinde bulunan yollar üzerine yüzlerce karşılıklı ağaç dikilmiştir. Bunlara ilaveten sahildeki yük ve yolcu iskelesinde indirme-bindirme platformu beton kazıklar üzerine yerleştirilerek denize doğru 20 metre daha uzatılmış ve iskelenin ahşap kısımları da elden geçirilmiştir. Sivas Caddesi üzerinde bulunan asri mezarlık da imar edilmiştir (Güzel Ordu, 29 Ekim 1945: 6). Bu dönemde imar faaliyetlerine vilayete bağlı diğer kazalarda da devam edilmiştir. Örneğin; bu dönemde Fatsa'da deniz kenarında belediye tarafından bir park inşa edilmiş ve burası, aynı yıl içinde halkın hizmetine sunulmuştur (Belediyeler Yıllığı, II, 1949: 4).

Ordu-Fatsa arasındaki ulaşımı sağlayan ve Koçboynuzu adıyla bilinen yolun elverişsizliği sebebiyle sahil boyunca yeni bir güzergâh belirlenmesi yönünde bazı çalışmalar başlatılmıştır. Yolun doğal bir limanı bulunan Perşembe'den geçmesi, güzergâhın sahilten geçirilmesi fikrini daha da cazip hale getirmiştir. 1945 yılı itibarıyla Ordu-Sivas, Bolaman-Fatsa, Fatsa-Ünye, Ordu-Giresun yolu istikametinde köprü ve menfezlerin onarım / bakım işleri için 50.000 bin liralık bir bütçenin yeterli olacağı düşünülmüştür (Güzel Ordu, 5 Aralık 1945: 5). Bununla birlikte yapımına 1943'te başlayan Ordu Ziraat Bankası'nın yeni binası iki yıl içinde tamamlanarak 1945'te hizmete açılmıştır (Güzel Ordu, 26 Aralık 1945: 7).

1946 yılına kadar Mesudiye kasabasının imar planı henüz çıkarılmamıştı. Mesudiye sınırları dâhilinde bulunan belediye yolları toplam 5.750 m² olup adi kaldırımdan meydana gelmekteydi. Bu dönemde Mesudiye sınırları içinde 4 köprü bulunmaktaydı. Bu köprülerden Melet Irmağı üzerinde bulunan 2'sinin her biri 14 m uzunluğundaydı. Söz konusu itibarıyla 13 çeşmesi ve 3 kaynağı bulunan Mesudiye'nin su şebekesi hattı 6.000 m künk boru uzunluğundaydı. Ancak kasabanın bir elektrik şebekesi olmadığı gibi projesi dahi mevcut değildi (Belediyeler Yıllığı, II, 1946: 829-830).

1947³³ yılında Fatsa merkezine 185 lira bir maliyetle elektrik tesisatı döşenmiştir. Buradaki elektrik, mazotla çalışan biri 180 diğeri 80 beygirlik 2 dizel jeneratör yardımıyla üretilmekteydi. Yetersiz olması sebebiyle elektrik, gece saat 24'ten sonra verilmemekteydi. Bu yıl itibarıyla Fatsa'daki belediye yolları 4.528 m² parke ile 6.300 m² adi kaldırımdan oluşmaktaydı. Bu yollar 3.600 m² şose ile kaplıydı. Su kaynaklarından az miktarlarda da olsa tüketim sağlanabilmekteydi. Bu dönemde 8 çeşmesi olan Fatsa'nın kasaba dışındaki yerlerde içilebilir suyu azdı. Üstelik bu sular, yalnızca hayvanlarla kasaba merkezine getirilebilmekteydi (Belediyeler Yıllığı, II, 1949: 4). Aynı yıl içerisinde Ünye kasabasında özel idareye ait 3,5 km'lik bir yol vardır. Ünye belediyesi yollarının 5.500 m² yüzölçümünde 1 km'lik bir kısmı parke, 30.000 m²'lik ve 15 km uzunluğundaki kısmı adi kaldırım, 12.000 m² yüzölçümünde 3 km uzunluğunda kısmı da şosedir. Aynı yıl içinde Ünye'de ise belediyeye ait 3,5 km'lik bir yol vardı. 5.500 m² olan bu yolların 1 km'lik bir kısmı parke, 30.000 m²'den oluşan 15 km'si adi kaldırım, 12.000 m² yüzölçümüne sahip 3 km uzunluğunda kısmı ise şose idi (Belediyeler Yıllığı, 1950: 670-671). Ordu merkezde yol yapım çalışmalarıyla birlikte kamu daireleri için gereken bina inşaatına hızla devam edilmekteydi. 1947 yılında yapılan CHP İl Kongresi'nde Ordu merkezinde bir hükümet konağı ile sahilde bir dalgakıran, Perşembe'de bir

³³ Tek Parti Dönemi'nde 1947 yılına ait bilgi verilmesinin temel sebebi yapılan çalışmaların önceki dönemlerde planlanmış olmasıdır.

parti binası yapılması hususunda bir dilekçe tanzim edilmiştir (CHP İl Kongre Dilekleri, 1947: 46, 263).

1931-1945 yılları arasında ulaşım konusuna verilen önem diğer alt yapı yatırımlarına verilmemiştir. Bu dönemde Ordu'da yürütülen yol çalışmalarına dair bazı bilgiler aşağıdaki tabloda belirtilmiştir (Güvemli, 1998: 74):

Tablo 55: 1939, 1942, 1945 yıllarında Ordu İli yol çalışmaları

Yol Türü	Yıllar		
	1939	1942	1945
İyi Şose	73	115	42
Bozuk Şose	160	175	167
İmalatlı Tesviye	53	89	111
İmalatsız Tesviye	55	85	28
Ham Yol	5	6	34
Toplam	346	420	382

7.4. İskân Faaliyetleri

1890'lı yıllardan itibaren Ordu kasabasının nüfusu, Kafkas muhacirlerinin de buraya gelmesiyle oldukça artmıştır. Ekseriyetini Müslüman unsurların oluşturduğu bu nüfusun bir kısmını da Rumlar ile Ermeniler meydana getirmişlerdir. Muhacirlerin dışında Trabzon tarafından ticaret maksadıyla gelen ve çoğu gemici olan birçok Müslüman kimsenin aileleriyle birlikte kasabaya gelmesiyle Ordu'nun nüfusu daha da artmıştır (Çebi, 1973: 65).

I. Dünya Savaşı cereyan ettiği yıllarda Trabzon'dan Zonguldak'a kadar olan sahilin Rus savaş gemileri tarafından bombalanması ve iç kesimlerde bulunan bazı yerlerin de düşman askerlerinin işgaline uğramamıştı. 15 Nisan 1916'da Osmanlı Devleti, Trabzon'dan çekilmek zorunda kalınca buradaki halk işgale uğramamış yerlere göç etmeye mecbur kalmıştır. Diğer taraftan da Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey, şehrin idaresini Rumların dinî lideri Hrisantos'a bırakarak kamuya ait resmi belgeleri sandıklara koydurarak kayıklara yükletmiş ve bunları Ordu'ya göndermiştir. Trabzon'dan ayrılacak olan halka da Giresun ve Ordu yönüne doğru hareket etmeleri yönünde yetkililer tarafından talimat verilmiştir. Cemal Azmi Bey de Ordu giderek görevini burada devam ettirmiştir (Pala, 2013: 59-62; İpek, 1997: 157). Bulundukları yerleri terk etmek zorunda kalanların bir kısmı kara, bir kısmı da deniz yoluyla Ordu'ya gelmişlerdir. Böylelikle Trabzon, Rize ve Gümüşhane dolaylarından gruplar halinde yola çıkan birçok insan Orduya gelmeyi başarmışlardır. Bunların bir kısmı, ilk anda Ordu merkezine bir kısmı da merkeze bağlı köylere yerleştiler. Millî Mücadele Dönemi'nin başlarına kadar süren bu göç dalgası ile birlikte Ordu'nun nüfusu 25.000'e yaklaştı (Çebi, 1973: 65).

Ordu kısa süre sonra ikinci büyük göç dalgasını mübadele döneminde almıştır. Millî Mücadele'nin sona ermesine müteakip Türk ve Rum ahalinin değişimine ilişkin 30 Ocak 1923'te imzalanan sözleşmeye göre; Batı Trakya hariç Yunanistan'da yaşayan Müslümanlar ile İstanbul hariç Türkiye'de yaşayan Ortodoks Hristiyanlar zorunlu göçe tabi tutulmuşlardır. Türkiye'ye gelmek üzere Yunanistan'dan yola çıkan Müslüman nüfus, Selanik'ten Tekfurdağı'na; Kalikratya'dan Mudanya'ya ve İstanbul'a; Kavala ve Drama'dan İstanbul, İzmit, Gelibolu, Tekfurdağı, Burhaniye, Sinop, Zonguldak, Samsun, Ordu ve Giresun'a; Girit ve Kandiye'den Mersin, Silifke, Ayvalık, Marmaris, Bod-

rum, Çanakkale ve Erdek iskelelerine inmişlerdir. Ordu ve Samsun bölgesine gelen mübadillerin büyük bir kısmı Yunanistan'ın Kavala ve Drama bölgelerinden gelen Türklerden oluşmaktaydı (Pala, 2013: 53-56).

1923-1929 yılları arasında Ordu vilayeti dâhilinde iskân edilen mübadil ve muhacirlerin sayıları aşağıdaki tabloda belirtilmiştir (İstatistik Yıllığı 1930: 101):

Tablo 56: 1923-1929 Yılları Arasında Ordu Dâhilinde İskân Edilen Mübadil ve Muhacirler

Yıllar	Nüfus Miktarı (kişi)
1923	1.028
1924	44
1926	36
1927	15
1928	125
1929	107

Mübadele sonucunda Ordu'nun sosyal, kültürel ve etnik yapılarında kısmen bir değişiklik yaşanmıştır. Şöyle ki; 1933 yılında Ordu'da 331 hanede bulunan 1.438 mübadil 389 eve, 178 dükkâna, 148 arsaya ve 113.997 dönüm toprağa sahipti. Bunlar entegratif bir yaşamla yerli ahali arasında kısa süre içerisinde yer edinmeyi başarmışlardır (Pala, 2013: 53-56; Okur, 2009: 52).

SONUÇ

Bir kıyı kasabası olan Ordu, Cumhuriyet’le birlikte hızla gelişmeye başladı. Bu dönemde tiyatro, konser, dans ve konferans gibi birçok etkinlik Ordu’daki sosyal hayatın temelini oluşturdu. Cumhuriyet’in ilk yıllarında açılan birçok spor kulüplerinin yanı sıra İhsan Bey Sineması ve Halkevi çalışmaları Ordu’nun sosyal ve kültürel faaliyetlerinde oldukça etkili oldular.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında okuryazarlık seviyesi ülke genelinde olduğu gibi Ordu’da da düşüktü. Bu yüzden bu konuda hemen bir eğitim seferberliğine başlandı. Bu yönde özellikle ilk ve ortaöğretim kurumlarında okullaşmaya önem verildi. 1921’de kurulan *Ordu Muallimler Birliği*, öğretmenleri tek çatı altında toplayarak onların meslekî sorunlarıyla ilgilendi. Bunların yanı sıra söz konusu birlik, Cumhuriyet’in Ordu’da benimsenmesine çalıştı ve kısmi de olsa bunda başarı sağladı.

1926-1927 eğitim-öğretim döneminde Ordu’daki ortaokulda kız öğrenci mevcut değildi. Zaten bu dönemde Ordu’da erkeklerin gittiği ortaokul sayısı da oldukça azdı. Sonraki yıllarda bu okullara erkek öğrencilerle birlikte devam eden kız öğrencilerin sayısı arttı. Bahsedilen yıllarda eğitim-öğretim konusunda karşılaşılan eksiklikler, büyük oranda Ordu halk dershaneleriyle kapatılmaya çalışıldı. Şehir, ilk lisesine ancak 1949-1950 eğitim-öğretim yılında kavuşabildi. Söz konusu eğitim döneminde bir de *Akşam Kız Sanat Okulu* açıldı. Bu okulda kız öğrencilere yönelik meslekî eğitim verilmeye çalışıldı. Tek parti dönemi içinde Ordu’da İlk ve ortaokullardaki öğrenci sayısının Türkiye geneli içindeki payı %1 civarındaydı. Eğitim alanında yapılan çalışmalar, merkezle sınırlı tutulmadı. Ancak bu çalışmalar, tam manasıyla köylere de yansıtılamadı. Bu durumun temel sebebi okul ve öğretmen yetersizliği olarak gösterilebilir. Nitekim 1923-1946 dönemi içinde ilkokul, ortaokul ve liseler, Ordu ilinin eğitim yatırımlarından yeterli payı alamadı.

24 Haziran 1932’de açılan Ordu Halkevi, 8 şubesi ile okuma-yazma ve mesleki kursların yanı sıra birçok konferanslar düzenleyerek halkı bilinçlendirmeye çalıştı ve bunların dışında tiyatro, film, balo gösterileri hazırladı. Ayrıca birçok kütüphane kuran ve çeşitli kategorilerde spor müsabakaları düzenleyen Ordu Halkevi, sosyal yardım projeleriyle halka bütünleşmeye çalıştı. Bu dönemde Ordu Halkevi şubeleri, halk arasında büyük oranda yer edindi ve ilgi gördü. 1932-1951 yılları arasında faaliyet gösteren Halkevi sayesinde Ordu, önemli bir kültür merkezi haline geldi. Söz konusu dönemde Ordu’da halkevi faaliyetlerinde parti-halk bütünleşmesi büyük ölçüde sağlandı.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında Ordu, bir kıyı şehri olması sebebiyle çevresindeki şehirlerle olan bağlantısını ekseriyetle deniz yoluyla sağladı. Bu durum 1950’li yıllara kadar devam etti. Ordu’da Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren kara taşımacılığını geliştirmek için yol ve köprü yapımına ağırlık verildi. Bölgenin engebeli coğrafyası sebebiyle bu dönemde Ordu’daki karayollarına yapılan altyapı yatırımları Türkiye ortalamasının üzerindeydi. Ordu’ya ayrılan yeterli yatırım bütçelerine rağmen arazi yapısının elverişsizliği sebebiyle buradaki yol yapım çalışmaları uzun sürdü.

1923-1946 döneminde Ordu iktisadi açıdan oldukça geriydi. Cumhuriyet’in ilk yıllarında Ordu’nun fındık tarımına dayalı bir ekonomisi vardı. Krediden yoksun olan Ordu çiftçisi, bağ ve bahçelerine gereken bakımı sağlayamamakta ve yeterince üretim yapamamaktaydı. Bu yüzden zaman zaman Ordu Ticaret ve Sanayi Odası bir takım önlemlerle bu durumu aşmaya çalıştı. Ziraat Bankası kontrolünde zirai kredi kooperatiflerinin Ordu’da kurulması talebi ancak 1930’da gündeme geldi. 1935’te Tarım Bakanlığı’na bağlı olarak Ordu’da tohum üretme ve ıslah faaliyetlerinin yapıldığı deneme saha-

sı oluşturuldu. 1940'ta da Ziraat Bankası'nın öncülüğünde kredi kooperatifi ortakları tarafından Ordu Fındık Müstahsilleri İstihlak Kooperatifi kuruldu. Böylelikle sağlanan kredi desteği ile halkın ekonomik faaliyetleri desteklendi. Tüm bunlara rağmen 1950'li yıllarda fındık piyasası üreticileri memnun etmedi. Bunun yanı sıra çiftçiye tohum, tarım aletleri ve fındık dışı tarım ürünleri için de kredi olanakları sunularak halkın ihtiyaçları karşılanmaya çalışıldı. Hayvancılık ise çoğunlukla fındık tarımının yapılmadığı iç kesimlerle ve yaylalarda sınırlı kaldı. Bu yüzden 1923-1946 döneminde Ordu'nun hayvan varlığı Türkiye ortalamasının altında kaldı. Nitekim bölge halkı sadece kendi ihtiyaçlarını görebilecek kadar hayvansal üretim yaptı.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ordu'nun kırsal nüfusun yaşam standartları ülke ortalamasının altındaydı. 1950'li yıllara yaklaşıırken Ordu'da kültürel ve sosyal hayattaki gelişmeler, yaşam standartlarının nispeten yükseltti ve bu durum kentleşmeyi beraberinde getirdi. Bu dönemde Ordu'da sanayi sayılabilecek kuruluş ve buralarda istihdam edilecek işçi sayısı Türkiye ortalamasının oldukça altındaydı. Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1946'ya kadar Ordu'da sanayi olarak addedilebilecek yalnızca bir kuruluş vardı.

1950 yılı öncesi Ordu'da sağlık hizmetlerinin gerek hastane gerekse sağlık personel sayısının yetersizliği nedeniyle kısıtlı kaldı. Ordu'da söz konusu dönemde sosyal hayatı olumsuz etkileyen sıkıntılardan biri de sağlık alanında yaşandı. Bu dönemde özellikle sıtmaya karşı yürütülen mücadele dikkat çekmekteydi. Bataklıkların kurutulması için Ordu'da yoğun bir çalışma yürütülmesine rağmen sıtmayla mücadele konusunda istenilen düzeyde sonuç alınamadı.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı (BCA)

Arşiv Adı	Fon Kodu ve Yer No	Tarih
BCA,	30-10-0-0 / 2-9-9	(19.09.1924)
BCA,	30-10-0-0 / 144-30-15	(21.09.1927)
BCA,	30-18-1-2 / 64-32-14	(24.04.1936)
BCA,	490-1-0-0 / 235-930-1	(12.12.1938)
BCA,	490-1-0-0 / 990-831-2	(24.01.1939)
BCA,	490-1-0-0 / 178.234.5	(28.12.1939)
BCA,	30-10-0-0 / 119-844-1	(29.12.1939)
BCA,	490-1-0-0 / 1076-1118-2	(00.00.0000)
BCA,	490-1-0-0 / 269-1072-2	(10.09.1941)
BCA,	30-10-0-0 / 697-372-1	(15.11.1942)
BCA,	490-1-0-0 / 697-369-1	(15.11.1942)
BCA,	490-1-0-0 / 1002-869-2	(07.12.1942)
BCA,	30-10-0-0 / 167-162-8	(11.11.1947)
BCA,	30-1-0-0 / 84-531-6	(07.04.1948)
BCA,	490-1-0-0 / 697-372-1	(26.09.1949)
BCA,	490.1.0.0 / 1520-190-1	(23.05.1951)

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Arşivi**a) Milletvekilleri ve Şahsi Dosya Numaraları (ŞDN)**

Milletvekili Adı	ŞDN
Ahmet Faik Günday	598
İsmail Çamaş	600
Ahmet Hamdi Yalman	83
Halil Sıtkı Kumru	599
Mehmet Recai Baykal	417
Ahmed Şevket Akyazı	743
Halil Sıtkı Kumru	599
Hasan Fahri Güler	-
Ali Canip Yöntem	861
Ali İhsan Tokgöz	829
Selim Sırrı Tarcan	319
Muhittin Baha Pars	318
Ziya Naki Yaltırım	315
Vehbi Demir	326

Ahmed Hamdi Şarlan	1107
Hüseyin Ekşi	1108
Selim Sırrı Tarcan	331
Zeki Mesut Sezer	1275
Muammer Yarımbıyık	-
Arif Hikmet Onat	1523
Yusuf Ziya Ortaç	1472
Mehmet Furtun	1471
Ahmet Hulisi Gökdalay	1308

b) Zabıt Cerideleri

- TBMM Zabıt Cerideleri, II. Dönem, Cilt: 5, TBMM Matbaası, Ankara, 1968.
 TBMM Zabıt Cerideleri, II. Dönem, Cilt: 6, TBMM Matbaası, Ankara, 1968.
 TBMM Zabıt Cerideleri, II. Dönem, Cilt: 11, TBMM Matbaası, Ankara, 1975.
 TBMM Zabıt Cerideleri, II. Dönem, Cilt: 12, TBMM Matbaası, Ankara, 1975.
 TBMM Zabıt Cerideleri, I. Dönem, Cilt: 25, TBMM Matbaası, Ankara, 1968.
 TBMM Zabıt Cerideleri, III. Dönem, Cilt: 19, TBMM Matbaası, Ankara, 1930.
 TBMM Zabıt Cerideleri, IV. Dönem, Cilt: 2, TBMM Matbaası, Ankara, 1931.
 TBMM Zabıt Cerideleri, VI. Dönem, Cilt: 7, TBMM Matbaası, Ankara, 1939.
 TBMM Zabıt Cerideleri, VIII. Dönem, Cilt: 11, TBMM Matbaası, Ankara, 1948.
 TBMM Zabıt Cerideleri, VIII. Dönem, Cilt: 20, TBMM Matbaası, Ankara, 1950.
 TBMM Zabıt Cerideleri, VIII. Dönem, Cilt: 21, TBMM Matbaası, Ankara, 1949.

2. Gazeteler

- Akşam Gazetesi*
Gürses Gazetesi
Güzel Ordu Gazetesi
Hâkimiyet-i Milliye
Ordu Gazetesi
Tekâmül Gazetesi
Ulus Gazetesi
Zafer Gazetesi

3. Kitaplar, Dergiler, Raporlar, İstatistikler

1929. *Ordu Vilayet Umumi Meclisi'nin 1929 Senesi Zabıtnamesi*.
 1933, *Dâhiliye Vekilliğince Lağvı Teklif Olunan Ordu Vilayeti Hakkında Malumat*, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul.

1933. *Ülkü Dergisi*, Cilt: I, Yıl: I, Sayı: I Ankara.
1933. *Ülkü Dergisi*, Cilt: II, Yıl: I Sayı: IX Ankara.
1938. *Halkevleri ve Ödevlerimiz*, Gürses Basımevi, Ordu.
1945. *Genel Meclisin Yedinci Seçim Dökümünü Dördüncü Yıl Toplantısında Okunan Valilik İzahatnamesi*, İl Basımevi, Ordu.
1947. *Yeşil Ordu*, Ordu İli Halkevi Dergisi, Cilt: I, Sayı: 1, Ordu.
1947. *Yeşil Ordu*, Ordu İli Halkevi Dergisi, Cilt: I, Sayı: 2, Ordu.
1947. *Yeşil Ordu*, Ordu İli Halkevi Dergisi, Cilt: I, Sayı: 3, Ordu.
1947. *Yeşil Ordu*, Ordu İli Halkevi Dergisi, Cilt: I, Sayı: 4, Ordu.
1947. *Yeşil Ordu*, Ordu İli Halkevi Dergisi, Cilt: I, Sayı: 5, Ordu.
1947. *Yeşil Ordu*, Ordu İli Halkevi Dergisi, Cilt: I, Sayı: 6, Ordu.
1948. *Yeşil Ordu*, Ordu İli Halkevi Dergisi, Cilt: II, Sayı: 7, Ordu.
1948. *Yeşil Ordu*, Ordu İli Halkevi Dergisi, Cilt: II, Sayı: 8, Ordu.
1949. *Yeşil Ordu*, Ordu İli Halkevi Dergisi, Cilt: II, Sayı: 9, Ordu.
1950. *Yeşil Ordu*, Ordu İli Halkevi Dergisi, Cilt: II, Sayı: 11, Ordu.
1950. *Yeşil Ordu*, Ordu İli Halkevi Dergisi, Cilt: II, Sayı: 12, Ordu.
1950. *Yeşil Ordu*, Ordu İli Halkevi Dergisi, Cilt: III, Sayı: 13, Ordu.
1973. *Ordu İl Yıllığı*. Ajans Türk Matbaası, Ankara.
- 2010, *TBMM Albümü (1920-1950)*, Cilt 1, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- AKBALIK, H., 2006. “1946-1950 Döneminde CHP’nin Seçim Çalışmaları” İnönü üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.
- AKGÜN, B., 1998. *Ordu İli Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitimi*, Ordu Valiliği Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Ordu.
- AKYÜZ, Y., 2012. *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000- M.S. 2012)*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- ALTUN, A., 2006. “Türkiye’de Tek Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi’nin Örgütlenmesi”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- ARIKAN, Z., 1999. “Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi”, Atatürk Yolu Dergisi, Sayı:23, ss. 261-281.
- ARRIANUS, (2005). *Arrianus’un Karadeniz Seyahati (Arriani Periplus Ponti Euxini)*, Çev. Murat Arslan, Odin Yatıncılık, İstanbul.
- ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ, 2006. *Kemal Atatürk: Atatürk’ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ, 2006. *Kemal Atatürk: Söylev ve Demeçler*, C. II. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

- ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ, 2012. *Kemal Atatürk: Nutuk*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI, 2006. *Atatürk Dönemi Kültür Kurumlarından Örnekler (1920-1923)*, Haz. Nail Tan, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- AYATA, A.G., 2010. *CHP (Örgüt ve İdeoloji)*, Gündoğan Yayınları, İstanbul.
- AYBEK, Ş., 2009. *CHP Tarihi*, Maya Akademi Yayınları, Ankara.
- BAŞ, M., 1982. *Mesudiye*, Özdem Kardeşler Matbaası, İstanbul.
- BAŞ, M., 2014. *İlkçağ'dan Günümüze Ordu Tarihi*, Gece Kitaplığı, Ankara.
- BAŞBAKANLIK İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ, 1941. *Genel Nüfus Sayımı (20 İlkteşrin 1940)*, Recep Ulusoy Basımevi, Ankara.
- BAŞBAKANLIK İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ, 1950. *Genel Nüfus Sayımı (21 İlk Teşrin 1945)*. Ankara.
- BAŞBAKANLIK İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ, 1929. *Umumi Nüfus Tahriri (28 Teşrinievel 1927)*, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul.
- BAŞBAKANLIK İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ, 1937. *Genel Nüfus Sayımı (20 İlk Teşrin 1935) Türkiye Nüfus Kat'ı Tasnif Neticeleri*, Mehmet İhsan Basımevi, Ankara.
- BAŞBAKANLIK İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ, 1937. *Genel Nüfus Sayımı Ordu Vilayeti (20 İlkteşrin 1935)*, Mehmet İhsan Basımevi, Ankara.
- BAŞBAKANLIK İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ, 1937. *Tarım İstatistikleri (1928-1936)*, Ahmet İhsan Matbaası. Ankara.
- BAŞBAKANLIK İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ, 1941. *Sanayii İstatistikleri (1932-1939)*, Recep Ulusoy Basımevi, Ankara.
- BAŞBAKANLIK İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ, 1942. *Hayvanlar İstatistiği 1940*, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul.
- BAŞBAKANLIK İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ, 1943. *İktisadi ve İçtimai Türkiye 1943*, Recep Ulusoy Basımevi, Ankara.
- BAŞBAKANLIK İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ, 1943. *Tarla Mahsülleri İstatistiği (1940-1942)*, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara.
- BAŞBAKANLIK İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ, 1945. *Sanayi İstatistikleri (1936-1941)*, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul.
- BAŞBAKANLIK İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ, 1946. *Hayvanlar İstatistiği 1944*, Hüsnütabiat Basımevi, Ankara.
- BAŞBAKANLIK İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ, 1946. *İktisadi ve İçtimai Türkiye*, Recep Ulusoy Basımevi, Ankara.
- BAŞBAKANLIK İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ, 1969. *Sanayi Sayımı (1927)*, Ankara.
- BAŞVEKÂLET İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ, 1929. *İstatistik Yıllığı (1929)*, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, C.2, Ankara.

- BAŞVEKÂLET İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ, 1930. *İstatistik Yıllığı (1930)*, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, C.3, Ankara.
- BAŞVEKÂLET İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ, 1935. *İstatistik Yıllığı (1934-1935)*, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, C.7, Ankara.
- BAŞVEKÂLET İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ, 1938. *İstatistik Yıllığı (1937-1938)*, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, C.10, Ankara.
- BAŞVEKÂLET İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ, 1941. *Belediyeler İstatistiği (1929-1938)*, Ankara.
- BAŞVEKÂLET İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ, 1942. *İstatistik Yıllığı (1941-1942)*, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, C.13, Ankara.
- BAŞVEKÂLET İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ, 1946. *İstatistik Yıllığı (1942-1945)*, Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, C.15, Ankara.
- BAŞVEKÂLET İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ, 1948. *İstatistik Yıllığı (1948)*, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, C. 17, Ankara.
- BELEDİYELER BANKASI, 1936. *Belediyeler Dergisi*, Yıl: II, Sayı: 13, Ankara.
- BELEDİYELER BANKASI, 1936. *Belediyeler Dergisi*, Yıl: II, Sayı: 18, Ankara.
- BELEDİYELER BANKASI, 1937. *Belediyeler Dergisi*, Yıl: III, Sayı: 31, Ankara.
- BELEDİYELER BANKASI, 1938. *Belediyeler Dergisi*, Yıl: IV, Sayı: 37, Ankara.
- BELEDİYELER BANKASI, 1938. *Belediyeler Dergisi*, Yıl: IV, Sayı: 42, Ankara.
- BELEDİYELER BANKASI, 1939. *Belediyeler Dergisi*, Yıl: V, Sayı: 54, Ankara.
- BELEDİYELER BANKASI, 1935. *Belediyeler Dergisi*, , Yıl: I, Sayı: 4-5, Ankara.
- BELEDİYELER BANKASI, 1940. *Belediyeler Dergisi*, Yıl: V, Sayı: 60, Ankara.
- BİLA, H., 1979. *CHP Tarihi (1919-1979)*, DSM Doruk Matbaacılık Sanayi, Ankara.
- BORATAV, K., 1991. *Türkiye İktisadi Tarihi 1908-1985*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- BOZDEMİR, S., 1999. “Atatürk Döneminde Eğitimdeki Gelişmeler”, *Erdem Dergisi*, C.XI, Sayı: 32, ss. 67-84.
- CHP, 1931. *CHF Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları*, Devlet Matbaası, İstanbul.
- CHP, 1934. *Halkevlerinin 1933 Senesi Faaliyet Raporları Hulasaları*, Ankara.
- CHP, 1935. *CHP Parti Programı*, Ulus Basımevi, Ankara.
- CHP, 1936. *CHP İl Kongreleri*, Ankara.
- CHP, 1936. *Halkevlerinin 1935 Senesi Faaliyet Raporları Hılasası*, Ulus Basımevi, Ankara.
- CHP, 1939. *1939'da Halkevleri*, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara.
- CHP, 1939. *CHP Beşinci Büyük Kurultayı*, Ulus Basımevi, Ankara.
- CHP, 1940. *CHP Kongre Dilekleri*, Ankara.
- CHP, 1943. *CHP Altıncı Büyük Kurultayı*, Ankara.
- CHP, 1943. *CHP Kaza Kongre Dilekleri*, Ankara.

- CHP, 1947. *CHP VII. Büyük Kurultayına Sunulan İl Kongreleri Dileklerinin Özetleri*, Ankara.
- CHP, 1947. *CHP'nin Yedinci Büyük Kurultayı*, Ankara.
- CHP, 1938. *On Beşinci Yıl Kitabı*, Ankara.
- CHP, 1942. *CHP Halkevi ve Halkodaları 1932-1942*, Ankara.
- ÇAMOĞLU, S.M, 2011. "Fındık Sektörü, Ekonomik ve Yapısal Problemleri: Ordu İli Değerlendirmesi" *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, Sayı:6 ss. 27-48.
- ÇAVDAR, T., 1994. *İttihat ve Terakki*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÇAVDAR, T., 2008. *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Yayınları, Ankara.
- ÇEBİ, S., 1973. *Ordu Tarihi ve 50. Yılda Ordu Şehri*, Ordu Ticaret ve Sanayi Odası Yayını No:4, Ordu.
- ÇEBİ, S., 1995. *Osmanlı'dan Günümüze Ordu'da Eğitim ve Öğretim Kurumları* (Yayımlanmamış kitap).
- ÇEBİ, S., 2000a. *Ordu Şehri Hakkında Derlemeler ve Hatıralar*, Orsev Yayınları. Ordu.
- ÇEBİ, S., 2000b. *Atatürk Ordu'da 19 Eylül 1924*, Gesan Yayını, Ordu.
- ÇEBİ, S., 2002. *Ordu Şehri ve Belediye Tarihi*, Orsev Yayınları, Ordu.
- ÇEBİ, S., 2005. *Milli Mücadele'de Ordu*, Ordu Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Ordu.
- ÇOKER, F., 1995. *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923*, C.III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No:6, Ankara.
- ÇOKER, F., 1996. *Türk Parlamento Tarihi TBMM IV. Dönem 1931-1935*, C.II, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No:12, Ankara.
- ÇUFALI, M., 2012. *Türk Parlamento Tarihi TBMM VIII. Dönem 1946-1950*, C.III, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:146, Ankara.
- DEMİR, N., 2007. "Ordu İlinin Eski Adı Kotyora ve Tarihi Alt Yapısı", Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkoloji Araştırmaları, Cilt: 2, ss.179-184.
- DEMİR, N., 2012 "Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesinde Çepni Türkmenleri ile Güvenç Abdal Ocağı'nın Kuruluşu", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Gazi Üniversitesi, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, Sayı: 63, ss. 77-110.
- DEMİRCİ, E., 2007. "Çok Partili Sisteme Geçiş Sürecinde CHP'de ideolojik arayışlar (1945-1950)", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı. ss. 46-59.
- DEMİREL, A., 2012. *Tek Partinin Yükselişi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- DEMİREL, A., 2013. *Tek Partinin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923- Atatürk 1946)*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- DEMİRTAŞ, B., 2008. "Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler", Akademik Bakış, C.I. Sayı: 2, ss.155-176.

- DİLAN, H., 1995. “*Sosyal Demokrasi ve CHP*” İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü. Doktora Tezi.
- DİZMAN, İ., 1993. *Bir Zamanlar Ordu H. Fevzi Güvemli Anıları*, Orsev Yayınları, Ordu.
- DİZMAN, İ., 2008. *Denize Düşen Dağ: Ordu*, Heyamola Yayınları, Ordu.
- DİZMAN, İ., 2009. *20. Yüzyılda Ordu (1900-1999)*, Ordu Belediye Yayınları, Ordu.
- DİZMAN, İ., *Türkiye'nin İlk Köy Gazetesi. Güzelordu ve Bilal Köyden*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.
- DOĞANAY, R., 2001. *Milli Mücadele’de Karadeniz (1919-1922). Atatürk Araştırma Merkezi*, Ankara.
- DURSUN, T., 2002. *Tek Parti Dönemindeki Cumhuriyet Halk Partisi Kurultayları*, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- EKİNCİ, İ., 2016. *Halk Ayan ve Devlet Tanzimat Devri Ordu Kazası*, Gece Kitaplığı, Ankara.
- FATSA, M., 2002. *Giresun’da Kırsalın Sosyal Tarihi*, Giresun Belediyesi Yayınları, Giresun.
- FEYZİOĞLU, T., 1986. “*Atatürk ve Kadın Hakları*”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: 2, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, Sayı: 6, ss. 585-601.
- GİRİTLİOĞLU, F., 1965. *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii*, C.I, Ay Yıldız Matbaası, Ankara.
- GÜLER, Ç., 1983. *SSYB ve Sağlık Müdürlüğü Kayıtlarına Göre Son Elli Yılda Ordu İli’nin Sağlık Düzeyi*, Ordu Sağlık Müdürlüğü, Ordu.
- GÜNAY, Ş.Ş., 2007. *Türk Parlamento Tarihi TBMM VI. Dönem 1939-1943, C.V*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları No: 39, Ankara.
- GÜNEŞ, İ., 2000. *Türk Parlamento Tarihi TBMM V. Dönem 1935-1939, C.II*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No:26, Ankara.
- GÜVEMLİ, O., 1998. *Ordu İlinin 75 Yılı*, Orsev Yayınları, Ordu.
- İller Bankası, 1949. *Belediyeler Yıllığı*, C.2, Ankara.
- İller Bankası, 1950. *Belediyeler Yıllığı*, C.3, Ankara.
- İPEK, N., 1997. “*Canik Sancağı Nüfusuna Dair Bir Değerlendirme*”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:10 ss.145-160.
1930. *Ordu Vilayeti Umum Meclisinin 1929 Senesi Zabıtnamesi*, Ordu İl Genel Meclisi, Ordu.
1933. *Dâhiliye Vekilliğine Lağvı Teklif Olunan Ordu Vilayeti Hakkında Malûmat*.
1934. *10. Yıl Ordu Vilayet Maarif Albümü*, Ordu Maarif Müdürlüğü, Ordu.
1935. *Halkevleri Nasıl Çalıştı 1932-1935*, Ankara.
1973. *Milli Eğitimde 50 Yıl (1923-1973)*, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.
1978. *Türkiye Turizm (Ordu)*, Işın Yayınları, Ankara.
1997. *Ordu ’97*, ERK Yayıncılık, Ankara.

- KABASAKAL, M., 1991. *Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908-1960*, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- KAPLUHAN, E., 2014. “1921 Maarif Kongresi’nin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri ve Önemi”, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 8, ss. 123-134.
- KARAER, İ., 1992. *Türk Ocakları (1912-1931)*. Türk Yurdu Neşriyatı, Ankara.
- KARPAT, K., 1996. *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa Yayınları, İstanbul.
- KAZGAN, G., 1981. “Atatürk Döneminde Tarım Politikası”, Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Seminerleri, Yapı Kredi Bankası Yayınları. İstanbul. ss 129-143.
- KIŞLALI, A.T., 2003. *Siyasal Sistemler, Siyasal Çalışma ve Uzlaşma*, Ankara.
- KOÇ, İ. C., 2010. “İzmir İktisat Kongresi’nin Türk Ekonomisinin Oluşumuna Etkileri” Atatürk Dergisi C.3, Sayı: 1 ss. 145-167.
- KOÇAK, C., 2002. *Siyasal Tarih 1923-1950, Türkiye Tarihi 4*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- KOÇAK, C., 2006. *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KURNAZ, Ş., 2011. *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını (1839-1923)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- LEWİS, B., 2008. “Modern Türkiye’nin Kuruluşu” Terc: Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- MÜJDECİ, M., 2006. “TBMM I. Dönem Samsun (Canik) Mebusları ve Meclis’teki Faaliyetleri”, Geçmişten Geleceğe Samsun, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Eğitim Hizmetleri Daire Başkanlığı Yayınları, ss. 689-699.
- İNAN, A., 1969. *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları*, Türk Tarih Kurumu. Ankara.
- OKUR, M., 2009. “Karadeniz Bölgesinin Demografik Yapısına Dair Bir İnceleme”, History Studies, C.1. Sayı:1 ss.35-70.
- OKYAR, A. F., 1987. *Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Fesh Edildi?*, İstanbul.
- ORBAY, R., 2009. “Siyasi Hatıralar” Örgün Yayınevi, İstanbul.
- ÖNDER, M., 1998. *Atatürk’ün Yurt Gezileri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- ÖNGÖR, S., 1984. *Geçen Yılları Düşündükçe Anılar*, Tekin Yayınevi, Ankara.
- ÖZ, E., 1992. *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)*, Gündoğdu Yayınları, Ankara.
- ÖZALTAN, İ., 1989. *Cumhuriyet’ten Bu Yana Türkiye Ekonomisinin Gelişimi ve Geleceğe Bakış*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
- ÖZATA, M., 2009. *Bir Doktorun Harp ve Memleket Anıları*, Genelkurmay Başkanlığı ATESE, Ankara.
- ÖZCAN, Ş. N., 2017. “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Taşrada Eğitim ve Öğretim: Ordu İli Örneği” IX. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi, ss. 202-216.

- ÖZCAN, T., 2015. “Nöbet Usulü Uygulamasına Bir Örnek: XX. Yüzyıl Başlarında Fatsa Limanı”, [Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu VII: Karadeniz Limanları (Özel Sayı)], Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Sayı: 12, ss. 395-411.
- ÖZDEMİR, Y., 2011. “Halkevleri (1932’den 1951’e)” A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.VIII. Sayı: 2 ss. 235-262.
- ÖZSAİT, M., (2000). “İlkçağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi”, *Cumhuriyet’in 75. Osmanlı Devleti’nin 700. Yılında Trabzon Tarihi İlmî Toplantısı (6 – 8 Kasım 1998)*, Trabzon Belediyesi Yayınları, Trabzon, ss. 35 – 43.
- ÖZTÜRK, C., 2008. “Tek Parti Döneminde Eğitimde Devlet ve İdeolojinin Rolü” Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- ÖZTÜRK, K., 1993a. *Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem 1923-1927*, C. III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 3, Ankara.
- ÖZTÜRK, K., 1993b. *Türk Parlamento Tarihi TBMM III. Dönem 1927-1931*, C.III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 10, Ankara.
- ÖZTÜRK, K., 1998. *Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem 1950-1954*, C.VII, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No:18, Ankara.
- PAKSOY, İ., 2008. “Tek-Parti Dönemi Siyaset Kültürünün Sonrası Döneme Etkileri”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi.
- PALA, H., 2006. “Cumhuriyet Modernleşmesinin Bir Aracı Olarak Ordu Halkevi” Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- PALA, H., 2013. *Bir Kentin Tarihi Ordu*, Altınpost Yayıncılık, Ankara.
- PEKER, K., 1946. *Ordu İli ve Fındık*, Yeşil Giresun Matbaası, Giresun.
- SARÇ, Ö. C., 1983. “Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi ve İktisat Politikaları” Çağdaş Düşünceler Işığında Atatürk. ss. 334-345.
- SEVİM, A., 2006. *Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- SEZER, A., 1994. “Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1838)” Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü. Doktora Tezi.
- ŞEKER, K., 2011. *İnönü Dönemi Kültür Hayatı (1938-1950)*, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta.
- TEZEL, Y. S., 1994. *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul.
- TEZER, Ş., 1972. *Atatürk’ün Hatıra Defteri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- TOSUN, İ., 1995. *Oney’den Ünye’ye Ekonomik Rehber Gazetecilik Matbaacılık Yayıncılığı*, Ankara.
- TUNAYA, T. Z., 1995. *Türkiye’de Siyasi Partiler*, Arba Yayınları, İstanbul.
- TUNÇAY, M., 1992. *T.C.’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*. Cem Yayınevi, İstanbul.
- TURAN, M., 2011. *CHP’nin Doğu’da Teşkilatlanması (1923-1950)*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul.

- Türkiye İstatistik Kurumu, 2010. *İstatistik Göstergeler 1923-2009*, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara.
- ULUSKAN, S. B., 2010. *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- UYAR, H., 1999. "Tek Parti Döneminde Seçimler", Toplumsal Tarih, C.VI, ss. 61-72.
- UYAR, H., 2012a. *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayıncılık, İstanbul.
- UYAR, H., 2012b. *100 Soruda Cumhuriyet Halk Partisi Tarihçesi (1923-2010)*, Ankara Yayınları, Ankara.
- ÜNSAL, V., 2006. "Doğu Karadeniz'in Tarihi Coğrafyası", Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih ABD. ss. 129-144.
- ÜSTÜNTAŞ, A., 2005. *Ordu'da Tiyatro 1908-2003*, Ordu Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Ordu.
- YALÇIN, O., 1984. *Ordu ve Karadeniz Bölgesi*, Özyürek Yayınevi, İstanbul.
- YEDİYILDIZ, B., 2000. *Ordu Tarihinden İzler*, Fast Yayınları, İstanbul.
- YETKİN, Ç., 1983. *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi*, Altun Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- YETKİN, Ç., 2004. *S.C.F. Olayı*, Otopsi Yayınları, İstanbul.
- YILDIRIM, Ö. S., 2001. *Dünden Bugüne Ordu İli*, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Enerji İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- YÜCEER, S., 2002. "Cumhuriyet Dönemi Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde İlk Girişim: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası" Türkler C.XVI, ss. 534-543.
- ZÜRCHER, E. J., 2006. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ZÜRCHER, E. J., 2010. *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Muhalefet Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)*, İletişim Yayını, İstanbul.

EKLER

Ek 1: Halk Fırkası'nın 8 Nisan 1923'te Kabul Edilen Dokuz Umdesi³⁴

Umde 1- Hâkimiyet bila-kaydı şart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil tedvir etmesi esasına müstenittir. Milletın hakiki ve yegâne mümessili Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin haricinde hiçbir fert, hiçbir kuvvet ve hiçbir makam mukadderatı milliyeye hâkim olamaz. Binaenaleyh bilcümle kavaninin tanziminde, her nevi teşkilatta, idarenin alelumum teferruatında, terbiye-i umumiye ve iktisat hususâtında hâkimiyeti milliyeye esasatı dâhilinde hareket olunacaktır. İcra vekillerinin vazife ve mesuliyeti kanunu, vilayatın mahalli umurda manevi şahsiyetlerini ve muhtariyetlerini istimal edebilmelerini kafıl olan Şuralar kanunu, vilayetlerin iktisadi ve içtimai münasebetleri itibariyle birleştirilerek Müfettişi umumilik kanunu, nevahi kanunu süratle intağ ve tatbik olunacaktır.

Umde 2- Saltanatın ilgasına ve hukuku hâkimiyet ve hükümrânının gayr-ı kabili terk ve tecezzi ve ferağ olmak üzere Türkiye halkının mümessil-i hakikisi olan Büyük Millet Meclisi'nin şahsiyet-i maneviyesinde mündemiç bulunduğunda dair 1 Teşrin-i sani 1338 tarihinde Büyük Millet Meclisi olan makam-ı hilafet, beyne'l-islam bir makamı mualladır.

Umde 3- Memlekette emniyet ve asayişin katiyetle muhafazası en mühim bir vazifedir. Bu gaye milletın arzu ve ihtiyacına mutabık olarak temin edilecektir.

Umde 4- Mahkemelerimizin bilhassa seri bir surette tevzi-i adalet edebilmeleri temin edilecektir. Bundan başka külliyyet-i kanuniyemiz ihtiyacatı milliyeye ve ilmi hukukun telakkiyatına göre yeni baştan ıslah ve ikmal olunacaktır.

Umde 5- (1) Aşar usulünde halkın şikâyet ve mağduriyetini mucip olan nıkat esaslı bir surette ıslah edilecektir.(2) Tütün ziraat ve ticaretini milletın azami nefine göre temin edici tedbir alınacaktır. (3) Müessesatı maliye çiftçilere, sanayi ve ticaret erbabına ve sair bilcümle erbabı mesaiye kolaylıkla para ikraz edecek surette ıslah ve teksir olunacaktır. (4) Ziraat Bankasının sermayesi tezyit olunacak, çiftçilere daha kolay ve vasi yardım edilmesitemin edilecektir.(5)Memleketimize çiftçiliğine ziraat makineleri ve vasi mikiyasta idhal olunacak ve çiftçilerimizin alat ve edevatı ziraiyeden kolaylıkla istifade etmeleri temin kılınacaktır. (6) Mevaddı iptidaiyesi memleketimizde bulunan mamulat ve masnuatı memleket dâhilinde vücuda getirmek için himaye ve teşvikat icrası mükâfat itası suretleriyle azami tedabir alınacaktır.(7) Müstacelen muhtaç bulunduğumuz demiryolları için hemen teşebbüsât ve fiiliyata başlanılacaktır.(8) Tahsili iptidaide tedrisatın tevhide ve bilumum mekteplerimizin ihtiyacatımıza ve asri esasata tevkifi ve muallim ve müderrislerimizin terfi ve ikdarı temin edilecektir. Vesaiti münasebe ile halkın tenvir ve talimine de tevessül olunacaktır.(9) Sıhhati umumiye ve muaveneti içtimaiyeye ait müessesat ıslah ve teksir edilecek ve sayı amel erbabını himaye edici kanunlar yapılacaktır. (10) Ormanlarımızdan terekkiyatı fenniyyeye muvafık surette istifadeyi meadinimizin en nafi tarzda işletilmesini ve hayvanatımızın ıslah ve teksirini temin edecek esaslar vazolunacaktır.

³⁴ Uyar 2012: 70-72.

Umde 6- Hizmeti fiiliyei askeriye müddeti tenkis olunacaktır. Bundan başka okuyup yazma bilenelerin ve orduda okuyup yazmak öğretenlerin müddeti hizmeti bir derece daha azaltılacaktır. Ordu mensubininin teminin refahı bilhassa mültezemdir.

Umde 7- İhtiyat zabitanının hayat ve istikballerini kendilerine ve memlekete en nafi bir surette temin etmek esaslı bir hedefimizdir.

Müdafaai memleket ve istiklali millet uğrunda malul kalan mensubini askeriye ve efradı millet ile alelumum mütekaidin ve itam ve eramilin zaruret ve sefaletlerine meydan bırakmayacak tedabir ittihaz olunacaktır.

Umde 8- Halk umurunun azami süratle intacı faal, muktedir, müstakim bir silsilei memurunin kemali intizamla ve usul ve kanun dairesinde iş görmesine mütevakıf olduğundan sınıfı memurunin kemali intizamla ve usul ve kanun dairesinde iş görmesine mütevakıf olduğundan sınıfı memurin bu noktai nazardan ikmal edilecek ve bütün şüabatı devlet daimi teftiş ve murakabeye tabi tutulacaktır. Diğer taraftan memurunin nasp, azil, terfih, masuniyet, mesuliyet, tekaüt ve taltifleri tesbit edilecektir. Münevveranı memleketten ve mesaliki muhtelif erbabı ihtisasından şüabatı umuru devlette en nafi bir surette istifade edilmek mukarrerdir.

Umre 9- Harap olan memleketimizin süratle tamir ve ihsası zımmında devletçe ittihaz olunacak tedabirden başka inşaat ve tamirat için yer yer şirketler teşekkülü teşvik ve temin ve ferdi teşebbüsleri himayeye medar olacak ahkâm vazolunacaktır. Sulh hakkındaki nokta-yı nazarımız: mali, iktisadi, idari istiklalimizi behemehâl temin etmek şartıyla sulhun iadesine çalışmaktır. Bu şeraiti temin etmeyen sulh muahedesi kabul olunmaz.

Ek 2: Halk Fırkası Nizamnamesi'nde Yer Alan Esaslar³⁵

Madde 1: Halk Fırkası, Cemiyetler Kanunu mucibince kurulmuş siyasi bir cemiyettir. Gayesi, milli hâkimiyetin halk tarafından ve halk için uygulanmasına rehberlik etmek ve Türkiye'yi uygar bir devlet halinde yükseltmek ve Türkiye'de bütün kuvvetlerin üstünde kanunun koruyuculuğunu hâkim kılmaya çalışmaktır.

Madde 2: Halk Fırkası nazarında halk mefhumu, herhangi bir sınıfa münhasır değildir. Hiçbir imtiyaz iddiasında bulunmayan ve genellikle kanun nazarında mutlak bir eşitliği kabul eden bütün fertler halktandır. Halkçılar, hiçbir ailenin hiçbir sınıfın, hiçbir cemaatin, hiçbir ferdin imtiyazlarını kabul etmeyen ve kanunlardan yararlanmadaki mutlak hürriyet istiklali tanıyan fertlerdir.

Madde 3: Halk Fırkası'na her Türk ve dışarıdan gelip Türk uyruk ve harsını kabul eden her fert girebilir.

Madde 4: Halk Fırkasına giren her fert, fırkanın nizamnamesiyle programına uyacağına imza verecektir. Ancak nizamname ile programda içtihadına muhalif madde varsa, Fırka'nın kongrelerinde mutlak bir serbesti ve hürriyetle görüşlerini açıklayarak o maddeleri değiştirmeye veya kaldırmaya çalışabilecektir.

Madde 5: Halk Fırkası Umumi Reisini, toplantı halinde bulunan Büyük Millet Meclisi üyelerinin oluşturacağı Büyük Kongrelerinde seçer. Reislik vazifesi, Türkiye Büyük Meclisi'nin ilk toplantısından, toplanacak ilk büyük kongreye kadar devam eder. Umumi Reis'in tekrar seçilmesi mümkündür.

Madde 6: bu umumi esaslara muhalefet eden azalar, mensup oldukları İdare Heyetinin gerekçeli teklifi üzerine Fırka Divanı'nın kararıyla firkadan ihraç olunur.

Madde 7: Umumi esasları gösteren iş bu maddeler, ancak Büyük Kongre'nin sülûsan arası ile değiştirebilir ve kaldırabilir.

³⁵ Bila, 1979: 62-64.

Ek 3: 1886 Yılında Ordu Kazasına Yerleştirilen Batum Muhacirleri³⁶

Kaza Nahiyesi	Köyü	Mevki	Dönüm Arazi		Hane	Nüfus
Ordu	Şecaiye	2	998	76	40	150
	Samisa	4	721	66	21	101
	Burhaneddin	3	3427	214	79	352
	Şerefiye	2	801	51	20	109
	Orhaniye	2	1218	244	35	139
	Sultaniye	2	1768	146	79	313
	Bahariye	2	953	105	22	77
	Osmaniye	3	2474	208	61	232
	Bahadır	2	811	71	34	102
Toplam	9	21	13181	1208	391	1575
Perşembe	Selimiye	1	10260	92	41	154
	Selahiye	1	1148	66	34	116
	Bahariye	1	1590	52	34	146
	Sultaniye	11	1181	82	19	126
	Sukuban	7	806	48	17	33
	Gorika	10	1517	93	38	151
	Nuriye	8	1309	155	28	96
	Refahiye	3	324	16	8	24
	Kozağzı	1	1480	12	10	45
Toplam	9	1480	19615	616	229	931
Ulubey	Fethiye ?	10	2863	-	-	-
	Refahiye	9	1973	-	-	-
Toplam	2	19	4832	237	67	355
Habsamana	Küşadiye	1	2500	82	32	157
	Hayriye	1	1200	47	18	58
	Şefikiye	8	1880	83	18	78
	Cihadiye	6	3600	124	51	214
Toplam	4	16	9070	336	119	507
Bolaman	Hamidiye	2	4600	210	96	379
	Şevkiye	4	9300	478	135	496
Toplam	2	6	13900	478	231	875
Genel Toplam	26	94	60602	2875	1037	4243

³⁶ Baş, 1914:372.

Ek 4: 1929-1950 Ordu İlinde İlçe, Bucak, Köy Sayıları³⁷

Yıl	Yerleşim Birimi		
	İlçe	Bucak	Köy
1929	3	7	399
1930	3	8	419
1931	3	9	438
1932	3	9	438
1933	4	10	507
1934	4	10	507
1940	5	9	514
1942	6	9	514
1950	6	10	500

³⁷ Güvemli, 1998:66.

Ek 5: Ordu Halkevi'nin 1935 Yılında Verdiği Konferanslar³⁸

- 08.03.1935'de Öğretmen Samiye Hanım tarafından *Çocuk Terbiyesi* adlı bir konferans verilmiş, konferansa 131 kişi katılmıştır.
- 02.04.1935'de Ortaokul tarih öğretmeni Ziya Bey tarafından *Ulusal Tarihimiz ve Ana Yurdumuz* adlı bir konferans verilmiş, konferansa 265 kişi katılmıştır.
- 03.04.1935'de Vahap Bucak tarafından *Milliyetçiyiz* adlı bir konferans verilmiş, konferansa 190 kişi katılmıştır.
- 05.04.1935'de Doktor Zeki Mesut tarafından *Zehirli Gazlar* hakkında bir konferans vermiş, konferansa 160 kişi katılmıştır.
- 08.04.1935'de Ortaokul öğretmeni Ziya Bey tarafından *Anayurttan Ayrılan Türklerin Yerleştikleri Alanlar* adlı bir konferans verilmiş, konferansa 170 kişi katılmıştır.
- 09.04.1935'de Vahap Bucak tarafından Mimar Sinan'ın ölümünün yıl dönümü münasebetiyle Mimarın hayatı, eserleri ve Türk kültürüne yaptığı hizmetleri konu edinen bir konferans verilmiş, konferansa 200 kişi katılmıştır.
- 15.04.1935'de Ortaokul tarih öğretmeni Ziya Bey tarafından *Orta Asya'da yaşayan Türklerin Ulusal Medeniyeti ve Hun Devleti* adlı bir konferans verilmiş, konferansa 175 kişi gelmiştir.
- 23.04.1935'de Vahap Bucak tarafından *Yirmi Üç Nisan* adlı bir konferans verilerek Mondros Mütarekesinde ve 23 Nisan 1936 tarihine kadar olan Mili Mücadele safhalarından bahsedilmiştir. Konuya dair vesikalar ve Atatürk'ün nutkundan birkaç parça okunmuştur. Konferansa 270 kişi gelmiştir.
- 29.04.1935'de Öğretmen Ziya Bey tarafından *İskit Devleti* konulu bir konferans verilmiştir. Konferansa 90 kişi gelmiştir.
- 09.05.1935'de Avukat Hamdi Bey tarafından partinin 10 senelik mesaisi hakkında ve Öğretmen Edibe Hanım tarafından da partinin Türk kadınına bağışladığı haklar konusunda birer konferans verilmiş, konferansa 325 kişi katılmıştır.
- 12.07.1935'de Doktor Zeki Mesut tarafından zehirli gazlar hakkında bir konferans verilmiştir. Konferansa 275 kişi gelmiştir.
- 31.07.1935'de Diş Hekimi Yekta Bey tarafından *Türk Denizcileri* konulu bir konferans verilmiştir. Konferansa 280 kişi katılmıştır.
- 24.08.1935'de Ordu Milletvekili Selim Sırrı Tarcan tarafından çeşitli konularda konferans verilmiştir. Konferansa 235 kişi katılmıştır.
- 19.09.1935'de Atatürk'ün Ordu ziyaretini gerçekleştirdiği bu günde Hüsnü Akyol tarafından Atatürk konulu bir konferans verilmiştir. Konferansa 400 kişi katılmıştır.
- 15.10.1935'de İstatistik genel direktörü adına C. Aybar tarafından genel nüfus sayımının ulus ve bir durum olduğuna dair bir konferans verilmiştir. Konferansa 240 kişi katılmıştır.

³⁸ BCA, 490.1.0.0- 990.831.2.

- 23.12.1935’de Kubilay’ın ölümünün yıl dönümü münasebeti ile yapılan toplantıda Mustafa Ergen tarafından devrim hakkında bir konferans verildi. Konferansa 270 kişi katılmıştır.

Ek 6: 1927 Nüfus Sayımına Göre Ordu ve Türkiye Nüfusunun Ana Dili³⁹

Diller	Kişi Sayıları	
	Ordu Bazında	Türkiye Bazında
Türkçe	192.973	11.796.592
Rumca	2	119.822
Ermenice	249	64.745
Fransızca	3	8.456
İtalyanca	3	7.248
İngilizce	1	1.938
Arapça	162	134.273
Acemce	-	1.687
Yahudice	-	68.900
Çerkezce	139	95.901
Kürtçe	132	1.184.446
Tatarca	-	11.465
Arnavutça	-	21.774
Bulgarca	-	20.554
Diğer Diller	7.638	110.469
Toplam	201.302	13.648.270

³⁹ Güvemli, 1998: 41.

Ek 7: 1923-1946 Yılları Arasında Görev Yapan Ordu Valileri ⁴⁰

Valiler	Göreve Başlama ve Ayrılma Tarihleri	
	Göreve Başlama	Görevden Ayrılma
Mutasarrıf Nizamettin Bey	12.12.1920	01.03.1927
Mutasarrıf Ali Faik Bey	01.03.1921	04.08.1921
Mutasarrıf Miralay Küşat Bey	05.08.1921	02.10.1921
Mutasarrıf Etem Bey	04.10.1921	13.09.1923
Vali Fazıl Bey (Özelçi)	04.10.1923	02.02.1924
Vali Rıfat Bey (Vona)	05.02.1924	04.06.1925
Vali Hüsnü Bey (Çakar)	28.06.1925	05.01.1926
Vali Rıfat Bey (Vardar)	05.01.1926	06.01.1927
Tevfik Bey	07.01.1927	09.02.1928
Ali Kemal Bey (Aksüt)	12.02.1928	21.08.1930
Tahsin Bey	23.08.1930	20.09.1931
Nafiz Bey Ergin	18.10.1931	26.06.1933
Adil Bey	29.07.1933	01.09.1934
Nazım Akyürek	27.09.1934	27.07.1935
Hayri Sırtıkızıl	27.07.1935	21.08.1936
Bekir Baran	09.10.1936	08.06.1939
Nihat Saylam	12.06.1936	08.08.1940
Naci Rollas (Vekil)	12.08.1940	28.12.1940
Cevat Ökmen	26.04.1942	18.04.1942
Sadri Aka	28.04.1942	08.08.1944
Saip Okay	28.08.1944	04.01.1947

⁴⁰ Çebi, 1973: 61.

Ek 8: CHP'nin Ordu'da 1946 Seçimleri İçin Yaptığı Harcamalar⁴¹

Tarih	Harcamanın Nereye/Kime Yapıldığı	Tutar
27.06.1946	Cemil Karadeniz	40 Lira
11.07.1946	Fatsa İlçe Başkanlığına	202 Lira 10 Krş.
11.07.1946	Ünye İlçe Başkanlığına	202 Lira 10 Krş.
11.07.1946	Perşembe İlçe Başkanlığına	151 Lira 85 Krş.
11.07.1946	Mesudiye İlçe Başkanlığına	202 Lira 10 Krş.
11.07.1946	Gölköy İlçe Başkanlığı	202 Lira 10 Krş.
11.07.1946	Bayram Vardar	6 Lira 30 Krş.
01.07.1946	Fatsa İlçe Başkanlığına	251 Lira 90 Krş.
01.07.1946	Ünye İlçe Başkanlığına	452 Lira 40 Krş.
01.07.1946	Perşembe İlçe Başkanlığına	150 Lira 90 Krş.
01.07.1946	Mesudiye İlçe Başkanlığına	150 Lira 90 Krş.
01.07.1946	Gölköy İlçe Başkanlığı	150 Lira 90 Krş.
04.07.1946	Osman Haznedar	30 Lira
04.07.1946	Bilal Köyden	30 Lira
08.07.1946	Cemil Karadeniz	75 Lira
09.07.1946	Eyüp Ersoy	110 Lira
13.07.1946	Ziya Toker	15 Lira
13.07.1946	Lokantacı Ziya Köksal	31 Lira 30 Krş.
13.07.1946	Motorcu Reşat Güngör	15 Lira
13.07.1946	Seyfi Aydınkaplan	15 Lira
14.07.1946	Fatsa İlçe Başkanlığına	145 Lira 87 Krş.
19.07.1946	Sandık Başındaki Müşahitlere	320 Lira
14.08.1946	Ünye İlçe Başkanlığına	331 Lira 80 Krş.
26.08.1946	Fatsa İlçe Başkanlığına	302 Lira 60 Krş.
26.08.1946	Ünye İlçe Başkanlığına	302 Lira 60 Krş.
26.08.1946	Perşembe İlçe Başkanlığına	202 Lira 10 Krş.
26.08.1946	Mesudiye İlçe Başkanlığına	202 Lira 10 Krş.
26.08.1946	Gölköy İlçe Başkanlığı	202 Lira 10 Krş.
26.08.1946	Sabri Aras Kırtasiye	5 Lira 50 Krş.
21.08.1946	Tıflı Savaşkan	20 Lira
26.08.1946	Lokantacı Ziya Köksal	13 Lira
31.08.1946	Otelci Ali Aydın	25 Lira
31.08.1946	Bayram Vardar	6 Lira 30 Krş.
31.08.1946	Ekrem Haznedar	10 Lira
10.09.1946	Ulubey Bucağına	100 Lira
10.09.1946	İl Matbaasına	330 Lira
11.09.1946	Salih Sünnetçi	32 Lira 40 Krş.
13.09.1946	Ekrem Haznedar	15 Lira
17.09.1946	Lokantacı Temel Arslan	20 Lira 80 Krş.
26.09.1946	Ekrem Haznedar	15 Lira
	Genel Meclis Seçiminde 16 Sandık Başına Gönderilen Müşahitlere	320 Lira
	39 Adet Senetle Muhtelif Kısımlara Sarf Edilen	1.358 Lira 48 Krş.
	Ekrem Haznedar	20 Lira
Toplam		7.422 Lira 50 Krş.

⁴¹ BCA, 490.1.0.0-1520. 190. 1

Ek 9: 1925-1930'lu Yıllarıda Ordu (Ali Işık Arşivi)

Ek 10: Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Ordu Ziyareti 19 Eylül (1924) (Sıtkı Çebi Arşivi)

Ek 11: 1930'lu yıllarda Ordu'da Takıl Adı Verilen Halk Pazarında Yere Serilmiş Fındıklar (Tansel Eribol Arşivi)

Ek 12: 1930'lu Yıllarda Bolaman'da Mayıs Yedisi Şenlikleri (Tansel Eribol Arşivi)

Ek 13: 1930'lu yıllarda Ordu (Tansel Eribol Arşivi)

Ek 14: Ordu Belediye Binası (1933) (Ali Işık Albümü)

Ek 15: 1935’li Yıllarda Ordu Memleket Hastahanesi (Ali Işık Arşivi)

Ek 16: Ordu’da Cumhuriyet’in Onuncu Yıl Kutlamaları (1933) (Tansel Eribol Arşivi)

Ek 17: 1933 Yılında Ordu Halkevi Binası (Ali Işık Arşivi)

Ek 18: Ordu Halkevi ve Muallimler Birliği (Hikmet Pala Arşivi)

Ek 19: 1930'larda Belediye Parkı Çalışmaları (Ali Işık Arşivi)

Ek 20: Melet Nafızbey Suyu Çalışmaları (1933) (Ali Işık Arşivi)

Ek 21: Melet Nafızbey Suyu Çalışmaları (1933) (Ali Işık Arşivi)

Ek 22: 1930'lu yıllarda Ordu (Ali Işık Arşivi)

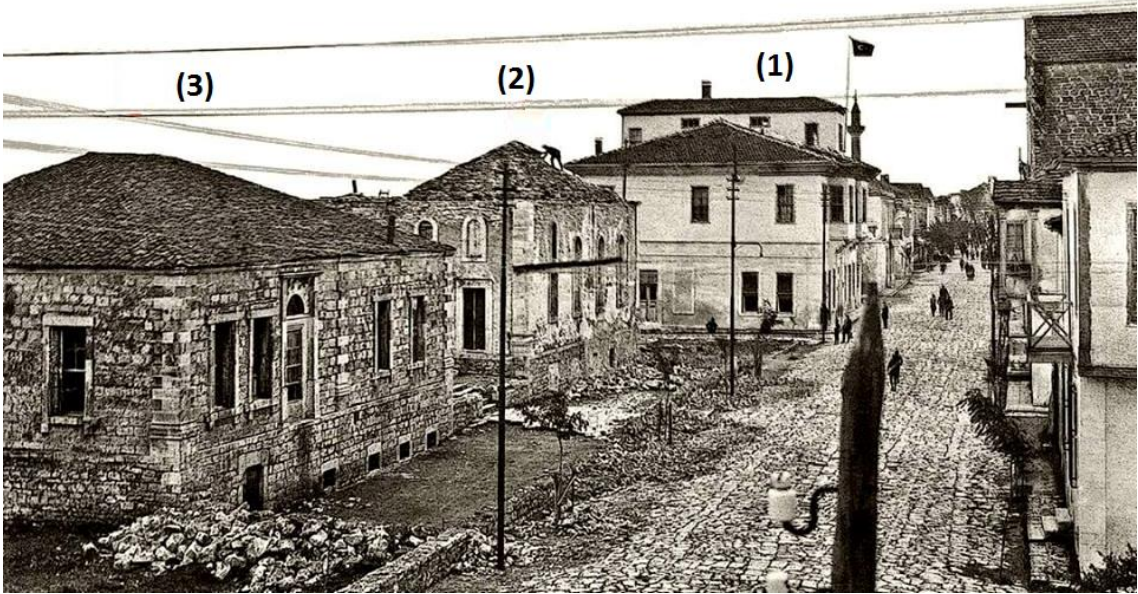
Ek 23: 1940'lı yıllar da Fındık Tesisinde Çalışan Ordulu Kadınlar (Ali Işık Arşivi)

Ek 24: 1930'lu Yıllarda Ordu (Ali Işık Arşivi)

Ek 25: Ordu'da Denizyolu Ulaşımı (1933) (Tansel Eribol Arşivi)

Ek 26: 1930' lu Yıllarda Süleyman Felek Caddesi Üzerinde (1) Halkevi Binası (2)Ordu'da Yaşayan Protestanlara Ait Protestan Kilisesi (3) Ordu'da Yaşayan Protestanlara Ait Kiliseye Bağlı Bulunan Protestan İlkokul Binası. (Tansel Eribol Arşivi)

Ek 27: 1930'lu Yıllarda Ordu'da Cumhuriyet Bayramı (Ali Işık Arşivi)

Ek 28: 1930'larda Ordu'da Bayram (Ali Işık Arşivi)

Ek 29: 1939 Depreminde Ordu (Halil İbrahim Kalafat Arşivi)

Ek 30: Sıtkı Can Caddesi'nde Ordu Vali Konağı (1933) (Tansel Eribol Arşivi)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Şeyma Nur ÖZCAN

Doğum Yeri ve Tarihi : Bergama, 23.11.1988

Eğitim Durumu:

Lisans Öğrenimi : Yakın Doğu Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi : Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı

Yabancı Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetler :

İş Deneyimi:

Stajlar :

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar :

İletişim:

E-Posta Adresi : ozcanseymanur@gmail.com

Tel. : 0 531 466 66 32

Tarih : 08.12.2017